

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek

Sempozyumu

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek

ISBN: 978-625-7377-31-7

TÜRK BASIN TARİHİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

© 2023 CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI YAYINLARI

1. Baskı, İstanbul 2023

Editörler

Doç. Dr. Sevcan Güleç Solak

Doç. Dr. Mustafa Kaya

Dr. Yunus Emre Ökmen

Dr. Serkan Ökten

Dr. Zeynep Zelan

Büşra K. Aktuna

İletişim

Kızılırmak Mahallesi Mevlana Bulv. No:144 Çukurambar

Ankara/TÜRKİYE

T +90 312 590 20 00 | webinfo@iletisim.gov.tr

Baskı

Prestij Grafik Rek. ve Mat. San. ve Tic. Ltd. Şti.

T 0 212 489 40 63, İstanbul

Matbaa Sertifika No: 45590

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek

Sempozyumu

01-02 Haziran 2022 - Ankara

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek

İÇİNDEKİLER ■

Açılış Konuşmaları

Prof. Dr. Uğur Ünal	9
Prof. Dr. Fahrettin Altun	17

Özel Oturum

Hakikat Sonrası Çağda Türk Medyasını Yeniden Düşünmek	27
---	----

Birinci Oturum

Çok Seslilik ve Devleti Ayakta Tutma Gayreti Ekseninde Osmanlı Dönemi Türk Basını	65
--	-----------

19. Yüzyılda Osmanlı'da Kamuoyunun Gücüne Yönelik İlk Farkındalıklar	71
Devleti Ayakta Tutma Ekseninde İlk Resmî Gazetenin Düşünsel Alt Yapısı	91
Sultan Abdülaziz Devrinde Türk Basını: İlkeler, Roller ve Sınırlar	105

İkinci Oturum

Millî Mücadeleden Erken Cumhuriyet Dönemine Türk Basını	127
--	------------

Türk Basın Tarihi Açısından Matbuat ve İstihbarat	
Müdüriyet-i Umumiyesi Künye Albümünün Yeri ve Önemi	133
Türkiye'de Rejimin Basını ve Basın Rejimine Yönelik Hatırat Notları	153
İktidar ve Basın Arasındaki İlişkilere Yönelik Tarihsel Bir Değerlendirme	179

Üçüncü Oturum

Çok Partili Dönemden Günümüze Olağanüstü Dönemlerde Türk Basını	191
--	------------

Demokrat Parti Döneminde Basın	195
Korku Kültürü Bağlamında 1960 Askerî Darbesi ve Türk Basını	203
27 Mayıs 1960 Darbesini Meşrulaştırma Çabaları Kapsamında Basın-İktidar İlişkileri	221

Dördüncü Oturum

Türkiye'de Basını Güçlendirme Çalışmaları	237
---	-----

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek

Açılış Konuşmaları

“Arşivlerimizde özellikle gazetelerin muamelesi ile iş ve işlem süreçlerine dair çok önemli kayıtları görüyoruz. Birçok fikrin açıkça ifade edilmesi, ortaya konulması adına önemli rol üstlenen gazeteler, basın aynı zamanda o dönemin Türkiye’indeki fikri tekâmülün de oluşmasında birinci derecede rol üstlenecektir.”

Prof. Dr. Uğur Ünal

CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANI

“Demokrasinin hiç kuşkusuz önemli unsurlarından biri de elbette özgür, güçlü, çok sesli ve nitelikli medyadır. Bu nitelikli medyanın hakkaniyetli olması da onun önemli bir özelliği olmalıdır. Demokratik ve hukukî değerlere sahip çıkan mesleki ilkeler ve toplumsal sorumluk idraki ile çalışan, kişilik haklarına saygıyı esas alan bir basın camiası güçlü bir demokrasinin olmazsa olmazıdır.”

Prof. Dr. Fahrettin Altun

CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANI

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek Sempozyumu

Açılış Konuşmaları

Açılış Konuşmaları

Prof. Dr. Uğur Ünal | Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanı

Sayın İletişim Başkanım, kurumlarımızın çok değerli temsilcileri, genel müdürlerim, çok kıymetli hanımefendiler, beyefendiler, değerli hocalarım, misafirler, basınımızın değerli mensupları... Hepinizi en içten saygıyla selamlıyorum.

Tarihimize nazar edildiğinde açıkça görülecektir ki basın; kitle iletişim argümanlarının en eski, en etkili olanlarının başında gelmektedir. Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren özellikle baskı tekniğindeki ilerleme, okuryazarlıkta meydana gelen artış, beraberinde basın kavramının ortaya çıkmasını da sağlamış. Osmanlı Devleti'nde ise bu durum biraz gecikmeyle karşımıza çıkmıştır ve basın kavramının karşılığı olarak bugün de kullanılan matbuat kelimesi tercih edilmiştir. Matbuat kelimesi zamanla başka bir şekle evrilerek bizde daha çok gazeteyi ifade eden bir şekle bürünmüştür. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın sonlarından itibaren bazı yabancı gazetelerin yayın hayatına girdiğini görüyoruz ki 19. yüzyıldan itibaren devlet ileri gelenlerinin bazı büyükşehirlerde. Önemli şehirlerde mesela Kahire'de, Bağdat'ta bu neşriyat

işiyile uğraşmaya başladıklarını da görmekteyiz. Taşrada başlayan bu gelişmelere Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetimi de bigâne kalmamış ve ilk olarak resmî gazete diyeceğimiz Türkiye'de modernleşmenin katalizörlerinden olan önemli yayını bizzat devlet eliyle hayata geçirmişlerdir. Bu, hepimizin malum olduğu üzere Takvîm-i Vekâyi dediğimiz ilk resmî gazetedir. Gazete ilk defa II. Mahmud döneminde 1 Kasım 1831 tarihinde yayın hayatına giriyor ve gazetenin birinci sayısı artık bize şunu gösteriyor ki o tarih bizim için basın tarihimizin de miladı olarak karşımıza çıkıyor. Devlet, çıkardığı bu gazete ile iç ve dış kamuoyuna önemli bilgiler sunuyor, bilgilendirme yapıyor, kamuoyunun şekillenmesinde bu gazeteyi önemli bir aracı olarak gördüğünden dolayı gazeteyi farklı dillerde de yayımlamaya başlıyor. Hatta öyle ki bu gazete Türkiye'de bazı kurumların teşekkülüne de lokomotif görev üstlenmiştir.

Örneğin bu gazetenin dağıtımı için ülke genelinde ve yurt dışına gönderilmesi için Posta Teşkilatı'nın kurulması bu kapsam da değerlendirilebilecek önemli adımlardan biridir. Adeta devletin lisanı ve kendini ifade etme biçimi haline gelmiştir. Her türlü iç dış gelişmeler ve ilanlar da burada kendine yer bulmuştur. Kamuoyuna devletin faaliyetlerini deklare etmesi açısından, bu ilk gazete basın tarihimiz adına çok önemlidir. İlk resmî gazeteden itibaren bu durum günümüze kadar da devam etmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özel gazeteler de giderek çoğalmaya başlamıştır. Bu kapsamda Tercümân-ı Ahvâl, Ceride-î Ahvâl, Ceride-î Havadis, Tasvir-î Efkâr gibi gazeteler artık neşvünema bulmuş ve Osmanlı kamuoyunun şekillenmesinde önemli rol üstlenmişlerdir. Evet, Osmanlı Devleti Avrupa'ya nazaran iki asırlık bir gecikmeyle de olsa artık hayata giren gazete, çok kısa sürede memleket sathında birçok fikrin yayılmasına öncülük etmiştir.

Basın, modernleşme ve dönüşüm sürecinde de kamuoyunu etkileyen temel faktörlerin başında gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde düşünce tarihi, fikir hayatı, modernleşme, modernleşen kurumların tesisi gibi birçok konuda dönemin anlaşılabilmesi adına mutlaka bu gazetelerin incelenmesi gerekiyor. Türkiye, bu konuda muazzam bir arşive sahiptir ve tarihi gazetelerimizin her bir nüshası bugün ilgili kurumlarımızda yer almaktadır. Tabii ki arşivlerimizde de özellikle bu gazetelerin muamelatına dair, iş ve işlem süreçlerine

PROF. DR. UĞUR ÜNAL | T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANI

dair çok önemli kayıtları görüyoruz. Birçok fikrin açıkça ifade edilmesi, ortaya konulması adına önemli rol üstlenen gazeteler, basın aynı zamanda o dönemin Türkiye'sindeki fikri tekâmülün de oluşmasında birinci derecede rol üstlenecektir. Devamında çok daha millî bir görev üstlenecektir.

Türk basını; özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında millî bilincin oluşmasında da önemli bir role sahip olacaktır. İşgal güçleri bu basını durdurmaya çalışırken aynı zamanda kendi lehlerinde olacak birtakım faaliyetleri, bir basını da inşa etmeye gayret gösterecektir. O açıdan Millî Mücadele yıllarında basının gücü Türk kamuoyunca daha iyi anlaşılmıştır. Cephede verdiğiniz mücadele kadar, cephe gerisinde kamuoyunun bilinçlenmesinde verilen mücadelede basının üstlendiği rol de en az onun kadar önemlidir. Özellikle dezenformasyon, bilgi kirliliği yönünden bakıldığında Kurtuluş Savaşı'nda bunların çürütülmesi, doğru bilginin paylaşılması ve gerçekten millî bir kamuoyunun ortaya konulması konusunda o dönemin Hâkimiyet-i Milliye gazetesi

ve tabii ki Anadolu Ajansı bunların kurulmasının da çok önemli bir rolü vardır. Böylece hakiki gayretler ve samimi düşünceler yalana ve dezenformasyona karşı galip gelebilmiştir.

Değerli hazirun, basının kamuoyunda teşkilinde, terakkisinde önemli bir yer edindiği yadsınamaz bir gerçektir; ancak bu doğru kullanılmadığında ortaya çıkacak tahribat, hasar da gerçekten tahammül edilmez bir boyutta olabilir. Basının siyasi, sosyal, kültürel, mali dinamikleri düşünüldüğünde Osmanlı döneminden itibaren bu konuda sürekli devletin, siyasi iradenin mevzuata ihtiyaç hissettiği ve mevzuat düzenlemelerini zorunlu gördüğü de bir hakikattir. Bu doğrultuda ilk olarak 1857 yılında Matbaa Nizamnamesi yayımlanmıştır. Bunu takip eden 7 yıl içerisinde Matbuat Nizamnamesi yayımlanmıştır ve o kadar önemlidir ki bu husus yani basına dair hukuki metinleri oluşturmak her zaman için elzemdir, gereklidir.

1858'de hazırlanan gerçekten meşhur Ceza Kanunnamesi var. Ceza Kanunnamesi'nin içerisinde de yine basına dair önemli kayıtları görüyoruz, bunu da kayıtlardan arşiv kayıtlarımızdan anlıyoruz. Mesela 1864 Matbuat Nizamnamesi'nin daha birinci maddesi gazete ve benzeri neşriyatta bulunanların hangi dilde olursa olsun devletten izin alması gerektiğini, yani bir ruhsat alması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Yine aynı maddede eğer bu kişi Osmanlı tebaasından ise Maarif Nezareti'nden yani bugünkü Millî Eğitim Bakanlığının atası olan teşkilattan, eğer yabancı ise de Hariciye Nezareti'nden izin alması gerektiğini açıkça ortaya koyar. Devlet, ruhsat vererek basın hayatına katılacak olanların doğrudan kendisi tarafından bilinir olmasını istemektedir; çünkü bu keyfiliğin meydana getireceği zararın da farkında olmanın bir uzantısıdır. Genel olarak arşiv kayıtlarımıza baktığımızda devleti bu tarz düzenlemeleri nasıl yaptığı, bu düzenlemelerin mücbir sebeplerini açık açık arşiv kayıtlarımızdan, Osmanlı arşivimizden görebiliriz, bunları takip edebiliriz. Mesela bu düzenlemelerin yapıldığı dönemler nizamnameler, kanunnameler çıkarıldığında Osmanlı Devleti'nde gerçekten önemli kırılmalar var. Büyük sıkıntılar var. İç ve dış meseleler var. Mesela milliyetçi isyanlar, çok ciddi sayıda ve gerçekten millî bütünlüğe de hanel getiren hususlardan... Bunu basından çok rahat takip edebilirsiniz.

Avrupalı devletlerin bu tarihlerdeki işgal girişimleri- ki artık onlarca yıl devam edecektir ve hâlen günümüze kadar da bunu hissetmemize sebep olacaktırlar-yani birtakım manipülasyonlar, dezenformasyonlar devletin çıkaracağı mevzuatla ancak durdurulabilir, engellenebilir. Mesela arşiv tarihimizde muzır gazete, muzır neşriyat tabirleri çok meşhurdur.

Bunların ülkeye sokulmaması ve ülke aleyhinde, ülkenin birliği bütünlüğü aleyhinde yaptığı faaliyetlere dair Osmanlı Arşivi'nde binlerce kayıt vardır. Bakın 1890'lı yıllarda, o dönem padişahı yıpratmak adına Sultan II. Abdülhamid'in hasta olduğuna, rahatsız olduğuna, sağlık sıkıntılarını yaşadığına dair birçok kayıt var. Yani dönemin Hariciye Nezareti o dönem bunları âdeta yalanlama konusunda sürekli bir rutin haline gelmiş, artık bakıyoruz nezaret yazışmalarına bunların yalan olduğunu, Avrupa'da bu konuda çıkan haberlerin aslı astarı olmadığını ortaya koymuştur.

Tabii günümüzde iletişim teknolojisi çok daha hızlı bir şekilde değişiyor ve bu da yeni düzenlemelere ihtiyaç hissettiğimizi gösteriyor. Zira iletişimin artmasıyla birlikte artık devlet ve milletin, kişilerin hak ve hukuklarının korunması meselesi de önemli bir başlık oluşturuyor. Basın ve medyanın belirli standartlara sahip olması bireylerin sosyal medya üzerinden yaptıkları haber ve paylaşımların her türlü alıcı için sağlıklı olabilmesi için düzenlemeler yapılması, tarihte olduğu gibi günümüzde de bir zarurettir. Evet, basının özgürlüğü, haber alma hakkı demokratik toplumlar için bir şartsa, etik kurallara riayet edilmesi ve doğru haberlerle kamuoyunun sağlıklı bir şekilde bilgilendirilmesi de o kadar şarttır.

Kıymetli misafirler ecdadın bir sözü var “şüyuu vukuundan beterdir.” Yani bir şeyin söylentisi bazen gerçekleşmesinden çok daha büyük bir etki yapar. Onun için yapılacak düzenlemeleri de devletin ortaya koyduğu refleksi de bu atasözü ile izah etmek daha yerinde olacaktır. Basında yer alan haberlerin, üretilen fikirlerin tabii ki aktörleri, gazeteciler ve muhabirlerdir. Gerek Osmanlı tebaasından olsun gerekse yabancı ülkelerden olsun o dönemde birçok muhabir ve gazeteci Osmanlı ülkesinde faaliyet göstermiştir. Öyle ki savaş ve isyan gibi sancılı dönemlerde bazen bu kişilerin arasında aynı zamanda

istihbarat ve casusluk faaliyetlerinde bulunarak devleti zafiyete uğratmak isteyenlerin de olduğunu görüyoruz. Arşivlerimizde bunlara ait de birçok kaydın bulunduğunu burada ifade etmek istiyorum.

Muhabir ve gazetecilerle devlet arasındaki ilişkinin tabii ki her zaman tatsız, sorunlu, mücadele içerisinde olmadığını da ortaya koymak gerekir. Yine bizim arşivlerimize baktığımızda, kayıtlarımız incelendiğinde devlet tarafından taltif edilen birçok gazetecinin, muhabirin olduğunu da ifade etmek isterim. Muhabirlerin ve gazetecilerin ülkemizde yasal faaliyette bulunmaları, basın kartına sahip olabilmeleri, akreditasyon ile mümkün olabilmektedir ki bu durum tarihî süreç içerisinde de karşımıza çıkmaktadır.

Kıymetli arkadaşlar, Devlet Arşivleri Başkanlığımızın memnuniyetle katkıda bulunduğu Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Künye Albümü; İletişim Başkanlığımız tarafından hazırlanan çok kıymetli bir eserdir ve erken Cumhuriyet dönemini ortaya koyması adına tarihi bir kayıttır, tarihe kayıt düşmektir. Bu açıdan hangi basın mensubunun hangi gazetede çalıştığı rahatlıkla takip edilebilmekte, ayrıca akreditasyonu yapılan yabancı basın mensuplarının da tek tek listeleri bulunmaktadır. Listenin hazırladığı dönemde alanında aktif olarak hizmet veren yerli ve yabancı basın mensuplarının ve kuruluşlarının bir arada verilmiş olması da esere ayrı bir değer katmaktadır. Eserin sonunda ise basın kuruluşları ile Matbuat İdaresi arasındaki birçok yazışmaya şahit oluyoruz.

Bu vesileyle İletişim Başkanlığımızı tebrik ediyorum. Yaptıkları haberlerle dönemlerinde kamuoyunu aydınlatan bu simaların isimlerinin, fotoğraflarının ve bilgilerinin kitapta yer alması da aynı zamanda çok güzel bir vefa örneğidir. Bu açıdan İletişim Başkanlığımızın yaptığı çalışma takdire şayandır. Bu sadece Türkiye'nin değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti düşünüldüğünde ve önceki dönemlere de bakıldığında eskiden sahip olduğumuz coğrafyalardaki bağımsız ülkelerin basın tarihi adına da çok önemli çalışmadır. Onun için her türlü zorluğa rağmen mesleki ilkelerinden taviz vermeyerek, dönemlerinde ürettikleri gazete ve dergilerle kamuoyunu aydınlatan, bizlere de çok değerli yazılı, görsel içerik ile fikrî miras bırakan basın emekçilerimizi saygı ve rahmetle anıyorum.

Böyle bir mirası kitaplaştıran arşivlerimize dikkat çeken, aynı zamanda bu programı, güzel, değerli sempozyumu organize eden birçok değerli bilim insanının iki gün boyunca yapacağı istişareler, ortaya koyacağı fikirlere vesile olan İletişim Başkanlığımızı ve şahsında çok değerli Başkanımız Prof. Dr. Fahrettin Altun Beyefendi'yi, çalışanlarını, ekibini tebrik ediyor; hepinize saygılarımı arz ediyorum.

Açılış Konuşmaları

Prof. Dr. Fahrettin Altun | Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanım, Anadolu Ajansı, TRT, RTÜK ve Basın İlan Kurumunun saygıdeğer başkanları, kıymetli genel müdürleri, kıymetli basın mensupları, medya temsilcileri, Türkiye'nin farklı üniversitelerinden gelen hocalarım, kıymetli öğrenci arkadaşlarım, hanımefendiler, beyefendiler... Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek başlıklı sempozyumumuza hepiniz hoş geldiniz, şerefler verdiniz.

Sizleri burada Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığımızda ağırlamaktan büyük bir memnuniyet duyuyoruz. İki gün boyunca farklı panellerin gerçekleştirileceği bu sempozyumumuzun basın camiamız için, akademi dünyamız için hayırlara vesile olmasını diliyorum.

Program kapsamında Osmanlı döneminden Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilk dönemlerine, çok partili dönemden günümüze Türk basın tarihinin farklı bölümlerini, kısımlarını ele almaya çalışacağız. Türkiye'de medyanın gelişimi ve basını güçlendirme çalışmalarının yanı sıra bugün hakikat sonrası çağ olarak ifade edilen dönemde Türk medyasının konumunu yine bu sempozyumda ele almaya gayret göstereceğiz.

Hiç kuşkusuz siyasetçilerin, medya mensuplarının, akademisyenlerin geçmişi ve bugünü doğru okuması, yorumlaması kritik önemdedir. Geçmişin mirası bugünün anlaşılması için, geleceğin tasarlanması

PROF. DR. FAHRETTİN ALTUN | T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANI

için hayati önemi haiz bir unsurdur. Ben bu sempozyumun bu doğrultuda önemli bir çaba olduğunu düşünüyorum ve bu noktada bundan sonra gerçekleştirilecek olan akademik çalışmalara da katkı sunmasını temenni ediyorum.

Bu sempozyumun önemli bir özelliği var, ayırt edici bir özelliği var. Bu sempozyum alanındaki uzman isimlerin, akademisyenlerin yanı sıra yine Türkiye basın tarihinde etkin olan köklü kurumlarımızın temsilcilerinin ve yöneticilerinin de bizatihi bu sempozyuma katkı sunacak olmaları bu sempozyumun önemli ayırt edici bir özelliğidir. Ben bu noktada sempozyum sonrasında ortaya çıkacak olan çıktıların Türk medya tarihinin, Türk basın tarihinin doğru okunması, anlaşılması açısından önemli olacağını düşünüyorum.

Değerli misafirler, demokrasinin hiç kuşkusuz önemli unsurlarından biri de elbette özgür, güçlü, çok sesli ve nitelikli medyadır. Bu nitelikli medyanın hakkaniyetli olması da onun önemli bir özelliği olmalıdır. Demokratik ve hukuki değerlere sahip çıkan mesleki ilkeler ve toplumsal sorumluluk idraki ile çalışan, kişilik haklarına saygıyı esas alan bir basın camiası güçlü bir demokrasinin olmazsa olmazıdır. Bu

noktada elbette ülkemiz açısından şu tespiti yapmamız lazım: Sayın Cumhurbaşkanımızın liderliğinde son 20 yılda ülkemiz çok büyük bir atılım gerçekleştirmiştir ve bu çerçevede çok önemli kazanımlar, ilerlemeler elde etmiştir. Bu süreç medya alanında da yansımaları bulmuştur. Daha özgür ve çok sesli bir medya ortamının 20 yıl içerisinde oluştuğunu açık ve net bir şekilde korkusuzca ifade ediyorum.

Medya özgürlüğü ve ifade hürriyeti de geçmişte olmadığı kadar bugün genişletilmiştir, güvence altına alınmıştır. Bu gerçeğe rağmen basın özgürlüğü, ifade hürriyeti gibi kavramlar içeride ve dışarıda ülkemiz aleyhine çarpıtılmış ve istismar edilmiş yaklaşımlarla Türkiye aleyhtarlığının bir malzemesi olarak kullanılmaya çalışılmaktadır. Bu siyasi, ideolojik ve kötücül yaklaşımın elbette farkındayız. Türk basınının bir kısmının da elbette ne yazık ki darbelere zemin hazırladığını, beşinci kol faaliyetleri yaptığını, itibar suikastlarına giriştiğini maalesef görüyoruz.

Sayın Cumhurbaşkanımız 27 Mayıs'ta demokrasi ve özgürlük adasında tarihi bir konuşma gerçekleştirdi ve o konuşmada nasıl yalanlarla medya üzerinden basın üzerinden işlenen yalanlarla demokratik bir hükümetin darbeye alt edildiğini ve Adnan Menderes gibi bir değer ve arkadaşlarının nasıl idama doğru götürüldüklerinin fotoğrafını çekti. Basın tarihinin de aslında bir anlamda o karanlık yanının resmini çizmiş oldu. Basının sadece ve sadece demokrasiyi güçlendirme, kamuoyunun haber alma hürriyetine hizmet etme, toplumun sağlıklı ve doğru bir şekilde bilgilendirme doğrultusunda çalışması gerektiği açıktır. Basının en temel sorumluluğu budur; ancak yine görüyoruz ki bir kısım basının yerli ve milli bir çizgide durmak yerine bugün hâlâ müstemleke zihniyetinin âdeta borazanlığını yaptığını görüyoruz. Buna üzülenek şahitlik ediyoruz.

Popülist yayın politikalarının kamu yararının önüne geçmesi ise medyanın demokratik sistemlerde oynadığı kritik rolü zayıflatan bir unsura dönüşüyor. Yine görüyoruz ki bugün hem geleneksel medyada hem sosyal medyada 5NİK kuralının unutulduğunu hiçe sayıldığını görüyoruz. Haberlerin birçoğunda bu kuralın, bu temel prensibin, haberciliğin bu ana umdesinin görmezden gelindiğini görebiliyoruz. Hız, tıklanma, sosyal medya metrikleri, sansasyon, tiraj ve reyting ne

yazık ki hakikatin yerine geçer âale gelmiştir ve medyada birer değere dönüşmüştür. Masa başında üretilen asparagas haber, sahte bilgi, kurgusal metinler, montaj videolar, fotoğraflar bütün bunlar hakikati geri plana itmekte, karartmakta ve gölgelemektedir.

Hakikatin yerine üretilen algı vasıtasıyla maalesef olgunun yok sayıldığını, gerçekmiş gibi sunulan yalan üzerinden simüle edilmiş bir dünyanın oluşturulduğunu görüyoruz. Sorumlu medya anlayışının basın, meslek ve ahlak ilkelerinin yine bir kenara bırakılabildiği, yalan haber ve sahte içeriklerle kamuoyunun yanıltılabildiğini görüyoruz. Bunu kimi zaman popülerlik elde etme, tanınma, bilinme kimi zaman siyasi rant sağlama kimi zaman da sermaye sahiplerini, patronlarını koruma kollama gibi motivasyonlarla yapabiliyor basın mensupları; fakat netice itibarı ile kendi amaç ve hedeflerine ulaşmak için kitleler hakikatten koparılabilir ve simülasyon evrenine çekiliyor.

Bu noktada elbette son yıllarda giderek yoğunlaşan vatandaş gazeteci anlayışına da değinmek gerekir. Dijital imkânlarla artık malumunuz vatandaşlar da içerik üreticilerine dönüşmüştür; ancak vatandaş gazeteciler de çoğu kez gerekli doğrulama yöntemleri ve teyit mekanizmalarını ne yazık ki kullanmıyorlar. Bilginin kaynağının ve güvenilirliğinin sorgulanması esastır. Böylece sosyal medyada yaptığı paylaşımlarla bir çeşit simülasyon evreni oluşturanlar, aslında hakikatin tahrifine hizmet ediyorlar. Bu durum gazeteciliğin bir meslek olarak önemini ortaya koyduğu gibi mesleki donanım ve yetkinlik olmadan bu işin yapılamayacağını da bir kere daha göstermiştir. Mesleğin saygınlığına halel getirenlere, hakikati tahrif edenlere en başta hakikat temsilcisi olarak gördüğüm gazetecilerin karşı çıkması gerekir. Elbette böyle bir ortamda hakikatin peşinde koşmaktan vazgeçmeyen basın mensuplarımız, medya kurumlarımız da var. Ben onların her birine canıgönülden teşekkür ediyorum. Onların gayretleri ile esas itibarıyla demokrasimiz güçleniyor, medyanın itibarı artıyor.

Değerli konuklar, kıymetli katılımcılar, yeni küresel sistem içinde gelişen yeni medya düzeninde dijital mahremiyet, siber emperyalizm, unutulma hakkı, dijital diktatörlük, veri güvenliği, veri mahremiyeti ve dijital faşizm gibi unsurlar giderek tartışmaların merkezine oturuyor. Sosyal medya merkezli enformasyonun da dezenformasyonun

da oldukça kısa zamanda çok geniş kitlelere yayılması bizi âdeta bir dijital kuşatmayla karşı karşıya getiriyor. Aynı şekilde yanlış, eksik, hatalı, kurmaca, yanıltıcı bilgi ve sahte haberler sosyal medyayı devasa bir yankı odasına çeviriyor bugün. Burada bu yankı odalarında benzer görüşler sorgulanmadan kabul ediliyor. Farklı düşünceler yok sayılıyor ve yalnızca kişilerin kendi fikirlerinin doğruluğuna inanılıyor. Yankı odası etkisi ile kullanıcılar kendi dijital fanuslarındaki gerçeklikleri asıl dünyadaki gerçekliklerden maalesef üstün tutuyorlar.

Diğer taraftan dijital kamusal alanda en büyük sorunların başında yine sistematik dezenformasyon kampanyaları geliyor. Artık enformasyon savaşından dezenformasyon savaşına dönüşen maalesef bir medya düzeni tecrübe ediyoruz. Böyle bir ortamda biz inanıyoruz ki Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın daha adil bir dünya mümkün vizyonu iletişim ve medya alanında da temel prensibimiz olmalıdır. Biz bu yaklaşımla Sayın Cumhurbaşkanımızdan ilhamla tüm dünya için daha adil bir medya düzeni talebinde bulunuyoruz; bunun için gayret sarf ediyoruz, sarf etmeye devam edeceğiz.

Ulusal ve uluslararası boyutta yer alan yalan ve dezenformasyon zemininde yükselen ve yalnızca Batıcı değerlerin merkeze alındığı bir medya düzenini asla kabul etmiyoruz. Habercilik kisvesi altında hiç kimsenin dezenformatif içerikler üretmesi, bunları yaygınlaştırılması masum görülemez. Bu ne medya özgürlüğüdür ne ifade hürriyetidir. Bizzat bu değerleri bu kavramları korumak için buna hep birlikte karşı çıkmalıyız. Denetim ve kontrol mekanizmasının olmadığı sosyal ağlar, kolaylıkla bugün de görüyoruz ki etki ajanları ve terör örgütleri tarafından suistimal ediliyorlar ve yine ne yazık ki görüyoruz ki bu sosyal medya platformları da bunlara göz göre göre müsaade ediyor.

Hakikat ötesi çağda medyanın bütün türlerinde dezenformasyona karşı çetin bir mücadele yürütülüyor. Biz, buradaki mücadelemizde sadece ve sadece hakikatten güç alıyoruz. Bütün medya kurumları ve basın mensuplarının da tek gücünün hakikat olması gerektiğine inanıyoruz. Tüm dünyada hem kamu güvenliği, kamu düzeni, kişilik hakları bütün bunların korunması için bu tehditlere karşı tedbirler alındığını, alınmaya çalışıldığını görüyoruz. Biz de iftira, hakaret, karalama, itibar suikastlarını her mecrada engellemek durumundayız, engellemeliyiz.

Geldiğimiz noktada temiz bir medya, temiz bir sosyal medya noktasında dünya genelinde çok büyük bir ihtiyacın belirdiği ortadadır. Birçok devlet dezenformasyona karşı aldığı tedbirlerle vatandaşlarını ve kurumlarını korumak için harekete geçmiş durumda. Aynı şekilde bizim vatandaşlarımız da haklarının korunmasını, özgürlüklerinin garanti altına alınmasını elbette devletinden bekliyor. Hiç kuşkusuz ülkemizde de dezenformasyonla daha etkili mücadele için kapsamlı adımların atılması bir ihtiyaçtır; bir kamuoyu beklentisidir.

Bu ihtiyaç ve beklentiyi karşılamak için kasıtlı olarak yalan haber ve dezenformasyon üretenlere, yayanlara elbette yasal müeyyideler getirilmelidir. Yalan haber ve dezenformasyonla kamu düzenini bozmak, kişilik haklarına saldırmak suç kabul edilmelidir ve bu anlamda bu suç hukuki çerçevede karşılıksız bırakılmamalıdır. Dezenformasyonla mücadele kapsamında yasal altyapı ve idari tedbirler artırılmalı, güçlendirmelidir. Bugünlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bunları ihtiva eden bir yasa çalışması olduğu hepimizin malumudur. Meclisimizdeki bu çalışmadan özgür medya, çoğulcu toplum ve demokratik siyaset idealine inanan herkes gibi biz de memnuniyet duyuyoruz. Şunu açık bir şekilde ifade edelim; bu düzenlemeden ancak ve ancak dezenformasyon yapanlar rahatsız olurlar. Bu düzenlemeden ancak kişilik haklarına saldıranlar rahatsız olurlar. Bu düzenlemeden ancak yalan ve çarpıtılmış bilgilerle kamu düzenini bozmaya çalışanlar rahatsız olurlar. Bu düzenlemeden ancak haber alma özgürlüğünü ipotek altına almaya çalışanlar rahatsız olurlar. Bu düzenlemeden ancak demokratik değerleri tahrif edenler rahatsız olurlar. Bu düzenlemeden ancak ve ancak sistematik yalan mekanizmalarına çomak sokulanlar rahatsız olurlar. Bu düzenlemeden ancak siyaset sahnesini ve toplumsal huzuru zehirlenmeye çalışanlar rahatsız olurlar. Bu düzenlemeye karşı dikkat edin sesi en çok çıkanların, en çok yalan ve dezenformasyon üretenler ve yayanlar olduğunu göreceksiniz. Ben bunu çok manidar buluyorum. Bu yasa teklifi etrafında yapılan tartışmalar da esasında kimin demokrasinin yanında kimin karşısında yer aldığını net bir şekilde ortaya koyuyor.

Görüyoruz ki bu düzenlemeyle temel hak ve özgürlüklerden asla taviz verilmiyor, demokratik haklar zedelenmiyor. Basın özgürlüğü, ifade hürriyeti ve kişilik hakları en geniş şekilde korunuyor. Gazetecilik

CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANI PROF. DR. FAHRETTİN ALTUN, YENİ YAYIMLANAN "T.C. MATBÜAT VE İSTİHARAT MÜDÜRLÜĞÜ KÜNYE ALBÜMÜ 1924-1927" KİTABINI DA TANITTI.

mesleğinin daha ilkeli, nitelikli ve saygın şekilde icra edilmesi esas itibarı ile sağlanıyor. Yapılacak değişikliklerle ayrıca internet haber siteleri ve çalışanların haklarına dair de ilerici adımlar atıldığını görüyoruz. İnternet haber sitelerinin de resmî ilân ve reklamları yayımlayarak süreli yayınların faydalanabildiği imkânlardan faydalanması öngörülüyor.

Kıymetli misafirler; elbette dijital platformlar bugün itibarı ile dijital demokrasi kavramını dönüştürmekte ve bugün bizi dijital faşizm sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Esas itibarıyla bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde, Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye'de yaşanan sosyal ve siyasi gelişmelerde biz bunu çok açık ve net bir şekilde görebiliyoruz. Büyük veri, veri bilimi, veri madenciliği, ağ analizi, yapay zekâ, algoritmalar, sponsorlu reklamlar, filtre balonları, mikro hedefleme, post truth, yani hakikat ötesi çağın en etkili enstrümanları olarak karşımızda duruyor. Bugün Türk medyasını tartışırken, Türk basın tarihini tartışırken bugün geldiğimiz noktada elbette bu unsurları da tartışmak durumundayız.

Hiç kuşkusuz 21. yüzyıl siyaset paradigmasına baktığımızda devletlerin bağımsızlığı artık dijital bağımsızlıktan geçmektedir. Siber egemenlik, bugünün en hayati uluslararası ilişkiler kavramlarından birine dönüşmüş durumdadır. Bu nedenle dijital medya alanında geleceğe hazırlanarak, tanımlanan değil tanımlayan ülke Türkiye şiarını tüm medya enstrümanları ile hayata geçirmeliyiz. Ülkemizin bölgesel güce, küresel aktöre dönüştüğü bir dönemde Türk basını da bu vizyonu içselleştirerek hareket etmelidir. Sayın Cumhurbaşkanımızın “dünya beşten büyüktür” paradigmasını tüm iletişim platformlarında en güçlü şekilde haykırmalıyız.

Bu yaklaşımın yaslandığı değerleri vatandaşlarımıza ve dünya kamuoyuna en doğru, en geniş şekilde aktarmalıyız. Büyük ve güçlü Türkiye uluslararası alanda etkisini ve hareket kabiliyetini arttırdıkça ülkemize yönelik dezenformasyon, mezenformasyon, malenformasyon kampanyaları şiddetleniyor ve giderek bunların büyüklükleri artıyor. Bu nedenle Türkiye aleyhtarı kampanyalara karşı daha dirençli bir Türk basınına, medyasına sahip olmalıyız.

Her birimiz Sayın Cumhurbaşkanımızın çağrısını yaptığı iletişim seferberliği doğrultusunda gayret göstermeliyiz. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı olarak biz bütün imkânlarımızla basın camiasında

hakikat için emek veren herkesin yanındayız, yanında olmaya gayret gösteriyoruz. Başkanlık olarak stratejik iletişimden halkla ilişkilere, kamu diplomasisinden medya ile ilişkilerine geniş bir yelpazede faaliyetlerimizi, çalışmalarımızı sürdürmeye gayret gösteriyoruz. Tüm bu çalışmalarımızda, gayretlerimizde Türkiye iletişim modelini inşa etmeye, yükseltmeye çalışıyoruz.

Bu süreç içerisinde Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı yayımları da stratejik iletişim enstrümanlarımızdan bir tanesidir. Biz bu çatı altında elbette birçok tematik farklı dillerde eserler veriyoruz, yayımlıyoruz; fakat bu sempozyum vesilesiyle bu eserlerden en yenisi olan ve 1924-1927 yıllarını kapsayan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Künye Albümü'nü sizlere tanıtmaktan memnuniyet duyuyorum. Bu kitabı, bugün itibarıyla yayımlamış durumdayız. Büyük emekler sonucunda ortaya çıkan bu kıymetli eserin basın tarihimize önemli bir ışık tutacağına inanıyorum ve bugün yapılacak olan tartışmalarda da eminim buradaki içerikler önemli bir katkı sağlayacaktır.

Basın tarihimizin çok özel bir dönemine ilişkin belgeleri ihtiva eden bu eserde Cumhuriyet'in ilk yıllarında basın mensuplarına ilişkin kayıtlar, transkripsiyon ve tıpkıbasım halleriyle yer alıyor. Ayrıca basın tarihimizin ilk kadın temsilcilerinden sayılabilecek Madam Hayganuş Mark ve Fevziye Abdürreşit Hanım gibi isimlere dair bilgilerde albümümüzde yer alıyor.

Bu kitap yaklaşık bir asır önceki çalışmaları ile basın geleneğimize önemli katkılar sağlamış değerli meslek ustalarımıza saygımızın bir nişanesidir.

Esere katkı sunan değerli bilim insanlarımıza, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığımıza ve kitabın ortaya çıkmasına büyük payları olan mesai arkadaşlarımıza canıgönülden teşekkür ediyorum. Ben bu duygu ve düşüncelerle sempozyumumuzun basın camiamıza, akademi dünyamıza, ülkemize hayırlar getirmesini diliyorum.

Kıymetli katkıları için panelistlerimize, tüm konuklarımıza teşekkür ediyorum. Hepinizi Allah'a emanet ediyorum. Sağ olun, var olun. Kalın sağlıklıca.

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek

Özel Oturum

Hakikat Sonrası Çağda Türk Medyasını Yeniden Düşünmek

KONUŞMACILAR

Moderatör: Prof. Dr. M. Zahid Sobacı

Prof. Dr. Edibe Sözen

Serdar Karagöz

Ebubekir Şahin

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek Sempozyumu Özel Oturum

Prof. Dr. M. Zahid Sobacı | TRT Genel Müdürü

Öncelikle Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek Sempozyumu'na katılan tüm misafirlerimize hoş geldiniz demek istiyorum. Böyle bir sempozyumu organize ederek Türkiye'de medya üzerine yeniden düşünme fırsatını bizlere verdiği için İletişim Başkanımız Sayın Prof. Dr. Fahrettin Altun nezdinde tüm İletişim Başkanlığı ekibine teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu kıymetli sempozyumun birinci oturumunda "Hakikat Sonrası Çağda Türk Medyası Üzerine Yeniden Düşünmek" başlığıyla kıymetli konuşmacılarımızla karşınızdayız. Sayın Prof. Dr. Edibe Sözen, Basın İlan Kurumu Yönetim Kurulu Başkanımız aynı zamanda kıymetli bir akademisyenimiz, Anadolu Ajansı Genel Müdürümüz Sayın Serdar Karagöz ve RTÜK Başkanımız Sayın Ebubekir Şahin kıymetli konuklarla birlikteyiz bugün.

Türkiye'nin basın tarihine bakacağız, hakikat sonrası çağda medyanın tarihini inceleyeceğiz ama onun öncesinde Türkiye'de sempozyumların tarihine baktığınızda bir gelenek olarak moderatörün de korsan bildiri sunduğunu görürsünüz.

Ben kıymetli misafirlerimizin ve konuşmacılarımızın izniyle sadece bir çerçeve çizmek adına ve konuşacağımız meselelere aslında bir atıf yapma adına, biraz da TRT'nin arada kaybolmaması adına çünkü

PROF. DR. M. ZAHİD SOBACI | TRT GENEL MÜDÜRÜ

beni biraz böyle moderatör ve konuşmacı gibi planlamışlar çok uzatmadan 5-10 dakika kelam etmek isterim.

Bir şeyin üzerine yeniden düşünmek meselesi bu zihni faaliyet bence iki temel değişkeni içinde barındırır. Bunlar tespit ve inşa süreçleridir. Bir şeyin üzerinde yeniden düşünüyorsanız tespit ve inşa süreçlerini gerçekleştirirsiniz. Eğer bugünü anlamak istiyorsanız geçmişe dönük olarak geçen serüvene odaklanır, buraya dair güçlü tespitler manzumesini ortaya çıkarır ve bu tespitler üzerine de yeni döneme dair bir inşa sürecini tasavvur edersiniz. Dolayısıyla tespit ve inşa meselesi yeniden düşünmekle yakından ilişkilidir. Ben de sadece birtakım tespitleri kendimce naçizane yapıp, sözü kıymetli konuşmacılara bırakmak istiyorum.

Şimdi bu çerçeveyi çizebilmek adına tespitleri yapabilmek adına işte hakikat sonrası çağ diyoruz. Hakikat sonrası çağ aslında hakikatin değersizleştiği, gerçekle yalanın arasındaki sınırların bulanıklaştığı, hatta gerçekle yalanın iç içe geçtiği bir döneme, bir çağa atıf yapan

bir kavram. Bu kavram çerçevesinde aslında biz şunu bir süreç olarak görürüz: Gerçeklik yerine kurgulanmış gerçekliğin veya bir yalanın medya aracılığıyla, iletişim alanında bu kavramı düşündüğümüzde medya alanıyla normalleştirilmesidir aslında.

Hedef kitlenin karşısına bir gerçeklik yerine onun son dönemde hissettiği, ihtiyaç duyduğu, kurgulanmış gerçekliği çıkartmak meselesidir. Dolayısıyla bu gerçekliği, kullanmamış gerçekliği çıkarabilmek açısından o zaman bu post truth çağı hakikat sonrası çağı dezenformasyon, manipülasyon ve algı yönetimi gibi süreçler veya kavramlar karakterize eder. Biz biliyoruz ki aslında dezenformasyonun özellikle tek kaynağı da haber değildir.

Özellikle içinde bulunduğumuz çağda dezenformasyonun enstrümanları, araçları çeşitlenme göstermiştir ve baktığımızda kişisel veya kurumsal düzeyde üretilen içerikler, yapımlar, diziler, belgeseller hatta bir müzik parçası, sinema bu dezenformasyonun algı operasyonunun bir parçası haline gelmiştir.

Biz mesela sadece bir haber üzerinden dezenformasyon yapıldığında bunu biraz hissederiz. Çünkü orada mesaj, tabir caizse ana hatlarıyla kaba bir şekilde verilmektedir. Bugünün insanı bu mesajı biraz hisseder ama özellikle diğer enstrümanlar dezenformasyon için devreye sokulduğunda farkında olarak veya olmayarak aslında zihnimiz önceden tasarlanmış bir yöne doğru, bir şablona doğru sürüklenir. Bir anda bireyden aynı şekilde düşünen bir kitle haline dönüşmeye başlarız.

Peki, aslında bence bu oturum açısından da can alıcı sorulardan biri hakikat sonrası çağ olarak sıfatlıyoruz, nitelendiriyoruz bu dönemi. Burada bence kırılma noktası oluşturabilecek cevap vermemiz gereken sorulardan biri şu, yani dezenformasyon, manipülasyon, algı operasyonları daha önceden yok muydu? Bu kavram 1992 yılında ortaya çıktı. 2016 yılında Oxford Sözlüğü'ne girdi. Yani Oxford Sözlüğü'ne girdikten sonra mı biz bunu kullanmaya başladık? Moda olduğu için mi bu kavramı bu dönemi tanımlamak için kullanıyoruz?

Dezenformasyon daha önce de vardı. Peşinen cevabını verecek olursak, algı operasyonları daha önceden de yapılıyordu. Dolayısıyla buna

bir cevap vermemiz lazım. Daha önceden var mıydı? Eğer yok diyorsak zaten başka bir meseleyi tartışıyoruz demektir ama var diyorsak ikinci tamamlayıcı soruyu ortaya atmamız gerekir. Eğer varsa, daha önce de dezenformasyon varsa o zaman bu çağı istisnai kılan şey ne? Biricik kılan şey ne? Ünik kılan şey ne? Biz niye bu kavramı bu dönem için kullanıyoruz? Önceden de dezenformasyon vardı. Bu iki soruya ben kısaca bir cevap verip toparlamak istiyorum. Birinci soruya peşinen cevap verecek olursak bence her zaman için dezenformasyon, manipülasyon, algı operasyonları Türkiye’de medya sektörünün bir parçasıydı.

Dezenformasyonu yapan aktör aslında toplumsal algıyı yöneterek bir çıkar elde etmek ister. Özellikle de 2000’li yıllardan önce dezenformasyon varsa amacı neydi? Hangi çıkarı elde etmek istiyordu? Biz medyanın o günkü oynadığı rol ile bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, aslında burada temel amacın darbelerin meşrulaştırılması olduğunu görürüz.

Vesayetçi sistemin kök salmasını sağlamak üzere dezenformasyonun ve algı operasyonlarının yapıldığını görürüz. 2000’li yıllardan önce gerçekten de Türk medyası darbelerin ve muhtıraların yapılabilmesi için toplumsal zemini hazırlamak, gündem oluşturmak ve toplumsal rıza üretmek için yapılıyordu. Üretmek için diyorum, yapay bir şeyden bahsediyoruz aslında. Dolayısıyla toplumsal rızanın üretilmesi için gerçekleştiriliyordu.

Nihayetinde biz yakın döneme kadar vesayetçi zihniyet ve bunun uygulamalarını konuştuğumuzda bu sistem Türkiye’de bir boşlukta işleyen bir mekanizma değildi. Bu sistemi işleten kurumlar vardı. Resmî ayağı itibarıyla askerî ve sivil bürokrasi bunun resmî ayağını oluştururken, sivil ayağını da biz akademyayı, STK’ları ve medyayı o darbeleri meşrulaştırmasının ve bu bağlamda dezenformasyon ve algı operasyonu yapılmasının araçları olarak çokça resmettik.

Bu açıdan bakıldığında belki de malum olduğu üzere bunun en bilindik somut yansıması 28 Şubat’tı. Bu algı operasyonunu o günün kavramı ile biraz daha ifade edeceksek, siyaset diliyle ifade edeceksek toplum mühendisliğinin yapıldığı en somut gerçek olaylardan biriy-

di. 28 Şubat 1997 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu toplantısı ile zirveye ulaşan bu süreçte gerçekten de medya postmodern darbe için bir zemin oluşturuldu ve kamuoyunu ikna mekanizması olarak devreye girdi. Hükûmeti hedef aldı.

Aslında toplumsal gerilimin hükûmetin birtakım icraatlarından, faaliyetlerinden kaynaklandığını söyledi ve hükûmet hakkında negatif bir algı oluşturmak için müesses nizamla ters düşen Refah Yol Hükûmeti'ni düşürebilmek açısından birtakım manşetlerle süsledi. O günleri hatırlarsak eğer işte “muhtar bile olamaz” söyleminden tutun da “stresimiz dorukta”, “gerekirse silah bile kullanırız”, “askerden hükûmete dört uyarı”, gibi komutanların maddelerini, askeriyenin maddelerini sıraladığı bir dönem. Bu manşetler bize gösterdi ki 2000’li yılların başında da devam etti. Örneğin 411 milletvekilinin bir karar için elini kaldırmasında “kaosa kalkan el”, Danıştay’a yapılan saldırıda “laikliğe kurşun” gibi birtakım başlıklar üzerinden toplum belirli meselelere hazırlanıyordu. Nihayetinde burada algı operasyonunu ve dezenformasyonu yapabilmek için seçilen kavram seti, irtica ve şeriatı. Laik-antilaik meselesi üzerinden hükûmet üzerinde bir toplumsal algı operasyonu yapıldı.

O zaman burayı uzatmayayım, zaten konuşmacılarımız değinecektir. O zaman eğer dezenformasyon ve manipülasyon daha önce de varsa bugün onu farklı kılan şey ne? Bence bugün hakikat sonrası olarak nitelendirmemizin nedeni ve onu farklı kılan şey aslında dezenformasyonla ilgili içeriğin sayısında artan yoğunlaşma. Dezenformasyonla ilgili içerikte ciddi yoğun bir artış var. İçerikte bir artış yaşandığında o zaman insanların dezenformasyona maruz kalma sıklığı da artıyor. İçerik ve sıklığı artıyor, konular çeşitleniyor. Baktığınızda bugün sadece siyaset alanında veya darbe zemini oluşturmak için değil enerjisinden, sağlığına, eğitimden, afetine kadar birçok alanda yalan haberin dolaşıma sokulabildiğini ve farklılaştığını görüyoruz. Dezenformasyonun hızının arttığını görüyoruz. Bence geçmiş dönemden temel farkı bu. Bu kadar yoğunlaşması ise bence sosyal medya ile ilgili.

Yani bu özellikleri ortaya çıkaran şey aslında sosyal medyanın son dönemde kazandığı işlevler veya sosyal medyanın doğasında barındırdığı özellikler. Biz sosyal medyayı en son dönemde aslında bir

haber alma, bilgi alma kaynağı olarak bir işlev üstlendiğini gördük. Bugün son kullanıcılara, nihai kullanıcılara sorduğumuzda yüzde 70'i bir haber kaynağı olarak ben sosyal medyaya giriyorum, diyor. Haber kaynağı olduğu an aslında sosyal medya platformları ister istemez dezenformasyonun ve manipülasyonun yoğun bir şekilde yaşandığı mücadele alanı hâline geliyorlar.

O zaman biz şöyle bir ortamları, iklimle karşılaşıyoruz: işte yalan haberlerin, yanıltıcı görsellerin, teyide muhtaç bilgilerin kol gezdiği ama kontrol mekanizmasından geçmediği, kesin bilgi etiketi ile paylaşıldığı bir ortam. Bunu sağlayan şey sosyal medyanın doğasında barındığı irrealite, bilgi kaynağı olarak yeni bir işlev üstlenmesi ve beraberinde ürettiği bir mekanizma olarak yankı odaları.

Sayın İletişim Başkanımız Fahrettin Altun Hoca'nın açılış konuşmasında ifade ettiği gibi yankı odaları; sadece benzer görüşlerin sık sık tekrarlanarak diğer görüşlerin dışlandığı, dijital iklimler aslında. Burada özellikle de algoritmalarla benzer düşünceler sürekli olarak insanların önüne öneri olarak getiriliyor ve aynı düşünceyi aynı fikri benimseyen insanlar bir siyasal kutuplaşmanın da ürünü hâline geliyorlar. Bunun ilacı ne? Bence bunun ilacı doğru ve teyitli bilgi.

Ben çok fazla sözü uzatmadan ve belki soru cevap kısmında TRT bu dezenformasyonla ne yapıyor sorusu etrafında cevap verebilmek kaydıyla bu arada sorumu da ismarlamış oldum. TRT kısmını bir kenara koymuş olayım ve konuşmacılarımıza döneyim.

Tabii doğru ve teyitli bilgi dendiğinde Türkiye'nin medya sektörünün önemli gemisi, önemli parçası Anadolu Ajansı bence gündeme geliyor. Bu anlamda baktığımızda aslında Anadolu Ajansını dezenformasyonun panzehrinin merkezi olarak belki tanımlayabilmek de mümkün. Ben son dönemde Anadolu Ajansının ciddi anlamda dezenformasyonla mücadele bağlamında adım attığını da ciddi yenilikler getirdiğini, girişimlerde bulunduğunu da biliyorum. Bu atıfla birlikte sözü Genel Müdürümüz Serdar Bey'e bırakayım. Buyurunuz hocam.

Özel Oturum

Serdar Karagöz | Anadolu Ajansı Genel Müdürü

Sayın hocam çok teşekkür ediyorum. Anadolu Ajansı kuruluş felsefesi anlamında tam olarak bu mesele için kuruldu. Doğru bilgiyi halka, halklara, ulusa ve uluslara ulaştırmak; yanlış bilgiyle mücadele etmek. Bu anlamda tarihler 1920 Nisan'ını gösterdiğinde Türkiye Kurtuluş Savaşı için hazırlıklarını bu alanda da yaptı. Halide Edip Adıvar ve Yunus Nadi o dönemin en münevver isimleri. Gerçekten de Türkiye basın tarihini incelediğimizde şunu görüyoruz; ülkenin münevver isimleri, aydınları, en iyi eğitim almışları medya ile gazetecilikle, muhabirlikle ve ajansçılıkla uğraşmışlar. Bugün, o insan kalitesini aynı düzeyde medyamızda göremediğimizi de üzümlere ifade etmek isterim.

O zamanın gazetecileri tüm dünyayı yakından tanıyan, birden fazla yabancı dil konuşabilen ve muadilleri ile uluslararası arenada masaya oturduğunda en zorlu düşünsel tartışmaları başarıyla sürdürebilen insanlardı. Yunus Nadi ve Halide Edip Adıvar dönemin münevverleri, Mustafa Kemal Atatürk tarafından görevlendiriliyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan önce 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı dezenformasyon, mizenformasyon ve malenformasyonla mücadele kapsamında hem Türkiye'deki halkın mobilizasyonu ve doğru bilgiye ulaşması hem de yurt dışından yapılan yayınlara karşı halkı ve ulusu korumak amacıyla kuruluyor ve kurtuluş mücadelesinde çok büyük önem veriliyor.

SERDAR KARAGÖZ | ANADOLU AJANSI GENEL MÜDÜRÜ

Anadolu Ajansı'nca bizzat mücadelenin lideri Mustafa Kemal Atatürk tarafından tamimler yayımlanıyor. Anadolu Ajansı, ülkedeki her yerde her bölgede işleri kolaylaştırıyor. Yapmış olduğu bir haber en önemli konu olarak o günün yerel yöneticilerine ulaştırılıyor. Çünkü bir savaş beraberinde dezenformasyonu da getiriyor.

Biz bunu sadece Kurtuluş Savaşı'nda değil; Irak'ta Amerika Birleşik Devletleri'nin işgalinde, Karabağ'da ve bugün Ukrayna-Rusya savaşında görüyoruz. Medya öyle bir misyon üstleniyor. İstanbul'un teslimiyetçi medyası ile mücadele etmek amacıyla 1920'de Ankara'da Anadolu Ajansı kuruluyor. Çünkü o esnada İstanbul'un işgal kuvvetleri ile de başı dertte ve o dönemin teslimiyetçi entelijansiyası ne olabilir diyor, bu mücadeleye gerek yok diyor. Amerikan mandası, İngiliz mandası bunlar konuşuluyor fakat bağımsızlık mücadelesinin sembolü olarak Anadolu Ajansı Ankara'da 1920'de kuruluyor. Yani bizim kuruluş misyonumuzda esasında ulusal ve uluslararası dezenformasyonla mücadele var.

Biraz önce yine savaşlardan ve mücadelelerden bahsederken bir örnek verdim. Irak Savaşı daha doğrusu Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesi, işte bu post truh kavramı ilk kez Irak'ın işgali esnasında kullanılıyor ve 2016 yılına geldiğimizde Oxford Sözlüğü tarafından post truh kelimesi yılın kelimesi seçiliyor. Gerçeğin bağlamından koparılması ve muğlaklaştırılması, önemsizleştirilmesi ve bu bağlamda yapılan enformatif aktiviteler. Bunu bir şekilde hayatımıza 2016 yılında yılın kelimesi seçilerek artık günlük kullanımda da kullanıyoruz. Hatta şu an çok popüler olan bir dizi var ben de seyrediyorum. İsmi vermemizde bir mahzuru yok. İletişim Fakültesi öğrencilerinin ve iletişimle ilgili olan herkesin bence o dizinin o senaryosundaki o cümleyi duyması gerekiyor.

Feyyaz Yiğit'in senaryosunu yazdığı "Gibi" isimli bir dizi. Gibi dizisinde bir cümle geçiyor, o cümleyi ben çok önemli buluyorum, yani İletişim Fakültesi hocalarımız bence öğrencilerine 10 saniyelik o repliği izletmeliler. Diyor ki oradaki karakter Yılmaz; hocam diyor "gerçekliğin ne kıymeti var biz zaten genel kanı neyse onu yaşıyoruz". Tam olarak işte post truth çağda bilgi, veri, hakikat, günlük hayatımızdaki doğruluk nedir sorusu orada kendisini buluyor. Hiç kimse gerçeğin, hakikatin peşinde değil. Kıymetsizleştirilmiş bir genel kanı inşa ediliyor ve bizler o genel kanıyı yaşıyoruz. Nerede yaşıyoruz? Siyasette yaşıyoruz. Nerede yaşıyoruz? Akademide yaşıyoruz. Nerede yaşıyoruz? İşte medya dünyasında yaşıyoruz, entelektüel hayatımızda yaşıyoruz. Genel kanı neyse o perspektiften bakıyoruz olaylara. Hakikatlere ve gerçeklere mesai harcamıyoruz. İşte Anadolu Ajansı tam bu noktada hakikatlere ve gerçeklere mesai harcanması gerektiğini düşünerek yeni bir editörlük inşa ediyor. O da teyit hattı dediğimiz bir editörlük.

Alanında uzman editörler, haberciler bir haberin hakikaten olup olmadığını, gerçek olup olmadığını en kısa sürede teyit edecek ya da etmeyecek. Abonelerimize bu servisi verirken aynı zamanda halkımıza ve uluslararası arenaya da bu hizmeti verecek bir yapılanmanın içerisine girdik. Şu an kadromuzu oluşturuyoruz. Çok titiz, haberciliği ve hakikati namus bilen editör arkadaşlarımızla, gazeteci arkadaşlarımızla bu editörlüğü önümüzdeki aylarda lansmanını yaparak Türk kamuoyuna ve dünya kamuoyuna duyuracağız. Bir haber çıktığı andan kısa bir süre sonra yalanlanmaz ise eğer yalansa tabii ya da

doğrulanmaz ise kafamızda hep şüpheler oluyor. Doğru mu, değil mi? Tabii burada şu kavramları da yerli yerine oturtmak lazım, çünkü çok karışlıyoruz.

En önemli kavramlardan bir tanesi dezenformasyon. Tam sözlük anlamıyla ifade edersek; yanlış bilginin kötü niyetle paylaşımı. Ne olabilir? Hemen örnekleyelim, zihnimize otursun. Bugün çok yaygın ve popüler bir konu mülteciler meselesi. Hemen bir dezenformatif haber size uyduralım. Diyelim ki mülteciler süper marketi yağmaladı. Böyle şey hiç yok. Yanlış bilgi, kötü niyetle kötü bir amaç ile yayılıyor. Mülteciler o süper marketi yağmalamadı. Böyle bir şey yok fakat üretiyoruz. Dezenformasyon odakları eskiden konvansiyonel medyadaydı; şimdi kitle iletişim araçlarının erişilebilir olmasıyla hemen her yerde. Siz bir Twitter hesabından bu dezenformasyonu üretebiliyorsunuz. Dezenformasyonu kenara koyalım.

Devam edelim, mizenformasyon. Bunun sözlük anlamına bakıyoruz, yanlış bilginin kasıtsız, zarar amacı gütmeyen verilmesi, yayımlanması. Yanlış bir bilgi ama kasıt yok. Şöyle diyebiliriz; bilgi orada kimin yağmaladığı belli değil ama siz iyi niyetle diyorsunuz ki biraz da ayrımcılık yaparak mülteci görünümlü insanlar markette kargaşaya sebebiyet verdi. Oradaki yanlış bilgi esasında mülteci görünümlü insanlar, burada bir yanlış bilgi var ama kastınız o anlamda mültecilerle alakalı olarak bir kampanya oluşturmak, o siyasal iklimi etkilemek değil. Biz burada ne görüyoruz mizenformasyon görüyoruz.

Bir de malenformasyon var. Bu tıptaki malpraktis gibi. Burada doğru bir bilgiyi zarar verme amacı ile yayıyoruz. Burada mesela hemen bir örnek verelim; gazete yapıyoruz manşet atacağız plajda gerçekten de ülke dışından gelen mülteci konumundaki insanlar kavga etmiş olsun. Manşete şunu atıyoruz; yine mülteciler yine kavga. Doğru mu? Doğru. Mülteciler plajda kavga etmişler fakat biz burada bir dizayn yaparak doğru bilgiyi yanlış bir amaç için ya da o çerçeveyi dizayn ederken kendi politik ve ideolojik hedeflerimiz ve emellerimiz doğrultusunda şekillendiriyoruz. Manşet sadece o kadar. Yine mülteciler altına hiçbir şey yazmaya gerek yok. Kavga dövüş görüntülerini verelim gazetenin birinci sayfasına, o amacına ulaşmış erişmiş oluyor.

Böylesi bir atmosfer de bizler dezenformasyonla mücadele için ne yapabiliriz? Mizenformasyonla ve malenformasyonla mücadele için ne yapabiliriz? Bir dezenformasyonla mücadeleyi enformasyonla yapmamız lazım. Siz bilgi vermezseniz bilgiyi ve haberi siz üretmezseniz başkaları üretir. Kamu kurumlarımızda bir yaklaşım var. Bilgi verme yaklaşımı. Daha sonra yanlış bilgiler çıktı. Dezenformasyon yapıyor. Mizenformasyon yapılıyor diye kamu yöneticilerimiz reaksiyon gösteriyorlar. Onlara hep şunu söylüyorum, en başından siz doğru haber kaynaklarını Anadolu Ajansı gibi güvenilir ve itibarlı bir kurumu topluma bilgi vermek için kullanmazsanız, yapmış olduğunuz şeyleri gizlerseniz, hayat boşluk kabul etmez. Orası dezenformasyon ve mizenformasyonla doldurulur. O yüzden dezenformasyonla mücadele önce doğru ve güçlü enformasyonla olur.

Kamu kurumlarımızdaki basın danışmanı arkadaşlarımıza ya da İletişim Başkanlığı çerçevesinde görev yapan iletişim ateşelerine bence çok büyük bir sorumluluk düşüyor. Bilgi vermeme sorumluluğu değil.

Doğru, güçlü ve yoğun bilgi verme sorumluluğu. Bu çerçevede ben bütün kamu kurumlarının doğru ve hızlı bilgi verir duruma gelmesini çok önemli görüyorum. Sonrasında dezenformasyonla mücadele etmek daha zor bir konu fakat onun da mekanizması inşa edilmeli.

Biz Anadolu Ajansı olarak öncelikle haber kaynaklarımıza hızlı ulaşım bir işin doğrusunu vermeye çalışıyoruz; fakat bir sessizlik haber akışı kilitlendi. Bakın orada dezenformasyonu bekleyeceğiz orada dezenformasyon gelir. Haberi vermemenin türlü motivasyonları olabilir, bunu anlıyoruz.

Özellikle savaş gibi çok stratejik konular da haber çok ince elenip sıkı dokuma yapılarak verilmeli. Kabul ama muhakkak verilmeli ve artık bunun önemi daha da arttı. Eskiden haberi vermediğimiz zaman bütün konvansiyonel medya bekliyor, yapılacak açıklama için hazırlık yapıyordu. Artık böyle bir şey yok, bekleyen statik bir yapı yok. Her şey çok dinamik. Buradan uçak kalktığında o uçakla alakalı bilgi vermezseniz şuna hazırlıklı olun, o uçakla alakalı pek çok spekülasyon yapılacak, dezenformasyon yapılacak, mizenformasyon yapılacak, malenformasyon yapılacak. O uçak kalktığında doğru ve stratejik bilgiyi artık vermemiz gerekiyor; dolayısıyla kamunun ve haber kaynağı olan herkesin bu iletişim stratejisini yeniden gözden geçirmesi ve doğru bilginin hızlı ve güçlü bir şekilde, doğru bir zamanlama ile verilmesi gerekiyor. Çıktı dezenformasyon başladı, ne yapılması lazım? İşte orada mekanizmaların inşa edilmesi lazım, biz de teyit hattı editörlüğünü bu amaçla kuruyoruz.

Çıkan dezenformasyonun çok kısa sürede 1, 2, 3 saat içerisinde yalalanması ve doğru bilgiye ulaştırılması kapsamında kuruyoruz. Şimdi sosyal medyada bir konu çok hızlı trend topic oluyor. Arkadaşlarımız görev çerçevelerinde protokollerinde buna uygun bir çalışma prensibi şekillendiriyorlar. 2 saat sonra siz bir yalanı, bir dezenformasyonu doğrultamazsınız, 5 saat, 6 saat, 1 gün, 2 gün sonra doğrulttuğunuzda emin olun o dezenformasyon çoktan -hani diyor ya oradaki Yılmaz karakteri- genel kaniya dönüşmüş oluyor. Artık o gerçekliğin bir önemi kalmıyor.

O açıdan Anadolu Ajansı olarak sözlerimi tamamlarken teyit hattının önümüzdeki günlerde lansmanını yaparak hem ulusal hem de ulus-

lararası konulardaki dezenformasyon, mizenformasyon ve malenformasyonla mücadele çerçevesinde hayata geçireceğiz. Bu toplantıların ben bu anlamda bizleri motive ettiğini en azından doğrularda ve makul olanda birleştirmek için bir araya getirdiğini düşünüyorum.

İletişim Başkanlığına bu fırsatı verdiği için çok teşekkür ediyorum. Sağ olun.

Prof. Dr. Zahid Sobacı

Teşekkür ederim Serdar Hocam. Şimdi ben bu noktada Basın İlan Kurumu Yönetim Kurulu Başkanımıza, aynı zamanda kıymetli akademisyenimiz Edibe Hocamıza dönmek istiyorum. Çünkü Türkiye’de dezenformasyonla mücadele açısından bence en kritik kurumlardan biri de Basın İlan Kurumu. Bir yandan hem medyanın fonlanması anlamında Türkiye’de demokrasinin gelişimine katkı sağlıyor ama aynı zamanda basın ahlak ilkelerini uygulayan bir kurum. Basın ahlak ilkeleri ile dezenformasyonla mücadele arasında ben yakın bir ilişki olduğunu düşünüyorum. Bu noktada hakikat sonrası çağda Türk medyasının geleceğini nasıl gördüğü noktasında Sayın Hocamıza dönmek istiyorum.

Özel Oturum

Prof. Dr. Edibe Sözen | Basın İlan Kurumu Yönetim Kurulu Başkanı

Kıymetli konuklar, değerli hocalarım, sevgili gençler, ben sözüme başlamadan önce burada dinlerken aklıma şöyle bir şey geldi; fi tarihinde okuduğum bir roman vardı. *Nietzsche Ağladığında* diye bir roman. Orada Nietzsche ile psikiyatrist arasında çok güzel konuşmalar... Nereden aklıma geldi ben de bilmiyorum. Hakikat kelimesinden sonra geldi herhalde. Nietzsche aslında kendini tedavi ettirmek için psikiyatriste gidiyor ama gel zaman git zaman psikiyatrist Nietzsche'yi görmeden edemiyor çünkü onun daha fazla sorusu var, hakikate dair sorusu var, gerçeğe dair soruları var ve o soruların cevabını ancak Nietzsche'den alabiliyor. Sürecin sonunda psikiyatrist neredeyse Nietzsche'nin hastası oluyor.

Hakikat arayışı, gerçek arayışı insanoğlu açısından bitmeyen bir arayış. Bu meseleyi çok daha iyi incelemeye çalışan filozoflar da var, yani sadece hakikat ya da gerçek değil. İkisini gerçekten ayrı tutarak çalışan filozoflardan biri mesela Fransız radikal sosyologlarından Jacques Ellul. Hakikatler tanrısal bir şey. Yani bizim inanç dünyamızı da içine alan bir şey. Gerçek ise yaşadığımız işte sosyal hayat, arkadaşlarımız, dostlarımız, sosyal gruplarımız, eğitim hayatımız vs. bütün bunları içine alan şey.

PROF. DR. EDİBE SÖZEN | BASIN İLAN KURUMU YÖNETİM KURULU BAŞKANI

O bakımdan hakikat ve gerçek aslında İngilizcede de diğer yabancı dillerde de olduğu gibi birbirinden ayrı kavramlar. Türkçede de olduğu gibi. Yani hakikat arayıcısı olan düşünürler, hakikat arayıcısı olan dervişler, hakikat arayıcısı olan fikir sahipleri, gerçeğin peşinde koşan meslek sahipleri diye ayırım isterseniz yani. Gazeteci hakikat peşinde koşmaz. Gazeteci gerçek peşinde koşar ama işte bir ilim insanı hakikat peşinde koşmalıdır ki doğuda da biraz böyle tarif edilir değil mi? Yani filozofun, düşünce insanının görevi hakikatin peşinde olmaktır.

Eninde sonunda o artı birli dünyaya ulaşmayı ister ama gerçek biraz daha bizim mesleki alanlarımıza hitap eden bir şey o yüzden hakikat kavramının, post truth kavramının bile bir post truth kavram olduğunu düşünüyorum. Yani biraz eleştirel bakıyorum; bu kavram çok bizim medeniyetimize özgü bir kavram değil. Çok bizim dışımızda o yüzden ama Batı'nın kullandığı gibi bakacak olsak eğer, Batı'nın

kullandığı gibi yani tanrısal düzenden sonra insan her şeyi yapan bir varlıktır, kendi gerçekliğinde ortaya koyan bir varlıktır. İstedığı haberi yapan bir varlıktır. İnsan istediği her şeyi yapana kadar gider bu, bu yalan habere kadar da gider, bu işte iftiraya kadar gider, bu çeşitli manipülasyonlara, dezenformasyona kadar gidebilir. Ucu açıktır ama biz tabii biraz da hakikat sonrası kavramını Batı'nın kullandığı anlamda ne kadar ve nasıl kullanabiliriz? Belki gerçeklik olabilir, gerçeklik sonrası olabilir, gerçeklik sonrası yeni bir gerçeklik olarak algılanabilir ama eğer Batı'nın kullandığı anlamda bir post gerçeklik olarak kullanacaksak biz zaten bu konuda basın olarak aşıyoruz yani, tarihinden beri manipülasyonlar, dezenformasyonlar.

Basında yalan haber yeni çıkmış bir olgu da değil; şimdi birkaç örnek vereceğim hep birlikte tekrar hatırlamış olacağız bunları. Biz biraz aşıyoruz post truth yaklaşımlara ya da post reel yaklaşımlara biraz alıştık. Biz mesela özellikle Cumhuriyet sonrası dönemde tek parti döneminde, tek bir basın ve basının nasıl bir ideolojik aygıt gibi devletin ideolojik aygıtı gibi çalıştığını, tek parti iktidarı ile nasıl bir araya gelip de birlikte faaliyet gösterdiğini söylememiz mümkün. Oysaki 1800'lerin sonundan itibaren Batı'da tanımlanan basın şu; demokrasinin birincil araçlarından biri basın. Yani basın olmazsa demokrasiden de söz etmek mümkün değil.

İşte *Batı'nın Çöküşü* adlı eserin müellifi, yazarı Oswald Spengler'in bu konuda çok hoş fikirleri vardır; öyle diyor yani demokrasi, basının idare ettiği bir şeydir. Gerçekten de öyle ama tabii ki biz özellikle 1950'li yıllara kadar tek parti, tek yayın organı işte sadece devletin bir kol faaliyeti gibi algılanan bir basın dünyasına sahip idik. Tabii bu basının önemli misyonlarından biri toplumu adam etmek; çünkü toplum cahil çünkü toplum eğitilmiş değil, çünkü toplum dindar. Yani onun düşünme biçiminde biraz daha cami merkezli bir dünya var, mahalle merkezli bir dünya var. Basın böyle misyon ediniyor kendine, diyor ki; bu milleti adam edeceğiz. Yanına üniversiteyi de alıyor. Üniversite ve basın, toplumu adam etmekte uzun yıllar modernleştirmekte daha doğrusu uzun yıllar bu alanda sosyopsikolojik anlamda çalışma gösteriyorlar ve hakikaten de halkı bastırmada ve baskılamada başarılı oluyor. Neredeyse bu 1980'lere kadar devam ediyor; çünkü sağ basın da o kadar güçlü değil, her zaman olduğu gibi. 1980 yıllara

gelindiğinde çok önemli bir detayı hep biz gözden kaçırıyoruz ama onun üstünde ben her zaman her yerde ısrarla duruyorum.

Türkiye’de magazinleşmeyi, kadını vasatlaştırmayı, kadını kötücül bir temsille anmayı, çocukları ve gençleri görmemeyi, sadece dilenci çocukları görmeyi gibi hani bir post truth’sa eğer arayacaksak burada aramamız gerekiyor belki. Böyle bir basın anlayışımız var işte üçüncü gazete habercilik, üçüncü sayfa haberciliği gibi bir basın anlayışımız var ve bunun en büyük mümessili olan gazete de Tan gazetesi. Ben birkaç ayrı toplantıda da söyledim. Türkiye’de Tan gazetesinin psikolojik etkilerini tartışmadık.

Tartışmadığımız sürece de son 40 yılda neyi yaşadığımızı bilmemiz çok mümkün değil. Bu kadar magazin bombardımanı, bu kadar kadın üzerinden haber, bu kadar çocuklar üzerinden, tacizler üzerinden, tecavüzler üzerinden haber yapılmasını tetikleyen yegâne gazete bu gazetedir.

Apolitikleşme noktasında da bir anlamda çeşitlenme noktasında ortaya çıkmıştır. Ama 12 Eylül sonrası aslında dert o değil. Dert, toplumu bir başka yöne dizayn etmek yani tek parti döneminde toplumu adam etmek gibi bir misyon üstlenmişken basın bu dönemde de çeşitlilik var olmasına rağmen toplumu, bu anlamda güdülerini harekete geçiren bir habercilik anlayışıyla hayatını idame ettirmiş ve birçok gazete de bundan esinlenmiştir. Yani magazin haberi koymayan bir gazete neredeyse gazete değil. Çünkü hepimize bir okuma alışkanlığı da getirmiş oldu bu tür bir basın anlayışı.

Tabii bunun ileri boyutta biraz önce başkanımın ifade ettiği gibi Basın İlan Kurumunda da kendisiyle de bu konular üzerinde çok kafa yorduk, çok da zorlandık, vicdan ve gazetelerin özgürlüğü noktasında. Ama hakikaten ahlaki anlamda okunamayacak derecede korkunç haberler, korkunç yazılar çok rahat kaleme alınıyor. İşte bu biraz da Tan sendromu dediğim benim, Tan gazetesinin yaydığı ve basınımızın kılcal damarlarına kadar işleyen bir ahlaki sorun olduğunu ifade etmem gerekiyor. İlerleyen seneler içerisinde, bunların tabii ben çoğunu da bizzat yaşadım. Özellikle 28 Şubat sürecinde basının nasıl bir rol üstlendiğini, daha sonra medya kalemşörleri bunları kendileri

de ifade ettiler. Yani evet biz de masum değildik. Biz de TÜSİAD'la beraber, orduyu 28 Şubat'ı destekledik dediler ve 28 Şubat neredeyse insanların yatak odalarına kadar giren, onları orada denetlemeye çalışan, işte onları rejim karşıtı ilan eden, rejimin aksini düşüneni işte Arap coğrafyasına göndermeye kalkan falan bir zihniyet bu sefer bir "post truth"sa eğer bu da bir post truth değil mi yani bunun hakikatle ne alakası var? Gerçekle ne alakası var? Dezenformasyon, mizenformasyon demiyorum artık. Yine halka rağmen politikalar bu noktada da devam etti.

Şimdi gelelim Sayın Başkanım, İletişim Başkanım Fahrettin Altun da sabahki konuşmalarında ifade ettiler ama hakikaten önemsenmesi gereken bir cümleydi. Son 20 yılda çok şey yapıldı. Evet çok şey yapıldı yani başlangıçta biz de 2002 yılında AK Parti seçimi kazandığı zaman medyanın ötekisiydi neredeyse. Çünkü herhangi bir basın yayın kuruluşuna sahip değil, bir televizyon kanalı yok. Medyada sürekli kendini aklamak ya da haklarını tekrar tekrar dile getirmek zorunda olan bir parti olarak bile bakmıyorum. Böyle bir hükümeti karşısına almış koca medya grupları vardı. Medya, siyaseti beğenmiyordu çünkü o siyaset halkı temsil eden bir siyasetti ve çok uzun yıllar sürdü bu.

Sayın Başkanımın da söylediği gibi 411 el kaosa kalktı, çıkan yasalara karşı koymak ya da işte yine kadın siyasi olarak kadın temsilcilere yönelik yapılan olumsuz, negatif haberler hatta manipülatif haberler dezenformatif haberler bu süreçte de alabildiğine kendini gösterdi. Kılık kıyafet tartışmaları yine bu dönemde de vardı. Bu tür medya aksiyonları gerçekten ilerleyen yıllarda ne zaman değişti, şu zaman değişti; ne zaman bir medya sahipliği ortaya çıktı. Yani havuz medyası diyorlar ya yani havuz medyasını aslında bunu bir anlamda aşağılamak için kullanıyorlar ama bu hükümetlerin işte 2002'den beri bugüne gelene kadar kurulan hükümetlerin medyası yoktu.

Ne zaman medyaya sahip olmaya başladı o zaman da bunlara havuz medyası dendi ama en azından bir farklı medya anlayışı var. Eksikleri olabilir, gediği olabilir, bir farklı medya anlayışı var. Şimdi öbür tarafın haberciliğinde yani bu işte muhafazakâr kitleye karşı olan haberciliğinde ne vardı? Suriye'de ne işimiz var? Bugün siyasi partiler dile getiriyordu. Akdeniz'de ne işimiz var? Bu coğrafya bize yeter.

Aman coğrafyamıza dokunmayalım. Bakın bu da bir post truth yani medyanın bize sınırlarını çizmiş olduğu coğrafya böyle bir coğrafya. Bölgeden haberin olmasın, Suriye'ye karışma, Ukrayna ile alakan yok, Balkanlarla ilişkin yok. Türk Cumhuriyetleri, Akdeniz hele senin denizin olduğu halde Akdeniz de ne işin var?

Şimdi öbür kurulan medyayla yani yeni sermaye Anadolu Kaplanlarının kurmuş olduğu sermaye en azından bizim coğrafi algımızı değiştirdi değil mi? Yani ne diyoruz, bir gönül coğrafyamız var diyoruz, bunu dillendiriyoruz, bunu her yerde söylüyoruz bu gönül coğrafyasında mağdurların mazlumların dili olacak olacağız diyoruz, gazetecilerimiz yazıyor bunları, köşe yazarları yazıyor. O yüzden bir coğrafya genişlemesine ihtiyacı vardı. Bu post truth siyasetten çıkarak yeni yazarlar, genç yazarlar, tecrübeli yazarlar illa genç olması da gerekmiyor böyle değişim zamanlarında genç olmayanlar da yeni fikirler inovatif fikirler ortaya koyabilirler, o yüzden o genç mitini de bir anlamda genişletmemiz lazım onu genişleterek söylüyorum.

Medeniyetimizin bize vazettiği ölçülerde hareket etmeye başlandı. Toplumda vardı zaten ama bu medyada da bir anlamda karşılık buldu. Yeterli mi, elbette ben çok yeterli olduğunu düşünmüyorum ama en azından böylesi bir psikolojik bariyer bir anlamda kırıldı. Yani başka dünyalar var. Başka dünyaların var olduğu fikri de yeni basınla beraber bir anlamda kendini gösterdi ve işte millî ekonomi kendi başımıza bir ekonomi üretebilir miyiz fikirleri. Yani küresel buyurganlığa karşı daha özgür bir sesin çıktığını düşünüyorum. Ben yeni medyaları ya da sahiplik değiştirmiş medyaları kıyasıya eleştirenlerden biriyim. Diğer medyayı zaten eleştiriyorum, yani bütün akademik hayatım boyunca eleştirdim.

Burada eleştirdiğim unsurlar olabilir ama bunlar mikro düzeyde. Makro olarak baktığımızda kendimizi en azından yapılan haberlerle bir medeniyetin temsilcisi olarak görmeye başladık mı? Başladık. Gönül coğrafyamızı genişlettik mi? Genişlettik. Küresel vaazların karşısında başka söylemlerin olduğunu dile getirdik mi? Getirdik. Ben bunların gerçekten çok büyük kazanımlar olduğunu ve bunların gerçekten kıymetinin bilinmesi gerektiğini düşünüyorum. Eğer bir yerde nefret söylemi varsa, eğer bir yerde ayrımcılık varsa, eğer bir yerde de

sadece Türkiye'nin menfaatleri deyip bütün dünyaya kapanma fikri varsa orada Batı'nın kullanmış olduğu anlamda bir post truth siyaset vardır diyorum. Sözlerime son veriyorum teşekkürler.

M. Zahid Sobacı

Hocam iki nedenle size teşekkür ediyorum. Bir zamanı benden daha etkin kullandığınız için... İkincisi de bence çok önemli hususlara noktalara değindiniz özellikle post truth'un çerçevesinin geniş tutulması ve medyanın bize çizdiği coğrafyanın sınırları içerisinde kalmanın bile kendisinin bir post truth olduğunu ve bunu benzer türevlerine yaptığınız vurgunun çok kıymetli olduğunu düşünüyorum.

Şimdi son sözü RTÜK Başkanımız Sayın Ebubekir Şahin'e vereceğim. Tabii zaten o nedenle bu platformdayız. RTÜK de gerçekten Türkiye'deki dezenformasyonla mücadelede çok kritik olduğunu düşündüğüm bir kurum. Çünkü bir yandan norm koyuyor, sektöre dair bir düzenleme gerçekleştiriyor ama aynı zamanda bir yayın denetim fonksiyonu var ve içeriklerin denetimi RTÜK'te. O dezenformasyona yol açacak içeriklerin denetimi de bu anlamda RTÜK kurumunun sorumluluğu altında. Başkanımız da burada bizimle, dolayısıyla son sözü kendisine vermek istiyorum buyurun Hocam.

Özel Oturum

Ebubekir Şahin | Radyo ve Televizyon Üst Kurul Başkanı

Sayın Başkanım çok teşekkür ediyorum sizi ve çok değerli katılımcılarımızı saygıyla selamlıyorum. Ayrıca bu saate kadar bizi usanmadan dinleyen çok değerli misafirlerimize de teşekkür ediyorum. Tabii bir teşekkürüm de İletişim Başkanımız ve nezdinde İletişim Başkanlığına, çalışma arkadaşlarına olacak. Çünkü özellikle böyle önemli bir konuda bizleri bir araya getiren ve bu konunun irdelenmesi sağlayan İletişim Başkanlığına çok teşekkür ediyorum, saygılarımı sunuyorum. Efendim çok fazla uzatmadan, zaten panalistlerimiz çok güzel sunumlar yaptılar. Ben de 1-2 konuya temas ederek toplantıda bana ayrılan kısmı bu şekilde bitirmek isterim.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu 1994 yılında kurulmuş, bir anayasal kurum olarak o dönemde düşünülmüş ve bağımsız bir kurul olması amaçlanmış. Kanunu olmayan bir üst kurul olarak 2011'e kadar gelen Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 2011 yılında 6112 sayılı kanunla artık bir kanunu da olan iş ve işlemlerini bir kanun çerçevesinde yapmaya başlayan bir kurul haline gelmiş. 2017 yılında ise özellikle günümüzde çokça konuşulan ve az önce de Anadolu Ajansı Genel Müdürümüzün de bahsetmiş olduğu platformlar üzerinden yayın yapan platformların da denetlenmesi ve düzenlenmesi için bir kanun çıkartılmış. Ek bir madde konulmuş, denetleme ve düzenleme

EBUBEKİR ŞAHİN | RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURUL BAŞKANI

faaliyetleri kapsamına altyapı işletmeciliği anlamına gelen, seç izle platformları da diyebileceğimiz platformların, internet üzerinden yayın yapan radyoların ve televizyonların ve altyapı işletmeciliği yapan firmaların da denetimi ve düzenlenmesi Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna verilmiş. 2019 yılında çıkartılan bir yönetmelikle artık Radyo ve Televizyon Üst Kurulu bu tür yayınlar yapan uluslararası manada da yayın yapabilen kuruluşların Türkiye’de yayınına müsaade edecek alt yapıya kavuşmuş oldu.

Üzerinde konuştuğumuz Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek konusuna nasıl bir vurgu yapacağımı da size belirtmek istiyorum. Hatırlarsınız 2019 yılında özellikle yönetmelik çıktıktan sonra uluslararası yayıncılık yapan Netflix, o dönemdeki adıyla belki Spotify da bizim alanımıza girdiği için Bein Connect gibi veyahut da Amazon Prime gibi uluslararası firmaların Türkiye’ye gelmeyeceği, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından bu tür yayınlar yapan kuruluşların

engelleneceği ve lisans verilmeyeceği yönünde çok ciddi çalışmalar yapıldı. Bunlar sanki gerçekten böyleymiş gibi herkes tarafından kabul edildi. Ben oğlumun okuluna gidiyordum; orada, oğlumun okulunda etrafımda hemen çocuklar, gençler “başkanım niye müsaade etmiyorsun” diye soruyorlardı, öncesinde de Netflix’imize dokunma diye zaten kampanya yapmışlardı, onları da etkilemiş demek ki. Her gittiğim mecrada Spotify’ımızı neden engelliyorsunuz gibi birtakım serzenişlerde bulunulan bir dönemden geçtik. Bir gün herhalde Ramazan Bayramı’nın ilk gününe denk gelen bir günde 12.800 tane bir anda mesajın telefonuma geldiğini hatırlıyorum. Tek tek saydırdım ve gördüm. Bunların tamamında Netflix’ime dokunma adı altında bir başlıkla bana gönderilmişti.

Hâlbuki biz ne yapıyorduk? Tabii ki o dönemde bu kanunların çıkması yönünde Sayın Cumhurbaşkanımızın özel bir isteği vardı, sağ olsunlar kendilerine müteşekkirim. İletişim Başkanlığımızla birlikte bu uluslararası yayınların ülkemizde nasıl rahatlıkla yapılabileceği ve ülkemize kendileri açısından hangi bağımsız ortamlarda yayınlar yapabileceğini konuşurken böyle ithamlarla karşı karşıyaydık. Tam da aslında hakikat ötesinin nelere sebep olduğu ve bizi ne şekilde etkilediğini gösteren bir bölümü size anlatmış oldum.

Bununla birlikte biz ne yaptık? Onların lisanslarını verdik ve Türkiye’de belki dünyanın birçok ülkesinde olmayacak şekilde çok rahat bir ortamda ve belki de birçok Türk vatandaşının da eleştirilerine rağmen şu anda yayınlar yapılabilmekte. Bizler de vermiş olduğumuz lisanslarla birlikte onların denetim ve düzenleme faaliyetlerini yapabilmekteyiz. Bu, aslında bir örnek, bunun haricinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun görev alanına giren birçok konuda da aynı sıkıntıları ve maalesef aynı anlayışsız bir ortamı hissetmekteyiz ve görmekteyiz.

Belki hatırladınız en son vakıflarla ilgili yapılan yalan yanlış bir açıklamanın ardından bizim görev alanımıza düşen konularda bir müeyyide uygulanmasına gittik. Bu 6112 sayılı Kanun’un 8. maddesi I bendi dediğimiz, “bir haberin doğruluğu araştırılmadan, halkın ve kamuoyunun serbestçe bir bilgi edinmesine karşı gelecek şekilde doğruluğu bilinmeyen, doğruluğu tartışılan ve doğruluğu kesinleşmemiş haberler

verilemez.” maddesine göre vermiş olduğumuz bir müeyyide oldu. Sanki bu müeyyide çok basit bir şekilde, üstünkörü şekilde hazırlanarak yapılmış gibi ondan sonraki bütün açıklamalarda bize gelen dönüş şöyleydi; ya siz bu cezayı nasıl verdiniz? Niye verdiniz? Hangi maddeye göre verdiniz? şeklindeki serzenişlerle karşılaştık. Hatta ve hatta iletişim konusunda uzman olan arkadaşlarımızdan bile birçoğu burada emin misiniz ve bu alan sizin alanınız mı? şeklinde serzenişle karşılaştık. Bunun sebebi şuydu, biz her toplantıdan sonra kendi alanımızla ilgili olarak bir basın açıklaması yaparız.

Ama bizim basın açıklamamız yapılan kadar bizim üyemiz olan diğer arkadaşlarımızın birkaçının sosyal medya üzerinden atmış oldukları taraflı ve gerçeği yansıtmayan bilgileri içeren Tweet veyahut da paylaşımlar sebebiyle bizim yapmış olduğumuz doğru ve gerçek bilgilerin hiçbir anlamı kalmamış oldu. Belki sizler de çok iyi bilirsiniz, buradaki çok değerli iletişim konularında uzman arkadaşımız bilirler. Bir yanlışın yayılma veya bir yalanın, bir dezenformasyonun yayılma

oranıyla doğrunun yayılma oranı asla ve asla bir değil. 6 katlı yol ama ben herhalde 60 kat olduğunu düşünüyorum hocam. 6 kat kadar fazla yayılan bir yanlışın ve yalanın doğruya kavuşacağı hiç mümkün değil diye düşünüyorum.

Efendim biz tabii ki genel anlamda yapmış olduğumuz işlerin yanında bir de özellikle bu medyanın, sosyal medyanın, dijital medyanın öğrenilmesini ve bu alanla ilgili olarak bunu öğrenen, bilen ebeveynlerin ve çocukların yetişmesini arzu etmekteyiz. Zaten kanunla birlikte bu konuda Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna tebliğ edilmiş. Medya okuryazarlığı hocam konuyu çok iyi biliyorlar. Medya okuryazarlığı ve yeniden şu anda gündeme aldığımız dijital çağda medya okuryazarlığı yeni 2, 3 gün önce Sayın Millî Eğitim Bakanımızın da bulunduğu bir ortamda yeniden bir anlaşma ve sözleşme gereğince dijital medya okuryazarlığının ilkokuldaki çocuklarımıza seçmeli olarak verilmesi ve birçok derste de bu konuya atıfta bulunacak bir çalışma prensibinin benimsenmesi gündeme geldi. Çocuklarımızın az önce bahsetmiş olduğumuz ve bundan önceki dönemlerde de gerçekten karşı karşıya kaldıkları yeni medya, dijital medya ve medya okuryazarlıklarını öğrenerek; bilinçli medya tüketicileri olmalarını sağlamak da Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun görevidir.

Bu anlamda da hem yurt içinde hem yurt dışında çok değerli çalışmalar yapmaktayız. Bizim için önemli olan tabii ki bilinçli medya tüketicilerini yetiştirmek, bilinçli medya tüketicileri aileler yetiştirmek, bunların yanlışlar, yalanlar ve dezenformasyon karşısında bilinçli hareket etmelerini sağlamaktır. Bu da Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun görevlerinden biridir. Tabii az önce bahsettiğim konulardan yola çıkarak çok da karamsar bir tablo çizmeyelim. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Basın İlan Kurumu, TRT, Anadolu Ajansı gibi çok güzide kurumlar artık ülkemizde İletişim Başkanlığıyla birlikte bundan yıllar öncesinin aksine çok ciddi anlamda çalışmalar yapmakta. TRT hem yurt içinde hem yurt dışında İngilizcesiyle Fransızcasıyla birçok kanalıyla çok ciddi anlamda hem haber hem belgesel hem de yapımlar anlamında çok ciddi mesafe kat etmiş; bütün dizileri hemen hemen reyting rekorları kırmakta ve vatandaşlarımızın doğru bilgilendirmesi için ciddi çalışmalar yapabilmekte.

Anadolu Ajansı ise kuruluşunda var olan temel ilkeler çerçevesinde bugün sadece Türkiye’de değil dünyanın bütün ülkelerinde bir temsilcisini barındırarak doğru ve tarafsız bilginin aktarılmasına yönelik hem haberleri hem fotoğrafları hem görüntüleri ile çok güzel bir çalışmayı yerine getirmekte.

Basın İlan Kurumunun asıl kuruluş işlevi yerel basını desteklemek, genel basının da basın meslek ilkelerine uyması ile ilgili çalışmalar yapmaktır. İçinde bulunmuş olduğu dönemde yerel ve genel basını desteklemek, onların da basın meslek ilkelerine uygunluğunu denetlemek için yapmış olduğu çalışmalar gerçekten takdire şayandır. Bizlerin de amacı, elimizden geldiğince hem ülkemizdeki radyo televizyonların denetimi, düzenlemesi hem uluslararası yayıncılık faaliyeti gösteren kuruluşların ülkemizin demokrasi ikliminde almış oldukları lisanslarla doğru ve düzgün yayın yapmalarını sağlamaktır.

Bunun yanında da Türk dizi sektörüne yapmış olduğumuz desteklerle, dünyanın her tarafında geçen yıl yapılan bir araştırmaya göre en az 25 ülkede en fazla izlenen dizilerin Türk dizileri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlarla ilgili olarak yapılan çalışmalar asla ve asla küçümsemeden takibinize ve desteğinize muhtaçtır, diye düşünüyorum. Hepinize saygılar sunuyorum.

M. Zahid Sobacı

Teşekkür ediyorum Başkanım. Hassaten TRT’ye atfettiğiniz referanslar ile TRT’yi anlattığınız için teşekkür ederim. Aslında süremizi aştığımızı dair İletişim Başkanlığındaki yönetici arkadaşlarımın, eski mesai arkadaşlarımın uyarıları var. Ancak bir sempozyumda oturumun tüm gerekliliklerini yerine getirebilmek adına hem konuşmacılarımızın hem de yönetici arkadaşlarımızın affına sığınarak sembolik dahi olsa iki tane soruyu ben almak isterim. Eğer soru sormak isteyen bir hocamız veya bir arkadaşımız, misafirimiz söz konusuysa iki soruyu alalım isterim.

Sorular-Cevaplar

Seyirci

Merhabalar, TRT çok sayıda ve nitelikli ulusal, uluslararası televizyon ve yeni medya mecralarında bilginin de güçlü olmaya devam ettiği günümüzde doğru, teyitli ve aynı zamanda çok önem arz eden hızlı bilginin bireylere, toplumlara ve uluslara, coğrafyalara ulaşması noktasında haber programları, haber içerikleri dışında nasıl bir strateji yürütüyor? Ya da bundan sonraki zaman için nasıl bir strateji yürütmeyi hedefliyor? Teşekkür ederim.

M. Zahid Sobacı

Çok kısaca, vaktinizi almadan ifade edecek olursam TRT, Türkiye'nin radyo ve televizyon yayıncılığının köklü kurumlarından biri. 1927 yılında her ülkede olduğu gibi radyo ve televizyon yayıncılığı radyo yayıncılığı ile başlamış ve TRT ile başlamış. 1964 yılında hem radyo ve televizyon yayıncılığını bir arada yürütebilmek adına özel yasayla TRT kurulmuş ve televizyon yayıncılığının ilk nüvesini de 1968 yılında vermiş. Sonrasında çeşitli kanalları bünyesine dâhil ederek bugün 18 televizyon kanalıyla, 17 radyo istasyonu, 9 dijital platformuyla, uluslararası etkinlikleriyle, 4 de basılı yayınıyla aslında çok köklü bir yayıncılık organından bahsediyoruz. Daha ayrıcalıklı özelliği aslında, Türkiye'nin tek kamu yayıncısından bahsediyoruz.

Evet, biraz önce ben sözlerimi sonlandırırken şunu ifade ettim, yani dezenformasyonla mücadeledeki; AA Genel Müdürümüz Serdar Bey de ona işaret etti. Dezenformasyonla mücadelenin en kıymetli, tabir caizse cephanesi, doğru ve teyitli enformasyon, bilgi. Bunu bu çağda bir de hızlı olmak şeklinde takviye etmek gerekiyor. Çünkü o 1, 2, 3 saat teyit hattı üzerinden verdiği örnekte de ifade ettiği için 1, 2, 3 saat içerisinde o hızı yakalayamadığınız zaman zaten o algı yerleşmiş oluyor. TRT haber ve haber yayıncılığı yapan tüm kanallarıyla bir kere doğru ve teyitli bilgiyi hızlı ulaştırmak noktasında dezenformasyonla mücadeleye katkı sağlıyor.

Ama bunun dışında aslında şu anda TRT küresel bir medya aktörü olarak dünyayı evimize getiriyor, bizi dünyaya anlatıyor ama aynı

zamanda dünyayı dünyaya anlatıyor. Bu üçüncü değişkene kavuşmanın çok kolay olmadığını düşünüyorum ama şu anda TRT bu üçüncü fonksiyonu üstlenmiş vaziyette. Bunu neyle yapıyor? Bunu TRT World'de yapıyor ki Serdar Bey de TRT World'de Genel Müdür Yardımcısı olarak pozisyon almıştır; dolayısıyla TRT World'de yapıyor, TRT Arabi ile yapıyor ve bunların yanına eklediği dijital platformla yapıyor. TRT World, bir televizyon kanalı ama aynı zamanda dijital platformu var. TRT Arabi'nin dijital platformu var ve yakın zamanda biz TRT Fransızca'yı buna ekledik. TRT Rusça ve TRT Almancamız var ve aynı zamanda Haziran'ın 15'inde TRT Balkan geliyor. Eylül ayında TRT Afrika geliyor.

Dolayısıyla dezenformasyonla mücadele çerçevesinde biz tüm dünyaya Türkiye'nin sesini, iddiasını, doğru bildiğini, hakikat bildiğini ulaştırabilmek adına enstrümanların hepsini oluşturma, bunun güçlü bir zeminini oluşturma yolunda adım atıyoruz. Tabii meseleyi

sadece -biraz hızlı geçeceğim ama- meseleyi sadece habercilikle de sınırlandırmamak lazım. Biraz önce RTÜK Başkanımıza teşekkür ettim, çünkü diziler aynı zamanda kendi konuşmamda da ifade ettim, dezenformasyonla mücadelenin veya dezenformasyon yapmanın önemli bir enstrümanı haline geldiler.

Türk dizileri şu anda dünya genelinde 500 milyon izleyiciye ulaşmış vaziyette. Amerika'dan sonra dizi ihracatı yapan ikinci ülkeyiz ve bunun yönlendiriciliğini, (lütfen ukalalık olarak algılamayın) katalizörlüğünü TRT yapıyor ve TRT bu dizileri yurtdışına ihraç ederken sadece ekonomik kazanım çerçevesinden meseleye bakmıyor. TRT o dizilerin içerisine Türk kültürünü, değerler setini yerleştiriyor. O değerler setinin ve kültürünün dünyayı dolaşmaya başlaması çok kıymetlidir.

Çünkü biz bugüne kadar tek kutuplu, tek merkezli Batı'dan dünyaya ihraç edilen bir kültürel değerler seti ile muhatabız. Bunun ortaya çıkarttığı tek tip yaşam tarzı da sonuçları itibarıyla gözlerimiz önünde yaşanıyor ve bu durumun çok olumlu bir tablo olduğunu da söyleyebilmemiz mümkün değil. Dolayısıyla TRT dizileri aslında Batı'dan tüm dünyaya yayılan tek yönlü kültürel transfer süreçlerine bir şerh düşüyor, meydan okuma sağlıyor. O yüzden dizilere sadece ihraç ediyoruz, ekonomik kazanım elde ediyoruz perspektifinden bakmamak lazım.

Biraz önce bir neslin sağlıklı ve bilinçli yetişmesi üzerine RTÜK Başkanımız referansta bulundu, ben burada TRT Çocuk markasını mutlaka zikretmek durumundayım. TRT Çocuk çatısı altında, markası altında biz aslında emanet zihinlerle, kalplerle muhatap olduğumuz farkındayız. Çünkü aileler çocuklarını, hem de zihinsel ve fiziksel gelişim aşamasındaki çocuklarını bizlere emanet ediyorlar. Biz orada yerli ve millî karakterleri üreterek, çizgi filmin kahramanı, figürü haline getirerek reklamsız bir şekilde sağlıklı bir neslin yetişmesine, bilinçli bir neslin yetişmesine katkı sunduğumuzu düşünüyoruz. Bunun belki bugün değil ama orta vadede çok büyük bir kazanım olduğunu düşünüyoruz. O yerli ve millî karakterlerde artık sadece diziler değil. TRT çizgi filmlerini de yurt dışına ihraç etmeye başlamış bir kamu yayıncısı olarak aslında bugün bir reel pozisyon elde etmiş durumda.

Aynı zamanda TRT Belgesel'e de burada çok kısaca değinmek isterim. Çünkü TRT Belgesel olmadığında aslında Batı, şablonik bir bakış açısıyla, hazır bir şablonla aslında yabancı belgeselleri izlediğinizde farklı coğrafyaları ve farklı kültürleri benim şablonumla izle, değerlendiriyor. Ama TRT Belgesel kendi yerli üretimini yaptığında benim değerler setimle, benim perspektifimle sen farklı coğrafyaları ve kültürleri tanı diyor. TRT Belgesel'in bir standart yakalaması, hedef kitesini tutturması ile Türkiye'de yaşayan vatandaşlarımızın kendi perspektifi ile diğer coğrafyaları tanıması açısından ve oradan gelebilecek dezenformatif faaliyetlere karşı bir direnç geliştirmesi açıdan çok kıymetli olduğunu düşünüyorum. TRT çalışanımıza soru için teşekkür ediyorum.

Seyirci

Benim sorum Anadolu Ajansı Genel Müdürümüz Sayın Serdar Bey'e olacak. Genel Müdürüm, bu dezenformasyonla mücadele yapacak yeni bir birim kurduğunuzu söylediniz. Şimdi ben Ulaştırma Bakanlığı'nda çalışıyorum, Basın Müşavirliğinde, bizim özellikle bu yapı iş-let devret projelerimizle ilgili olarak belli yayın organlarının sürekli dezenformasyon dolu, yalan yanlış bilgi içeren haberlerine muhatap oluyoruz. Tabii biz de elimizden geldiğince en hızlı şekilde bunlara cevap veriyoruz ve kamuoyuyla paylaşıyoruz. Sizin kuracağınız bu yeni birim mesela bizim gibi Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği tarafından hazırlanan ve kamuoyuna duyurulan zaman içerisinde de sizlerin eline ulaşıyor; bu daha öncesinde aktif olan bir birim mi olacak? Yani sizden gelecek olan, karşı tarafa verilecek olan doğrulandırma, bilgilendirme çalışmalarını ne şekilde düzenleyeceksiniz? Bu yeni birimimizi biraz daha detaylı anlatabilir misiniz?

Serdar Karagöz

Çok teşekkür ediyorum, tabii böyle bir mekanizma kurduğunuzda, o mekanizmanın işleme için o mekanizmanın doğru algılanması lazım. Eğer o mekanizma doğru algılanmıyorsa, toplumda güven inşa edememişse ve markalaşamamışsa yapmış olduğunuz çalışmanın etkisi olmaz. Dolayısıyla biz Anadolu Ajansı teyit hattını bir marka olarak değerlendiriyoruz. Bugün dünyada değişik doğrulama sistemleri, mekanizmaları var. Bunların belli başlı bazı problemleri var. Bazı konuları teyit etmiyorlar. Bazı konularla ilgilenmiyorlar. Teyit edenlerin kendi ideolojik yaklaşımları oluyor. Bütün bunlar o mekanizmaya duyulan güveni sarsıyor.

Anadolu Ajansı olarak biz 102 yıllık tarihimizi de arkamıza alarak ve kamu ile olan ilişkimizi de göz önünde bulundurarak toplumumuza şu imajı, şu algıyı verebilirsek ve markamızı burada doğru konumlandırabilirsek, işte biraz önce konuştuğumuz gibi o genel hakikat, genel kaniya doğru çerçeveden etki edebilirsek başarıya ulaşacağız. Yoksa tabii ki herhangi bir kurumumuzla alakalı bir dezenformasyon olduğunda yazılı açıklamalar yapıyor. Fakat o yazılı açıklamalar bir şekilde genel kaniya etki etmiyor.

Anadolu Ajansı bu haberin doğrusunu verebilir, normal bir şekilde abonelerine servis edebilir, sosyal medyasından deklare edebilir... Bunun yanında biz başka bir şey yapıyoruz. Yani bir marka inşası yapıyoruz. Teyit hattından geçtiyse bu haber yüzde 100 doğrudur. Teyit hattı, bu haberi teyit etmemişse yüzde 100 yanlıştır, genel kanısını içinde yaşadığımız topluma ve uluslararası arenaya kabul ettirebilirsek burada biz esasında -İngilizce ifade kullanacağım- “brand building” yapacağız, bir marka inşa edeceğiz ve bunun genel kaniya toplu içerisinde bu genel kani olarak kabul edilen o algıya etki etmesini sağlayacağız. Çok hassas olacağımız bir iş. Kusursuz bir doğruluk ile ve güvenilirliği merkeze koyarak inşa edeceğimiz bir marka. Bu açıdan biz kamudan gelen açıklamayı teyit mekanizmamıza sokarak teyit edeceğiz.

Kamudan gelen açıklama her zaman doğru mu? Tartışma konusu bu. Zor bir soru. Kamudan gelen açıklamaları biz burada Anadolu Ajansının teyit haber laboratuvarında bir kez daha değerlendirerek belki kamuya şunu söyleyeceğiz, bu açıklamanızda kusur var. Biz bunu teyit etmiyoruz diyeceğiz. İşte orada Anadolu Ajansı belki bazı kamu kurumları ile karşı karşıya da gelebilir. Ama yüzde yüz teyit için ve o güvenilirlik inşası için biz bu haber laboratuvarını kesinlikle çalıştırmak zorundayız. Biz kamudan gelen açıklamayı, kamudan yapılan açıklama bu diye Anadolu Ajansı olarak servis ederiz. Eğer teyit hattından, haber laboratuvarından o açıklama belli problemler nedeniyle geçmiyorsa biz onu o teyit hattında yayımlamayız.

Teyit hattı, kusursuz yüzde yüz doğruluğu toplum tarafından şüphe götürmeyecek şekilde kabul edilecek bir noktada olsun istiyoruz. O açıdan zaman zaman kamudaki basın müşavirleri ile teyit hattımız çeşitli tartışmalar içerisinde olabilir, bunu ne için yapıyoruz? İşte bunu bu post turth çağda hakikate ve gerçeklere olan sonsuz ihtiyaç için yapıyoruz. Bu anlamda bizler kamunun yapmış olduğu açıklamaları Anadolu Ajansından servis ederiz ama haber laboratuvarına, teyit hattına giren o açıklamalar eğer zayıfsa kamunun o basın müşavirlerine açıklamayı geri göndeririz, deriz ki bu buradan geçmiyor. Açıklamada şu, şu, şu konulara değinmeniz gerekiyor.

Şu an arkadaşlarımız dünyadaki bütün örnekleri değerlendirerek bu teyit hattı çalışma protokolünü çalışıyorlar. Zaten önümüzdeki gün-

lerde bu teyit hattının lansmanını yaparken nasıl çalışacağımızı kamuoyuna en şeffaf şekilde açıklayacağız. Çok teşekkür ediyorum.

M. Zahid Sobacı

Ben de tüm konuşmacılarımıza, sabırları için de dinleyicilerimize teşekkür ediyorum, iyi günler diliyorum.

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek

Birinci Oturum

**Çok Seslilik ve
Devleti Ayakta Tutma
Gayreti Ekseninde
Osmanlı Dönemi
Türk Basını**

KONUŞMACILAR

Moderatör: Prof. Dr. Zakir Avşar

Prof. Dr. Belkıs Ulusoy

Prof. Dr. Hamza Çakır

Doç. Dr. Uğur Akbulut

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek Sempozyumu Birinci Oturum

Prof. Dr. Zakir Avşar | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dekanı

Cok kıymetli hanımefendiler ve beyefendiler; öğleden sonraki ilk oturumumuzu açarken hepimizi saygıyla, sevgiyle, muhabbetle selamlıyorum.

Şimdi kıymetli arkadaşlar; kuşkusuz ki basın tarihimiz çok önemlidir. Basın tarihimize baktığımız zaman Takvim-i Vekayi ile başlatmak ne kadar doğrudur bilmiyorum; çünkü Takvim-i Vekayi'den evvel de hem kendi coğrafyamızda yayınlarımız var, kendimize ait yayınlarımız var hem de yabancıların İstanbul'da çıkarmış olduğu yayınlar var, bunlara bakıyoruz.

Zaten hocalarımız bunların detayına girecekler ama kamu yönetimi-mizde de birtakım yapılanmalar görüyoruz. Bu basın tarihimizin başlamasının hemen sonrasında, söz gelimi reisülküttaplık kalemi, daha sonra o ne oluyor, Hariciye Nezareti oluyor. Hariciye Nezareti, Dışişleri Bakanlığı yani bugünkü anlamıyla, orada tercüme kalemi kuruyoruz biliyorsunuz. Yine ne yapıyoruz, Matbuat Nizamnamesi çıkarıyoruz. Takvimhane Nezareti diye bir nezaret kuruyoruz bu yayınları kontrol için. Sebep ne? Sebep şu; tercüme kaleminde özellikle Osmanlı dışındaki yayınların Osmanlı ile ilgili yazıp çizdiklerindeki dezenformasyon. Var mı, yok mu? Nedir, ne diyorlar? Biz de bunu anlamak için böyle bir tercüme kalemi de oluşturuyoruz.

PROF. DR. ZAKİR AVŞAR | ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ,
İLETİŞİM FAKÜLTESİ DEKANI

Neler var dedik, daha evvel Osmanlı'dan Takvim-i Vekayi ile başlamıyor dedik. İlk yayınlamızı 1831 Takvim-i Vekayi diye başlatıyoruz ama Vakayi Mısriye var. 1828 Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'da başlatıyor. O zaman Mısır Osmanlı mülkü içerisinde, Osmanlı'nın bir bölümü biliyorsunuz. Sayılarının hiç birisine henüz ulaşamamakla birlikte kaynaklarda gördüğümüz bir de Cırmalül Irakiyen diye bir şey var. Onu da Davut Paşa Bağdat'ta çıkarıyor, fakat ne yazık ki ona bütün araştırmalara rağmen kimse ulaşamadı, onu bulamadı.

Şimdi bu yüzden kıymetli arkadaşlar, ben sözü fazla uzatmayacağım, buradaki değerli arkadaşlar bunun detayına girsinler istiyorum. Bir hususun altını çizmek istiyorum. Türk devlet yapısı gerçekten son derece dinamiktir, akıllıdır. Türk devlet yapısı kesinlikle kendisini geliştirir. İşte bunu da nerede görüyoruz, biraz evvel de ifade etmiş olduğum gibi basının ortaya çıkmasıyla birlikte kurmuş olduğu müesseselerde görüyoruz. Bunların tamamı basını aslında sürdürülebilir

kılmak içindir. Takvim-i Vekayi dediğimiz şey nedir; bir nevi Resmî Gazete'dir, açıklık aleniyet içindir. Türk devlet yapısı içerisinde halka hesap verme, açıklık, şeffaflık da vardır, gizleme yoktur. Tam tersine, her zaman meşruiyet arayışı vardır. Şimdi gelmiş olduğumuz bu kurumsal yapıların bu kadar gelişmesi de aslında o günkü zihniyetin bir iz düşümüdür. Biz her zaman neden yanayız, özgürlükten yanayız. Kurmuş olduğumuz her yapı da bu özgürlükleri sürdürülebilir kılmak içindir. İnsanlarımızın bilgiye, habere, enformasyona sağlıklı bir şekilde ulaşabilmesi içindir. Böyle dedikten sonra Belkıs Hocamla başlayalım diyorum. Buyurun Sayın Hocam, süreyle ilgili anlaşmıştık zaten.

19. Yüzyılda Osmanlı'da Kamuoyunun Gücüne Yönelik İlk Farkındalıklar

Prof. Dr. Belkıs Ulusoy | İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü

Özet

Osmanlı sınırlarında basılan ilk gazetelerle birlikte 19. yüzyılın ilk çeyreğinde önce devletin yönetim kademesinde fark edilen kamuoyu olgusu ve önemine binaen onu kendi lehine çekme düşüncesi, aynı yüzyılın ikinci yarısında birbiri ardına yayına giren özel Türkçe gazetelerle birlikte mesleğin profesyonelleri vasıtasıyla daha geniş kitlelere de mal edilmiştir. Yalnızca devlete karşı vazifeleri ve sorumlulukları olduğu düşüncesiyle var olan ve hareket edegelmiş olan Osmanlılar, gazeteler yoluyla vazifelerinin yanı sıra haklarının var olduğunu da öğrenebilmişlerdir.

Örneğin doğal hakları olan hayat, hürriyet ve mülkiyet hakları gibi. Namık Kemal bu haklar meselesini Tasvir-i Efkâr gazetesiyle birlikte ele almaya başlamış, Londra'da neşrolunan Hürriyet gazetesinde, İstanbul'daki İbret gazetesinde, Diyojen'de, Hadika'da devam ettirmiştir. Düşünce özgürlüğü, düşündüğünü sözlü ya da yazılı olarak

ifade edebilme ve bunları neşredebilme özgürlüğü konularını bu gazetelerde işlemiştir, dönemin diğer isimleri gibi: Ziya Paşa, Ebuzziya Tevfik, Kayazade Reşad Bey, Lehli Hayreddin, Menapirzade Nuri Bey vb. basın yoluyla kişilerin siyasi, iktisadi, içtimai sahaya dair bilgilendirilmesi, gelişmelerden haberdar edilmesi ve gündemin içine çekilmesi, halk adına yönetimin izlenmesi, kamu yararına olmak kaydıyla eleştirilmesi ile halkın yönetim işlerine uzaktan da olsa katılımının sağlanması, teşviki mümkün olmuştur. Basın halkın kulağı olduğu kadar sesi de olmuştur aynı zamanda. Dilek ve beklentilerini, memnuniyetsizliklerini ve bunların sebeplerini ulaştırmıştır ilgililere. Bu yolla yavaş yavaş efkâr-ı umumiye (kamuoyu) kavramının Osmanlı toplumunda da içi dolmaya başlamıştır. Bu tabir basında bizzat göze çarpmaya başlamıştır Sultan Abdülaziz devrinden itibaren.

Bu çalışmada, basının önemi ve görevlerine yönelik kaleme alınmış yazılar ile kamuoyu oluşumunda basının oynadığı büyük role istinaden yazılmış örnekler yer verilmiştir. Örnekler, Sultan Abdülaziz, Sultan V. Murad ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinden derlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti, Kamuoyu, Basın

Giriş

Osmanlı sınırlarında basılan ilk gazetelerle birlikte 19. yüzyılın ilk çeyreğinde önce devletin yönetim kademesince fark edilen kamuoyu olgusu ve ehemmiyetine binaen onu kendi lehine kullanma düşüncesi, aynı yüzyılın ikinci yarısında birbiri ardına yayına giren özel Türkçe gazetelerle birlikte mesleğin profesyonelleri vasıtasıyla daha geniş kitlelere de mal edilmiştir. Yalnızca devlete karşı vazifeleri ve sorumlulukları olduğu düşüncesiyle var olan ve hareket edegelmiş olan Osmanlılar, gazeteler yoluyla vazifelerinin yanı sıra haklarının var olduğunu da öğrenebilmişlerdir. Örneğin Namık Kemal doğal haklar meselesini Tasvir-i Efkâr gazetesiyle birlikte ele almaya başlamış, Londra'da neşrolunan Hürriyet gazetesinde, İstanbul'daki İbret gazetesinde, Diyojen'de, Hadika'da devam ettirmiştir. Düşünce özgürlüğü, düşündüğünü sözlü ya da yazılı olarak ifade edebilme ve bunları neşredebilme özgürlüğü konularını bu gazetelerde işlemiştir, dönemin

PROF. DR. BELKIS ULUSOY | İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ,
GAZETECİLİK BÖLÜMÜ

diğer isimleri gibi: Ziya Paşa, Ebuzziya Tevfik, Kayazade Reşad Bey, Lehli Hayreddin, Menapirzade Nuri Bey vb. basın yoluyla kişilerin siyasi, iktisadi, içtimai sahaya dair bilgilendirilmesi, gelişmelerden haberdar edilmesi ve gündemin içine çekilmesi, halk adına yönetimin izlenmesi, kamu yararına olmak kaydıyla eleştirilmesi ile halkın yönetim işlerine uzaktan da olsa katılımının sağlanması mümkün olmuştur. Basın, halkın kulağı olduğu kadar sesi de olmuştur aynı zamanda. Dilek ve beklentilerini, memnuniyetsizliklerini ve sebeplerini ulaştırmıştır ilgililere. Bu yolla yavaş yavaş efkâr-ı umumiye (kamuo-yu) kavramının Osmanlı toplumunda da içi dolmaya başlamıştır, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren. Bu tabir basında bizzat göze çarp-maya başlamıştır Sultan Abdülaziz devrinden itibaren.

Bu çalışmada, basının önemi ve görevlerine yönelik kaleme alınmış yazılar ile kamuoyu oluşumunda basının oynadığı büyük role istinaden yazılmış örneklere yer verilecektir. Örnekler, Sultan Abdülaziz, Sultan V. Murad ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinden derlenecektir.

Osmanlı okurlarının İlk Türkçe gazeteyle tanışması 1828 senesinde olmuştu. Ancak Mısır'da çıkan bu gazete Memâlik-i Osmaniye'nin geneline dağıtılmıyordu. Kasım 1831'de neşrine başlanan Takvimi-i Vekâyi ise taşraya da ulaştırılıyordu. Resmî makamlarca neşrolunan, çok da heyecan vermeyen bu ilk gazetelerden sonra 1840'da özel şahıs sahipliğinde kurulan ilk Türkçe gazete neşrolunmuş, kısa süre sonra bu gazete de sahibinin devletten aldığı düzenli ödenekle çok da heyecan vermeyen diğerlerinin sınıfına dâhil olmuştu.

Ekim 1860'da yayımına başlanan Tercümân-ı Ahvâl, kamu yararını gözeten bir anlayışla halk adına iktidarı denetleyen, yönetenlerle yönetilenler arasında iletişimi sağlayan, kamuoyu oluşturan, toplumsal meselelere eğilen, eğiten içeriği ve sıradan halkın da anlayacağı günlük konuşma diline yakın Türkçesiyle yazılıyordu. Gazetede kullanılan hurufatın daha kalın ve büyük olması, satır aralarının önceki gazetelere göre daha açık olması okunmasını ayrıca kolaylaştırıyordu. Gazete kısa sürede halkın ilgisine mazhar olmuştu, haftada bir gün 2 bin civarı basılıyordu. 1862'de Tasvir-i Efkâr, 1867 başında Muhbir ve sonra diğerleri peş peşe devreye girdi.

Şinasi, Tercümân-ı Ahvâl'e yazdığı sunuş yazısında, "... *halkın vatanın yararı için söylemesi de yazması da hakkıdır*" derken, Tasvir-i Efkâr'ın ilk sayısındaki sunuş yazısında da halkın devletin idarecilerine sesini duyurmasında vasıta olan gazetelerin varlığının ve sayıca artmasının önemine işaret etmiştir. Bu nedenle Tasvir-i Efkâr'ı çıkarmıştır. Devletin, halkının menfaatlerine uygun bir idare sergilemesiyle her daim iktidarını kudretli tutabileceğinin belirtildiği sunuş yazısında, halkın da yönetimle ilgili görüşlerini beyan edebilmesinin bu durumun sağlıklı bir şekilde işlemesine katkı sağlayacağı ifade edilir. Gazeteler ise halkın kendisini ifade etme aracı olarak nitelenir. Dolayısıyla kamu yararına denetim işlevini yerine getireceğini daha başta beyan ediyordu.

Nitekim daha ilk sayısında, mukaddimenin hemen altında Osmanlı Devleti hazinesinin hâlihazırdaki kötü durumuna ilişkin bir kısa habere yer verilir. Haberde, Osmanlı Devleti'nin iç işlerinde Sultan Abdülmecid döneminden kalan birkaç müşkülâtı bulunduğu ve bunlardan en mühiminin ise maliyenin durumu olduğu belirtilir. Kuvvetle

muhtemel Şinasi'nin kaleminden çıkan yazıda, bu durumun düzeltilmesinin birinci derece önem arz ettiği ifade edilir. Çünkü bir hayli zamandan beri bazı aksaklıklardan dolayı hazineye ortaya çıkan parasızlığın ortadan kaldırılması için imkânlar olduğu halde, bazı mânialar araya girdiğinden bu durum fikirde kalıp, fiiliyata dökülememiştir. Bu ise halk tarafından teessüfle karşılanmıştır. Haberin sonunda ise bu durumun düzeltilmesi için yeni dönemde bazı tedbirler alındığı yönündeki duyumların kamuoyunca sevinçle karşılandığı, bu tedbirlerin olumlu ve tam netice alınacak şekilde uygulanmasının dahi umumen arzu olunmakta olduğu belirtilir (Şinasi, 1862, s.1).

Görüldüğü gibi, Şinasi halk adına maliyenin bozuk durumunun düzeltilmesi için girişimde bulunulmasını ve bu girişimin olumlu netice alınacak şekilde uygulanmasını talep etmektedir. Diğer deyişle, Şinasi, gazetesinde, mukaddimede belirttiği üzere, halkın tercümanı olmaktadır. Bu talep ve şikâyetleri dikkate alacak bir hükûmet ise her daim iktidarını koruyabilecektir.

Ali Suavi Efendi, eğitimin, iletişimin ve kitle iletişim araçlarının önemini ayırt etmiş bir kişi idi. Gazetelerin gerçek anlamda işlevsellik kazanmasının toplumun gelişimi açısından büyük önem taşıdığı düşüncesindeydi. Ona göre gazeteler hem bir eğitim aracıydı hem de siyasal toplumsallaşmada önemli bir vasıtaydı.

Toplumunu oluşturan fertlerin siyasî yaşama dâhil olabilmesi açısından basın ona göre dönem itibarıyla çok önemli ve neredeyse tek vasıta. Merkezi veya yerel yöneticilerin tutum ve uygulamaları, zafiyetleri, hataları, yaptıkları iyi ve başarılı işler, devletin durumu, dış işlerinde takip ettiği politika, yabancı devletlerin Osmanlı Devleti ile ilişkileri, olası planları gibi konularda halkın bilgi sahibi olmasının en uygun ve ucuz aracı gazetelerdi. Yine halkın, gazeteler yoluyla edindiği bilgiler doğrultusunda kendi görüşlerini, memnuniyetini veya memnuniyetsizliğini ilgili mercilere ulaştırabileceği en etkin araç da basındı. Ali Suavi Efendi bu düşüncelerini "gazete" başlıklı yazısında açıkça ifade etmiştir: *"Gazeteler devlet ve milletin iç işleri ile yabancı devletlerin niyet ve tedariklerini yazıp neşreder. Bu sayede vuku bulan ve zuhur edecek hallere herkes aşına olup ona göre hareket eder. Devlet ve millet hakkında memurların icra ettikleri kanuna uygun hizmetler basılır.*

Bundan herkes ders alır. Devlet ve millet hakkında edilen hıyanetlikler beyan olunur. Hükümetin tembihleri, ulema ve hükemanın nasihatleri ilan olunur. Bunda dahi pek çok faydalar vardır. Politikadan yani tedbir-i mülk ve idare-i hükümetten dahi bahsolunup, hükümet ve millete hayırlı nice mütalaalar verilir, ihtar kılınur. Anlıyor musunuz gazete ne güzel mekteptir. O mektepte ne güzel ilimler okunuyor, okuyanlar nasıl uyanıyor”(Suavi, 1867, s.1).

İttihad (ilk sayısı 15 Mayıs 1869 tarihli, Paris) gazetesinde Mehmed Bey, “*milleti için kendini feda etmek, milletin menfaati için fikirlerini ve uyarılarını ortaya koymak, idarenin fenalıklarını eleştirmek her vatan evladının görevidir*” diyordu (no.1’de) (Ortak, 2010, s.259).

1860’lar Sultan Abdülaziz’in saltanat yıllarıydı ve gerek içeriden gerekse dışarıdan ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit eden ulus ve devletlerin isyan ve müdahaleleri sıklıkla görülmekteydi. Osmanlı Devleti, 3 kıtaya yayılmış bu büyük devlet, nitekim Düvel-i Muazzama arasında adı zikrolunan bir siyasi güçtü. Bu durumunu muhafaza için büyük çaba sarf ediyor olsa da Düvel-i Muazzama’nın diğer üyelerinden ve hatta özel sarraflardan alınan borçlar, geri ödemede yaşanan sorunlar nedeniyle uluslararası siyasi arenadaki bu konumunu yavaş yavaş yitiriyordu. Olanı biteni gören ve resmî gazetelerden farklı olarak gördüğünü olduğu şekliyle neşreden yeni tür gazeteler, devlet ricaline göre “devletin zaafını millete bildirdiklerinden” devletin itibar kaybına neden olmaktaydılar. “Zaaf”ın bildirildiği millet, Osmanlı milleti idi. Türk’ün yanı sıra onlarca farklı etnisiteden, din, dil ve mezhepten oluşan bir millet. Üstelik Avrupalı büyük devletlerin kendi irkdaş, dindaş ya da mezhepdaşlarının Osmanlıdan bağımsızlığını kazanmalarına yardım ederek, onların yeni oluşturulacak bağımsız ülkelerinin stratejik konumları, doğal kaynakları, ulaşım yolları, vesaitleri, limanları vb. üzerinden yeni kazançlar sağlamak yoluyla birbirlerine karşı güçlerini muhafaza etme ya da artırma amaçlı müdahaleleri söz konusuuydu. “Zaaf”ın Düvel-i Muazzama’nın diğer üyelerince bilinmesi de bu yeni tür basın ile mümkün hale geliyordu. Bu sebeple Sultan Abdülaziz döneminde yeni tür gazetecilik faaliyetlerini takiben basın sahasını denetleyen yasal düzenlemeler devreye girmişti.

Azınlık ve Avrupa dilli basın ve basım faaliyetlerini denetim maksatlı 1857 tarihinde hazırlanıp uygulanmaya başlanan Matbaalar Nizam-

namesinden sonra, 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinin 137, 138 ve 139. maddeleri eklenerek basın sahası ikinci bir yasa ile de kontrole tabi kılınmış, 1864 Kasım'ında müstakil bir basın yasası hazırlanmıştı. Bu yasanın uygulanmasında süreli yayınlara cezai müeyyidenin uygulanabilmesi için belirli bir zaman geçiyordu. Dava açılıyor, yargı süreci belli bir zaman alıyordu. Bu sırada süreli yayın neşre devam edebiliyordu. Derhal yayın durdurma kararı çıkarılabilmesi amacıyla yeni bir yasal metin hazırlanmış, 1867 Mart'ında devreye girmişti: Kararname-i Âli. Bu sayede hükümet emriyle süreli yayın aynı gün yayın tatili ya da tümünden kapanma cezalarına çarptırılıbiliyordu. Giderek şiddetlenen bir denetim söz konusuydu.

Buna rağmen Osmanlı Devleti'nde gazetecilik gelişmeye devam ediyordu. Gazeteler, dergiler, tematik yayınlar birbiri ardına neşre başlıyordu. Getirilen yasal düzenlemelere rağmen gerek azınlık dilli gerek Avrupa dilli ve gerekse Türkçe süreli yayınlar hem çeşitleniyor hem de baskı adetleri her geçen gün artıyordu.

Türkiye'de Tanzimat Dönemi tarih aralığına denk gelen bu yıllarda kamuoyunun önemine istinaden, kamuoyunu yanıltarak kendi tarafına

çekmek maksadıyla yalan haber kullanımı yoluna başvurulduğu da görülebiliyordu. Ancak vereceğimiz örnek Türkiye’den değil. Rus basınında bu yönetime başvurulduğunu dönemin ünlü gazetecisi Hayreddin Bey, Hakâyıku’l Vekâyi gazetesinde kaleme aldığı bir yazısında (Ulusoy, 2021, s.296) iddia ediyor. Leh mültecilerinden olan Hayreddin Bey, ülkesinin Rus işgaline uğraması sonrası Avrupa’ya geçmiş, pek çok Avrupa ülkesini dolaşarak buralarda fikrî zeminde Rusya karşıtı mücadele vermişti. Daha sonra İstanbul’a yerleşmiş ve Hayreddin ismiyle anılmıştır (Asıl adı Karol Karski). Çarlık Rusya’sının Türkistan bölgesinde hâkimiyet kurma çabaları sırasında yürüttüğü işgal hareketlerini meşru zemine oturtma ve Batı kamuoyunda kendini haklı kılma çabaları sırasında yalan haber uygulamasına başvurduğuna dikkat çeker, Rus hükûmetinin. “Rusya ve Hive” başlıklı yazıda, Rusya’nın, bölgede siyasi hâkimiyet sahasını genişletme hareketlerini medeniyetin yayılmasına katkı sağlamak maksatlı bir girişim olarak niteleyen açıklamalarının, kamuoyunu yanlış bilgilendirme niyetiyle yapılmış girişimler olduğunu ileri sürer. Çarlık Rusya hükûmetinin Rus gazetelerinde görevli olan memurlarınca yazılmış yazılarda veya bu gazetelerde yayımlanmak üzere hükûmetçe gönderilen bilgilendirme yazılarında olayın bu boyutla ele alındığından bahsolunur.

Ayrıca Çarlık Rusyası hükûmetince İstanbul’da, Beyoğlu’nda basılan bir kısım Avrupa dilli ve diğer yerel dilli gazetelere dahi, siyasi sahadaki bu hareketlerini aklamaya yönelik açıklamalar içeren mektuplar iletildiği ve bu mektupların bir kısım Beyoğlu gazetelerince kaynağın istediği şekilde kullanıldığı hayretle görüldüğü söylenir. Olayın her ne kadar Rus yetkililerin deyişiyle, “kimsenin ayak dahi basmadığı, haritalarda yer almayan” bu bölgeye medeniyeti yaymada vesile olabilecek Rus tüccarlarının ve vatandaşlarının güvenliğini sağlamak maksatlı yeni karakollar inşa edilerek, buralara daha fazla Rus birliklerinin sevk edilmekte olduğu şeklinde gösteriliyor olsa da aslında bu harekâtın bölgenin işgaline direnen Hiveliler, Kırgızlar ve Türkmenlerin karşı hareketinden başka bir şey olmadığına dikkat çekilmek istenir. Yazıda şu cümleler görülür: “Rusyalıların Orta Asya’da reva görmekte oldukları saldırgan hareketler ve tecavüzleri kendilerince mecburiyet gereği veya oralarda medeniyeti yayma emeline dayandırmak gibi bir hile perdesi ardında göstermek istedikleri malumdur.

...Rusya'nın 'medeniyet'ini bilen Beyoğlu gazetelerinin bu mektubu yayınlamış olmalarına şaşılır”.

Artık haftanın birkaç günü yayımlanan gazeteler halkın her gün merakla beklediği bir haber alma aracı haline gelmiş, alışkanlık hâlini almıştı. Batı dillerine olan kabiliyetleri ve memuriyetleri sırasında görgü ve bilgilerini artırmaları maksadıyla, yine bir memuriyetle devlet tarafından gönderildikleri Avrupa ülkelerinde liberal fikirlerle tanışan ve dönüşlerinde neşrettikleri gazete ve dergiler yoluyla tedricen bunları halka ulaştıran, umumu bu fikirlere aşına kılan gazeteciler gelenekselden farklı düşünen, etrafıyla ilgilenen, soran, bilmek isteyen bir toplum kesiminin oluşumuna katkı sundu. Bu durum Usul-i Cedid ile eğitim verilen ilk, orta ve lise düzeyindeki okulların sayıca artmasını takiben yalnızca dinî içerikli eğitime tabi kalmayıp pozitif bilimler ve dünyevi meselelerle giriş mahiyetinde de olsa tanış olma fırsatı bulmuş okur-yazar oranının eskiye göre yükselişiyile birlikte daha da gelişmiştir. Basının kamu nezdinde etkisi arttıkça yürütücülerin basını daha sıkı kontrole tabi tutma gayretleri de şiddetlendi.

Dış politikada Rusya'ya olan yakın tutumuyla bilinen Mahmud Nedim Paşa'nın (nam-ı diğer Nedimov) ikinci kez sadarete geldiği dönemde basına getirdiği yasaklar gibi... Hâlbuki Mehmed Bey (yeğeni) tarafından Cenevre'de neşrolunan İnkılâb gazetesinin ilk sayısında (Bey, 1870, s. 260): “Bir memlekette serbestlik ne kadar az olursa, ahâlisinde serbestlik arzusu o kadar çoğalır, ceza ne kadar şiddetlenirse, halk o kadar kuvvetlenir” deniliyordu. Ve Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz'in hal'i gerçekleşir. Bahsettiğimiz liberal kesimin ve bu görüşteki bir kısım gazetecilerin uzun zamandır tahtta görmeyi arzuladığı V. Murad tahta geçirilir.

Dönemin gazetecileriyle başı her daim dertte olan ve görevi süresince basın üzerindeki denetimlerin daha da sıkı bir hâl aldığı Mahmud Nedim Paşa, sansür kararnamesinin Basiret gazetesinde resmî ilan olarak yayımlanmasından sonra halk nümayişlerinin daha da kuvvetlenmesiyle sadaret görevini 4. kez bu göreve atanan Mütercim Rüşdü Paşa'ya devretmek zorunda kalmıştır. Bu yeni dönemde yayına başlayan, dönemin meşhur muhalif gazetecilerinden Teodor Kasap'ın mizah gazetesi olan Hayal'de sabık padişah ve yönetime

yönelik ağır eleştiriler göze çarparken, Yeni Osmanlılara yakınlığıyla bilinen V. Murad'ın tahta çıkışı büyük coşkuyla karşılanıyordu: “40 milyon nüfusu ayağının altında ezen Sultan Abdülaziz, bütün milletin birlik halinde kendini istemediğini görünce tahtını ve tacını Sultan V. Murad Han Hazretlerine terk ile itaat etti”. Aynı sayıda “Müjde” başlığıyla bir de haber aktarılıyor (Hayal Gazetesi, 1876, s. 2) ve “Hatırlar mısınız, Diyojen gazetesine ara sıra bendler yazar, kediden, köpekten, fareden söz eder” (Çakır, 2006, s. 170) büyücek başlı, orta yaşlı, sarışın çocuk var idi. Bundan birkaç sene önce her nasılsa İstanbul'un havası iyi gelmediğinden Kıbrıs'a gitmişti. Kırk beş gazete kuvvetinde bir yazı makinesi var idi ki o da Rodos'a gitmişti. Bu kişilerle arkadaşları yakında İstanbul'a geliyorlarmış” deniyordu. Diğer deyişle, Abdülaziz dönemindeki gazetecilik faaliyetlerinden ötürü Kıbrıs, Rodos ve Akka'da sürgünde bulunan Yeni Osmanlılar grubuna mensup yazarlarla (Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik, Menapirzade Nuri Beyler) Ahmed Midhat Efendi ve Hakkı Bey'in yakında İstanbul'a döneceklerine dair alınan duyurunun “müjde”si veriliyordu.

Vakit gazetesinde ise “Bugün Osmanlılar için bir yevm-i mes'uddur. Zira Sultan Abdülaziz Hazretleri millet tarafından hal' olundu. Ve Saltanata Sultan Abdülmecid Han oğlu V. Murad Han Hazretleri cülus buyurdular” deniliyordu (Vakit Gazetesi, 1876, s.1). Abdülaziz'in hal' haberi “Mutlu gün” başlığıyla ilk haber olarak görülmüştü. Aynı sayıda kamuoyunun önemine işaret eden bir yazı göze çarpar ki, imzasız bu yazıda “Millet-i Osmaniyenin bir müddetten beri uğradığı buhranı bertaraf eden efkâr-ı umumiye sair memalik-i mütemeddinde mevcut olduğu gibi Türkistan'da dahi mevcut olup bunun netaic-i mukaddemesi ibtida Mahmud Nedim Paşa'nın ve bade onu himaye eden Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin kesb eyledikleri hal-i ihtiyar ile kanıtlamıştır. Sultan Abdülaziz'i tahttan indiren efkâr-ı umumiyedir” (Vakit Gazetesi, 1876, s.1) cümleleriyle aslında yukarıda bahsi geçen gazetecilerin önderliğinde oluşturulan ve neşrolunan yönetim karşıtı fikirlerin kamuya yayılması ve bu babda oluşan kamuoyu baskısının

* Teodor Kasap Efendi'nin Hayal'den önce neşrettiği Diyojen'in 128. sayısında yayımlanan Namık Kemal'in “Kedi Mersiyesi” olarak bilinen, Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'yı alaya alan imzasız manzume. Aynı mersiyeye gazetenin 133. sayısında yeniden yayımlandığı gibi, bestelenir ve notasıyla birlikte ayrıca basılıp satılır. Diyojen'in 132. sayısında da “Kedi Mersiyesi”ne yazılmış bir nazire yayımlanmış ve burada kedi yerine köpek ifadesi kullanılmıştır.

bir neticesi olarak istenilen yönetim değişikliğinin gerçekleşebildiği ifade olunuyordu. Bu sayede gazetecilerin ve basının gücüne de dikkat çekilmek isteniyordu.

Buna karşın V. Murad'ın saltanatı kısa sürer. Biat günü dahi oldukça yorgun görünen V. Murad, Abdülaziz'in ölümünden sonra şuurunu bütünüyle kaybetmiştir (Paşa, 2010, s.255). Geçirdiği sinir buhranları nedeniyle ülkeyi sağlıklı yönetemeyeceği kaygısıyla ve Kanun-i Esasi'nin ilanının geciktiği düşüncesiyle 31 Ağustos 1876 tarihinde, Mütercim Rüşdü Paşa başkanlığında toplanan kabinece, Tophane Müşiri Rıza Paşa dışında bütün nazırların, Hâl' ve cülusun lüzumu üzerinde birleşmesiyle Sultan V. Murad tahttan indirilerek yerine veliaht şehzade Abdülhamid, Osmanlı tahtına geçirilmiştir (Öztuna, 1967, s.82).

Yeni padişahın tahtta kaldığı 33 sene boyunca deyim yerindeyse basın ve basım hayatı ve kamusal alanda gerek münferiden gerekse toplu hâlde gerçekleşen her eylem, sarf edilen her söz ya da cümle,

özel alana bile sızabilen hafiyeler yoluyla Yıldız'ın takibindeydi. Deyim yerindeyse "big brother" Yıldız'dan tüm Osmanlıları ve Osmanlıya hasımları takipteydi.

II. Abdülhamid saltanatının ilk yılları

II. Abdülhamid'in saltanatının ilk aylarında Rusya'nın desteğiyle Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yerleşik Slav kökenli halkları arasındaki karışıklıklar devam etmekte olup, özellikle Bulgarlar ile bölgeye yerleştirilen Kafkasyalı Müslüman göçmenler arasında çatışmalar sıkıntı yaratıyordu. Her iki grubun birbirlerine yönelik saldırıları sonrası Batı basınında yalnızca Hristiyan ahalیه yönelik saldırılar ön plana çıkartılmaktaydı. Bilinçli olarak yalan yanlış aktarımlarla yönlendirilen bir kamuoyu söz konusuydu. Tıpkı 1821'de başlayan ve Yunanistan'ın bağımsızlığıyla sonuçlanan Mora isyanı sürecinde olduğu gibi. Rusya'nın baskısıyla İngiltere ve diğer Batılı ülkeler Osmanlı Devleti'ne bölgenin (Makedonya, Doğu Rumeli) idari statüsünde bir kısım değişiklikler önermekteydi. Rus Çarı Bulgarların yerleşik olduğu bölgeyi askerî işgal altına almayı teklif ve isyan eden Bosna ve Hersek için de muhtariyet talep ediyordu.

Gerçi Sultan Abdülhamid ve devlet adamlarının bir kısmı Karadağ'ın toprak isteklerini ufak bir sınır düzeltmesiyle karşılamaya ve ortamın gerginliğini almaya taraftar idiyse de, hükümet üyelerinin ve devlet adamlarının önemli bir kısmı savaş taraftarıydı. Bunların başında Sadrazam Midhat Paşa ile Damad Mahmud Celaleddin Paşa geliyordu. Hatta Öztuna'ya göre Midhat Paşa medrese öğrencilerini ayaklandırarak, savaş lehine nümayiş dahi yapılmasına neden olmuştu. Konferansın tekliflerini incelemek için 17 Ocak 1877'de Abdülhamid'in Babiali'de toplantıya çağırdığı 60'ı gayrimüslimlerden oluşan 240 kişilik bir fevkalade meclisten, Konferansın tekliflerini reddetmek yönünde karar çıkmıştı (Öztuna, 1967, ss. 96-99). Fevkalade meclis toplanmıştı çünkü henüz umumi meclis hazır edilememişti.

Bundan iki ay sonra, iki aşamalı seçim suretiyle 69'u Müslüman, 46'sı gayrimüslim 115 mebus ve 32 ayan üyesinde oluşan umumi meclisin açılışı yapılmış (19 Mart 1877) ve çalışmalarına başlamıştı. Mebusla-

rın büyük çoğunluğu Osmanlı topraklarının bütünlüğünü muhafaza etmek vazifeleri icabından olduğunu belirterek bir karış toprağın dahi terk edilmeyeceğini, taarruza taarruzla karşı gelinmesi fikrini savunuyorlardı (Karal, 1876, s.235). Sultan Abdülhamid savaş istemiyordu ama savaş isteyen devlet adamlarının ve meclisin baskısı altındaydı. Osmanlı hükûmeti, Konferansta ve 11 Mart tarihli Londra Protokolünde Osmanlı Devleti'ne sunulan istekleri reddetmek durumunda kalınca Çarlık Rusyası 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır ve Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1877-78 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı gerçekleşmiştir.

Meclisin birinci dönem çalışmaları 19 Mart-28 Haziran 1877 tarihleri arası ve aynı yöntemle mebusları belirlenen birinci meclisin ikinci dönem çalışmaları 13 Aralık 1877- 13 Şubat 1878 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu arada 5 Şubat 1877'de Midhat Paşa Sadrazamlık görevinden alınarak İbrahim Edhem Paşa yeni Sadrazam tayin olunmuştur. İlk mecliste 130 mebus sayısına ulaşılmak istenmişse de Tunus, Mısır, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Sisam, Umman, Necid gibi bazı vilayetler Osmanlı meclisine kayıtsız kaldıklarından mebus sayısı 115'de kalmıştır. İkinci dönemde mebus toplam sayısı 56'sı Müslim 40'ı gayrimüslim olmak üzere 96'ya düşmüştür. Âyan sayısı 38 idi. Osmanlı-Rus savaşının bütün şiddetiyle devam ettiği vakitte çalışan meclisin ikinci dönem çalışmaları çok tartışmalı ve gürültülü geçiyordu (Derindere, 1999, ss. 5-6). II. Abdülhamid savaşa devam veya barış yapmak seçeneklerinden biri hakkında karar vermek için Yıldız'da 43 kişilik olağanüstü bir meclis (meşveret meclisi) topladı (Kızıltan, 2006, s.270). Bir kısım mebusların meclisteki tutum ve davranışlarından olsa gerek, savaşla ilgili kararları umumi meclis yerine burada "daha güvenli olacağı düşüncesiyle" görüşmeyi tercih etmişti.

Osmanlı Devleti'ni kurtaracağı düşünülen meclis kurulmuştu ama...

Birinci ve İkinci meclis iş başındayken yaşananlar

Kanun-i Esasi'nin gereği olarak açılan Meclis-i Mebusan, yıkılma sürecine giren Osmanlı Devleti'ni kurtarmak ve devletin devamını

sağlamak için başvurulmuş demokratik değerleri ön plana alan Osmanlılık temelinde kurulmuş bir müesseseydi. Burada temel gaye, din ve mezhep farkı gözetmeksizin “Osmanlı” diye tanımlanan üst kimlik oluşturma çabalarını desteklemektir. Ancak sayısal anlamda ciddi bir yekûn oluşturan gayrimüslim mebuslar, dindaşları olan Osmanlı tebasının önceden elde ettiği siyasi hakların Osmanlı hanedanının şemsiyesi altında korunması ve geliştirilmesi için parlamenter rejimi araç olarak görerek her biri kendi mezhep ya da etnisitesinin temel haklarını geliştirmeye çalışmışlardır, dışarıdan aldıkları destekle birlikte.

Nihayet anayasanın kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak (Kanun-i Esasi, 1876),* 13 Şubat 1878’de Meclis-i Mebusan’ı süresiz olarak tatil etti. Durum, gazeteye verilen bir resmî ilanla duyuruldu. İlanda ahvâl-i hâzırîn meclis-i umuminin vazifelerini yerine getirmesine müsait olmadığı ve Kanuni Esasi hükmünce olağan içtima süresi Mart başında sona erecek olan heyet-i ayan ve mebusanın “bugünden itibaren” tatil olunduğu belirtilerek, “...iki heyet-i rüesa ve azasına tebliği emrû ferman hazret-i padişahi iktiza-ı celilinden bulunmuş ve işbu irade-i seniye-i cenab-ı mülukanenin icab-ı âlîsi icra kılınmış olmakla ilan-ı keyfiyete ibtidar kılındı.” denilerek gerek her iki heyetin üyelerine gerekse ammeye durum resmen bildirilmişti (Vakit Gazetesi, 1878, s.1). Fakat meşrutiyet ve anayasadan vazgeçildiğine dair hiçbir beyanda bulunulmamıştı. Hatta II. Abdülhamid, aksine resmî devlet salnamelerinde bu iki müessesenin varlığından sık sık bahsettirecekti (Küçük, 1988, s.217).

Kamuoyu oluşturma ve yönlendirme işinde çok daha tecrübeli olan Batı medyası, lobi kuruluşları ve hükûmetlerinin bu yolla Osmanlı hükûmeti üzerinde baskı kurma gayretleri Ceride-i Havadis’te konu edilmiştir. “Saniha” (fikir) başlıklı yazıda, Mehmed Süreyya Bey’e ait olması muhtemeldir (1878, s.2), Osmanlının gayrimüslim “mazlum” halklarının Avrupa’da yürüttükleri lobicilik faaliyetlerinden bahs olunur: “Ne garip bir kıta oldu ki bir tarafta Bulgarlar ve diğer tarafta Boşnaklar ve öbür cihette Rumlar ve beriki cihette İslamlar velhasıl

* Kanuni Esasi madde 43: “Meclis-i Umuminin iki heyeti beher sene teşrinisani iptidasında tecemmu eder ve bâ-irade-i seniye açılır ve mart iptidasında yine bâ-irade-i seniye ve bu heyetlerden biri diğerinin müctemi bulunmadığı zamanda mün’akid olamaz.”

Londra'da Ermeniler fikir hürriyetinden bahsedip dururlar. Acaba bunlar neden ileri gelmiştir? Bize kalırsa nedeni hükümet ettirilme-
mesiyle oluşan hükümeteşizlik halidir. Evvelden beri söyledik ki bina
yıkılmadan evvel tamir olunmalı. Şimdi bina yıkıldı enkazı çalınıyor.”
Üstelik enkazı çalanlar artık sadece Avrupa'nın büyük devletleri de-
ğildir. Az zaman önce Osmanlı'dan, yine Avrupa kamuoyunda yürüt-
tüğü lobıcılık faaliyetleriyle bağımsızlığını kazanan o ufacık Yunanıs-
tan bile “enkaz”dan pay koparmak peşindedir. Osmanlının imtiyazlı
eyaletleri-ki hamileri tarafından bağımsızlıkları için koca bir 93 harbi
peyda olundu, binlerce insan heba oldu, yurtlarından sürüldü- konu-
mundaki Sırbistan, Karadağ, Eflak-Boğdan keza aynı şekilde. “İş o
derece karıştı ki, Osmanlı tebaaları hepsi işe dâhil oldu. Mağdurlar,
mazlumlar, zalimler, müştekiler hepsi meydanda. Hepsi mazlum...
Kimisine Ruslar, kimisine İngilizler, kimisine Avusturyalılar mazlum
diyecek. Devletlerin dünyayı sui-tasarrufu neticesidir ki durum bu
vaziyete geldi. İşte “adalet” namına hareket edilmek neticesi böyle bir
meseleyi taammüm ettirdi ki (umumileştirdi ki, meşru hale getirdi).”

Anlaşılan o ki Türkiye coğrafyasında, yüz elli senedir değişen bir şey
yok. Eskinin tabiriyle anasının bugünün tabiriyle halkların birbirine
düşürülmesi işi bir numaralı uğraş alanlarını oluşturmuş Batılı hükû-
metlerin. İnsan hakları savunucuları oldukları iddiasıyla hareket
eden diplomatlar, siyasetçiler, devlet adamları, gazeteciler gibi bir kı-
sım münevver zat(!) sözde ezilen halkların hukukunu kazanmalarına
insaniyet namına(!) çalışırken, sözde ezilen halkların içinden çıkan
provokatörlerce yapılan post-truth enformasyon aktarımı ile Avrupa
kamuoyunda müstebit Müslüman siyaseti ve silah gücü altında ezi-
len Hristiyan halklar imajının oluşması sağlanmıştır. Önce Rumlar,
ardından Bulgarlar, Karadağlılar ve Sırlar ve tabii Ermeniler bu post-
truth siyaseti tüm incelikleriyle ve takdire şayan bir başarıyla kullan-
mışlardır. “Peki, bu insanlık dışı duygularla hareket edip de bir ülkenin
halklarını, toplumlarını birbirine düşürmenin sebebi ne olabilir? diye
sormuş Ceride-i Havadis yazarı yaklaşık yüz elli sene önce, sonra da
kendi cevaplamış (Bey, 1878, ss.1-2):“Birkaç haris ve ikbal düşkünü
adam için böyle azim meseleler açılıyor, ana baba evlatları heba olup
gidiyor savaşlarda, muharebelerde. Eğer Avrupa Hristiyanlar hakkın-
da himayet edip de hareket ediyor ise İslamiyetin bu hakk-ı himayeti

daha Avrupa, Avrupa değilken icra ettiğine âlem şahittir. Yok, Avrupa hırs ve tamah (açgözlülük) namına hareket eyliyor ise medeniyet ve marifet buna engel olmalıdır. Dünyaya bir diplomasi lazımsa o da insaniyet diplomasisi olmalıdır. Diplomatlar bir ellerinde mendil “zulüm ve haksızlık olundu” diye ağlarlarken bir yandan yazık değil mi ki bir lokma nan (ekmek) için cihan ile uğraşıyorlar? ... Acınmaz mı ki bir fesat uğruna yine koca mülklerin harabesi arzu olunuyor?”.

Kamuoyu oluşturma ve kamuoyu baskısıyla hükümetlerin tuttuğu siyaset yollarına etki etme ya da en azından deneme girişimleri hâlihazırda da tüm dünyada geçerli olan bir durum. II. Abdülhamid'in taht yıllarında da keza. Meclisi tatil ettikten sonra bir sonraki meclis ancak 31 yıl sonra kurulup toplanabilecekti. Bu zamana kadar Sultan II. Abdülhamid, meşrutî sistemi askıya alacaktı. Bu süre zarfında her ne kadar Sultan Abdülmecid ve özellikle de Abdülaziz Han dönemlerinden kalan dış borçların büyük kısmını kapayacak; orta, lise ve yükseköğretim sahalarında çağın gereksinimlerini karşılamak üzere pek çok yeni müessese tesisini sağlayacak; sağlık ve sosyal hizmetler sahasında yeni devlet kurumlarını faaliyete geçirecek, ülkenin pek çok yerinde yeni limanlar, rıhtımlar, kara yolları, tren yolları inşa ettirip üzerlerinde işleyecek vesaiti temin edecek, sanayileşme çabasına girecek olsa da, tüm bu işleri gerçekleştirip ülkeyi kalkındırma, dışa bağımlılıktan kurtarma yolundaki çabalarının semeresini görebilmek amacıyla kendine zaman kazanma maksatlı apolitik bir toplum yaratabilmek ve içeriden ve dışarıdan gelebilecek engellemelere karşın tedbir alabilmek üzere teşkil ettiği ve olağanüstü ehemmiyet verdiği haber alma ağı (jurnal teşkilatı) ve yanı sıra matbuat ve diğer matbaa ürünleri üzerinde rejim aleyhtarı fikirleri denetleyebilmek üzere oluşturduğu kurullar dolayısıyla genel itibarıyla döneminde pek de sevilmeyen bir yönetici olarak kabul görecekti. Devri “istibdat devri” ve kendisi de “müstebit hükümdar” olarak anılacaktı.

Nitekim meclis tatil edildiğinde; : “Padişahımız vaz’-ı kanun ve hamî-i hürriyet ve taraftar-ı islahat efendimiz hazretleri meclisin devamında mazarrat görerek tehirine karar vermiştir ki, tekrar içtimai emrini de uygun gördüğünde, vaktinde verecektir” diyen gazeteler (Vakit-Kemalpaşazade Sait Efendi-1878); bundan 31 sene sonra aynı padişaha övgüler dizmek yerine hakaretimiz sözlerle hitapta bulunuyorlardı.

31 Mart vakasını II. Abdülhamid'e mal eden bir gazetenin başyazarı Ahmed Samim şöyle diyordu (1909, ss.1-2): “Şu günlerde istibdat kendine bir istinatgâh ararken milletin darbeyi tepeleyip uzaklaştırmasıyla tarumar olan zalim kuvvetlerini yeniden tesis edebilmek için bin riya, bin yalan, bin desise ile zihinleri ve vicdanları zehirlemeye çalışırken mahvolan kuvvet ve kudretini hilafet davası ile tahkime kalkıştı. II. Abdülhamid, irtica teşebbüslerine karşı artık bu defa aldanmayarak, ittifak ederek bir ağızdan nefret ve intikamla kıyam eden büyük Osmanlılığın dehşetli kuvveti karşısında çaresiz ve perişan halde, ayakta kalabilmek ümidiyle son bir hamleyle fesat silahına sarıldı. Hilafetini, emir'ül mümin sıfatını ortaya çıkardı. Canhıraş bir velvele ile zira sallanan tahtını saf ve masum olan bir kısım halkın dini ve milli duygularını tahrik etmek suretiyle muhafaza edebilmek gayretine düştü ve “volkan”ları, casusları, cellatlarıyla dedi ve dedirtti ki: “Ey halk! Ben imam-ül müminim, ben halife-i ruy-i zeminim, peygamberin vekil-i mutlakı ve vekil-i mukaddesi benim”. Tebaasının bir kısm-ı cahiline bu türden sıfatlarla hitap eden bir hükümdardan gelecek telkinatın madem ki mahiyet-i hakikiyesi bilinmiyor, elbet bu halk üzerinde bir nüfuz ve tesiri vardır.

Öncelikle şurasını bilmeli, hakiki bir Müslüman sıfatıyla kanaat etmeli ki, II. Abdülhamid şeriat nazarında ahkâm-ı şeriyye karşısında hiçbir zaman halife-i müslimin olamadı. Kuran-ı Kerim “zalimler zıyan-dan başka bir şey vermez” derken, önemli Türk ulemasından İmam Muhammed bin Kavi Hazretleri de: “Zalimin yaşaması için dua bile küfürdür” buyurmuşlardır. Ulema-yı İslam daima zulüm aleyhine kıyam edegelmiştir. II. Abdülhamid her şeyden evvel kelimenin tam anlamıyla bir zalim idi. Bu cihetle hilafeti hiçbir zaman sahih olamaz.”

Görüldüğü üzere 20. yüzyılın başına gelindiğinde basın belki de haddinden fazla serbesti kazanmıştı. Sonuç olarak, kamuoyu oluşturma ve yönlendirme etkisi yadsınamaz olan medya organizasyonları, her ne kadar tecimsel sahada faaliyette bulunan kâr maksadı olan kuruluşlar ise de her şeyden önce kamu faydasına iş gören bir nevi kamu vazifesi yapan kuruluşlardır da. Bu sebeple devletin müdahalesi olmadan, mümkünse buna mahal vermeden toplumsal sorumluluk bilinciyle bu serbesti ortamını kendisi muhafaza edebilmeli ve bu sayede kamu nezdinde de itibarını koruyabilmelidir.

Kaynakça

- Bey, Hayreddin.* (1872, 4 Aralık). "Rusya ve Hive." *Hakâyıku'l Vekayi*, s.1.
- Bey, Mehmed.* (1870, 28 Nisan). "Ortak." *İnkılâb*, No: 1, s. 260.
- Bey, Mehmed Süreyya.* (1878, 26 Nisan). "Saniha." *Ceride-i Havadis*, No: 3687, s.2.
- Bey, Mehmed Süreyya.* (1878, 27 Nisan). "Diplomasi." *Ceride-i Havadis*, No: 3288, ss. 1,2.
- Çakır, Hamza.* (2006). "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojenin Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 161-172.
- Derindere, M. Nihat.* (1999). "Meşrutiyet Döneminde Seçimler ve Meclis-i Mebusan." *Köprü*, No: 65, ss. 5-6.
- Hayal Gazetesi.* (1876, 31 Mayıs). "Müjde." No: 252, s. 2.
- Kanun-i Esasi.* (1876, 23 Aralık). "Düstur." *Birinci Tertip*, Cilt 4. Erişim adresi: <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>
- Karal, Enver Ziya.* (1876). *Büyük Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdad Devirleri (1876-1907)*, Cilt IV.
- Kızıltan, Yılmaz.* (2006). "I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı." *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25/1, s. 270.
- Küçük, Cevdet.* (1988). "Abdülhamid II." *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ortak, Şaban.* (2010). "Millet İradesi Prensibinin İlk Savunucularından İnkılâb'cı Mehmed Bey", *Atatürk Dergisi*, 3/1, s.259.
- Öztuna, Yılmaz.* (1967). *Türkiye Tarihi: XIX.-XX. Asırlar*, Cilt 12, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Paşa, Ahmed Cevdet.* (2010). *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Maruzat)*, Haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Samim, Ahmed.* (1909, 21 Nisan) "Şurut-ı Hilafet." *Hilal*, No: 2, ss. 1-2.
- Suavi, Ali.* (1867, 4 Mart). "Gazete." *Muhbir*, No: 28, s.1.

Şinasi, İbrahim. (1862, 27 Haziran). «Payitaht.» Tasvîr-i Efkâr, No: 1, s. 1

Ulusoy, Belkıs. (2021). Osmanlı'da Muhaliif Basının Doğuşu, 2. bs., İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Vakit Gazetesi. (1876, 31 Mayıs). "Yevm-i Mes'ud." No: 234, s. 1.

Vakit Gazetesi. (1876, 31 Mayıs). "Türkistan'da Efkâr-ı Umumiye." No: 234, s. 1.

Vakit Gazetesi. (1878, 15 Şubat). "İlan-ı resmi." No: 832, s. 1.

Devleti Ayakta Tutma Ekseninde İlk Resmî Gazetenin Düşünsel Alt Yapısı

Prof. Dr. Hamza Çakır | Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü

Özet

Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımı ve liberal fikirler, özellikle çok uluslu yapıları olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya ve Osmanlı Devleti'ni zamanla etkiledi. Mutlak monarşi haricinde siyasi ve sosyal durumu Avrupa'ya benzemeyen Osmanlı Devleti, bir İslam ülkesi olmasından, Avrupa devletler hukukuna tabi olmamasından ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri Devlet-i Aliyye'nin coğrafi sınırları içinde yaşayan ırksal ve dinsel azınlıkların köken, kültür ve inanç ayrımı yapılmadan rahatça hayatlarını sürdürebiliyor olmalarından dolayı başlangıçta Fransız İhtilali'nden herhangi bir endişe duymadı. Onlara hayat, özgürlük ve mülkiyet güvenliği, sosyal, eğitim, dil özerkliği ve ekonomik refah devlet tarafından sağlanmıştı. Osmanlı millet sistemi içinde azınlıkların ırki ve dinî hüviyetleri barış ve düzen içinde korunuyordu. Bu nedenle devlet buna güveniyor ve Fransa'da ilan edilen İnsan Hakları ve Yurttaşlık Bildirgesi'nin kendisi için tehlike oluşturacağını düşünmüyordu.

Diğer taraftan Fransa'daki rejim meselesinin Avrupa'nın bir iç sorunu olduğunu düşünen Osmanlı devlet ricali, Avrupa'nın hiçbir yerinde hoş karşılanmayan ihtilalcilerin Osmanlı ülkesinde rahatça gezebilmelerine de izin verdi. Ancak ihtilalin yaydığı fikir akımları, bir yandan Osmanlı Devleti'ndeki subaylar ve teknik okullarda ders veren yabancı öğretmenler vasıtasıyla, diğer taraftan da Katolik ve Protestan misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'na akın etmeye başlamalarıyla hızlandı. Hıristiyan azınlıkların hamileri kesilen bu misyonerler, hem kendilerini hem de himayeleri altındakileri sözde korumak adına, büyük devletlere, söz konusu bu devletlerde çıkan gazetelere gönderdikleri yazı ve haberlerle Batı toplumunda bir kamuoyu oluşturmaya ve siyasal iktidarlara basın üzerinden baskı kurmaya başlamışlardı.

Devleti ayakta tutma gayretleri içinde olan tüm Osmanlı padişahları gibi 31 yıl devleti yöneten II. Mahmut; Fransız İhtilali'nin etkilerinin derinden hissedildiği, milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı tebaasında ayrışmalara ve bölünmelere yol açtığı, iletişim sürecinin içten ve dıştan basın yoluyla çatışma ortamına dönüştürüldüğü, hatta bürokrasi ve halk arasında da ciddi iletişim problemlerinin yaşandığı bir dönemde tahta oturdu. II. Mahmut mevzubahis edilen sorunları çözmek, çatalmaya başlayan Osmanlı mozaik yapısını yeniden inşa edebilmek, imparatorlukta yaşayan dini, dili, inancı, yaşam tarzı farklı olan tebaasını devlet mefkuresi etrafında yeniden buluşturmak amacıyla 1831 yılında 6 dilde yayımlanan Tâkvim-i Vekâyi gazetesini çıkarttırdı. Bu bağlamda çalışmanın konusunu, devleti ayakta tutma ekseninde çıkartılan ilk resmî gazete Tâkvim-i Vekâyi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Tâkvim-i Vekâyi, Basın

Giriş

Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımı ve liberal fikirler, özellikle çok uluslu yapıları olan Rusya ile Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğunu etkiledi. Mutlak monarşi haricinde siyasi ve sosyal durumu Avrupa'ya benzemeyen Osmanlı Devleti, başlangıçta Fransız İhtilali'nden dolayı herhangi bir endişe duymadı. Bunda, Osmanlı Devleti'nin bir İslam ülkesi olması ve Avrupa Devlet-

ler Hukukuna tabi olmamasının yanı sıra kuruluşundan beri Devlet-i Aliyye'nin coğrafi sınırları içerisinde yaşayan ırksal ve dinsel azınlıklar; köken, kültür ve inanç ayrımı yapılmadan yaşayagelmışlerdi. Onlara hayat, özgürlük ve mülkiyet güvenliği, sosyal, eğitim ve dil özerkliği ve ekonomik refah sağlanmış; Osmanlı *millet sistemi* içinde irki ve dini hüviyetlerini barış ve düzen içinde koruma fırsatı vermiş olduğundan devlet buna güveniyor ve Fransa'da ilan edilen İnsan Hakları ve Yurttaşlık Bildirgesi'nin kendisi için tehlike oluşturacağını düşünmüyordu.

Diğer taraftan Fransa'daki rejim meselesinin Avrupa'nın bir iç sorunu olduğunu düşünen Osmanlı devlet ricali, Avrupa'nın hiçbir yerinde hoş karşılanmayan ihtilalcilerin Osmanlı ülkesinde rahatça gezebilmelerine de izin vermişti. Ancak ihtilalin yaydığı fikir akımları, bir yandan Osmanlı Devleti'ndeki subay ve teknik okullarda ders veren yabancı öğretmenler tarafından, diğer taraftan da Katolik ve Protestan misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'na akın etmeye başlamalarıyla hızlandı (www.tarihbilimi.gen.tr).

Hıristiyan azınlıkların hamileri kesilen bu misyonerler hem kendilerini hem de himayeleri altındakileri sözde korumak adına, büyük devletlere, bu devletlerde çıkan gazetelere gönderdikleri yazı ve haberlerle Batı toplumunda bir kamuoyu oluşturmaya ve siyasal iktidarlara basın üzerinden baskı kurmaya başlamışlardı.

Devleti ayakta tutma gayretleri içerisinde olan tüm Osmanlı padişahları gibi 31 yıl devleti yöneten II. Mahmut da tam bu Fransız ihtilalinin etkilerinin derinden hissedildiği, milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı tebaasında ayrışmalara ve bölünmelere yol açtığı, iletişim sürecinin içten ve dıştan basın yoluyla çatışma ortamına dönüştürüldüğü, hatta bürokrasi ve halk arasında da ciddi iletişim problemlerinin yaşandığı bir dönemde tahta oturmuştu.

Bu sorunları çözmek, çatlama başlangıçta başlayan Osmanlı mozaik yapısını yeniden inşa edebilmek adına imparatorlukta yaşayan dini, dili, inancı, yaşam tarzı farklı olan tebaasını devlet mefkûresi etrafında yeniden buluşturma, kültürel iletişimsizliği ortadan kaldırma adına bir gazete çıkarttırmayı hep düşünüyordu.

PROF. DR. HAMZA ÇAKIR | ERCİYES ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ,
GAZETECİLİK BÖLÜMÜ

II. Mahmut'u bürokrasi ve halk arasındaki iletişimsizliği ortadan kaldırmaya iten etmenler arasında, kültürel iletişimsizliğin yanı sıra 19. yüzyıl başlarında bizzat devlet sınırlarındaki bazı olumsuz gelişmeler karşısında kamuoyu desteğine duyduğu gereksinimi de gözden ırak tutmamamız gerekir. Bilindiği üzere Ekim 1797'de Napolyon'un Korfu ve çevresine yerleşmesinden sonra, Fransızlar burada bir basımevi kurmuşlar ve bastıkları İtalyanca ve Rumca bildirilerle adalar ahalisi arasında propagandaya başlamışlardı. Şubat 1821'de Mora isyanı başladığında Avrupa basını önceleri olaylara karşı ilgisiz gibi göründüyse de, daha sonra Yunanlıların yanında yer almıştır. Bu arada Avrupa kamuoyunun oluşmasında bizzat ayaklanma bölgesinde çıkan gazeteler etkili olmaktadır. Halbûki Osmanlı Devleti bunlara karşılık olarak kendi görüşlerini; savaş bültenleri yayınlamak ve bu bültenleri başta Saray duvarı olmak üzere, bazı yerlere asmak suretiyle duyurmaya çalışmakta idi. Tabiatıyla bu çabalar hem iç kamuoyu ve hem de Avrupa açısından yetersizdi (Çakır, 2002, s.13).

Osmanlı idarecilerinin basın ve yazılı propagandanın önemini kavramalarını sağlayan bir diğer gelişme de 18. yüzyıl sonlarında 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında ortaya çıktı. Burada Napolyon, "Besmele" ile başlayan bildirimlerle gerçek amacını gizlemeye çalışıyordu. Bu bildirimlerde kendisini padişahın dostu, Mısır'ı kötülüklerden kurtaracak kişi olarak tanıtıyordu. Bildiriler Türkçe ve Arapça bastırılıp dağıtılıyor, herkesin okuyabileceği yerlere asılıyordu (Yazıcı, 1989, ss. 4-5).

Bu dış siyasal gelişmelerin dışında, Osmanlı tahtına gizliden gizliye göz koyan Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, güçlü bir ordu ve güçlü bir ekonomik yapı kurmak için halkı köle gibi çalıştırmaya başlamış ve bu yaptıklarını da meşru zemine oturtmak için "*Vakayi-i Mısriye*" adıyla bir gazete çıkararak gazeteyi içe dönük bir araç olarak kullanmış; ekonomik, siyasi, askeri ve diğer alanlarda yaptıklarını ve yapacaklarını bu yolla halka aktararak kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır (Koloğlu, 1989, s. 15). Bunda da başarılı olan Osmanlı Valisi, neticede devletine isyan ederek Kütahya önlerine kadar ordusuyla gelir ve İngilizlerle Fransızların devreye girmesiyle anlaşma sağlanır.

Diğer taraftan ülke içerisinde de III. Selim döneminde başlayan merkezîyetçilik ve ıslahatçılık siyasetine, II. Mahmut da dört elle sarılmış ve yapmaya çalıştığı reformlarına yer yer isyanlarla karşı gelirken O, yaptıklarına ve yapacaklarına tabandan toplumsal destek sağlama çabası içerisindeymişti (Ortaylı, 2001, s. 40).

İşte II. Mahmut bu şartlar altındaki bir devletin başındaydı. Padişah ülke yönetiminde bütün dizginleri sıkıca elinde tutabilmeliydi. Bunun için de gerek dış kamuoyunun gerekse iç kamuoyunun desteğine sahip olmalıydı. Bu ise ancak bir gazete ile başarılabilirdi. Böylece Padişah, halkına devletin içinde bulunduğu durumu, yapmak istediklerini; bunların nedenlerini, niçinlerini tam olarak ve düzenli bir biçimde, gecikmeksizin anlatabilirdi. Avrupa kamuoyu da Osmanlı Devleti ile ilgili konuları bizzat kaynağından öğrenme imkânına kavuşurdu.

Tüm bu düşünceleri aklından geçirmekte olan reformcu Padişah, tutucu bürokrasi kesiminin karşı çıkmalarından çekinerek bir türlü bu konuda ilk adımı atamıyordu. İşte tam bu noktada İzmir'de *Le*

Corrier de Symrne'i çıkarmakta olan Alexandre Blacque, 1829'da gazetesini kapatmış hem İstanbul'a gelmek hem de matbaasını elinden çıkarmak için Serasker (Başkumandan) Hüsrev Mehmet Paşa'ya bir mektup yazarak, gelişen iç ve dış olaylar karşısında devlet eliyle bir gazetenin çıkarılmasının kaçınılmazlığını söyleyerek bu konuda yapabileceği katkıları anlatır (BOA, DUİT, Dosya: 76). Alexandre Blacque mektubunda, çıkarılması düşünülen gazetenin dili, şekli, içeriği, sağlayacağı faydalar, ülke içinde dağıtımını konusundaki fikirlerini belirtmiştir. Blacque'e göre kurulacak gazetenin kadrosu dört mürettip, bir musahhah, iki tercüman, diğer işler için üç ve kendisiyle birlikte olup Fransızca baskılarda çalışacak beş kişi olmak üzere on beş kişiden oluşacaktır. Türkçe ve Fransızca iki kısımdan oluşacak olan gazetenin eni ve boyu Blacque'in daha önce İzmir'de çıkardığı *Le Corrier de Symrne*'e uyacak, şimdilik haftada bir defa yayımlanacak ve ülke içinde bugünkü postacıların karşılığı olan tatarlar aracılığı ile dağıtılacaktır. Gazetenin kamuoyuna fikirsel bazda ulaştırılması için de örneğin mahalle imamı aracılığıyla halka toplu yerlerde okutulması önerilmektedir. Mektubunda Blacque, eğer devlet böyle bir gazete çıkaramaz ise, kendisine ruhsat verilmesi ve İzmir'de yayınına son verdiği *Le Corrier de Symrne* isimli gazetesinin matbaasını İstanbul'a taşımak üzere elli bin kuruş getirme gideri karşılığında gazeteyi kendisinin çıkarabileceğini söyler. Ayrıca gazetenin yıllık kârından pay da ister.

Serasker Hüsrev Paşa, Blacque'in mektubunu okuduktan sonra, onu haklı bulur ve mektuba uzunca bir üst yazı hazırlar (BOA, DUİT, Dosya 76). Yazıda çıkarılacak olan gazetenin faydalarını, içerikte dikkat edilmesi gereken konuları belirtir. Daha sonra da gazetenin bazı teknik yönleri üzerinde durur. Buna göre, gazete 3.000 adet basılsa ve seneliği 120 kuruş olsa giderlerini karşılayabilecektir. Gazetenin kamuoyu oluşturma, özellikle de yönetimin görüş ve emirlerini bütün ülkeye iletmedeki önemi çok büyüktür. Her ne kadar çok sayıda kişi bunu almak isteyecekse de esas amaç, taşradaki devlet memurlarının okumalarını sağlamaktır.

Hüsrev Paşa'nın lâyhasında dikkat çekici görüşlerden biri de haftalık olarak çıkmasını istediği bu gazetenin dışında, Türkçe günlük bir gazetenin de yayımlanması arzusudur. Ayrıca çıkarılacak olan bu her iki gazeteye Rumca ve Ermenice yazıların da eklenmesinin tüccar, esnaf

ve sarraflar açısından yararlı olacağını belirtir. Yazısının sonunda ise, devlet eliyle çıkarılmasını istediği haftalık yayın organına “gazete” yerine daha uygun bir isim bulunmasını önerir ve Blacque’in mektubuyla birlikte görüşlerini içerir üst yazıyı Sadâret’e (Başbakanlığa) sunar.

Sadaret kaymakamı yazıyı alıp okuduktan sonra olaya olumlu yaklaşır. Durumu Padişah II. Mahmut’a sunmak üzere kendisi de bir sunuş yazısı hazırlar (BOA, DUİT, Dosya 76). Yazıda, gazete gibi bir yayın organı olmadığından, ülke yararına yapılmakta olan çalışmaların içeriğinin; değil diğer ülkeler halkları tarafından, Osmanlı halkı tarafından bile bilinmediği, hatta herkesin değişik şekillerde yorumladığı; siyasal ve sosyal olayların hareketli olduğu bu dönemde yapılanların herkes tarafından işitilmesi ve davranışlarını ona göre ayarlamaları için artık bir iletişim aracının zorunluluğunu dile getirmiştir. Hatta sadaret kaymakamı, devlet işlerinin düzenli yürümeyişini böyle bir iletişim aracının yokluğuna bağlar ve gazete çıkarmanın ne şeriata ve ne de mevcut düzene aykırı olmadığını özellikle ifade eder.

Ülkede devlet eliyle bir gazete çıkarma zorunluluğunu böylece anlatan sadaret kaymakamı, yazısının devamında bazı teknik ve içeriksel ayrıntılara da girmiştir. Buna göre, gizliliği olan konular yazılmamalı, diğerleri de doğrusu ne ise olduğu gibi yazılmalıdır. Vergi, alış-veriş ve gıda maddeleri gibi toplumu yakından ilgilendiren konular halkın dikkatini çekeceğinden, Hüsrev Paşa’nın önerdiği gibi ayrıca günlük bir gazete çıkarılmalıdır. Ayrıca devlet eliyle çıkarılacak haftalık gazetede diğer devletlerle ilgili haberlere yer verilirken de incitici olmaktan kaçınılmalıdır.

Teknik önerileri arasında ise önce gazeteye güzel bir ismin verilmesi istenmekte ve bu konuda alternatif isimler padişaha sunmaktadır. Gazete matbaası olarak Musa Ağa’nın konağını öneren Sadaret kaymakamı, gazeteden sorumlu müdür olarak da üç ismi sıralamış, fakat Esat Efendi’yi tarihçi olması yönüyle tercih etmesi noktasında padişahı yönlendirmiştir.

Padişah II. Mahmut, kendisine ulaşan Sadaret tezkiresini okuduktan sonra, uzun süredir düşündüğü, fakat kendinden önce hiçbir padişahın -hem şer’î duyarlılığın hem de kalem erbabının baskılarından ve saray bürokrasisinin tutuculuğundan olsa gerek- değil gazete, matbaaya bile

olumlu bakamayışlarından çekinerek gündeme getiremediği böylesi bir olgunun, şimdi etrafından, hem de üst düzey bürokrasi kesiminden teklif edilmesini fırsat bilmiş ve derhal bir gazete çıkarılması yolunda çalışmaların başlatılmasını emretmiş, bu emri verirken de bu konudaki duygularını dile getirmekten kendini alamamıştır. II. Mahmut vermiş olduğu emirde, bir gazete çıkarılması konusunu uzun süredir düşündüğünü ve bunun için uygun zaman beklediğini; gazete çıkarmanın kendince de şeriata ve nizama aykırı bir yönü olmadığını, aksine birçok faydaları olduğunu belirtmiştir (BOA, DUİT, Dosya 76).

Padişah II. Mahmud'un emri üzerine böylece Osmanlı ülkesinde ilk Türkçe gazete 1 Kasım 1831'de basılmış oluyordu. Devlet eliyle çıkarıldığı için "resmî gazete" olarak adlandırılan gazetenin ismi "*Takvim-i Vekayi*" olarak kararlaştırılmıştır.

Toplumsal düzeni sağlamak adına Osmanlı coğrafyasında Osmanlı vatandaşı olarak yaşayan asli unsur Türk vatandaşlarla diğer ırklara mensup Müslüman toplulukların, Ermeni ve Rum gibi diğer azınlık halklarının birlikte aynı mefkûre ve aynı değerler silsilesi içerisinde milliyetçilik akımlarından ve ayrışmalardan, çatışmalardan uzak kardeşçe yaşamalarını sağlamak adına Türkçe, Arapça, Farsça, Rumca ve Ermenice çıkarılacaktı. Diğer taraftan Batılı ülkelerin özellikle İstanbul'da bulunan resmî ve gayriresmî vatandaşlarına ve bu ülkelerin ülkede bulunan muhabirlerine yönelik de Fransızca nüshası basılacaktı. Böylece altı dilde çıkarılacak olan gazete hem habercilik hem eğitim hem de devlet icraatlarının herkesçe bilinmesi ve böylelikle birliğin sağlanması düşünsel olarak amaçlandı.

Ancak bir sorun vardı. Altı dilde çıkarılacak gazetenin giderleri nasıl karşılanacaktı? Devletin bütçesinden bu yapılamazdı. Neticede bir yol bulundu. Başlangıçta merkezdeki yüksek devlet memurları, askerler, ulema ve diğer ileri gelenler birer, taşra merkez kazaların ileri gelenleriyle memurları onar, diğer kazalarda bulunan hâkim ve ileri gelir kişileri de ikişer gazete almaya mecbur edilerek abone sistemine gidildi. Ayrıca taşradaki tüccar, esnaf ve halktan gazeteyi almak isteyenler de aboneye bağlandı. Böylece 5.000 gazete basılacak, giderlerin karşılanması için de 120 kuruşluk bir senelik abone ücretleri peşin tahsil edilecekti, bu da maaşlarından otomatik olarak kesilecekti

(BOA, DUİT, Dosya: 76). Tasarı uygulamaya konulduktan yaklaşık dokuz yıl sonra, 7 Şubat 1841 tarihinde Mustafa Sami imzasıyla padişaha sunulan bir layihada, bir müddetten beri Takvim-i Vekayi'ye resmî duyuruların dışında yabancı gazetelerden tercüme edilen yazılara da yer verildiği, bu iş için de gazeteye yeni elemanlar alındığı, bunların maaşlarının karşılanması ve zaten gazetenin çıktığı günden bu yana geçen dokuz yıllık süre içerisinde piyasadaki her bir eşyanın yanı sıra Takvimhane'de kullanılan malzemenin de enflasyon karşısında fiyatlarının arttığı ileri sürülerek yıllık abone bedelinin 120 kuruştan 150 kuruşa çıkarılması istendi (BOA, DUİT, Dosya: 76). Bu istek padişah tarafından uygun bulunarak gazetenin yıllık abone bedeli 150 kuruşa çıkarıldı. Ancak gazete maalesef II. Mahmut'un toplumsal düzenin ve birliğin sağlanması hayali adına istenilen yayın politikasını gerçekleştiremedi. Bunda birçok sebep olmakla birlikte gazetenin başına getirilenlerin ulema sınıfından olması, gazetecilik deneyimlerinin hiç olmaması ve dolayısıyla halka hitap etmeyen ağır bir dilin kullanılması, zorunlu abone sisteminin memurlar arasında hoşnutsuzluk yaratması, düzensiz çıkması, dağıtımının düzgün yapılamaması, içeriğinin halkı tatmin etmemesi başta sayılabilir. Özellikle gazetenin ilk sayfalarında devletin almış olduğu ve halkı yakından ilgilendirmeyen resmî kararların, atamaların, tevcihatların, devletlerarası ilişkilerin ağır bir dille verilmesi başta gelmekle birlikte sözde gazetenin içeriğini zenginleştirmek adına dış basından yapılan çevirilerin de daha çok Avrupa'daki yeni buluşlar, büyük yangınlar ve ölümler ile garip olaylardan oluşması gibi. Örnek olarak güz mevsiminde dışbudak ağacının meşe ağacından önce yapraklarını dökmesi, o sene havaların yağmurlu ve rutubetli geçeceği İngiltere'de tecrübe edildiği (Takvim-i Vekayi, 6 Kasım 1846), Paris Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Mösyö Lorya'nın dört yeni yıldız keşfettiği (Takvim-i Vekayi, 14 Aralık 1846), Amerika'da Jakson isminde birisinin ameliyatlarda uyuşturucu olarak kullanılmak üzere bir ilaç yaptığı (Takvim-i Vekayi, 13 Mart 1847), bir batında dünyaya gelen üç çocuğun 15 dakika yaşadktan sonra üçünün de öldüğü (Takvim-i Vekayi, 26 Aralık 1846) gibi haberleri sayabiliriz.

Kamuoyunun ilgisini çekemeyen gazete, 1860'tan sonra sadece resmî duyuruların yayımlandığı bir bültene dönüşür. 2 Şubat 1862 tarihli

belgede halktan uzak ve idari kargaşa içerisinde bulunan Takvim-i Vekayi'nin devlet idaresine yakışır bir şekilde yeniden düzenlenmesi istenmiş, birçok önerilerin yanı sıra içerik olarak da resmî duyurularla birlikte eğitim, bilim, sanayi gibi vatandaşa faydalı olabilecek konuların gazetede yer alması gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Bu değerlendirme ve istekler doğrultusunda padişah iradesi çıkmış ve gazete yeniden sosyal hayatta halkı yakından ilgilendiren konuları “ilanat” başlığı altında yer vermeye başlamıştır. Örneğin 12 Mayıs 1862 tarihli sayıda yeniden ayarlanan ekmek fiyatları verilirken daha sonraki sayılarında devlet eliyle satılacak veya kiraya verilecek yerlerin müzayedede ilanları yer almıştır (Takvim-i Vekayi, Sayı No: 649, 650, 651, 740 vs.). Öyle ki bu tür ilanlar bazen dört sahifelik gazetenin iki sahifesini kaplamıştır (Takvim-i Vekayi, 24 Haziran 1862). Daha sonra içerikteki bu yeniliğe İstanbul'un beş günlük hava tahmin raporu ve Telgrafhane'den gönderildiği sürece Edirne, Selanik, Ruscuk, Filibe, Niş, Ankara ve Sivas vilayetlerinin de üç günlük hava durumlarını gösterir bir cetvel 19 Mayıs 1862 tarihiyle birlikte gazetenin son sahifesine ilave edilmiştir. Yine 26 Ağustos 1862 tarihinden itibaren “Fünun” başlığı altında halkı bilgilendirmek için hava, dünyamız, deniz akıntıları,

kasırğa, göller, medeniyet gibi ansiklopedik bilgiler (Takvim-i Vekayi, Sayı No: 658, 661, 663, 666, 675), 22 Şubat 1864 tarihinden başlamak üzere de düzensiz de olsa kitap tefrikaları (Takvim-i Vekayi, Sayı No: 736, 737, 742, 743) yayınlanmıştır. Ayrıca gazetenin dış habercilik anlayışında da değişikliğe gidildiğini görmekteyiz. 28 Ağustos 1864 tarihine kadar “Havadis-i Hariciye” başlığı altında genellikle Avrupa ülkelerindeki yeni icatlardan, enteresan olaylardan haberler geçilirken, bu tarihten sonra Avrupa ve Amerika ülkelerindeki gazetelerde çıkan siyasi, askerî ve ticari haberlerden özetler verilmiştir (Takvim-i Vekayi, Sayı No: 763, 764, 765, 766, 767).

Gazete içeriğinde ikinci kez bu tür değişiklikler yapılırken, diğer taraftan zorunlu abone sistemi de gittikçe yüksek sesle eleştirilmeye başlanır. Devletin bir kısım memurlarının maaşlarından haftada bir Takvim-i Vekayi çıkarılması düşünülerek her sene peşin olarak başlangıçta 120, daha sonra 150’şer kuruşun kesilmesini ilk defa 24 Haziran 1868’de Maarif-i Umumiye azalarından Ahmet Cevdet, Ahmet Kemal, Mehmet Vefik ve Artin efendiler ile diğer azaların açıkça eleştirdikleri görülmüştür. Kesintiyi maktu bir vergiye benzeten bu devlet görevlilerinin eleştirel başvuru yazıları, 10 Temmuz 1868 tarihinde Meclis-i Mahsus’ta görüşülmüş ve bir gün sonra çıkan padişah emriyle bu zorunlu abone sisteminden vazgeçilmiştir (BOA. DUİT, Dosya: 76). Zaten abonelere gazetenin düzgün iletildiği de söylenemezdi. Abonelerden bu yolda çok sayıda şikâyetler geldiğini görmekteyiz (Takvim-i Vekayi, Sayı No: 644). Ayrıca bu zorunlu abone sistemi, Avrupa’ya kaçmak zorunda kalan aydınların, yönetime karşı 1868’de Londra’da çıkarmış oldukları *Hürriyet* gazetesinde de bir rezalet olarak eleştirilmiştir (Hürriyet, 10 Ağustos 1868).

Ancak abone sisteminden vazgeçilmesi, zaten idari ve mali sıkıntıları içerisinde olan Takvim-i Vekayi’yi iyice zora sokmuş olacak ki 1879’dan itibaren bir süre yayımlanamamış, 1888’de tekrar çıkarılması söz konusu olunca da dağıtım ve abone konusu yeniden gündeme gelmiştir. Dâhiliye Müsteşarı Mustafa Bey ile Matbuat Müdürü Ahmet Arifi Bey’in birlikte düzenlemiş oldukları raporda; gazetenin üç günde bir çıkarılması ve tekrar başa dönülerek seneliği bir lira olarak yine devlet memurlarına abone zorunluluğunun konması istenmiştir (BOA. DUİT, Dosya: 76).

Gazete 1891-92’de üç ay daha çıktıysa da 283. sayıda padişahın nişan vermesini konu alan bir resmî bildirimde “nişan itası” sözü “nişan hatası” gibi okunacak biçimde dizilince, II. Abdülhamid’in emriyle kapatıldı. II. Meşrutiyet ilan edilince yeniden çıkarıldı ve yayını İstanbul Hükûmeti ortadan kalkıncaya kadar sürdü. TBMM Hükümeti 7 Ekim 1920’de Ankara’da *Resmi Ceride*’yi yayımlamaya başlamış ve İstanbul’un işgal tarihi olan 16 Mart 1920’den sonraki mevzuatı geçersiz saymıştı (Tokgöz, 1993: 274).

Sonuç olarak toplumsal bir gereksinim olarak değil de siyasal bir gereksinim olarak 1831 tarihinde altı dilde devlet eliyle çıkarılan ilk gazete Tâkvim-i Vekâyi, II. Mahmut’un hayallerinden çok uzak kalmış, toplumsal birliği ve beraberliği sağlama adına bir yayın politikası maalesef geliştirememiştir.

Kaynakça

Kitaplar

Çakır, H. (2002). *Osmanlıda Basın-İktidar İlişkileri*, Ankara: Siyasal Kitabevi

Koloğlu, O. (1989). *İlk Gazete İlk Polemik*, Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları-5

Ortaylı, İ. (2001). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, İstanbul: İletişim Yayınları

Tokgöz, A. İ. (1993). *Matbuat Hatıralarım*, İstanbul: İletişim Yayınları

Makaleler ve Seminerler

Yazıcı, N. (1989). “İslam Dünyasında Gazeteciliğin Başlangıcı. İlk Türkçe Gazetemiz Takvim-i Vekayi İle İlgili Bazı Düşünceler”, *Seminer Çalışması*

Belgeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya Usulüne Göre İradeler Tasnifi (DUİT), Dosya 76

Gazeteler

Hürriyet, 10 Ağustos 1868

- Takvim-i Vekayi, 17 Zilhicce 1262/6 Kasım 1846, Sayı No: 307
- Takvim-i Vekayi, 25 Zilhicce 1262/14 Aralık 1846, Sayı No: 308
- Takvim-i Vekayi, 25 Rebiülevvel 1263/13 Mart 1847, Sayı No: 325
- Takvim-i Vekayi, 7 Muharrem 1263/26 Aralık 1846, Sayı No: 314
- Takvim-i Vekayi, 13 Zilkade 1278/12 Mayıs 1862, Sayı No: 643
- Takvim-i Vekayi, Sayı No: 649, 650, 651, 740
- Takvim-i Vekayi, Sayı No: 658, 661, 663, 666, 675
- Takvim-i Vekayi, Sayı No: 736, 737, 742, 743
- Takvim-i Vekayi, Sayı No: 763, 764, 765, 766, 767
- Takvim-i Vekayi, 20 Zilkade 1278/19 Mayıs 1862, Sayı No: 644
- Takvim-i Vekayi, 26 Zilhicce 1278/24 Haziran 1862, Sayı No: 649

İnternet Sitesi

<https://www.tarihbilimi.gen.tr.>, Erişim: 2022

Sultan Abdülaziz Devrinde Türk Basını: İlkeler, Roller ve Sınırlar

Uğur Akbulut | Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Özet

Türkiye’de 1831’de Tâkvimi-i Vekayi ile başlayan gazetecilik, 1860 yılında Tercüman-ı Ahval gazetesinin yayın hayatına başlamasına kadar ciddi bir mesafe kat edememiştir. Tanzimat Devri yeniliklerinin düşünce dünyasına sağladığı katkı ile birlikte Sultan Abdülaziz devrinde basın yayın faaliyetleri hız kazanmış, bu dönemde bazıları oldukça derin izler bırakan çok sayıda Türkçe özel gazete yayın hayatına başlamıştır.

Bu çalışmada Sultan Abdülaziz devrinde yayın hayatını devam ettiren Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkar, Muhbir, Basiret, İbret ve Sabah gibi gazetelerin hangi ilke ve hedeflerle yola çıktıkları, bu gazetelerin ne gibi rol ve sorumluluklar yükledikleri üzerinde durulacaktır. Bu dönemde yayın yapan gazeteler kendilerini medeni toplum olmanın bir göstergesi olarak görmüşlerdir. Bunun yanında toplumun hem kendini hem de dünyayı tanıması ve keşfetmesi için gazetenin önemli bir araç olduğu hususu da sık sık ifade edilmiştir. Bu durumda gazete,

sade ve anlaşılır bir Türkçe ile topluma ulaşacak, toplumsal eğitime katkı sağlayacak ve nihayet Batılı toplumların medeni seviyesinin yakalanabilmesi için arzu edilen dönüşüm gerçekleştirilecektir.

Gazeteler, belirledikleri ilke ve rollerle sadece yayın politikalarını değil kendi sınırlarını da çizmişlerdir. Aynı zamanda bir başka sınır, hükûmetler tarafından çizilmiştir. Çünkü bazı gazeteler siyasal muhalefetin odağında yer almaya başlamış, zaman zaman hükûmeti rahatsız eden yazılar kaleme alınmış ve dolayısıyla yöneticiler tarafından birtakım hukuki tedbirlere başvurulma gereği duyulmuştur. Bu çalışmada Sultan Abdülaziz devrinde tespit edilen hukuki sınırların gazeteciliğin seyrine olan etkisi de ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sultan Abdülaziz Devri, Basın, Gazete

Giriş

İnsanoğlu eskiden beri etrafında olup bitenlere karşı derin bir merak duymuştur. Bu nedenle bilgilenme arzusu, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar, başkaları aracılığıyla edindiği haberlerle, sadece çevresinde olup biten şeylerin farkına varmakla kalmıyor aynı zamanda kendini güvende tutma duygusu kazanıyor, alması gereken tedbirleri öğreniyordu (Pettegree, 2022, ss. 8-9; Özçağlan, 2008, s. 132). Tarih boyunca haber iletimi daha çok hükümdarlar ve yöneticiler tarafından önemsenmiş ve olabildiğince hızlı haberleşmek için yoğun çaba sarf edilmiştir (Alemdar, 1981, s. 16; İnuğur, 2002, s. 32).

Haber ne kadar tazeyse o kadar kıymetlidir, elbette doğru olması şartıyla. Piyasaların dalgalanması nedeniyle kazanç elde etmeyi uman tüccarlar haberin hem başlıca müşterisi hem de tedarikçisiydi (Pettegree, 2022, s.10). Bilhassa XIV. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yaygınlaşan haber mektupları, habere olan ilgiyi artırmıştır (Tokgöz, 1981, s. 10; Abadan,1961, s. 119).

Haber satarak para kazanan ilk kişiler İtalyan şehirlerinde ticaretle uğraşan kimselerdi. Bu kişiler habere değer veren müşterilerine her hafta elleriyle yazdıkları mektupları göndererek onları gelişmeler konusunda bilgilendiriyorlardı. Haber mektuplarının Venedik, Au-

gsburg, Anvers gibi şehirlerde yaygınlık kazanması, haberle ticaretin yakın ilişkisine işaret etmektedir. XVII. yüzyılın başından itibaren elle yazılan haber mektuplarının matbaada basılmaya başlanması gazeteciliğin doğmasına yol açmıştır (Pettegree, 2022, ss. 13-16, 221; Jeanneney, 2009, s. 26; Ulusoy Nalcıoğlu, 2013, ss. 25-26).

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gazetelerin sayılarıyla birlikte güçleri de artmaya başladı. 11 Mart 1702'de Londra'da ilk günlük gazete olan The Daily Courant yayımlandı ve bunu Avrupa'nın çeşitli yerlerinde yayımlanan diğer günlük gazeteler izledi. Bu ve bunu takip eden dönemlerde gazetelerle hükümetler arasında sürekli bir sansür mücadelesi de ortaya çıkmıştır. Sansür uygulamaları basının güç kaybetmesine yol açarken 1695 gibi oldukça erken bir tarihte İngiltere'de sansürün kaldırılması bu ülke basınının hızla gelişmesine imkân vermiştir. Avrupa'da gazeteler zamanla farklı konularda uzmanlaşma gereği duymuştur. Bu nedenle siyaset ve ekonomi gibi daha yaygın alanların yanı sıra kültür, mizah ve eğlenceye öncelik veren gazeteler de ortaya çıkmıştır (İnuğur, 2002, s. 66; Akbulut, 2013, s. 34).

İlk Türkçe Gazeteler ve Türk Basınının Doğuşu

Türkiye'de basın tarihinin başlangıcı olarak genellikle Takvim-i Vekayi'nin yayımlanması kabul edilir. Bununla beraber Mısır'da Mehmed Ali Paşa'nın 1828'de yayımlattığı Türkçe ve Arapça Vekayî-i Mısriye ile 1831 yılı başlarında Girit'te yayımlattığı Türkçe ve Rumca Vekayî-i Giridiye dikkate alınırsa başlangıç noktasını biraz daha geri götürmek mümkündür (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013, ss. 43-46).

Takvim-i Vekayî'nin mukaddimesinde yayımlanma sebepleri sıralanırken öncelikle devlet hafızasının oluşması ve bu çerçevede artık önemini yitiren vak'anüvislik müessesesinin yerini alarak kamuoyuna daha hızlı bir haber aktarım amacı dile getirilmiştir (Akbulut, 2013, s. 36). Gazetenin mukaddimesinde, toplumun sadece hızlı değil aynı zamanda doğru bilgilendirilmesine ilişkin bir diğer gaye ortaya konulmuştur. Zira kahvehanelerde ve diğer kamusal alanlarda dedikodu malzemesi yapılacak uydurma haberler, huzursuzluğa ve hatta asi-yişsizliklere sebep olabilirdi. O bakımdan devletin almış olduğu her

türlü karar vakit kaybedilmeden gazete yoluyla halka duyurulursa muhtemel sorunların önüne geçilebilirdi (Takvim-i Vekayi, 25 Cemaziyelevvel 1247, Nr. 1).

Takvim-i Vekayi'nin bir diğer yayımlanma gayesi kamuoyu oluşturma ve girişilen köklü ıslahatların propagandasını yapmaktı. Bu nedenle Türkçe dışında Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice ve Bulgarca nüshalar yayımlanmış, yeri geldiğinde hitap edilen gruplara göre içerik değiştirilebilmiştir. Ayrıca Moniteur Ottoman adıyla Fransızca nüsha yayımlanarak Avrupa kamuoyuna yapılan ıslahatları anlatma gereği duyulmuştur (Koloğlu, bty, ss. 32-34; Yazıcı, 1983, s. 59).

Takvim-i Vekayi'nin resmî gazete olması hasebiyle benimsediği ilkelere ve oynadığı rol kendine mahsustur. Yukarıda ifade edildiği üzere yönlendirme ve propaganda faaliyetleri bu gazete için çok daha öncelikli olmuştur. Takvim-i Vekayi'den sonra yayımlanan ikinci gazete Ceride-i Havadis'tir. İngiliz girişimci William Churchill tarafından yayımlanan gazete 31 Temmuz 1840 itibarıyla yayın hayatına başlamış ve Türk basın tarihi içerisinde kendine önemli bir yer edinmiştir. William Churchill'in gazete çıkarmak istediğine dair dilekçesi hükûmete sunulduğunda derhal kabul görmüş ve gerekli izinler verilmiştir. Çünkü Takvim-i Vekayi, amaçlanan yaygın etkiyi yaratamadığı gibi istenilen seviyeye de bir türlü getirilememiştir. Tanzimat'ın ilan edildiği bir ortamda Ceride-i Havadis yapılan icraatın kamuoyuna duyurulmasında da ciddi faydalar sağlayabilirdi (Budak, 2012, s. 677; Yazıcı, 1994, 58). Bilhassa Tanzimat Fermanı ile benimsenen ilkelere Müslüman ahali arasında tepkiye sebep olma ihtimali çok yüksekti. Bu çerçevede hükûmet için halka doğru haber ve bilgi akışını sağlamak her zamankinden daha önemli bir hâle gelmişti. Görüldüğü üzere devlet adamları Ceride-i Havadis'ten tıpkı Takvim-i Vekayi gibi yararlanmayı düşünüyorlardı.

Osmanlı yöneticilerinin Ceride-i Havadis'ten beklentileri yanında gazeteyi yayımlamaya karar veren William Churchill'in de benimsediği bazı ilkeler vardı. Churchill, gazetenin ilk sayfasının tamamını Ceride-i Havadis'in neden çıkarıldığına, gazetenin önemine ve getireceği faydalara ayırmıştır. William Churchill, uzun mukaddimede bilhassa eğitime ilişkin hususlara değinmiştir. Eğitimin insan ve toplum ha-

DOÇ. DR. UĞUR AKBULUT | ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ,
TARİH BÖLÜMÜ

yatında ne kadar büyük bir önemi olduğuna vurgu yapan Churchill, cehaletin ortadan kalkması, millet ve vatan sevgisinin kavranması ve dünyada olup bitenlerden haberdar olmak için kişinin en azından okuryazar olması gerektiğine işaret etmiş ve bunun için de gazetenin önemini vurgulamıştır. Avrupa'nın sahip olduğu güç ve zenginliğin altında eğitim olduğuna dikkat çeken Churchill, eğitim ve bilimin gelişip yayılması için de gazeteye ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir (Ceride-i Havadis, 1 Cemaziyelahir 1256, Nr. 1). Avrupa ve Amerika'nın geçirdiği değişimi örnek olarak veren Churchill, okuryazar oranı arttıkça yayımlanan ve satılan gazete sayısında artış olacağını bunun da kişinin önce kendi, sonra ülkesi daha sonra da dünyayı tanımalarına yardım edeceğine vurgu yapmıştır (Ceride-i Havadis, 21 Receb 1256, Nr. 6). Böylece Churchill gazete sayesinde, Sultan II. Mahmud devrinden itibaren başlatılan ve Tanzimat Fermanı ile hız kazanan ıslahatların da amacına ulaşabileceğine işaret etmiş oldu.

Ceride-i Havadis, yayım hayatına başladıktan kısa bir süre sonra kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış ve ancak hazine yardımı ile ayakta durabilmiştir. Fakat Kırım Savaşı sırasında cepheden gelen haberler gazeteye olan ilgiyi artırmış ve bu durum hem yeni gazetelerin yayımlanmasına yol açarken hem de gazetecilik mesleğinin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (İnuğur, 2002, ss. 183-184).

Sultan Abdülaziz Devrinde Basın ve Temel İlkeler

Türk basın tarihinde Türkler tarafından çıkarılan ilk Türkçe özel gazete Tercüman-ı Ahval gazetesidir. Agâh Efendi ve Şinasi tarafından yayımlanan bu gazete 22 Ekim 1860 (4 Rebiülahir 1277) günü itibarıyla yayım hayatına başlamıştır. Tercüman-ı Ahval, yayım hayatına Sultan Abdülmecid devrinde başlamış olmakla birlikte varlığını Sultan Abdülaziz devrinde de devam ettirmiştir.

Tercüman-ı Ahval çıkmaya başladığında Takvim-i Vekayi'nin yayımlanmasının üzerinden neredeyse 30 yıl, Ceride-i Havadis'in yayımlanmasının üzerinden ise 20 yıl geçmişti. Biri resmî diğeri yarı resmî hüviyetteki bu iki gazete beklenen etkiyi yaratamadığı gibi halkın ilgisini de yeteri kadar çekememişlerdi (Akbulut, 2013, s. 40). Bu nedenle Tercüman-ı Ahval hem bir ihtiyacı giderme hem de ciddi bir boşluğu doldurma iddiasındadır.

Tercüman-ı Ahval gazetesinin mukaddimesi Şinasi tarafından yazılmıştır. Şinasi'nin mukaddimede vurguladığı temel ilke tıpkı Ceride-i Havadis'in mukaddimesinde Churchill'in ifade ettiği gibi eğitime ilişkin olmuştur. Buna göre eğitilen bir toplumun bireyleri, vatanın menfaati için düşüncelerini yazılı veya sözlü olarak ifade edebileceklerdir. İşte gazete bu kişilere hakları olan düşüncelerini açıklama imkânı verecektir. Bu noktada Şinasi, medenî ülkeleri işaret ederek eğitim sayesinde zihni açılmış kişilerin gazete yoluyla bilgi ve tecrübelerini nasıl paylaştıklarına ve bunun hem millet hem de devlet için olan yararlarına vurgu yapmıştır (Tercüman-ı Ahval, 6 Rebiülahir 1277, Nr.1).

Tercüman-ı Ahval gazetesinin mukaddimesinde dikkat çeken bir diğer husus kullanılacak dile ilişkindir. Şinasi, gazetede herkesin anlayabileceği, sade bir Türkçe kullanılacağına bilhassa işaret etmiştir.

Gerçi, Ceride-i Havadis'te William Churchill, kibar ile havasın ayrı dil kullanmasının getirdiği zorluğa değinmiş ve bunun üstesinden gelinmesi gerektiği uyarısında bulunmuştu (Ceride-i Havadis, 11 Receb 1256, Nr. 5). Ancak Tercüman-ı Ahval yayımlanana kadar dilde sadeleştirmeye gidilememiş ve dolayısıyla gazeteler bu noktada halkın ilgisini çekmeyi başaramamışlardı (Akbulut, 2013, s. 41). Bu nedenle Şinasi'nin işaret ettiği bu ilke halka ulaşma noktasında önem arz etmektedir.

Şinasi, Ağâh Efendi ile yollarını ayırdıktan sonra Türk basın tarihinde yine derin izler bırakan bir diğer gazete Tasvir-i Efkâr'ı yayımlamaya başlamıştır. Türkiye'de fikir gazeteciliğine yeni bir ivme kazandıran Tasvir-i Efkâr'ın ilk sayısı 27 Haziran 1862 (30 Zilhicce 1278)'de çıkmıştır.

Şinasi, Tasvir-i Efkâr'ın mukaddimesinde çok önemli iki ilkeye değinmiştir. Bu ilkelerden birincisi, ileriye gören ve bu çerçevede gerektiğinde yöneticilere uyarılarda bulunan, kurumsallaşmış, süreklilik arz eden bir gazete olmaktır. Bu sayede gazete hem iktidarın güçlenmesine katkı sağlayacak hem de ona icraatı kamuoyuna anlatmak için imkân vermiş olacaktır. İkinci ilke ise medeni bir toplumun oluşmasına katkı vermektir. Gazete ile medeni toplum arasındaki ilişkiye dikkat çeken Şinasi, toplumun gazeteler aracılığıyla yöneticilerden taleplerini dile getirebileceğini ve bu sayede sorunların daha kolay çözülebileceğini ifade etmiştir (Tasvir-i Efkâr, 30 Zilhicce 1278, Nr. 1). Şinasi, bunların dışında bir de temel yayın ilkesine değinmiştir. Bu ilke devlet ve millete hizmet etmektir. 1860'lı yıllarda Yeni Osmanlıların çıkardığı bütün gazetelerde öne çıkan bu ilke ile Şinasi hem devlet hem de millet yararına bir yayın takip edileceğini ifade etmiş oldu (Tasvir-i Efkâr, 30 Zilhicce 1278, Nr. 1).

Türk basın tarihinde önemli bir yeri olan diğer bir gazete Ali Suavi tarafından hazırlanan Muhbir olmuştur. 1 Ocak 1867 (25 Şaban 1283) tarihi itibarıyla yayım hayatına başlayan gazete, tıpkı Şinasi gibi dil ve eğitimi öne çıkarmıştır. Ali Suavi, okuma-yazma oranı yüksek ve iyi eğitilmiş bir toplumun gazete aracılığıyla tüm dünyayı tanıyabileceği, ihtiyaçlarının farkına varabileceği ve bu sayede saadete ulaşacağı kanaatindeydi. Bu çerçevede gazete ile eğitim arasında doğrudan

bağlantı olduğuna inanan Ali Suavi, bazı okullara ücretsiz gazete göndermeye başladığı gibi daha fazla okula gazete ulaştırabilmek için hıyır sahiplerinden de destek istemiştir (Muhbir, 25 Şaban 1283, Nr. 1).

Ali Suavi'nin üzerinde durduğu bir diğer ilke, kullanılan dilin anlaşılır olmasıdır. Okuyucuların gazeteden yeterince istifade edebilmesi için ne anlatıldığını anlamaları büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle okuyan herkesin anlayabilmesi için gazetede İstanbul'da kullanılan basit Türkçenin tercih edileceği ifade edilmiştir (Muhbir, 25 Şaban 1283, Nr. 1).

Ali Raşit ve Filip Efendi tarafından çıkarılan Terakki gazetesi de eğitime ilişkin yaklaşımıyla dikkat çekmektedir. Yayın hayatına başladık-tan bir süre sonra kapanan gazete 27 Haziran 1869 itibarıyla 1 numaralı nüshasıyla yeniden yayımlanmaya başlamıştır (Ulusoy Nalcioğlu, 2013, s. 241). Terakki gazetesi bu ilk sayısında yer alan mukaddimeye, eğitime ilişkin bir hadis ile başlamıştır: *Talebül ilmi feridatün alâ küllî müslimin ve müslimetin* (ilim talep etmek her Müslüman erkek ve Müslüman kadına farzdır). Gazete bilhassa kadınların eğitilmesi gerektiği üzerinde durmuş, kadınların cahil bırakılmasının dinen uygun olmadığı vurgulandıktan sonra gerekirse başka usullerle de olsa mutlaka kadınlara eğitim vermek gerektiğini ifade etmiştir. Böylece Terakki gazetesinde başta kadınlar olmak üzere toplumun tamamının eğitilmesi ısrarla önerilirken bu hususta üzerlerine düşen ne varsa yapmaya hazır olduklarını ilan etmişlerdir (Terakki, 17 Rebiülevvel 1286, Nr. 1). Gazetenin aynı sayısında kaleme alınan uzun bir makede *bilen* ile *bilmeyen* arasındaki fark izah edilmiştir. Bu yazıda, *“bilmeyen bilene muhtaçtır oysa bilen bilmeyene ihtiyacı yoktur”*, *“ilim ve marifet servettir”*, *“servet ve saadet, ilim ve marifet sayesinde kazanılır”* gibi mesajlar verildikten sonra Avrupalıların sahip olduğu servetin Allah tarafından önlerine serilmediğini, ilim tahsil ederek, çalışarak ve gösterdikleri gayret ile bunu elde ettikleri anlatılmıştır. Toplumun eğitilmesi için kendisine de vazife çıkaran Terakki gazetesi, çocukların belirli bir yaşa kadar eğitilmesi gerektiğini vurguladıktan sonra çocukları çoğunlukla kadınlar yani anneleri eğittiği için kadınların eğitiminin erkeklerden daha elzem olduğuna işaret etmiştir (Terakki, 17 Rebiülevvel 1286, Nr. 1).

Sultan Abdülaziz devrinde yayımlanan önemli gazetelerden biri de Basiret gazetesidir. 22 Ocak 1869'da yayım hayatına başlayan Basiret'i Basiretçi olarak tanınan Ali Efendi çıkarmıştır. Yeni Osmanlıların hükûmete yönelik sert eleştirilerinin olduğu bir dönemde gazetesini yayımlanmaya başlayan Ali Efendi yayın politikasını, “*ne azgınlık derecesinde hürriyet ne de meskenet mertebesinde esaret mürevviciyiz*” şeklinde açıklamıştır (Basiret, 20 Şevval 1286, Nr. 1).

Basiretçi Ali Efendi, kendisinden önceki birçok gazete gibi gazete ile medeniyet arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Toplumun, medeni dünya ile mukayese edildiğinde önemli eksikleri olduğuna değinen Ali Efendi, bu eksiklikleri gidermenin yolu olarak gazeteyi göstermiştir (Basiret, 20 Şevval 1286, Nr. 1). Ali Efendi, Avrupa'nın hâlihazırda sahip olduğu seviyeyi matbuattaki gelişmelere bağlamış ve serbest matbuat sayesinde medenii toplumlar seviyesine ulaşabileceği uyarısında bulunmuştur. Bunun için çaba sarf etmenin toplumsal bir görev olduğuna işaret eden Ali Efendi, bir anlamda kendisinin bu türden bir göreve talip olduğunu göstermiştir (Basiret, 20 Şevval 1286, Nr. 1).

Ali Efendi, gazete ve medeni toplum arasında kurduğu ilişkinin bir benzerini okuma-yazma ve gazete arasında da kurmuştur. Kahvehanelerde ve diğer kamusal alanlarda zaman zaman okuma bilenlerin yüksek sesle okuması ile gazeteler okuma bilmeyenlerin istifadesine de sunulsa da gazeteden doğal olarak okuma yazma bilenler yarar sağlamaktadır. Bu hususta bir karşılaştırma yapan Basiretçi Ali Efendi, Avrupa'da okuma yazma bilmeyenlerin oranının %10'u bile bulmadığını, oysa bizde bunun neredeyse tam tersi olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle okuma yazma bilenlerin oranını hızla yükseltmek için gerekli gayretin gösterilmesi uyarısında bulunmuştur. Bu hususta çok geç kalındığını belirten Ali Efendi, “*Avrupalıları kendimize güldürmeyelim*” şeklinde yöneticileri ikaz etmiştir (Basiret, 20 Şevval 1286, Nr. 1).

Namık Kemal ve arkadaşlarının yayımladığı İbret gazetesi Türk basın tarihinin önemli köşe taşlarından biridir. Şinasi'den sonra Tasvir-i Ef-kâr gazetesinin idaresini eline alan Namık Kemal bir süre sonra yurt dışına çıkmış ve arkadaşlarıyla birlikte Londra'da Hürriyet gazetesini yayımlamıştır. 1870 yılında İstanbul'a dönen Namık Kemal (Mardin,

2004, s. 67; Ebuzziya Tevfik, 1973, s. 384) yeni bir gazete çıkarmak için hazırlıklara başlamıştı. Yürürlükte bulunan kanun gereği yeni bir gazete çıkarması mümkün olmayan Namık Kemal, İbret gazetesini kiralamıştır (Mardin, 2004, s.68).

Namık Kemal'in yayımladığı İbret'in ilk sayısı 13 Haziran 1872 (1 Haziran 1288) günü piyasaya çıktı. Kemal, Mahir, Tevfik, Nuri ve Reşad imzası ile çıkan mukaddimede izleyecekleri temel ilkenin vatana hizmet olduğu vurgulanmış ve vatana hizmet etmenin yolu olarak da gazete çıkarma gösterilmiştir (İbret, 1 Haziran 1288, Nr. 1). İbret'i çıkaran gazeteciler, uzun senelerden beri meşrutiyet taleplerini her fırsatta dile getiriyorlardı. Dolayısıyla Namık Kemal ve arkadaşları, şayet meşrutî idareye geçilmesine katkıları olursa bunun vatana en büyük hizmet olacağını düşünüyorlardı (Akbulut, 2013, s. 52).

Daha önce birçok gazetede vurgulanan gazetenin medeniyet göstergesi ve medenileşme aracı olduğu vurgusu İbret'te de yer almıştır. Medeni ülkelerde ortaya konulan gelişmelerin toplumsal dönüşüme katkı sağlayacağını düşünen Namık Kemal ve arkadaşları, kendilerini bu türden gelişmeleri Osmanlı toplumuna iletmekle mükellef görüyorlardı (İbret, 1 Haziran 1288, Nr. 1).

Sultan Abdülaziz devrinin sonlarına doğru yayımlanmaya başlayan Sabah gazetesi basın tarihinin uzun soluklu gazetelerinden biridir. Başyazarı Şemseddin Sami olan Sabah gazetesi, 9 Mart 1876 (13 safer 1293) günü okuyucusunun karşısına çıkmıştır. Şemseddin Sami, gazetenin mukaddimesinde iki temel ilkedен söz etmiştir. Bunlardan biri herkesin anlayabileceği bir dil kullanmak, ikincisi de yine herkes tarafından ulaşılabilecek kadar ucuz olmaktır (Sabah, 12 Safer 1293, Nr. 1). Bu iki ilke Sabah gazetesinin geniş kitlelere ulaşma ve ulaştığı bu kitleleri etkileme amacı taşıdığını göstermektedir.

Gazetelerin Benimsediği Roller ve Hükûmetin Çizdiği Sınırlar

Gazeteler yayın hayatına başladıktan sonra belirledikleri ilkeler doğrultusunda faaliyetlerine başlıyorlardı. Okuma yazma oranının düşüklüğü, yaygın dağıtım ağının olmaması ve henüz bir gazete okuma kültürünün oluşmaması nedeniyle yüksek tirajlara ulaşıldığı söylene-

mez. Ancak yine de yavaş da olsa gazete satışlarında ve yayımlanan gazete sayısında ciddi bir artışın olduğu gözlemlenmektedir. (Ulusoy Nalcioğlu, 2013, s. 411).

Türkçe özel gazeteler, 1860'lı yıllardan itibaren yeni yeni ortaya çıkan münevver tabakanın meşrutiyet taleplerini dile getirdikleri bir mecra-ya dönüşmeye başlamıştı. Vatansever bu aydın gençler Avrupa'yı yakından takip ederek meşrutî idareye geçilmesi için kamuoyu oluşturmaya çalışıyorlardı (Mardin, 2004, s. 29; Ebuzziya Tefvik, 1973, Ulusoy Nalcioğlu, 2013, s. 175).

Yurt içi ve yurt dışından haberler yanında Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr'ın mukaddimesinde ifade ettiği gibi yeri geldiğinde yöneticilere uyarılar içeren yazılar gazete sayfalarında görülmeye başlanmıştı. Böylece gazete ve gazeteciler; halkı eğiten, medeni dünyayı halka tanıtan ve aynı zamanda yeri geldiğinde yöneticileri ikaz eden bir role bürünmüştür. Nitekim Ziya Paşa bu doğrultuda, Tercüman-ı Ahval gazetesinin 34. sayısında “*Maarife Dair Bend-i Mahsusdur*” başlıklı yazısında devletin uyguladığı eğitim sistemine ağır eleştiriler getiren bir yazı kaleme almıştı. Ziya Paşa gerek İstanbul'da gerekse taşrada yıllardan beri okullar için o kadar masraf edilmesine rağmen mezun öğrencilerin pek azının devletin işine yaradığını, bu okullarda uygulanan yöntemlerin yanlış olduğunu ifade etmişti. Ziya Paşa yazısında, altı yedi yıl eğitim gören öğrencilerin doğru düzgün okuma yazma dahi bilmediğini daha da önemlisi hocalarının dahi bu kabiliyette olmadığını iddia etmişti (Tercüman-ı Ahval, 2 Zilkade 1277, Nr. 34).

Gazete ve gazeteciler her ne kadar belirledikleri ilkeler doğrultusunda ve üstlendikleri rol çerçevesinde faaliyet gösteriyor olsalar da yöneticiler buna zamanla sınır belirleme gereği duymaya başladı. Bu nedenle Türk basın tarihinde hükümetle gazete ve gazeteciler arasında çetin bir mücadele ilk özel Türkçe gazetenin yayımlanmaya başlamasından kısa bir süre sonra başlamış oldu.

Türkiye'de matbaa, kitap basımı ve gazetelere yönelik ilk hukuki düzenleme 1857 yılında yapılmıştır. Henüz Türkçe özel gazetenin bulunmadığı bu dönemde yapılan bu çalışma daha çok matbaa ve kitap basımına yöneliktir (Ertuğ, 1970, s. 193). Ertesi yıl, 1858'de yürürlüğe

giren Ceza Kanunnamesi ile matbuata ilişkin yeni kararlar alınmış ve buna göre herhangi bir millet aleyhine ve genel ahlaka aykırı yayınlarla asılsız isnatlar suç kapsamına alınmıştır (İnuğur, 2002, s. 201; Akbulut, 2013, s. 45). 1864 yılında hazırlanan Matbuat Nizamnamesi basına yönelik bir diğer hukuki düzenleme olmuştur. Buna göre gazetelerin geçici veya daimi kapatılma kararı mahkeme kararı yerine idari tasarrufa bırakılmıştır (İnuğur, 2002, s. 203). Basına yönelik yeni sınırlar belirleyen diğer bir düzenleme 1867 tarihli Kararnâme'dir. Bu kararname, daha önce hazırlanmış olan düzenlemeler dışında kalan hususlar için hükûmete gazete kapatma yetkisi veriyordu. Böylece hükûmet aleyhine yapılan her tür yayın engellenmiş olacaktı (İnuğur, 2002, s. 205).

Basının kendisine biçtiği rol ve buna karşılık hükûmetin belirlediği sınırlar çok geçmeden zorlu bir mücadeleyi beraberinde getirmiştir. Nitekim yukarıda belirttiğimiz Ziya Paşa'nın yazısı bu mücadelenin ilk halkasını oluşturmuştur. Eğitim sistemi ve öğretmenlere yönelik eleştiriler nedeniyle Tercüman-ı Ahval gazetesinin yayını on beş gün süreyle durdurulmuştur (Kotan, 2020, s. 41). Böylece Türk basın tarihinde bir gazete ilk defa hükûmete yönelik tenkit ve uyarıları nedeniyle cezalandırılmış oldu.

Şinasi'nin Agâh Efendi'den ayrılıp Tasvir-i Efkâr adıyla yeni bir gazete çıkarması gazeteciliğe yeni bir soluk getirmiştir. Siyasî ve toplumsal konulara hassasiyetle eğilen Şinasi, halk adına yöneticileri denetleme ve eleştiri vazifesini yürütüyordu (Ulusoy Nalcioğlu, 2013, s. 268). Şinasi'nin Âli Paşa'ya yönelik bir suikast girişimi sonrası soruşturmaya uğrama korkusuyla yurt dışına çıkmasından sonra Tasvir-i Efkâr'ın idaresi Namık Kemal'e geçmişti. Genç başyazar, başlangıçta yazdığı yazılarla takdir toplamış ve hatta Âli Paşa tarafından kendisine rütbe dahi verilmişti (İnuğur, 2002, s. 196).

Namık Kemal'in yazmış olduğu siyasi yazılar bir süre sonra hükûmeti ciddi şekilde rahatsız etmeye başlamıştır. 1866 yılında başlayan Girit İsyanı, Türk basınında kendisine geniş yer bulmuştur. Gazetelerde, uluslararası bir meseleye dönüşen Girit'te, hükûmetin acz içinde olduğuna ilişkin yazılar yer alıyorlardı. Nitekim Namık Kemal "*Şark Meselesine Dair Bir Layihadır*" başlıklı yazısında hükûmeti izlenen

çekingen politikadan dolayı sert bir biçimde eleştirmiştir (Tasvir-i Ef-kâr, 4 Zilkade 1283, Nr. 465). Ardı ardına gelen eleştiriler üzerine Namık Kemal gazetecilikten men edilmiş ve Erzurum vali muavinliğine atanmıştır. Ancak o Erzurum'a gitmek yerine Avrupa'ya kaçarak eleştiri ve taleplerini gazeteler yoluyla sürdürmeyi tercih etmiştir (Kotan, 2020, s. 52).

Girit meselesi dolayısıyla hükûmete yönelik eleştiri getiren bir diğer isim Ali Suavi olmuştur. Muhbir gazetesini çıkaran Ali Suavi, izlenen politikadan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve daha sonra gazetesinin bir günlük hasılatını Girit'te zarar gören Müslümanlara bağışlayacağına dair bir kampanya duyurusu yayınlamıştı (Kotan, 2020, s. 58). Ali Suavi'nin Girit ve ardından Mısır'a ilişkin hükûmeti rahatsız edici yazılarından sonra 31. sayıda, Belgrat Kalesi'nin Sırlara verildiğine ilişkin yazısı bardağı taşırmış ve gazete bir ay süreyle kapatılmıştır (Muhbir, 2 Zilkade 1283, Nr. 31).

Hükûmet politikalarına çoğunlukla destek vermesine rağmen Basiret gazetesi de uyarı ve kapatma cezalarından kurtulamamıştır. Bilhassa Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa'ya yönelik yazıları nedeniyle Basiretçi Ali Efendi zaman zaman nezarete atıldığı gibi gazetesine de birçok kez ihtar gönderilmiştir (Basiretçi Ali Efendi, 1997, s. 120). Ali Efendi bir yazısında da Rum, Bulgar ve Ermeni gazetelerinin her istediğini yazarken kendilerinin bundan mahrum olduğunu, hükûmetin bu gazetelere daha fazla güven duyduğunu ifade ederek teessüflerini bildirmiştir (Basiret, 18 Zilkade 1288, Nr. 582). Ertesi gün Menemen kaymakamına yönelik yapılan yolsuzluk baskını sayfalarına taşıyan Basiret gazetesi iki ay süreyle kapatılmıştır (Basiret, 19 Zilkade 1288, Nr. 583; Basiret, 20 Muharrem 1289, Nr. 585).

1871 yılında Sadrazam Âli Paşa'nın ölümü ile göreve getirilen Mahmud Nedim Paşa, umumi af ilan etmiş ve yurt dışında bulunan Yeni Osmanlıların tamamı İstanbul'a geri dönmüştü (Mardin, 2004, s. 68). Daha önce dönüş yapmış olan Namık Kemal de basının görece rahatladığı bu ortamda yeniden gazete çıkarabileceklerini düşünmüştü. İşte bu sıralar daha önce de ifade edildiği üzere İbret adlı gazeteyi kiralamış ve düşüncelerini okuyucularıyla paylaşmaya başlamıştı.

Namık Kemal ve arkadaşlarının yazdığı yazılar kısa zaman içerisinde hükûmet çevrelerine rahatsızlık vermeye başlamıştı. Namık Kemal'in "Garaz Marazdır" ve Reşad Bey'in "İstikraz" başlıklı yazıları (İbret, 3 Cemaziyelevvel 1289, Nr. 19) yöneticiler arasında öfkeye sebep oluş ve gazete dört ay süreyle kapatılmıştır. Bu sırada Gelibolu mutasarrıflığına atanan Namık Kemal, dört ay dolmadan gazetenin yayımlanmasına izin verilmiş olmasına rağmen yazdığı ilk yazıda İbret'e verilen kapatma cezasının haksız olduğunu söyleme cesaretini göstermiştir (İbret, 27 Receb 1289, Nr. 20).

Namık Kemal'in kitap basımına ilişkin yaptığı eleştiri sonrası İbret bir aylığına yeniden kapatılmış ve tekrar yayımlanmaya başladığında Namık Kemal bir kez daha uğradıkları haksızlığı dile getirmişti. İbret'in üçüncü ve son kez kapatılması Vatan Yahut Silistre oyunu sonrası olmuştur. Halkın gösterdiği yoğun ilgi ve tezahüratlar 132. sayıyla beraber bir daha yayımlanmamak üzere İbret'in kapatılmasına sebep olmuştur (Kotan, 2020, ss. 91-93).

Sonuç

Türk basın tarihi, Sultan II. Mahmud devrinde icraatı halka duyurmak ve kamuoyunu doğru bilgilendirmek amacıyla çıkarılan Takvim-i Vekayi ile başlamıştır. Ardından hazine desteği ile yayımlanan Ceride-i Havadis yarı resmî bir yayın organı olarak benzer bir gayeye hizmet etmiştir. Ancak Ceride-i Havadis gerek eğitimin önemine yönelik yaklaşımı ve gerekse gazetecilik mesleğinin doğuşuna olan katkısı ile Takvim-i Vekayi'den daha fazla etkili olmuştur. Buna rağmen her iki gazetenin de toplumda yeterli ilgiyi gördüğü söylenemez.

Tercüman-ı Ahval ile birlikte Türkçe özel gazetecilik başlamıştır. Ağâh Efendi ve Şinasi'nin birlikte çıkardığı bu gazete benimsediği ilkeler ve üstlendiği rol ile büyük oranda sonraki gazeteler için örnek teşkil etmiştir. Gazetenin toplumu eğitme, medeni dünyayı tanıtmaya faaliyeti halk arasında karşılık bulmaya başlamıştır.

1860'lı yıllarda hürriyet, meşrutiyet ve anayasa gibi kavramlar bilhassa Yeni Osmanlıların çıkardığı gazetelerde sık sık görülmeye başlamıştı. Toplumun ihtiyaçlarını dile getiren gazeteler kitlelerin hem

sesi hem de kulağı olma amacındaydı. Ancak yönetime getirilen eleştiriler mevzuata eklenen yeni düzenlemelerle savuşturulmaya çalışılırken pek çok kez gazetelere ve gazetecilere cezalar verilmiştir.

1857, 1858, 1864 ve 1867 yıllarında doğrudan veya dolaylı olarak matbuata ilişkin yapılan hukuki düzenlemeler nedeniyle Sultan Abdülaziz devri hükûmet ve gazeteler arasında süreklilik arz eden bir mücadeleyle geçmiştir. Bilhassa Yeni Osmanlıların Âli Paşa'nın şahsında toplanan sert eleştirileri dikkat çekmektedir. 1871 yılında Âli Paşa'nın ölümü ile ortaya çıkan görece özgür basın umudu gerçekleşmemiştir. Bu durum hükûmet ve gazeteler arasında yaşanan çatışmanın kişisel değil sistemle ilgili olduğunu göstermiştir.

Sonuç itibarıyla, Sultan Abdülaziz devrinde ciddi bir ivme kazanan Türkçe özel gazeteler çeşitli sorunlarla karşılaşmış olmakla birlikte, zamanla gazete sayılarında ve tirajlarında önemli bir artış görülmüştür. Bu dönemle birlikte gazetecilik bir meslek olarak itibar kazanmış, yaygınlaşmış ve taşrada dahi vilayet gazeteleri yayımlanmıştır. Bu arada gazeteler, dilin sadeleştirilmesi ve noktalama işaretlerinin kullanılması gibi hususlara verdikleri katkıyla belirledikleri ilkelerden birini de gerçekleştirmişlerdir. Bu haliyle Türk basınının Sultan II. Abdülhamid devrine belirli bir olgunlukla girdiği söylenebilir.

Kaynakça

Sürelî Yayınlar

Basiret

İbret

Muhbir

Sabah

Takvim-i Vekayi

Tasvir-i Efkâr

Terakki

Tercüman-ı Ahval

Araştırma Eserleri

Abadan, N. (1961). "Gazeteciliğin Gelişim Safhaları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 118-140.

Akbulut, U. (2013). "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)", *Turkish Studies*, 8(5), 31-57.

Alemdar, K. (1981). *Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Basiretçi Ali Efendi (1977). *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme*, Haz. Nuri Sağlam, İstanbul: Kitabevi

Budak, A. (2012). "Fransız Devrimi'nin Osmanlı'ya Armağanı: Gazete, Türk Basınının Doğuşu", *Turkish Studies*, 7(3), 102-138.

Ebuzziya Tefvik. (1973). *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Yay. Şemsettin Kutlu, İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Ertuğ, H. R. (1970). *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

İnuğur, M.N. (2002). *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları.

Jeanneney, J-N. (2009). *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, Çev. Esra Atuk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Koloğlu, O. (bty). *Takvim-i Vekayi Türk Basınında 150 Yıl 1831-1981*, Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.

Kotan, S. (2020). Meşrutiyet Öncesi Dönemde Gazetelere Uygulanan Yasaklar ve Cezalar (1860-1976), *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mardin, Ş. (2004). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özçağlan, M. (2008). "Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme)", *Marmara İletişim Dergisi*, 13, 131-159.

Pettegree, A. (2022). *Haberin Ortaya Çıkışı, Dünyanın Haberleşme Süreci*, Çev. Ecem Mutludoğan, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

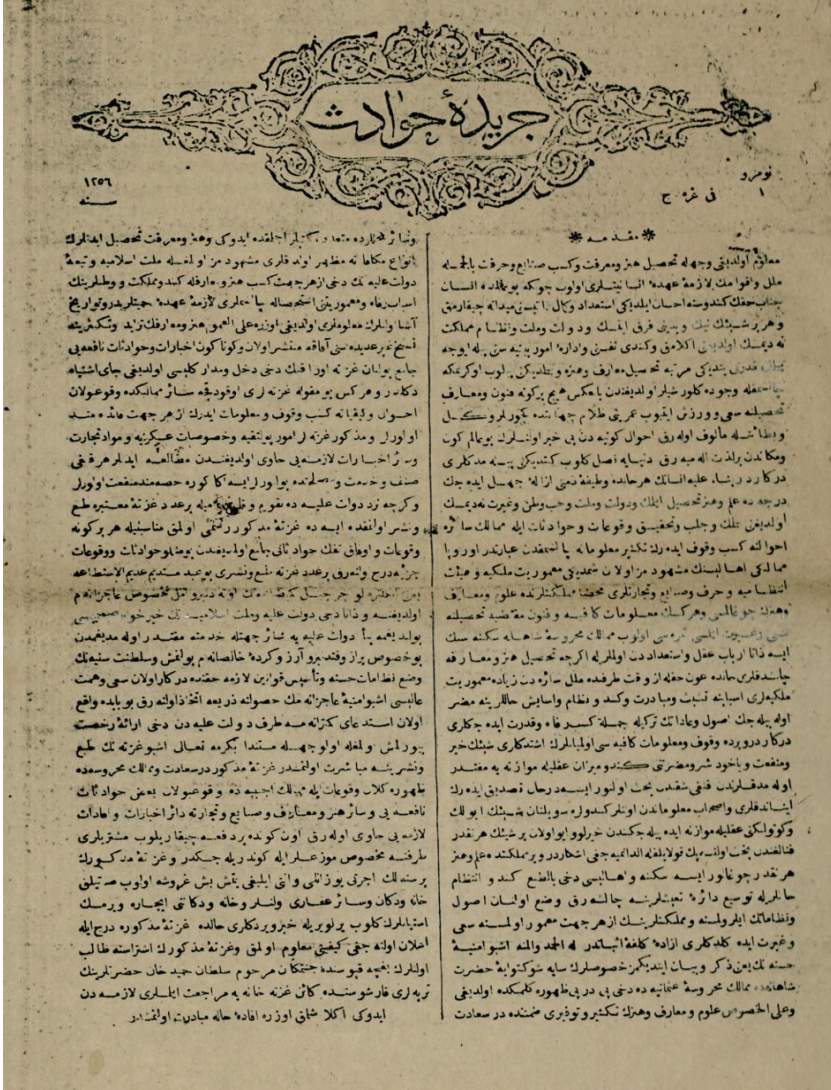
Tokgöz, O. (1981). *Temel Gazetecilik*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Ulusoy Nalcıoğlu, B. (2013). *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1876*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Yazıcı, N. (1983). *Takvim-i Vekayi 'Belgeler'*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

Yazıcı, N. (1994). "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, 31 Ekim-3 Kasım 1989*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ekler*

Ek-1:

Ceride-i Havadis gazetesinin ilk sayısının birinci sayfası.

* Eklere kullanılan gazete görselleri İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığından alınmıştır.

Ek-2:

Türkiye’de ilk kapatma cezasının uygulanmasına sebep olan Ziya Paşa’nın Tercüman-ı Ahval gazetesinin 34. sayısında yer alan “Maarif Dair Bend-i Mahsusdur” başlıklı yazısından bir kesit.

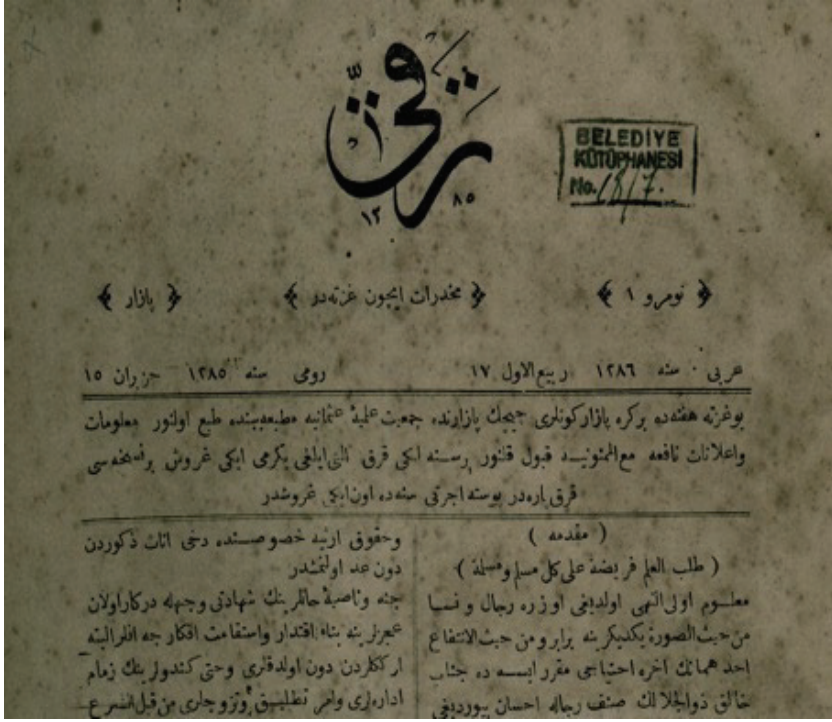
Ek-3:

Tasvir-i Efkâr gazetesinin ilk sayısından bir kesit.

Ek-4:

Muhbir gazetesinin ilk sayısından bir kesit.

Ek-5:

Terakki gazetesinin ilk sayısından bir kesit.

Ek-6:

İbret gazetesinin ilk sayısının birinci sayfası.

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek

İkinci Oturum

Millî Mücadeleden Erken Cumhuriyet Cumhuriyet Dönemine Türk Basını

KONUŞMACILAR

Moderatör: Zafer Kiraz

Araş.Gör. Muhammet Ünal Arvas

Prof. Dr. Fahri Sakal

Doç. Dr. Ufuk Erdem

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek Sempozyumu İkinci Oturum

Zafer Kiraz | TRT Eski Spikeri

Öncelikle hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Son oturuma iştirakinizden dolayı teşekkür ediyorum, şimdiden sabırlar diliyorum. Biraz rahat konuşan bir insanım; çünkü her şeyden önce akademik unvanım yok; 16 yıldır eğitim veriyorum ama herhangi bir akademik unvana sahip değilim. Bir iletişimciyim ve iletişimci olmam sıfatıyla da birazcık rahat konuşuyorum. 1,5 saat boyunca sizlerle birlikte olacağız: Ben de bu arada Zakir Hocama şükranlarımı sunuyorum. Öylesine güzel bir yönetim gösterdi ki kısa sürede ikinci oturumu tamamladı, bizi son oturuma hazır hâle getirdi. Ben 1,5 saat konuşup ondan sonra hepinize veda edebilirim.

Mikrofon bana geldiğinde tehlikeli bir durum bu, her şeyden önce. İletişim eğitimi verdiğim için, her şeyden önce biz yetişkinlerin ortalama algı süresi 20 dakika olarak bilinir, hâlbuki bu süre 4,5 dakikadır. Mümkün olduğunca algınızı yüksek tutarsanız çok sevinirim; çünkü sempozyumlar genelde insanın içinin geçtiği, gözlerinin kapandığı ve başka hülyalara dalındığı anlardır. Onun için de mümkün olduğunca hocalarımla birlikte sizi birazcık diri tutmaya çalışacağız, öncelikle onu söylemeliyim. Bu arada sorusu olan varsa tabii ki sorabilir.

ZAFER KIRAZ | TRT ESKİ SPİKERİ

Hocalarıma sözü vermeden önce bir videomuz var. Onun yayınına geçmeden önce, hazır burada birlikteyken bir konuyu açıklığa kavuşturmak istiyorum. Bana verilen şu andaki görev moderatörlük. Nefret ediyorum bu kelimedenden. Bana vantilatör, ekskavatör, karbüratör gibi geliyor. Latince kökenli, Fransızca bir kelime de işin garip tarafı bunun Türkçe karşılığı var. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığındaiken bunu söyleyeyim de belki buradan bu güzel virüsü yayar, her tarafa bir şekilde aktarabiliriz. Hocalarım, yanlış hatırlamıyorsam 1400 yıl önce Dede Korkut'ta bile yön kelimesi geçiyor. Türkçe yönlendirici, yöneten, yönetici kelimesi varken karbüratör demek gibi, vantilatör demek gibi moderatör bana garip geliyor; yani neden bu sözcük kullanıyor diye. Dolayısıyla da ben kendimi yönlendirici olarak tanımlıyorum. Moderatör olarak tanımlamıyorum; bunu özellikle ve özellikle belirtiyim. Çok teşekkür ediyorum, sağ olun.

Şimdi İletişim Başkanlığı araştırmacılara, akademisyenlere, iletişimcilere hepimize çok büyük, dev bir eser armağan etti. Gerçekten müthiş bir eser bu; dolayısıyla da bunu zaten bugünkü sempozyumda özellikle Sayın İletişim Başkanı bunu sabahki oturumda zaten söylemişlerdi.

Nedir, “Türkiye Cumhuriyeti Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Künye Albümü 1924-1927”? Bu eser vücuda getirilirken neler yapıldı, hangi aşamalardan geçildi, içeriği neden oluyor?

Evet ben şahsım adına bu harika eser için, bu Künye Albümü için İletişim Başkanlığına şükranlarımı sunuyorum. Emeğinize sağlık, gerçekten müthiş bir eser ortaya çıkarılmış.

En başta söylemiştim; 30 yıl canlı yayında olduğum için çok rahatım. Siz de lütfen rahat olun. Soru soracağınız zaman lütfen bunu derhâl gerçekleştirebilirsiniz. Hocalarımla da zaten ön görüşmede kendilerine de söyledim. Mümkün olduğunca sizi bu son oturumda sıkmadan en azından hocalarım verebilecekleri tüm mesajları vermeye çalışacaklar. Önce Muhammet Ünal Arvas hocama söz vereceğim.

Hocam, ben o zamanki adıyla Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Basın-Yayın Yüksekokulunu bitirdim. Orada okudum. Biz kendi aramızda okulumuza şaka yollu olarak Matbuat ve Neşriyat Mekteb-i Âli'si derdik ve kendi aramızda gülerdik. Bizim en büyük keyfimiz buydu ama tabii ki şimdiki nesle bunu anlatabilmek mümkün değil.

Bir kere Türk basın tarihi açısından dünya basını izlemek, incelemek adına özellikle Umumiye çok önemli bir kuruluş. Siz zaten pek çok konuda bilgi vereceksiniz. Daha sonra Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğüne dönüşüyor ve şimdiki İletişim Başkanlığına dönüşen çok uzun bir süreç. Ama tabii ki bizim konumuz şu; siz bu çalışmanın içinde yer aldınız, bu emeğin içerisinde alın teriniz var ve çok özel bir süreç yaşadınız. Bu konudaki değerlendirmelerinizi, yapılan çalışmalarını ve yaşananları bizlerle ve konuklarımızla paylaşır mısınız?

Türk Basın Tarihi Açısından Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Künye Albümünün Yeri ve Önemi*

Muhammet Ünal Arvas | Araştırma Görevlisi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi

Özet

Insanlık tarihi boyunca toplumlar, yaşamlarını sürdürebilmek ve deneyimlerini gelecek nesillere aktarabilmek için elde ettikleri bilgileri kaydetme gereksinimi duymuşlardır. Bilginin kaydedilmesi, düzenlenmesi ve erişime sunulması için insanoğlunun keşfettiği en önemli hizmet kurumlarından biri de arşivlerdir. Arşivler, kişilerin ve kurumların faaliyetleri sonucu üretilen kanıt niteliğindeki bilgilerin muhafaza edildiği, düzenlendiği ve erişime sunulduğu kurumlar olarak devletin idari teşkilatları içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Matbaanın günlük hayatta kullanımının artması ile bilgi kayıt ortamları ve bilgi yayımı hızlanmıştır. Bu alanda en çok etkilenen sektör ise basın yayın sektörüdür. Matbaanın ülkemize gelmesi ile hem ulusal hem de uluslararası alanda gazete ve dergi gibi süreli yayın türündeki

* Bu çalışma yazarın 2022 yılında hazırlamış olduğu "*Türkiye Cumhuriyeti Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Künye Albümü: 1924-1927/Hazırlayan Muhammet Ünal ARVAS, Serkan ERDAL, Büşra K. AKTUNA, Ankara: 2022*" adlı eserden üretilmiştir.

bilgi kaynaklarının yayınında artış yaşanmıştır. Literatür incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerinde birçok alanda dergi ve gazete görmek mümkündür. Basın yayın faaliyetlerindeki bu artış ulusal ve uluslararası düzeyde basını takip etme, analiz etme ve yayın yapma iş ve işlemlerini de beraberinde getirmiştir. Nitekim Cumhuriyetimizin kurucu meclisi Türkiye Büyük Millet Meclisi, kurulduktan kısa bir süre sonra 7 Haziran 1920 tarihinde 6 nolu kanun ile Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulması için kanun çıkarmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi hem iç basını hem de dış basını takip etmek, basın yayın faaliyetlerini desteklemek, ülke yararına propaganda faaliyetlerini desteklemek gibi görevlerinin yanında Türkiye Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren basın yayın kuruluşlarının çalışanlarına ve yurt dışından Türkiye'ye gelen yabancı basın mensuplarına basın kartı verme görevini de yerine getirmiştir. Kurum, basın mensuplarının isim, kurum, unvan ve fotoğraf bilgilerini içeren kayıtlarının tutulması ile o döneme ait basın yayın faaliyetleri hakkında önemli bilgilerin günümüze aktarılmasına vesile olmuştur.

Bu çalışmada, Millî Mücadele sonrası Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Künye albümü kapsamında 1924-1927 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren basın yayın kuruluşları ve mensupları hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Basın Tarihi, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, Basın Kartları

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan bilimsel gelişmeler insanların, toplumların ve devletlerin gelişimi ve değişimi üzerinde büyük rol oynamıştır. Bilimsel gelişmelere açık olan toplumlar ve devletler tarihin her döneminde aktif rol oynamışlardır. Burada en önemli unsur ise devletin yönetimi altındaki milletlerin bilgi ihtiyacını karşılayabilmek ve insanlara kendilerini özgürce ifade edebilecekleri ortamlar sunmaktır. Nitekim bilginin kayıt altına alınması, iletilmesi ve korunması için büyük öneme sahip olan matbaanın icat edilmesi ve gelişt-

MUHAMMET ÜNAL ARVAS | ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ, ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ,
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

rilmesi ile dergi ve gazete gibi kitle iletişim araçlarının geliştirilmesi ve yaygınlaşması önemli rol oynamıştır. Fransız İhtilali'nden sonra başlayan milliyetçilik akımı ile devletler kendi milletlerinin kalkınması için basın ve yayın faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Şüphesiz ki bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ve tebaasının bu gelişmelerden etkilenmemesi düşünülemez.

Osmanlı Devleti basın tarihi incelendiğinde birçok konuda ve birçok dilde gazete ve dergi yayımlandığı, aynı zamanda diğer ülkelerin basın yayın organlarının faaliyetlerine de izin verildiği görülmektedir. Bu şeffaflık ve basın özgürlüğü devletin en zor zamanlarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerinde bile takdire şayan bir şekilde yerine getirilmiştir. Bunun güzel bir kanıtı Türkiye Cumhuriyeti Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü Künye Albümü'dür. Künye albümü içerisinde 1924-1927 yılları arasında faaliyet göstermiş Türk, Fransız, Ermeni, Rum, Bulgar, İngiliz, Rus, Alman milletlerinden basın

mensuplarının çalıştığı gazete ve dergiler, unvanları, kayıt tarihleri ve fotoğrafları yer almaktadır. Basın tarihi açısından önemli bir dönemi aydınlatacak ve rehberlik edecek niteliğe sahip olan bu eser Türk basın tarihi açısından önemli çalışmaların yapılmasına kaynaklık edecek niteliktedir.

Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü Künye Albümü

7 Haziran 1920 tarihinde I. TBMM tarafından kabul edilen 6 sayılı kanun ile Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü kurulmuştur. İlgili kanunun ilk maddesi “*Alelûmum dahilî ve harici neşriyat ve irşadat ve istihbarat işleriyle meşgul olmak ve bilcümle matbuat umuruna merci teşkil eylemek üzere «Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi» unvanı ile icra riyasetine merbut bir Müdüriyet-i Umumiye tesis edilmiştir*” (Matbuat..., 1337) ifadesi ile kurumun yurt içinde ve yurt dışında basın faaliyetleri hakkında istihbarat sağlamak ve basın yayın faaliyetlerini araştırmak amacıyla kurulduğu belirtilmiştir. Kanunun, Millî Mücadele döneminde ve Meclis'in açılmasından kısa bir süre sonra kabul edilmesi o dönemde basın yayın faaliyetlerine ne kadar önem verildiğinin göstergesidir.

Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğünün, dünya basınına izlemek ve analiz etmek, ülke içerisinde faaliyet gösteren basın yayın kuruluşlarının yayın faaliyetlerini onaylamak, yurt içinde ve yurt dışında faaliyet gösteren basın mensuplarının basın kartlarını vermek gibi önemli görevlerinin yanında Millî Mücadele döneminde Millî Mücadele propagandası yapan basın yayın kuruluşlarına da maddi destek verdiği bilinmektedir. Ankara'da Yeni Gün, İstanbul'da İleri, Konya'da Babalık, Kastamonu'da Sebülürreşâd, Diyarbakır'da Küçük Mecmua bu basın yayın kuruluşlarından bazılarıdır (Semiz & Akandere, 2002, s. 931).

Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü faaliyetleri arasında yer alan yurt içinde faaliyet gösteren basın mensuplarına ve Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den yurt dışına giden, yurt dışında daimî görevde olan basın mensuplarına basın kartı vermek de vardır. Bu bağlamda basın kartı almaya hak kazanan basın mensuplarının bilgileri Mat-

buat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü Sicil Defteri'ne kaydedilmiştir. O dönemde basın mensuplarının ve basın kuruluşlarının kayıtlarının arşivlenmesi amacıyla basın mensubunun adı, basın kuruluşunun adı, basın kartı numarası, kayıt yaptırılan tarih gibi önemli bilgiler kayıt altına alınmıştır. Arşivsel anlamda kanıt niteliği taşıyan defter, günümüzde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Künye Albümü olarak Türk basın literatüründe yerini almıştır.

Türk basın tarihi literatürüne 2022 yılında kazandırılan eser, basın tarihimiz açısından mihenk taşı diyebileceğimiz bir öneme sahiptir. Kitap yayına hazırlanırken yapılan araştırmalar, özellikle Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk on yıllık sürecinde faaliyet göstermiş basın yayın kuruluşları ve basın mensupları hakkında bilgi içeren kaynakların ve kökleri Cumhuriyet'e ve öncesine dayanan köklü basın yayın kuruluşlarının geçmişine ışık tutacak kaynak eserlerinin sınırlı olduğunu göstermiştir.

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Künye Albümü kayıtları basın mensupları hakkında niteleyici bilgileri kayıt altına alarak o dönemin basın hayatı hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Bu hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- Cumhuriyet dönemi kadın gazeteciler
- Basın mensuplarının görevleri
- Yurt dışından ülkemize gelmiş ve ülkemizde görev yapan basın mensupları
- Yurt dışında faaliyet gösteren, ülkemizde temsilcilikleri olan basın yayın kuruluşları
- Hem Türkiye'de hem de yurt dışında iki ülkenin farklı kurumları adına çalışan basın mensupları
- Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü ve Anadolu Ajansı çalışanları

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışmanın kapsamı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Künye Albümü 1924-1927 adlı eser ile sınırlandırılmıştır. Bulgular

bölümündeki bütün veriler ve resimler eserden alınmıştır. Bu nedenle basın yayın kuruluşları ve çalışanlarına ait bilgilerin her birine ait sayfa bilgisinin kaynak olarak gösterilmesinin, metni okumayı ve cümle bütünlüğünü etkileyeceği düşünüldüğünden sadece eser adına gönderme yapılmıştır. Bulgulara bütün basın yayın kuruluşları ve çalışanlarına ait bilgilere ve fotoğraflara eserin içerisinde indeks yönlendirmesi ile rahatlıkla erişilebilmektedir.

Bulgular

Künye Albümünde Yer Alan Kadın Basın Mensupları

Künye albümünde 1924-1927 yılları arasında sekiz kadın basın mensubunun bilgisi yer almaktadır. Basın mensuplarının dördü Türk, dördü yabancı basın mensubudur.

Nezihe Ferah Hanım, 27 Kanun-i Sani 1340/27 Ocak 1924 tarihinde yerel basın kuruluşlarından Mersin Gazetesi'nde heyet-i tahririnde görev almıştır (Arvas, Erdal, & K. Aktuna, 2022).

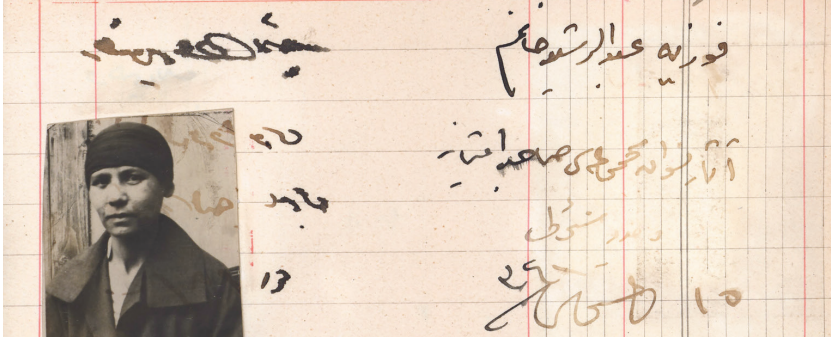

Şekil 1: Nezihe Ferah Hanım

Hüsna Hanım ve Emine Melahat Hanım 28 Şubat 1340/28 Şubat 1924 tarihinde Union Commercial Mecmuası heyet-i tahririnde görev almışlardır (Arvas vd., 2022).

Basın tarihimiz açısından önemli şahsiyetlerden biri de Asar-ı Nisvan Mecmuası sahibi ve sorumlu müdürü Fevziye Abdürreşid Hanım'dır. Dergi 20 sayı Âsâr-ı Nisvan olarak, 21. sayıdan sonra Kadın Yazıları olarak toplam 28 sayı yayımlanmıştır. Derginin yazar kadrosu tama-

men kadınlardan oluşup 26 Ocak 1925 – Kasım 1926 yılları arasında yayın faaliyetini yürütmüştür (Karabacak, 2012, s. 119-120).

Şekil 2: Fevziye Abdürreşid Hanım

Basın tarihimiz açısından önemli kadın basın mensuplarından biri de Madam Hayganuş Mark'tır. Hem Osmanlı dönemi hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde çeşitli görevlerde ve basın yayın kuruluşlarında görev yapmıştır. 1919 yılında yayımlanmaya başlayan Hay Gin (Ermeni Kadını) mecmuasını kurmuş ve sorumlu müdürlüğünü yapmıştır (Arvas vd., 2022, s. XXXIV).

Şekil 4: Madam Hayganuş Mark (üst), Miss Ring (sol), Madam Andre Viyolist (sağ üst), Missis Rozella (sağ alt)

Diğer üç kadın gazeteci ise Madam Andre Viyolist ve Miss Ring'dir. Madam Andre Viyolist Le Petit Parisien gazetesinin, Miss Ring ise Associated Press Amerika ajansı ve New York Times Gazetesi Türkiye muhabirliği görevi yapmışlardır (Arvas vd., 2022).

Basın Mensuplarının Unvanları

Künye albümünde basın kartı alan basın mensuplarının görevleri incelendiğinde 1924-1927 yılları arasında muhabir, muhbir, istihbarat memuru, spor muhabiri, temaşa muhabiri, fotoğrafçı, litografya memuru, sevk memuru, idare memuru, heyet-i tahrir, heyet-i tahrir müdürü, mümessil, sahib-i imtiyaz, müdür-i mesul, mübeyyiz, ressam gibi unvanlar yer almaktadır.

Künye Albümünde Yer Alan Ressamlar

Künye albümü incelendiğinde dönemin süreli yayınlarında görsellerin hazırlanması için ressamların da görev aldığı görülmektedir. Bu ressamlardan bazıları Karagöz, Fransızca P'st ve Vakit gazeteleri ressamı Teo Efendi, Akbaba gazetesi ressamı Ramiz Bey ve İsmail Hakkı Bey, Tevhîd-i Efkar ve Cumhuriyet gazeteleri ressamı Ali Cemal Bey'dir (Arvas vd., 2022).

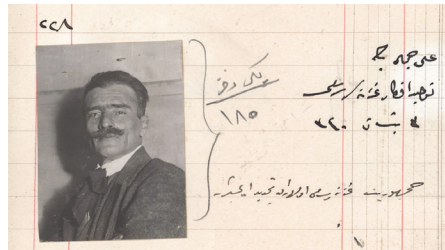
Şekil 5. Teo Efendi

Şekil 6: Ramiz Bey

Şekil 7: İsmail Hakkı Bey

Şekil 8: Ali Cemal Bey

Türk Edebiyatından Basın Mensupları

1924-1927 yılları arasında kayıtlara girmiş basın mensupları içerisinde Türk Edebiyatı'nda önemli birçok ismin de yer aldığı görülmektedir. Bunlardan iki önemli örnek, Karagöz Gazetesi heyet-i tahrir müdürü Peyami Safa ve Sadâ-yı İslam Mecmuası heyet-i tahririnden Mehmet Fuad Köprülü'dür.

Şekil 9: Peyami Safa (solda) ve Mehmet Fuat Köprülü (sağda)

Künye albümü kayıtlarına göre Mehmet Fuad Köprülü'nün 12 Şubat 1924 tarihinde Sadâ-yı İslam Mecmuasının heyet-i tahririnde görevli olduğu yazılıdır (Arvas vd., 2022, s. 48). Ancak yapılan araştırmalarda Mehmet Fuad Köprülü'nün biyografisinde Sadâ-yı İslam Mecmuası yer almamaktadır. Ayrıca literatür taramaları ve katalog taramalarında Sadâ-yı İslam Mecmuası bilgisine rastlanmamıştır.

Yurt Dışından Ülkemize Gelmiş ve Ülkemizde Görev Yapmış Basın Mensupları

Künye albümü incelendiğinde ülke içerisinde faaliyet gösteren birçok yabancı basın kuruluşunun yanı sıra yurt dışından Türkiye'ye gelen ve temsilcilik görevi üstlenen basın mensuplarının olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye'de Temsilcileri Bulunan Gazete ve Dergiler

Künye Albümü verilerine göre 1924-1927 yılları arasında Amerika, İngiltere, Almanya, Rusya, Mısır gibi birçok ülkeye ait basın yayın kuruluşunun temsilcisi, muhabir, fotoğrafçı gibi unvanlarda basın mensubunun yer aldığı tespit edilmiştir.

İngiliz basınında önemli bir yere sahip olan basın yayın kuruluşu The Westminster Gazette Türkiye Muhabiri Mösyö Edward Walker 1924 yılında, Morning Post and Daily Advertiser ve The Guardian gazeteleri Türkiye muhabiri Mister Kuprik 1925 yılında ülkemizde basın yayın mensubu olarak görev yapmıştır (Arvas vd., 2022).

Şekil 10: Mösyö Edward Walker (solda) Mister Kuprik (sağda)

Amerika basın yayın kuruluşlarından Daily News gazetesi muhabirlerinden Mösyö Andre Aleksandri ve Sajör Pan Hesbit 1926 yılında, The New York Times gazetesi Türkiye muhabiri Missis Rozella 1926 yılında ve Mösyö Weinberg 1925 yılında basın mensubu olarak görev almıştır. Ayrıca Mösyö Weinberg, L'illustration gazetesinin de Türkiye'de görevli fotoğrafçısıdır (Arvas vd., 2022).

Şekil 11: Missis Rozella

Şekil 12: Mösyö Weinberg

Şekil 13: Mösyö Andre Aleksandri

Şekil 14: Sajör Pan Hesbit

Almanya basın yayın kuruluşlarından Frankfurter Zeitung gazetesi İstanbul Muhabiri Mösyö Filip Roll 1925 yılında, Mısır basın yayın kuruluşlarından El-Ahram Gazetesi Türkiye muhabiri Jan Tizon 1925 yılında ülkemizde basın mensubu olarak çalışmıştır (Arvas vd., 2022).

Şekil 15: Mösyö Filip Roll (solda) ve Jan Tizon (sağda)

Ayrıca Times, Illustration, Az Est, Petinapolo, Magyarsag, Peşti Hirlap, Elefteros Tipos, Chicago Tribune, Andependans, Kölnische Zeitung, Elefteron Vima, Deutsche Allgemeine Zeitung, Dernieres Nouvelles de Strasbourg, Karwitz Zeitung, United Press of America, Berliner Tageblatt gibi o dönemin önemli basın yayın kuruluşlarının mensuplarına ait bilgiler de kitapta yer almaktadır (Arvas vd., 2022). Bu kuruluşlardan bazıları hâlen basın yayın faaliyetlerine devam etmektedir.

Türkiye’de Temsilcileri Bulunan Ajanslar ve Ajans Mensupları

Künye albümü incelendiğinde 1924-1927 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı devletlere ait birçok ajansın temsilcilerinin yer aldığı görülmektedir. Bu ajanslardan ve ajans temsilcilerinden bazıları:

Rusya haber ajanslarından Telegraph Agency of Soviet Union (TASS) Ankara muhabiri Holdberk 1926 yılında ve İstanbul Mümessili Mösyö Mark Nikolayevski 1926 yılında ülkemizde ajans çalışanı olarak görev almışlardır (Arvas vd., 2022).

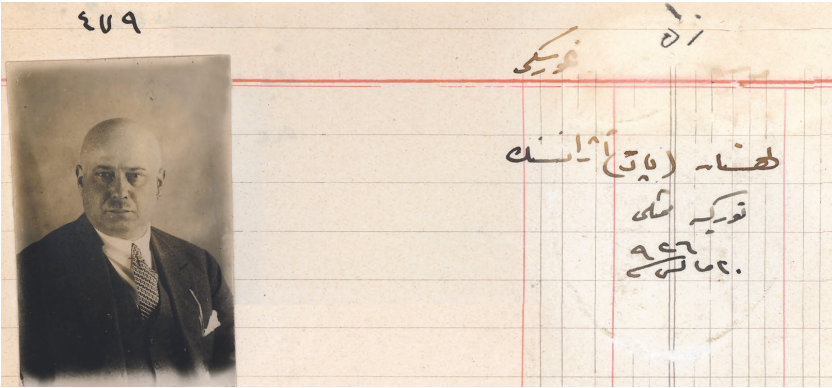
Şekil 16: Holdberk (solda) ve Mösyö Mark Nikolayevski (sağda)

Von Reitigen, 1926 yılında Almanya haber ajanslarından Wolff Telegraphic Bureau İstanbul muhabiri olarak görev almıştır (Arvas vd., 2022).

Şekil 17: Von Reitigen

Polonya Haber Ajansı (Polish Telegraphic Agency) PAT Türkiye mümessili Jan Rozgorski 1926 yılında ajans çalışanı olarak görev almıştır (Arvas vd., 2022).

Şekil 18: Jan Rozgorski

Ayrıca Exchange Telegraphic Agency, Oriental Agency, Jewish Telegraphic Agency (Musevi Telgraf Ajansı), Agence Havas gibi hâlen faaliyetleri devam eden ajansların 1924-1927 yılları arasında görev yapan basın mensuplarına ait bilgileri de yer almaktadır (Arvas vd., 2022).

Ermeni Vatandaşların Kurdukları Gazete ve Mecmualar

Künye albümü incelendiğinde 1924-1927 yılları arasında yabancı basın yayın kuruluşlarının ve mensuplarının çoğunluğunu Ermeni basın yayın kuruluşları ve mensuplarının oluşturduğu görülmektedir. Eserin kayıtlarının tutulduğu dönemde yirmi yedi Ermeni basın mensubuna ait bilgilerin yer aldığı görülmektedir.

Ermeni gazetelerinin bazılarının sahipleri ve yöneticileri:

- Verçin Lur gazetesinin sahibi Hraçya D[er] Nersisyan, müdürü ise Ardaşes Kalpakçıyan Efendi'dir (Arvas vd., 2022)

Şekil 19: Hraçya D[er] Nersisyan (sol) ve Ardaşes Kalpakçıyan(sağ)

- Gavroş gazetesi sahibi ve sorumlu müdürü Yervant Tolayan Efendi'dir (Arvas vd., 2022).

Şekil 20: Yervant Tolayan Efendi

- Joğovurti Tzayn-Jamanak gazetesi Sâhib-i İmtiyâzı Koçunyan Sarkis Efendi ve müdürü Agopyan Şavarş Efendi'dir (Arvas vd., 2022)

Şekil 21: Koçunyan Sarkis Efendi (sol) ve Agopyan Şavarş Efendi (sağ)

- Cagadamard gazetesi Sâhib-i İmtiyâz Vekili Lütfig Efendi Kuyumcuyan ve müdürü Manug Arslanyan Efendi'dir (Arvas vd., 2022).

Şekil 22: Lütfig Efendi Kuyumcuyan (sol), Manug Arslanyan Efendi (sağ)

Rum Vatandaşların Kurdukları Basın Yayın Kuruluşları ve Mensupları

Ermeni vatandaşların kurdukları basın yayın kuruluşlarından sonra, bu alanda sayıca dikkati çeken diğer etnik unsurun Rum vatandaşları olduğu görülmektedir. 1924-1927 yılları arasındaki basın kartı kayıtlarında Proodos, Kofos gibi önemli Rum gazetelerinin ve gazete mensuplarının kayıtları yer almaktadır.

Şekil 23: Bodos Fanioglu (solda), Konstantin Vasiliadis (sağda)

Sâhib-i İmtiyâzı Bodos Fanioglu ve Müdürü Kostantin Vasilyadis olan Kofos gazetesinin sermuaharriri Yorgi İkonomidi, heyet-i istihbariyesinde Tomas Papazyan, heyet-i tahririnde Niko Hacı Sava, Vasil Şampanidi, Yorgi oğlu Dimitri yer almaktadır (Arvas vd., 2022).

Rum basını açısından önemli bir gazete de müdürlüğünü Fotyos Milyopolos'un, müdür-i mesüllüğünü Aleksandros İskenderidis'in yaptığı Proodos gazetesidir. Heyet-i tahririnde Anastas Asımakopulos, İstefan İstamkopulo, Dimitri Panayotidi, İstefan Papadopoulos, Kostaki Şapçioğlu, Nikolavos Livanos, Yorgi Vlatos ve muhabir olarak Vasil Kalfaoglu yer almaktadır (Arvas vd., 2022).

Şekil 24: Fotyos Milyopolos (sol), Aleksandros İskenderidis (sağ)

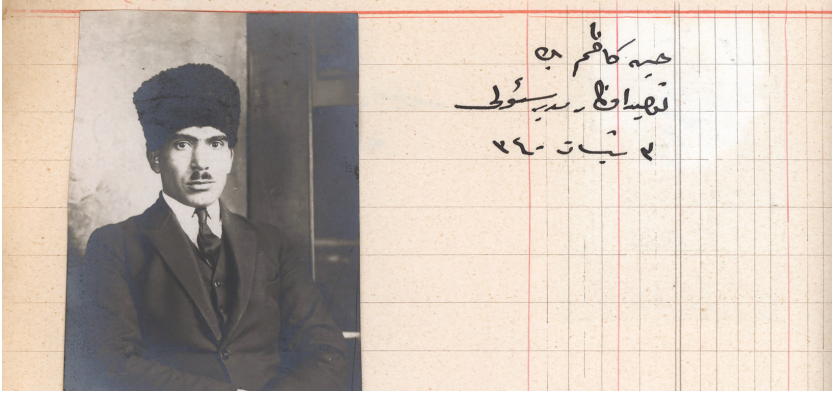
Ulusal Gazetelerimiz

Künye albümü verilerine göre 1924-1927 yılları arasında faaliyet göstermiş ve günümüzde halen faaliyet gösteren basın yayın kuruluşlarının sahipleri, yöneticileri, yazar kadrosu ve çeşitli alanlarda basın faaliyeti yürüten çalışanların bilgileri kayıt altına alınmıştır. Bunlardan bazıları Cumhuriyet, Milliyet, Vatan, Tevhid-i Efkâr gibi ulusal gazetelerimiz ve gazete çalışanlarıdır.

Tevhid-i Efkâr Gazetesi

Tevhid-i Efkâr gazetesinin 1924 yılında müdür-i mesulü Hüseyin Kazım Bey'dir. Gazetenin heyet-i tahririnde Ahmed Sabri Bey, Mehmed Said Bey, Edhem İzzet Bey, Hasan Nail Bey, Halil Midhat Bey, Ahmed Kadri Bey isimleri yer almaktadır (Arvas vd., 2022).

Muharrir kadrosunda Mekki Said Bey, Ahmed Fazıl Bey, Talat Bey, Osman Hikmet Bey, Ömer Rıza Bey, Hayri Muhyiddin Bey, Fahri Bey, Ali Rıza Bey gibi önemli isimler yer almaktadır.

Şekil 25: Hüseyin Kazım Bey

Milliyet Gazetesi

Tevfik Necati Bey, Burhaneddin Âli Bey, Sırrı Bey gibi isimler 11 Şubat 1926 tarihinde ilk sayısı yayımlanan Milliyet gazetesinin Ankara muhabiri olarak kaydedilmişlerdir. (Arvas vd., 2022).

Cumhuriyet Gazetesi

7 Mayıs 1924 tarihinde kurulan Cumhuriyet Gazetesi'nin (Cumhuriyet..., 2019), künye albümü verilerine göre gazetede görev alan basın mensupları ve unvanları şu şekildedir:

- Heyet-i Tahrir Müdürü: Kadri Bey, Âbidîn Dâver Bey
- Heyet-i Tahrir: Behçet Bey, Mehmed Said Bey
- Muharrir: Kapışıkoglu Selahaddin Rifat Bey, Nevzad Gökalp Bey, İhsan Bey, Ahmed Celaledin Bey, Mehmed İlhâmi Bey, Sırrı Bey, Fahri Bey, İbrahim İhsan Bey, Feyzullah Bey
- Ressam: Ali Cemal Bey
- Fotoğraf Muhabiri: Esad Nedim Bey ve Namık Bey
- Spor Muharriri: Kemal Râgıp Bey
- Spor Muhabiri: Kemal Kaya Bey
- Adana Muhabiri: Hikmet Şevki Bey
- İstanbul Muhabiri: Ali Süreyya Bey

Yerel Basın Yayın Kuruluşları

Basın yayın kuruluşları içerisinde yerel basın yayın kuruluşları önemli bir yere sahiptir. Özellikle Cumhuriyet döneminde yerel halkın bilgilendirilmesinde ve propaganda faaliyetlerinin yürütülmesinde önemli görevleri yerine getirmiştir.

Künye albümü verileri incelendiğinde 1924-1927 yılları arasında çok sayıda yerel gazete ve gazete çalışanının bilgilerinin yer aldığı görülmektedir. Yerel gazetelerin bazıları şunlardır:

- Adana Gençlerbirliği Mecmuası
- Afyonkarahisar Haber Gazetesi
- Amasya Gazetesi
- Bafra Tenvir-i Efkâr Gazetesi
- Bolu Dertli Gazetesi
- Bursa Yoldaş Gazetesi
- Çorum Fikret Gazetesi
- Kastamonu Gazetesi
- İzmir Yenigün Gazetesi
- Kütahya Halk Gazetesi
- Malatya Gazetesi
- Mersin Gazetesi
- Samsun Gazetesi
- Resimli Adana Mecmuası

Sonuç ve Değerlendirme

Matbaanın günlük hayatta kullanımının artması ile bilgi kayıt ortamlarının çeşitliliği uluslararası düzeyde artış göstermiştir. Özellikle 19. yüzyıldan sonra süreli yayınlar dünya çapında hızla yayılmaya başlamış ve bu yayınlara erişilebilirlik kolaylaşmıştır. Süreli yayınların hızlı artışı, bu yayınların izlenmesini, araştırılmasını ve denetlenmesini de gerekli kılmıştır. Çünkü bilgi almak, araştırmak ve haberdar

olmak insanın günlük yaşamında temel ihtiyaçlar gibi önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle insanların doğru bilgiyi alabilmesi için bilgi kaynağının da denetlenebilir olması gerekir.

Toplum yararına haber yapmak ve toplumu doğru bilgilendirmek basın yayın kuruluşlarının vizyonunun önemli bir parçasıdır. 19. ve 20. yüzyıl basın yayın faaliyetleri incelendiğinde birçok basın yayın kuruluşunun kurulduğu ve kapatıldığı görülmektedir. Her ne kadar bir basın yayın kuruluşunun kapatılması veya basın yayın faaliyetinin belli bir süre durdurulması sansür veya basına müdahale olarak değerlendirilse de haber kaynağının doğruluğunun araştırılması ve yanlış haber yaparak toplumu yanlış bilgilendirilmesinin önüne geçilmesi bugün olduğu gibi geçmişte de önemli bir meseledir.

Basın tarihimizde 19. yüzyıldan günümüze kadar topluma doğru bilgi sağlamak, toplumun kültürel, bilimsel ve sosyal gelişimine yardımcı olmak için birçok dergi ve gazete yayımına izin verilmiştir. Tarihî süreç incelendiğinde basındaki gelişmeleri takip etmek ve geliştirmek için Matbuat Nizamnamesi çıkarılmış, Matbuat Müdürlüğü, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi gibi kurumlar açılmıştır.

İçeride ve dışarıda vuku bulan olayları analiz etmek, kamuyu doğru bilgilendirmek, propaganda faaliyetlerine yardımcı olmak ve basın mensuplarına basın kartı vermek gibi önemli görevleri yerine getiren kurumlar, geçmiş ile gelecek arasında tarihî bir bağ kurmaktadır. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi de basın yayın kuruluşları ve mensupları hakkında döneme ilişkin önemli bilgiler ve veriler sunmaktadır.

Künye Albümü 1924-1927 yılları arasında basın tarihimiz hakkında şu bilgileri sunmaktadır:

- Kadın basın mensupları
- Yabancı basın kuruluşları
- Yabancı basın mensupları
- Basın mensuplarına ait fotoğraflar
- Ülkemizde faaliyet gösteren basın yayın kuruluşları ve ajanslar
- Yerel basın yayın kuruluşları ve çalışanları
- Basın mensuplarının Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ile yazışmaları
- Basın yayın çalışanlarının görevleri
- Ülkemiz adına yurt dışında faaliyet gösteren gazeteciler

Kaynakça

Arvas, M., Erdal, S., & K. Aktuna, B. (2022). (haz.) *Türkiye Cumhuriyeti Matbûât ve İstihbârât Müdiriyyet-i Umûmiyesi Künye Albümü 1924-1927*. Ankara.

Cumhuriyet (2019). Cumhuriyet Vakfı. Link: <http://cumhuriyetvakfi.org.tr/tarihcemiz/> 08.01.2023 tarihinde erişildi.

Karabacak, E. U. (2012). Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergilerinden Asar-ı Nisvan'da Kadının Sunumu. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Matbuat ve istihbarat müdiriyyeti umumiyesi teşkiline dair kanun. (1337). *Ce-ride-i Resmîye*.

Semiz, Y., & Akandere, O. (2002). Milli Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Beyin Faaliyetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18(54), 903-952.

Türkiye’de Rejimin Basını ve Basın Rejimine Yönelik Hatırat Notları

Prof. Dr. Fahri Sakal | Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Özet

Geleneğinde hürriyet ve demokrasi kültürü bulunmayan Türk cemiyeti ve devlet aklı, basını halkın ve aydınların sesi olarak görmemiş, devletin sesi olarak görmeyi ve herkesin böyle kabul etmesini istemiştir. Devleti de klasik dönemlerde hanedanla, meşrutiyet ve cumhuriyette ise iktidarla karıştırmış ve bunun sonucunda basının iktidarların sesi olmasını, aksi halde o sesin devletlû makam ve kişilerce kısılmasının gerekliliğine inanmıştır.

Bu anlayış, II. Abdülhamid devrinde şiddetle eleştirilmiş olmasına rağmen bu eleştiriye yapan İttihatçılar kendi dönemlerinde aynı politikayı uygulamışlardır. İttihatçıları basına baskı uygulamakla eleştiren Hürriyet ve İtilaf Fırkası da kendi devr-i iktidarı (mütareke) döneminde aynı politikayı sürdürmeye çalışmıştır. Bu anlayış erken Cumhuriyet devrinde aynen sürecek ve “tarafsız” gazeteler bile neşriyattan men edileceklerdir.

Türk matbuat tarihi basın yasakları ile beraber anılmakta, hatta bazı yasaklar, mahkûmiyetler ve sürgünler adeta yeniliklere ve kazanımlara yol açmış olmakla bilinir. Mesela birçok gazeteci Avrupa’da sürgün

PROF. DR. FAHRİ SAKAL | ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ, EDEBİYAT FAKÜLTESİ,
TARİH BÖLÜMÜ

veya firari oldukları dönemlerde dil öğrenme, gazetecilikte tecrübe ve görgüsünü artırma ve dünyayı tanıma gibi konularda kazanımlarla yurda dönmüşlerdir. Diğer bir örnek Türk edebiyatına Anadolu'yu anlatan en güzel yazılar meyanında olan Refik Halit Karay'ın Ankara yazıları, Memleket Hikâyeleri ve Minelbab ile Mihrab adlı mütareke devri hatıraları bu sürgün yıllarında yazılmıştır. Bütün bunlara rağmen çok değerli kalemler, istedikleri ve düşündükleri istikamette yazamamak veya yazdıklarını bazen saklamak, hatta imha etmek zorunda kalmışlardır.

“Kalemimi kılıç gibi kullanma, kaşık gibi kullan yoksa aç kalırsın” sözü Türkiye ve benzeri ülkelere has bir gerçeğin ifadesi olmalıdır. Bunu vaktiyle “viran olası hanede evlad ü ıyal var” şeklinde ifade etmişlerdir. Bakanlar Kurulu kararıyla veya İstiklal Mahkemeleri eliyle basın yola getirildiği biliniyor. Bu konular, basın-yayın dünyasının önemli kalemlerinin anlarından seçtiğimiz örneklerle anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Basın, Hatırat, Erken Cumhuriyet

Giriş

Geleneğinde hürriyet ve demokrasi kültürü bulunmayan Türk cemiyeti ve devlet aklı, basını halkın ve aydınların sesi olarak görmemiş, devletin sesi sayıp herkesin böyle kabul etmesini istemiştir. Devleti de klasik dönemlerde hanedanla, meşrutiyet ve cumhuriyette ise iktidarla karıştırmış ve bunun sonucunda basının iktidarların sesi olmasını, aksi halde o sesin devletlû makam ve kişilerce kısılmasının gerekliliğine inanmıştır. Bu inanç istikametinde sansür ve diğer kontrol mekanizmaları geliştirilmiş, basın iktidara yakınsa muktedirlerce beslenmiş, aksi hâlde ekonomik, siyasi, idari ve kanuni yollarla engellenmeye çalışılmıştır.

Bu sansürcü ve basına şaşı bakan anlayışın II. Abdülhamid devrinde sürekli eleştirilmiş olmasına rağmen, bu eleştiriye en çok yapan İttihatçılar kendi dönemlerinde aynı politikayı daha şiddetle uygulamışlardır. İttihatçıları basına baskı uygulamakla eleştiren Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın da kendi devr-i iktidarı (mütareke) döneminde aynı politikayı sürdürmeye çalıştığını biliyoruz. Bu anlayış Erken Cumhuriyet devrinde de aynen devam etmiş ve "tarafsız" gazeteler bile neşriyattan men edilmişlerdir.

İktidara destek veren basın ise karşılığını iktidar nimetlerinden faydalanma olarak alır, mali ve hukuki destek görür, önemli elemanları milletvekili yapılı, gerektiğinde görgü ve bilgisini artırmak amacıyla, hatta doktora vesaire için yurt dışına gönderilir ve idari makamlarda bulunur. Özellikle Türkiye'de Tek Parti döneminde 7 dönem boyu milletvekili olan gazetecilerin varlığı bilinmektedir.

Türk matbuat tarihi, büyük ölçüde yasaklarla beraber anılmakta; hatta bu yasaklar, mahkûmiyetler ve sürgünlerin sürekliliğinden dolayı, uzun yıllarını gurbette geçiren gazetecilerin adeta bazı yenilikleri öğrenmiş ve bazı kazanımlar edinmiş olduğunu söyleyebiliyoruz. Mesele birçok gazeteci Avrupa'da sürgün veya firari oldukları dönemlerde dil, siyasi kültür, iktisat vs öğrenmişler; gazetecilikte tecrübe ve görgülerini artırmışlar ve dünyayı tanıma gibi konularda kazanımlarla yurda dönmüşlerdir.

Diğer bir örnek Türk edebiyatına Anadolu'yu anlatan en güzel yazılar meyanında olan Refik Halit Karay'ın Ankara yazıları; *Memleket Hikâyeleri*, *Bir Ömür Boyunca* ve *Minelbab ilel Mihrab* adlı mütareke devri hatıraları bu sürgün yıllarında yazılmıştır. Bütün bunlara rağmen sürgünlerin zararları unutulmamalıdır. Çok değerli kalemler istedikleri ve düşündükleri istikamette yazamamak veya yazdıklarını bazen saklamak, hatta imha etmek zorunda kalmışlardır.

Gazetesindeki yazıları, şiirleri, hutbeleri, vaazları, miting ve konferansları ile Millî Mücadele'yi destekleyen Mehmet Akif Ersoy ile arkadaşları, Takrir-i Sükûn ve İstiklal Mahkemeleri döneminden sonra susmuşlardır. Basın yasakları, Sebilürreşad'ın kapatılması, emekli maaşı bağlanmaması ve polis takibi altında tutulması gibi gelişmeler üzerine de Akif hayatının kalan dönemini Mısır'da sürdürmek zorunda kalmıştır (Okay ve Düzdağ, 2003:ss. 433-435).

“Kalemimi kılıç gibi kullanma, kaşık gibi kullan yoksa aç kalırsın” sözü Türkiye ve benzeri ülkelere has bir gerçeğin ifadesi olmalıdır. Bunu vaktiyle Osmanlı döneminde “viran olası hanede evlad ü ryal var” şeklinde ifade etmişlerdir. İkinci Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde Bakanlar Kurulu kararıyla veya İstiklal Mahkemeleri vasıtasıyla basının yola getirildiği biliniyor. Hükûmetçe makbul olanların desteklendiği ve âdeta iktidara ortak edildiği, menkub olanların ise basın âleminde barınamadığı, hatta bazılarının Türkiye’de veya ailesinin bulunduğu şehirde ikamet edemediği (sürgün edildiği) biliniyor. Bu yazıda, bu konular basın-yayın dünyasının önemli kalemlerinin anılarından seçtiğimiz örneklerle anlatılacaktır.

Osmanlı'nın Mirası

Matbuat ve neşriyat (basın yayın) bütün dünyada çok yönlü bir araç olarak görülür. Ancak kitle iletişim aracı olan bu konu Türkiye’de başlangıçta devletin ve hükûmetin yaptığı işleri halka duyurmak için, sonraları ise resmî ideoloji oluşturma, bu ideolojiyi yayma ve istenmeyen görüşleri karalama aracı olarak kullanılmıştır. Böylece matbuat bir indoktrinasyon (beyin yıkama), iktidar olma ve iktidarı koruma vasıtası olarak kabul edilmiştir. Nitekim bir kültür-irfan kurumu olan

matbuatın kültürle ilgili bir makama değil de bazen hariciye, bazen dâhiliye nezaretine, hatta zaptiye nezaretine (Günyol,1977: s.378) ve sonraları ise doğrudan başvekâlete bağlı olması bu devlet merkezli amacı ve meyli göstermektedir.

Basın, modern bir iletişim sisteminde hem devletin, hem hükûmetin ve kurumların, hem de halkın ve aydınların sesi kabul edilir. Diğer bir ifadeyle gelişmiş demokrasilerde basın herkesin sesi olarak görülmektedir. Ancak demokrasi geleneği zayıf ve otoriter devlet anlayışı güçlü toplumlarda ve muhitlerinde iktidarlar kudretlerini yasaların verdiği yetki dairesinin dışına taşıma temayüllerinden dolayı basını tamamen ellerinde bir araç gibi, rakipleri zemmeden ve kendilerini medheden bir cihaz olarak kullanırlar. Basın hürriyeti dilden düşmez, ama “matbuat kanun dairesinde serbesttir” sihirli ifadesi ile bu hürriyetin sınırlarını “kanun”, kanunun hududunu da iktidarların belirledikleri bir rejim oluşturulmuştur. Bu rejim zaman zaman basın-iktidar kavgaları ile değişmiş ise de özellikle II. Abdülhamid devr-i saltanatında iş Sultan’ı düşürme (hal’ etme) “hürriyeti” haline gelince, basın bir darbe aletine dönüşmüş ve maalesef bu bir gelenek halinde günümüze kadar gelmiştir. Gerçekten Sultan Abdülhamid devrinde matbuat hürriyeti yoktu, ancak matbuatın da Mısır hidivinden İngiliz, Fransız ve sair ülkelerin ajan ve diplomatlarına kadar kimlerle ne için birlik olduğu da bugün yeterince bilinmektedir. Basın ve hükûmet kurumlarının bu karşılıklı güvensiz halleri aşırı sansür ve jurnalleri (ihbarları) beslemiş; bundan sonra sansür idaresi uygulamaları ve jurnaller bahsi, Türk basın tarihinin en tatsız bahislerinden olagelmıştır. Namık Kemal gibi aklı başında bir kişinin, hürriyeti “esir-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esaretten” şeklinde anlatmasına bakarsanız, sanki dünyanın en ileri demokrasi ve hürriyet kültürüne sahip ülkesinde yaşadığımız ve “hürriyet” üzerine dünyaca meşhur klasikleşmiş eserler yazdığımız sanılır. Hâlbuki onların “hürriyet” dediği Sultan II. Abdülhamid’in düşürülmesi idi. Bir anekdot var ki o neslin hürriyet anlayışını çok güzel anlatır: Galata Köprüsü üzerinde tabanca ile yakalanan bir kişiye zaptiye memuru “neden üzerinde piştov taşıyorsun?” diye sorunca, vatandaş “efendi senin haberin yok galiba, hürriyet ilan edildi” demiştir. Hürriyeti her önüne gelenin si-

* II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet dönemlerinin basın yasalarında sıkça tekrarlanan bir ilkedir.

lah taşınması ile karıştıran bu anlayış, daha girift meselelerle iç içe olan basın hürriyetini sağlıklı düşünebilir miydi? II. Meşrutiyetle birlikte bu toy ve romantik hürriyetçilik etkisiyle yerden mantar biter gibi gazete ve dergiler yayın hayatına girmesine rağmen İttihatçılar basını gerektiğinde bir sopa olarak, gerektiğinde de ezilecek bir “muzır” varlık olarak kullanma konusunda acaip işler yapmışlardır. İttihatçı militanlığın en güzel göstergesi onların devr-i iktidarında Rumeli’de çıkardıkları mevkutelerin (sürelî yayınlara) isimlerinde gizlidir: *Silah, Top, Tüfek, Süngü, Kurşun, Hançer, Bıçak, Kasatura, Bomba...* (Günyol,1977: s.374). Bunlar 1912 yılında Balkanlarda neşrolunan İttihatçı gazete ve dergi adlarıdır. Bilmeyen Balkan Harbi esnasındaki Osmanlı ordusunun silah ve mühimmatının listesi sanır!

Bu müsamahasız zihniyet bizzat gazeteci taifesinde de bulunuyordu. Siyasi anlayışları ve dünya görüşleri itibarıyla aynı çizgide olan en önemli aydın-gazetecilerden Tefvik Fikret ve Hüseyin Cahit (Yalçın) kalem kavgaları esnasında birbirlerine demediklerini bırakmamışlar, özellikle Tefvik Fikret ciddi bir sebep yok iken Hüseyin Cahit’i menfaatperestlik ve namussuzlukla suçlamıştır (Us, 1964:ss.10-12).

Devlet veya hükûmetin basını yönlendirmesi, yerine göre desteklemesi, bazen yasaklar ve sansür yoluyla kısıtlaması basın tarihi boyunca hep tartışılmıştır. Kısa basın tarihimizde liberal, sol, komünist, Osmanlıcı, İslamcı (şeriatçı), milliyetçi, ırkçı, bölücü, “hükûmetin politikasına dokunur” vs gerekçelerle basına cezai müeyyideler uygulanmıştır.

II. Meşrutiyette matbuat hudutsuz bir serbestliğe kavuşmuş, her görüş ve ideoloji neşredilmeye başlanmıştır. 14 Nisan 1913 tarihinde bir Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuş ve Hariciye Nezaretine bağlanmıştır. O zaman yapılan yasal düzenlemeler sadece devletin emniyetini bozacak ve halkı isyana sürükleyecek yayınlardan dolayı basına geçici kapatma cezası vermekte idi. Bu dönemde ordunun siyasete karışmasını önleyici kanunlar da çıkarılmış, ancak bu geniş hürriyetler 1913’te İttihatçılar tarafından bitirilerek kuvvetli bir sansür idaresi getirilmiştir. 1914’ten itibaren ise Dünya harbi gerekçesi ile askerî sansür sivil alanda da kullanılmıştır (Günyol, 1977: ss. 378-379).

Görülüyor ki, demokrasi ve hürriyetler konusunda çok iyi bir mevki-
de bulunmayan Türk siyasi geleneği İttihatçıların bu anlayış ve uygula-
malarıyla daha da gerilemiştir.

Milli Mücadele ve Cumhuriyete Geçiş

İttihatçıların baskıcı tavırları hem rejim için hem devlet için hem de kendileri için kötü olmuştur. Zira böyle uygulamalarla hükümetler kendilerine düşman kazanmaktan başka bir sonuca ulaşamazlar. Nitekim aynen böyle olduğunu şu hadise göstermektedir: Dönemin en etkili muharrirlerinden Refik Halid Karay'ın İttihatçılarca sürgüne gönderilmesi sanıldığı gibi ciddi bir tenkit veya hakareti üzerine değil, Karay'ın Talat Paşa için "hırkaya alışanlar birdenbire frak giyerlerse gülünç olurlar" demesi üzerine olmuştur (Karay, 1992: ss.43-44). Hatta Karay anılarında, başlangıçta İttihatçı düşmanı olmadığını, bu sürgün olayından sonra kendisinin İttihatçıların karşısına itildiğini ve Hürriyet ve İtilafçı olmak zorunda kaldığını anlatır. Önce Bekirağa bölüğüne hapsedilen ve oradan 850 kişilik bir kalabalık grup olarak Sinop'a sürülen Refik Halid, bu olaya kadar İttihat ve Terakki'yi "İtaat ve Tenkil Fırkası", bundan sonra "İtaat ve Tehcir Fırkası" olarak adlandırmıştır. Refik Halid, Osmanlıların meşhur "barika-i hakikat müsademe-i efkârdan doğar" (hakikatin şimşeği fikirlerin çatışmasından doğar) sözünü bu İttihatçı uygulamalar sonunda "barika-i hakikat mukatele-i efkârdan çıkar" (hakikatin şimşeği fikirlerin karşılıklı katlinden çıkar) şekline dönüştürmüştür. Türkçeyi çok iyi kullanan, yeri gelince hicivde de usta olan bu yazarın böyle bir tespiti bizce dikkatle değerlendirilmelidir. "İttihat ve Terakki'ye itaati tescil edilmemiş" birçok aydın bu dönemde Sinop ve Bodrum'a sürülmekteydiler. İçlerindeki çoğu da gazeteci, yazar ve politikacıları (Karay, 2011: ss. XXXII-XXXIII).

Yazarın bu sürgünlere dair bir değerlendirmesi bu günkü okurların ilgisini çekecektir:

- Koca imparatorluk bu... Tam sürgün cezasıyla devlet idaresine uygun, ucu bucağı bulunmaz, kuş uçmaz, kervan göçmez, yılan bağırsağını süremez menfalar ülkesi! Sonra bizi bula bula cennet gibi

Sinoplara, Çorumlara, Bileciklere sürmüşlerdi; zira menfa sayılacak memleketin en korkunçlarını Meşrutiyet idaresi tasfiye edip işin içinden çıkıvermişti.

- Hâlbuki sürgün cezası rekorunu da yine o idare kırmış, müstebit padişahı geride bırakmıştı; düşününüz ki, İttihatçılar yalnız bir defasında Sinop'a vapur dolusu sürgün göndermişler, az görmüşler, arkadan da her postada bir miktar daha yollamağa devam etmişlerdi.
- Elllerinden gelse karaya incecik bir zırhla bağlı yarımadaacağı çöktüreceklerdi mübarekler! Bunların yekûnu padişahın otuz üç sene süren kötü idaresindeki mecmuundan galiba fazlaydı! (Karay, 2011: ss.13-14)

İlginçtir ki, Türk dilini ve nesrini en iyi kullanan yazarlardan olan Hüseyin Cahid Yalçın ve Refik Halid Karay, sürgün ve gazete kapatılması yaptırımlarına da en çok maruz kalanlardan idiler. Karay, İttihatçı karşıtı olduğundan, Yalçın, İttihatçı olduğundan sürülmüşlerdir. Bu kişiler için şeriat veya bölücülük ve benzeri suçlamalar yapılamazdı. Böyle eğilimleri yoktu. İttihatçı karşıtı olan Karay, bu sebepten mahkûmiyet ve sürgünler görmüş, hayatının 5 yılını Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik'te (1913-1918) menfada (sürgün yerinde) geçirmiştir. Millî Mücadele'yi de vatanı kurtaracak bir hareket değil, daha önce imparatorluğu mahvettikleri gibi şimdi de Anadolu'yu düşmana teslim edecek yeni bir İttihatçı kalkışma olarak değerlendirdiğinden bu harekete karşı çıkmış ve bundan dolayı hayatının 16 yılını (1922-1938) Suriye ve Lübnan'da yaşamak zorunda kalmıştır. Ancak Millî Mücadele başarıya ulaşınca ve özellikle İzmir Suikastı üzerine kendisinin "işte bu İttihatçı tavırlara karşı çıkmıştım" şeklinde yazıları vardır. Cumhuriyet kurulduktan sonra bizzat Atatürk Karay'ın bu yazılarını devamlı takip etmiş ve "güzel yazıyor, ama bize karşı yazıyor" diyerek görüşünü belirtmiş (Karay, 2011: s. 96); Cumhuriyetin başarılarından sonra eleştirilerini kesince Atatürk tarafından affedilmiştir. Bu İttihatçı muhalifi ve usta edibin hatıraları -bu yazıda atıfta bulunduğumuz iki eser- okunursa hem basın tarihi hem demokrasi ve rejim tarihi açısından çok önemli yanlış bilgiler düzeltilebilir.

Çok ilginçtir ki, İttihatçıların dışındaki grup ve partiler, hatta Saray, basından yeterince yararlanamamışlardır. Bir Avrupalı kurum olan

matbuat, matbaaların Avrupa'dan gelmesi ve gazetecilik kurallarının Batı'da oluşmuş olması vs. etkenler yüzünden Osmanlı ülkesinde yönü Batı'ya dönük olanlarca daha başarılı olarak kullanılmıştır. Hatta azınlıklar nüfuslarına oranla Osmanlı'da Müslümanlardan daha fazla etkili olmuşlardır. Matbaa sayıları ve oranları bakımından da Rum ve Ermeniler baskın durumdadır. Mihran, Artin Asaduryan, Aristidi ve Konstantinidi gibi matbaacı isimleri hala hafızalarımızdadır. Matbaaların ekseriyeti gayri Müslimlerin, dönmelerin, mason veya Batılılaşmış ve sermayesi bulunan çevrelerin elindedir. Musırlık, hürriyet vs kavramlara meftun olan "Garpcı" çevreler ve bu minvalde İttihatçılar bu azınlıklarla gerektiğinde iş birliği de yaparak Abdülhamid'i indirmek için basında onların bu güçlerinden faydalanmaya çalıştılar. Abdülhamid karşıtlığı âdeta düşman kardeşleri birleştiriyor ve bu birliktelik en çok basında görülüyordu. Herhalde Sultan, hafiyeler ve sansür teşkilatlarını biraz da bu sebepten kurmuştur. Tevfik Fikret'in Abdülhamid'e bir ecnebi uyruklu Ermeni tarafından suikast yapıldığında Sultanın ölmemesi üzerine "attın ama yazık ki, yazıklar ki vuramadın" şeklindeki mısraı herkesin malumudur.

II. Meşrutiyetin hürriyetçi havası basın yayın ve cemiyetler için gerçekten ülkeyi kısa bir süre cennete dönüştürmüştür. Vaktiyle Abdülhamid'e karşı hürriyet neşideleri yazan İttihatçılar tarafından bu hür ortam tez elden bitirilmiştir. Devr-i Hamidi'de "hürriyet, müsavat ve kardeşlik" ten bahsederek adalet türküleri yakanların 1909'dan itibaren daha hür bir basın düzeni getirecekleri beklenirken, 31 Mart Vakası bahanesiyle Hareket Ordusu matbuata askerî sansür koymuştur (Günyol, 1977: s.378). Türk demokrasi(sizlik) ve hürriyet (sizlik) tarihinin miladı olan İttihatçıların 1913 Babıali baskını ise bu konuda uzun yazılar ve ciddi çalışmaların yapılmasını gerektiren vahim bir olaydır.

Muhalefet hareketlerinin tamamı (partiler, dernekler ve basın vs hepsi) topyekûn susturulmuştur. Mizahın zaman zaman yasak olduğu, hükûmet politikalarına "dokunur mahiyette" yazıların gazete veya dergilerin kapatılmasına yol açtığı, yazarların da sürüldüğü veya hapse atıldığı bir basın rejimi bu yıllarda kuruldu. Bu rejim Balkan Harpleri, I. Dünya Harbi ve Millî Mücadele zamanlarında ülkenin içinde bulunduğu "harp hâli" bahane edilerek sürdürülmüş; hiçbir

bahänenin kalmadığı* Erken Cumhuriyet ve Tek Parti döneminde bu politika artarak devam etmiştir.

Erken Cumhuriyet: Taktir-i Sükûn ve “Basının Yola Getirilmesi”

“Yola getirme” ifadesi Mete Tunçay’ındır (Tunçay,1989: s.142). İttihatçıların 1913 Bâb-ı Âli baskını bu geleneğin siyasette ve rejim bahsinde nasıl davranacağına bir işaret fişegi gibi idi. Gerçi Mustafa Kemal Paşa İttihatçıların bazı tavırlarını daima eleştirmiş, hatta Sivas Kongresi esnasında delegelerden “İttihatçılığı hortlatmayacaklarına dair” yemin bile almıştı. Ancak buna rağmen Paşa o gelenek içinden gelen, Selanik’te ve Balkanlarda geçen gençlik yıllarında o anlayış çevresinde büyüyen biri ve Jön Türklerle onların okuduğu Rousseau gibi aydınları okuyan bir asker olarak çok da başka türlü davranamazdı. Üstelik İkinci Meşrutiyet devrinde Hürriyet ve İtilaf ile İttihatçılar arasında yaşanan münasebet zerre kadar demokrasilerde olması gerektiği gibi değildi. Bir de Millî Mücadele karşısında Hürriyet ve İtilaf’ın, özellikle Damat Ferid kliğinin tavrı** iki akımı birbirinden daha

* Bu dönemde “bahane kalmadı” dememize bazıları, “inkılapları koruma” bahane veya gerekçesini hatırlatacaklardır. Ancak muhafazakârlara karşı veya komünizme karşı yasakları geçsek bile, bir dönme olan ve şeriatçı veya komünist olması mümkün olmayan Ahmet Emin Yalman gibi kişilere Batıcı liberal (hürriyetçi) temayüllerinden dolayı yasaklar getirilmesi basına karşı otoriter devlet tavrını göstermektedir.

** Bu tavır Türk tarihçiliğinde yeterli olarak ve tarafsızca işlenmemiştir. Hâlâ cumhuriyetçi ifade tarzı Erken Cumhuriyet’in rejimi koruma anlayışı içinde yapılmakta, İstanbul, Padişah çevresi, Hürriyet ve İtilaf ve bunlara yakın aydınlar “hain” olarak anlatılmaktadır. Bir imparatorluğun başkentindeki önemli yönetici ve aydınların hepsinin ülkesine karşı hain olduğunu iddia etmek, belki içinde ülkesine karşı ihanet ruhu olanların yapabileceği bir tavidir. Bu yazıda kendisinden ara sıra bahsedilen Refik Halid’de de görülen Millî Mücadele karşıtlığı ve Cumhuriyet’e şüpheli bakış anlatıldığı gibi “düşmanca” değildir. Öncelikle tarihî Türk Hanlık geleneğini ve 1300 yıllık “mukaddes” hilâfet kurumunu kaldıran bir idareye birilerinin muhalefet etmesi normaldi. Hüseyin Cahid Yalçın bile faydasına inanmadığı halde Atatürk’e karşı hilafeti savunmuştur. Karay’ın ve diğer Hürriyet ve İtilafçıların gerçek muhalefet sebebi kendi içinde tutarlı bir nedene dayanmaktadır. Zira bu görüş sadece devleti kazanamayacağı bir cephe ile Harb-i Umumi’ye sokmuşlar; harbi kötü yöneterek sonunda Mondros’ta devleti düşmana teslim ederek lider takımı ülkeden kaçmıştı. Hem Mütareke imzalayıp hem de ‘bu imzaladığımız Mütareke hükümlerini tanımayoruz’ anlamında yeni bir mücadeleyi muhalifler bir Millî Mücadele olarak görmediler; yeni bir İttihatçı maceraperestlik olarak algıladılar. Mücadele başarılı olunca birçoğu değişmeye başladı, ancak barış yolunu Ankara bin dört yüz elliliklere karşı olduğu gibi bazı politikalarıyla kapalı tuttu. Sonunda bu tavır basın politikalarına da yansdı.(Birinci,1990) ayrıca bu yazıda atıfta bulunulan Karay’ın anıları ve diğer muhaliflerin anıları okunmalıdır. Bu adamların içinde çoğu demokrat ve liberal (hürriyetçi) olarak sonraki yıllarda hizmet ettiler. Genel tavırları İttihatçı-askeri cunta ve darbeci tavlara karşı (kısmi) liberal mahiyette idi. Bu da çağdaş bir siyasi kültürde yeri olan demokratik tavidir.

da uzaklaştırmıştır. Cumhuriyet öncesinde 6 Nisan 1920 tarihinde Anadolu Ajansı ve 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuşlardır. Artık biri İstanbul'da diğeri Ankara'da olmak üzere birbirine hasım iki matbuat idaresi vardır. Her iki idare etkili oldukları alanlarda hasım tarafa karşı sansür ve diğer yaptırımları uygulamakta idi.

Erken Cumhuriyet döneminde, özellikle 3 Mart 1924 Hilâfet'ten medreselere kadar birçok İslami kurumun kaldırılmasına karşı sadece dindarlar değil, insanların birçoğu itiraz etmiş veya içinden buğz beslemişti. Tepki Anadolu'nun birçok yerinden ve Şeyh Said çevresinden geldi. Cumhuriyet idaresi Anadolu'nun muhtelif yerlerinden gelen bu tepkileri, "şeriatçı", "hilafetçi" vs olarak adlandırarak bunları bastırdı. Şeyh Said hareketini ise Anadolu'nun diğer yerlilerinden ayrı tutarak, bu hareketi ayrılıkçı ve İngiliz destekli bir Kürt hareketi olarak sunmayı o günkü siyasi çıkarlarına uygun buldu. Bu isyan daha ciddi araştırılmalıdır. Şimdilik bir İngiliz desteğine dair belge ve bilgi bulunmadığı gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin bazı görevlilerinin Şeyh Said'in yakınlarıyla bazı görüşmeleri bilinmektedir (Tunçay, 1989: s.129). Yönetim Anadolu isyanlarını gerici, hilafetçi ve Şeyh Said isyanını ayrılıkçı olarak sunmakla Anadolu'daki Türklerin millî duygularına hitap etmiş, 'Kürtler ayrılmak için isyan ediyormuş, biz de bari rejime sahip çıkalım' duygusu verilmeye çalışılmıştır. Ancak aynı etkinin Kürtler için de söz konusu olabileceği, "ayrılıkçılığı" onların akıllarına sokacağı düşünülememiştir. Hâlbuki Şeyh Said isyanının görünür sebebi basit bir asayiş olayında bir subayın fevri davranmasıdır. Ama isyanın yaygınlaşmasını sağlayan asıl sebeplerden biri 3 Mart 1924 tarihli medreseler gibi bazı dinî kurumların ve hilafetin kaldırılmasına karşı duyulan tepkidir. O zamanki Kürtler kendilerini Türklere ve devlete bağlayan tek bağ olan İslami kurumların kaldırılmasına isyan ediyor olabiliyorlardı. Dolayısıyla bu hareket biraz da Ankara'ya 'birliğimizi bozacak politikalardan uzak durun' mahiyetli bir ihtar sayılabilirdi. Gerek Şeyh Said isyanı ve diğer ayaklanmalar, gerekse Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması***

*** Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası için kaynakça bazıları tarafı ve zayıf olmakla birlikte günden güne çoğalmaktadır. Kurucuları Millî Mücadele'nin başarılı komutanları ve liberal sayılan Adnan Adıvar gibi aydınlardır. Diğer bir ifade ile "gerici", "şeriatçı" vs bahanelerle kolayca suçlanamayacak bir hareket idi. Partinin tüzüğü adında olduğu gibi oldukça ilerici (terakkîperver) idi. Ankara'yı

Ankara hükûmetini sert kararlar almaya ve uygulamaya sevk etti. Bu dönemin, İstiklal Mahkemeleri mahkûmiyetleri ve Takrir-i Sükûn Kanunları tarafından şekillendirildiği biliniyor. Hükûmet, bu yasaya dayanarak 6 Mart 1925 günü Tevhid-i Efkâr, İstiklâl, Son Telgraf, Aydınlik, Orak Çekiç ve Sebilürreşad adlı gazete ve dergileri kapatmıştır. TCF üyesi Erzurum mebusu Rüştü Paşa hükûmetin kararlarını keyfi bulup basın özgürlüğünü savunmak istemişse de bir etkisi olmamış; bir ay sonra Hüseyin Cahid'in Tanin'i de kapatılmıştır. Bu sırada bazı gazeteciler İstiklal mahkemesinde yargılanıp türlü mahkûmiyetlere çarpıtılmışlardır. İlerleyen günlerde Anadolu'da muhtelif gazeteler yine kapatılmış, açıkça suçu sabit görülemeyen gazeteciler, ayaklanmayı dolaylı olarak destekledikleri bahanesiyle tutuklanmışlardır. Bunların bazıları: Eşref Edip, Velid Ebuuzziya, Abdülkadir Kemali (Öğütçü), Fevzi Lütifi (Karaosmanoğlu), Sadri Ethem (Ertem), İlhami Safa, Gündüz Nadir, Ahmed Emin (Yalman), Ahmet Şükrü (Esmer), Suphi Nuri (İleri), İsmail Müştak (Mayakon). Bu konuda Ahmed Emin Yalman'ın anılarında güzel bilgiler vardır. Mahkeme reisi Mazhar Müfit'in çapkınlık öykülerini dinlemek zorunda olmaları gibi özel durumların dışında keyfi suçlamalar muhakeme safahatının en belirgin gelişmeleridir. Bazı gazetecilerin adı Şeyh Said'e verilerek, bunlara karşı suçlayıcı ithamlar yaparsa cezasının hafifleyeceği söylenmiş ve bu isimleri itham etmesi sağlanmıştı. Bu vahim bilgiler ve itiraflar Şark İstiklal Mahkemesi Başsavcı Vekili Avni Doğan tarafından bildirilmiştir (Tunçay, 1989: ss.143-144).

Vatan gazetesinin bir ekinde* bu yargılamaların içyüzü şöyle anlatılır:

- 1925'te bütün muhalif gazeteler Şark İstiklal mahkemesi tarafından kapatıldığı halde, mutedil ve memleketçi gidişi dolayısıyla Vatan istisna edilmişti. Bunun üzerine gazetenin satışı çok yükselmiş, bu hâl hükûmete bağlı gazetelerin kıskançlığını tahrir etmişti.
- Terakkiperver Fırka hükûmetçe kapatıldığı zaman gazetenin bunu tasvip eder bir makale yazması istenmiştir. Bu kanunsuz ve

korokutan bu ilerici ve "itikadat-ı diniyyeye hürmetkâr" olduklarını söylemesi idi. Zira böyle bir parti serbest bir seçimde o zamanki oyların kahir ekseriyetini alabilirdi. Bu sebeple Millî Mücadeleyi başlatan Karabekir'in ilerici partisi gerici- dinci ve ayrılıkçılara cesaret verdi bahanesiyle kapatıldı (Zürcher, 2007).

* Manidar bir bilgi: Vatan, bu ekteki bilgileri ancak 1950 yılında yazabilmiştir.

zararlı hareketi, demokrasiye vurulan bu darbeyi, gazete tasvibe razı olmayınca, Ankara, Şark İstiklal Mahkemesine karşı gazeteyi korumaktan vazgeçmiş ve 1925 Ağustos iptidasında Vatan kapatılmış ve Ahmet Emin Yalman ve Ahmet Şükrü Esmer ‘Tenkitlerle hükümetin nüfuzunu kırmak ve netice olarak Şark İsyanına meydan vermek’ gibi garip bir isnatla Elaziz(deki) İstiklal Mahkemesine sevk edilmiştir. Mahuf (korkunç) bir hava içinde cereyan eden muhakeme ‘yeni delil huzurunda tekrar muhakeme edilmek üzere adem-i mesuliyet’ kararıyla neticelenmiş, fakat bu münasebetle kapatılan gazetenin tekrar neşrine 15 yıl müddetle imkan verilmemiştir (Tunçay, 1989,142: 22 numaralı dip not).

Yalman’ın rejimle ilgisi hakkında ilginç bir olay basın tarihimizin bir özeti gibidir. Yukarıda anlatılan kapatılmadan sonra 1936’ya kadar Yalman, gazete çıkaramaz ve gazetecilik yapamaz. 1936 yılının başlarında Ankara’nın meşhur Karpiç Lokantası’nda Atatürk ‘‘Hocam, yazım adeta okunmaz gibi olmasına rağmen bana yazı dersinden tam numara verdi... Aradan yıllar geçti... Hocamın oğlu** siyaset meydanında karşıma çıktı... Bana sıfır numara vermeye kalkıştı’’ diye fırçalamıştır. Daha sonra Yalman’a gazetecilik yapmayı isteyip istemediğini sormuş ve ‘‘istiyorum’’ cevabından sonra Atatürk, Yalman’a bir şeyler yazdırmış ve bu yazılanları bir sandalye üzerine çıkararak buradaki insanlara, sonra da gazetede bütün halka duyurmasını, bunu yaparsa gazete çıkarabileceğini söylemiştir. Ancak Yalman’ın metni okumasını beğenmemiş, ‘‘çoşku okumuyorsun’’ diye eşini sandalyeye çıkararak metni ona coşku ile okutmuştur. Artık muhalefet yapmayacağına dair Yalman söz vermiş ve bundan sonra tekrar basın hayatına dönebilmiştir (Kocabaşoğlu, 2007,587-588). Yalman’ın anıları da basın tarihi için bu bakımdan önemli eserlerdendir (Yalman, 1970).

Hüseyin Cahid Yalçın, İttihatçı olduğu için Hürriyet ve İtilaf hükümetlerince baskıya maruz kalmış, Tanin’in kapatılması üzerine Renin, o da kapatılınca Cenin, bu da kapatılınca Senin adıyla gazetesini çıkarmıştır. Yalçın İttihatçılığına rağmen onların devrinde de

** ‘‘Hocamın oğlu’’ diyerek Yalman’ı kastediyor. Yalman’ın babası Selanik Askeri Rüştiyesinde Mustafa Kemal’in hocası imiş.

mağduriyetler yaşamıştır. Partinin sloganları yerine kendi demokrasi anlayışını yazması İttihatçıların işine gelmiyordu. Dolayısıyla “Her devirde muhalif” olan Hüseyin Cahit bu muhalefetinin faturasını türlü şekillerde ödeyecektir. Mesela Lozan görüşmeleri esnasında Rıza Nur’u eleştirmesi üzerine İsmet Paşa ona haber ambargosu koymaya kalkmış, Asım Us’un, bu durumda haberleri yabancılardan alacağını ve bunun da iyi olmayacağını söylemesi üzerine Paşa bu inancından vazgeçmiş, ancak bir süre sonra aralarındaki tatsızlık devam edince Hüseyin Cahit Lozan’dan ayrılıp yurda dönmek zorunda kalmıştır (Us, 1964: ss.80-85).

Cumhuriyet döneminde ise İttihatçı bakış açısıyla bu defa da Atatürk’ü eleştirmiş ve sadece ona karşı olduğundan, onun kaldırdığı Hilafeti, inanmadığı halde savunmuş ve Atatürk için “askerî bir diktatörlük kuruyor” eleştirileri yapmıştır. Hâliyle tekrar cezaya çarptırılmış ve Çorum’a sürülmüştür. Ancak İnönü’nün Atatürk’ün muhaliflerini kazanma siyaseti üzerine 1938 sonrasında Milli Şef’in affına mazhar olarak milletvekili yapılmıştır. Bundan sonra o, sanki hiç sürgüne ve gazete kapatılmalarına maruz kalmamış gibi Tek Parti diktatörlüğünü savunmaya kalkmış ve hasım gördüğü gazetelere ve fikir sahiplerine karşı yasakçılığı desteklemiştir. Zaman zaman Tek Parti yönetimlerinin mağduru olan Hüseyin Cahit Yalçın’ın bu fikirlerini anlamak zordur. Örneğimizi daha sonraki bir dönemden veriyoruz: “Demokrat Parti(si) lazımdır; fakat faydası ancak kontrol ve tenkit mevkiinde kalmasındadır. Çünkü bu vazifeyi iyi gördükçe hükümeti ikaz eder ve daha iyi iş görmeye mecbur bırakır. Kendisini normal, sağlam ve tam manasıyla bir siyasi parti zannettiği zaman yolunu şaşırmış demektir” (Yalçın, Ulus, 1948; Burçak, 1997: s. 649). Görülüyor ki, DP bir muhalefet ve kontrol partisi olsun, CHP’yi eleştirsin, hatalarını söylesin, ama yanılıp da iktidara gelmeye çalışmasın! İşte rejimin basını ve onun en büyük kalemsörü! Tabi bu yayınları sonucu çok ilerlemiş yaşına rağmen DP döneminde de bir mahkûmiyet görmüştür.

Çok fazla partici olmayan ve daha ağırbaşlı bir edebiyatçı kimliği ile temayüz etmiş Kadrocuların önderi Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun bir değerlendirmesi, bazın mensupları hakkında fikir edinmemize yardımcı olacaktır. Serbest Fırka’nın kuruluş sebeplerini anlatırken ünlü romancımız “halk arasındaki mırıltı ve dırıltıların bir muhale-

fet partisinde yüksek sesle dile getirilmesinin” düşünül­düğünden bahsetmişti (Karaosmanoğlu, 1984,115). “Halkçı” bir Parti’nin savunucusu ve usta bir edebiyatçı olan bir aydının, halkın ‘açız, çıplağız ve perişanız’ şeklinde 1930 Türkiye’sindeki haklı taleplerini “mırıldı, dırıldı” diye küçümseyerek anlatması dikkatle ele alınması gereken bir tavidir. En makullerinden bir Tek Parti gazetecisi, romancısı ve diplomatı o devrin zihniyetini ve halka tepeden bakışın güzel bir örneğini göstermektedir.

Halka, muhaliflere ve demokrasiye hakaret edip totaliter rejimleri öven Tek Parti basın üstatlarına birkaç örnek vereceksek, bunlardan biri Falih Rıfki Atay’dır. Aslında Atatürk’ün yanında bulunduğu için onun hakkında bilgi ve övgüleri yazdığı Çankaya veya *Babamız Atatürk* gibi kitapları ve bazı seyahat yazıları ile tanınan bu yazar Tek Partili rejime ve otoriteryen tavra destek veriyor ve muhalifleri “alçak” ilan ediyordu. Komünist ve faşist nizamlardan, Moskova’nın “yığın terbiyesi” ve “faşizmin korporasyon” metodlarından bahsediyor; İtalya’da demokrasi kaldırılıp Faşizm gelince “sokağın pisliği kalktı ve İtalyan milliyetperverinin eğilmiş başı yukarıya kalktı” gibi üçüncü sınıf ve yanlış tespitleriyle demokrasi düşmanlığı yapıyordu (Yetkin, 1990: 34-35). Kısacası açıkça Falih Rıfki komünizm ile faşizmin karması rejim istiyordu (Falih Rıfki, 1930:1; Falih Rıfki,1931:20; Falih Rıfki, 1932: 1).

Faşizme, Mussolini ve Hitlere övgüler konusuna 1923’ten beri kapatılmayan tek gazete* Cumhuriyet’in sahibi ve başyazarı Yunus Nadi de katılıyor, bir yazısında Hitler Almanya’sına övgüler yapıyor, başka bir yazısında “çocuk devletindir” diyerek belli mahfillerde çocukların nasıl da bir militan olarak yetiştirilmesi gerektiğini faşizm örneğine göre överek açıklıyordu (Yetkin, 1990: ss.39-40).

Türk matbuat tarihinde büyük muharrir veya gazete patronlarının hatıraları, basın tarihi ve problemleri bakımından çok manidar bilgiler vermektedir. Ahmed Rasim, Ebuzziya ailesi mensupları, Mevlanza-de Rıfat, Eşref Edip, Mehmed Akif Ersoy, Hüseyin Cahid Yalçın, Ahmed İhsan Tokgöz, Refik Halid Karay, Ali Kemal, Ağaoglu Ahmed,

* Ara sıra kapatılmış olmakla birlikte 1923-2022 arasında devam eden tek gazetedir.

Mahmud Sadak, Yunus Nadi, Ali Naci Karacan, Sertel'ler, Hakkı Tarık Us, Yaşar Nabi Nayır, Ahmed Emin Yalman ve daha sonrakilerin matbuat hatıraları sadece basınla ilgili değil, ilave olarak siyaset, kültür, sanat, iktisat vs alanlarda yakın tarihin en önemli kaynağını oluşturmaktadırlar.

Bunlara birkaç misal vererek fikrimizi daha net ortaya koyabiliriz. Propaganda ve reklam yapmak birçok kurum, parti ve şirket için hayatta kalabilmenin ilk şartıdır. Bunlar büyük ölçüde basınüzzerinden yapıldığından, basın bunun hem nimetlerini hem de külfetlerini görmüştür. İktidarı desteklemeyenlerin hükümet ve devlet ilanlarından pay alamayacağı gibi, özel sektördeki patronlar da siyasetçilerce istenmeyen gazetelere reklam vermekten imtina ederler.* Dahası “gazetenizde rakip politikacının ismini benim isimimden daha büyük puntolarla yazdın” veya “rakibin ismini benim isimimden daha yukarıya yazdın” hatta “rakip partiye dair haberler bizimkilerden daha ayrıntılı” gibi şikâyetler bile gazetenin ilan ve reklam almasını engelleyebiliyordu. Görüldüğü gibi fikir ve politikalarını eleştirmekten bahsetmiyoruz. Tenkitleri olan zaten kendileri yok olmaktadır. Yani demokrasinin zayıf olduğu rejimlerde muhalif olan yok olur. Sadece muhalefet mi suç? Bitaraflık da kabul edilemezdi! Türkiye’de “bitaraf olan bertaraf olur” şeklinde bir söz daima kullanılmıştır. Mete Tunçay, Erken Cumhuriyet devrinde tarafsız gazetecilerin varlığını sürdürmediğini belirtirken haklıdır. Değil muhalefet etmek tarafsız iseniz gazeteniz yayınını sürdürüyordu. Tunçay’a göre Abdülhamid ve İttihatçılarla Cumhuriyetin basına yaklaşım farkı şöyle idi: “Osmanlı mutlakiyetinde de basın hükümetin istemediklerini yazamazdı. Türkiye Cumhuriyeti’nin Tek Partili zamanında ise basın hükümetin istediklerini yazardı” (Kocabaşoğlu, 2007:573).

Tarafsızlar ve muhalifler gazete-dergi çıkaramayınca ve yazamayınca işler kolaylaşmaktadır. Tek Parti döneminde Osmanlı etkisinde bulunan veya liberal, demokrat, hilafeti savunan vs İstanbul basını Takrir- i Sükûn Kanunu, İstiklal Mahkemeleri ve diğer yasaklarla

* Bu konuda örneğimiz 1960 darbe döneminden olacaktır. Darbeden sonra Koç Holding darbecilere destek için 26 kg altın, 1 bina ve Koç grubunun 14 firması birer kilo altın, 250 Reşat altını ve 235 bin lira bağışladılar. İnönü’nün damadı Tokar’ın Akis dergisi reklam vermek isteyenlerin çokluğu üzerine sayfa sayısını artırmış ve fiyatını 125 kuruştan 100 kuruşa indirmiştir (Demirel, 1911: 363).

susturulmuştur. Harf inkılabı sonrasında ise Ankara'nın savunucusu olan basına yeni harflere geçiş için destek verilirken diğerlerine verilmemekle ciddi bir temizleme işi de yapılmış oluyordu. Böylece basın tamamen rejimin destekçisi durumuna gelmişti. Tek Parti dönemi ve özellikle 1928 harf inkılabı sonrası basında tirajlar aşırı hâlde düşmüştü. Bunun başlıca üç sebebi vardı. Birincisi Tek Parti'ye övgüler yapıp sloganlarını her gün yeni fikirler gibi tekrarlamak** olurken ikinci sebep Takrir-i Sükûn uygulamalarıyla her düşünce (sol, sağ, dinî, millî, liberal, demokrat vs) men edildiğinden gazetelerin havadan sudan bahseder olmaları sonucu vatandaşın gazetelere rağbetinin azalması olmuştur. Üçüncü sebep, harf inkılabından sonra yeni alfabe ile okuryazarlığın çok düşük orana inmesinin gazete satışlarını olumsuz etkilemesiydi. Öyle ki bütün devlet desteklerine rağmen gazete satışları 1934 yılına kadar 1928 öncesine ulaşamamıştır (Tunçay, 1989: 232).

Tek Parti devrindeki gazete sayıları ile çok partili dönemdeki sayılara bakmanın da bir yararı olacağını düşünüyoruz. Türkiye'de 1940 yılında toplam 267 gazete ve mecmua neşredilirken 1952'de bu sayı 1607 olmuştur. Aynı oranda nüfus veya okuryazarlık artmayacağına göre bu durum vatandaşın Tek Parti döneminde havadan sudan bahsedenden, her gün aynı "inkılaplarımız, ilkelerimiz, ilericiliğimiz..." laflarının tekrarlandığı ortamda basına iltifat etmediğini gösterirken; çok partili dönemde*** insanların artık ülke meselelerinin serbestçe yazılıp tartışıldığı gazetelere ilgi duymaya başladıklarını göstermektedir.****

** Bir örnek Ali Naci Karacan'ın partiyi, inkılapları ve iktidarı öven yazılardan dolayı gazetesi İnkılap'ın satışının çok düşük olması ve 153 sayı sonunda kapanmasıdır. "Siyasi iktidara övgüler düzmekle gazete satılmıyordu." (Kocabaşoğlu, 2007:589).

*** Çok partili döneme geçişle birlikte CHP basını da daha özgürleşmiş, ayakları yere sağlam basmış ve Tek Parti döneminde tartışmadıkları konuları tartışır olmuşlardır. Öyle ki 1947 Kurultayında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü "rejimi demokratikleştirmeye çalışıyoruz" demiştir ki bu manidardır. Zira kendisi 24 yıldır iktidarda olan bir parti 1947'de neden rejimin demokratik olmadığını ve demokratikleştirilmesi gerektiğini söyler. Bütün bu değişiklikler 12 Temmuz Beyannameyi ve sonrası gelişmelerle açıklanır. Artık tek dereceli seçim vardır, vatandaş doğrudan bir partiyi seçip iktidar yapacaktır. Tek Parti devrinde vatandaş CHP'nin gösterdiği adayları ikinci seçmen olarak seçiyor, onlar da partinin gösterdiği milletvekili adaylarını seçiyordu. Yani gerçekte seçim yoktu. Ama 1946'daki olaylı sakat seçimden sonra bunun böyle süremeyeceğini gören İnönü işte rejimi demokratlaştırmaya çalışmış, basın yasaları, seçim yasaları vs demokratikleştirilmeye başlanmıştır. Tek Parti'nin önde gelen politikacılarından Hilmi Uran bile Çok Partili hayatın kendi partileri CHP'ye de yaradığını söylemiştir. (Sakal, 2007: 1320).

**** Türkiye'de Tek Parti dönemi basının siyasetten uzak genel bir muhteva analizi yapılmamıştır. Bir küçük istisna olarak Arif Nihat Asya'nın (Asya,1976: ss.179-180) Kalem başlıklı yazısıdır. Bu yazıdan bazı kısımları alıyoruz:

Çok Partili döneme geçiş birçok alanda olduğu gibi basını da olumlu etkilemiş, bu sahada birçok idari ve kanuni düzenlemeler yapılmıştır.

Gerçekten Tek Parti Dönemi'nde basında muhalefet yapılması imkânsızdı. Zaten Tek Parti adlandırması her şeyi anlatmaktadır. Muhalif parti yoksa muhalif dernek ve muhalif gazete de yoktur. Basın-devlet (hükümet) ilişkileri için havuç ve sopa benzetmesi yapılır ki, gerçekten yerindedir. Tek Partili totaliter/otoriter rejimlerde ve formel demokrasilerde Cooptation sistemi denen bir menfaat çemberi oluşturulur. Rejime destek veren basın patronları, muharrirler ve diğer yazarlar iktidar nimetlerinden faydalandırılır. Türkiye'de taşra basınına mali destek, mürekkep, kâğıt, baskı makineleri vs desteği yapıldığı gibi, İstanbul ve Ankara basınına aynı desteklere ilave olarak menfaat çemberinin daha ballı halkalarına alınmaları söz konusu idi. Böylece Parti-Devlet'in bir parçası demek olan gazete patron ve sermuharrirleri (başyazarlar) milletvekili yapılarak siyasi ve idari cihazın bir parçası olmaları sağlanıyordu. Üstelik bu gazetecilerin bazıları aralıksız 5-6, hatta bazıları 7 dönem milletvekilliği yapmışlardı. Birkaç örnekle bunu pekiştirebiliriz. Yunus Nadi 1, 2, 3, 4, 5, 6. dönem-

"Bir kalem armağan ettiler

- Açık yaz, duru yaz; güzel yaz, sağa sola mürekkep sıçratma! Dediler.
- Havadan bahsedeyim mi? dedim.
- Ortalığı günlük güneşlik göster ki senin de günün doğsun, dediler.
- Ya öyle değilse, dedim.
- Barometrenin vazifesini barometreye bırak, dediler.
- Sudan bahsedeyim mi? Dedim.
- Kalemimi çamura batırma, dediler.
- Ay başıdır, maaşlardan söz açayım mı? dedim.
- Bordroyu herkesten önce imzalamaya bak, dediler.
- Kıyıda bucakta konular var ki, el sürülmemiş, dedim.
- Merkezden uzaklaşma, dediler.
- Artık çok oluyorsunuz, dilediğimi yazacağım, dedim.
- Karışmam, kalemi veren geri almasını da bilir, dediler.
- Vermem, dedim.
- Öyleyse kalemimi iğdiç ederiz, dediler.
- Bir dolma kalem bir enjeksiyona ne kadar benziyor, dedim.
- Okuyucunu morfinle ki rahat rahat uyusun ve kendine de kinin iğnesi yaptırmayı unutma ki sıtman geçsin, dediler.
- Böyle oklava gibi kalem sizin olsun, dedim
- Hakikatleri yufka açar gibi açıp ortaya serme, dediler.
- Benim elimde kalem ok gibi olmalıdır, dedim.
- Oka, süngüye, kargıya değil, kalkana ihtiyacı olan bir zavallısın, haddini bil, dediler.
- Böyle düdüğ gibi kalem olmaz, dedim.
- Arabamızdasın, çalacaksın, dediler.
- O halde başlıyorum, dedim.
- Öyle süngü tutar gibi kalem tutulmaz, dediler.
- Ya kaşık tutar gibi mi tutayım, dedim.
- Evet... Yoksa aç kalırsın, dediler.

lerde milletvekilidir. Falih Rıfki 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.; Fazıl Ahmet Aykaç 3, 4, 5, 6, 7, 8.; M. Esat Bozkurt 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.; Nafi Atif Kansu 3, 4, 5, 6, 7, 8.; Necmeddin Sadık (Sadak) 3, 4, 5, 6, 7, 8.; Tevfik Fikret Silay 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.; M. Asım Us 3, 4, 5, 6, 7, 8.; Hüseyin Cahit Yalçın 5, 6, 7, 8, 9.; listede böyle 45 gazetecinin adı vardır, bir dönemden 8 döneme kadar TBMM’de parlamenter olarak bulunan gazeteciler iktidar çarkının bir dişlisi gibidirler (Kocabaşoğlu, 2007:596). Ağaoğlu Ahmed tek partili sisteme hizmet ettiği müddetçe, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü ve milletvekili olmuş, Serbest Fırka hadisesinde CHF (CHP)’yi eleştirdiğinden, artık vekil yapılmadığı gibi üniversite hocalığından ve gazetecilikten de men edilmiş, hatta son gazetesi *Akın* bizzat Atatürk’ün emriyle kapatılmıştır (Sakal, 1999, ss.57-60). Tek Parti döneminin adeta bu kayd-ı hayat şartıyla milletvekili yapılan kişileri bazen bakan, genel müdür, yönetim kurulu üyesi gibi görevlerde de bulunuyor, Çankaya köşkündeki Atatürk’ün ve daha sonra İnönü’nün meclislerine çağrılıyorlar, ayrıca CHP’de görevler alıyorlardı. Bütün bunlar bu kişilerin idare cihazının bir parçası, iktidarın bir elemanı ve menfaatler halkasının paydaşı olmalarını sağlıyordu. Bu durum bu kişilerin menfaattarı oldukları rejimi savunmalarına, adeta rejimin propagandacısı ve militanı gibi davranmalarına yol açıyordu.

Tek Parti basını hakkında değerli bir çalışmada Şerif Mardin (Mardin, 1990:9-22) bazı tespitler yapmıştır. “Siyasi Fikir Tarihi Çalışmalarında Muhteva Analizi” başlıklı yazısında Mardin, Halk Evleri’nin ve partinin yayın organı olan *Ülkü* dergisinin 1933-1948 arası 15 yıllık yayın politikasını değerlendirmiştir. Nazi yayın organı *Völkischer Beobachter* ile karşılaştırıldığında *Ülkü*, farklı görüş ve fikirlerin sayfalarda yer alması bakımından bu Nazi yayın organından daha geri bulunmuştur. ‘Devrimimiz, ilkelerimiz, ilericiliğimiz, iç düşmanlar, dış düşmanlar’ gibi konular sayfalara hâkim iken dergide vatandaşın dertleri, işçi hakları, köylünün durumu, memurların sorunları, eşitlik, adalet gibi kavramlar ve konuların bazıları dergide hiç yoktur, bazıları da çok nadir ve yetersizce işlenmiştir.

Kısaca şöyle belirtmeliyiz ki Türk Tek Parti döneminde partili basın, devlet ve hükümet tarafından desteklendiği gibi, rejimin tam savunucusu ve muhaliflere karşı en sert fikirleri savunan insanlar da basından gelenler olmuştur. Menfaat çemberinin içinde olmanın verdiği ruhla

böyle bir basın mensubu ayrıcalıklarını korumak ister, “şef”e övgülerde sınır tanımaz, rejimin totaliterleşmesi için İtalya, Almanya ve Rusya gibi yerlerde örnekler arar, topluma ve hükûmete alternatif otoriter politika arayış ve önerileri yapar.*

Tek Parti'nin basına hâkim olmasını sağlayan diğer destek (havuç) uygulamalarından da söz edilmelidir. “Parti umdelerini yayan ve propagandasını yapan” gazeteler her türlü desteği görüyordu. “Partiyi destekleyen yayınların hükûmet daireleri ve iktisadi müessesler tarafından alınması”; “Parti'nin aleyhinde neşriyat yapan gazete ve dergilerin” ise “himaye edilmemesi” Parti'nin teftiş raporlarına kadar girmiştir. Bir belgedeki şu bilgi çok aydınlatıcıdır: Basında parti aleyhinde yayın yapanlar öğretmenlik gibi fikir yayıcı işlerde çalıştırılmamalıdır (BCA CHP.K. 490.01/728,493.1).

Tek Parti döneminde Partinin basına nasıl hâkim olacağı devamlı tartışılmış, bu alanda hep arayışlar sürmüştü ve politikalar belirlenmiştir. Bu konudaki fikirlerden birini geliştiren Burhan Asaf 1931' de şöyle yazıyordu. “*Gazetecilerin eğitimini üniversite vermesin, Parti versin. İnkılabımızın ne olduğunu yaparak öğrensinler*” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Kanun-ı evvel 1931). 1931 yılında CHP'de Recep Peker'in üçüncü kez genel sekreterliğe getirilmesi ve CHP Üçüncü Kongresi'nde alınan kararlarla “parti-devlet” kaynaşması başlamış ve daha totaliter bir devlet yapısına doğru yönelmişlerdir. Bu kongrede alınan kararlar istikametinde baskıcı bir Matbuat Kanunu çıkarılmıştır. İlginçtir ki, bu totaliter kanun ikisi gazeteci kökenli milletvekili olan Fazıl Ahmet (Aykaç) ve Ahmet İhsan (Tokgöz)** ve hukukçu milletvekili Ahmet Süreyya (Örgeevren)'in basının kötülüklerinden memleketi korumak için alınması gereken tedbirler meyanında verdikleri soru önergesi üzerine mecliste “tartışılarak”*** gazeteci Hakkı Tarık (Us) dışında bir-

* Çetin Yetkin kitabında bir bölüme buna göre ad vermiştir: “CHP Yazarlarının Arayış ve Önerileri”. Burada Zeki Mesut, Falih Rıfki, Yakup Kadri, Yunus Nadi, Selim Sırrı (Tarcan), Kazım Nami Duru ve Baki Süha Ediboğlu'nun faşizmi ve tek parti sistemlerini öven teklifler yaptıklarını görüyoruz... (Yetkin,1990:21-42).

** Bu Ahmet İhsan, II. Meşrutiyet ilan edilince arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'da İngiliz Büyükelçisinin arabasındaki atı çözüp kendileri elçinin arabasını gideceği mahalle kadar çekmişlerdir!

*** Tek Parti döneminde yapılan kanunların hiçbiri TBMM'de tartışılarak çıkmıyordu. Çıkacak yasalar Cumhurbaşkanı Atatürk (İnönü döneminde İnönü), başbakan ve Parti genel sekreteri (ki hükümetteki görevi İçişleri Bakanı idi) tarafından basına kapalı olan Parti kurulunda (o zamanki adı Genbaşkur) karara bağlanır, ertesi günü bunu meclise getirtirlerdi. Atatürk veya İnönü'nün

çoğu gazeteci olan-bütün vekillerin oylarıyla çıkarılmıştır. (Koca-başoğlu, 2007: 590).

Cumhuriyetin Tek Partili döneminde “hükümetin politikasına dokunur” mahiyette yazılardan dolayı nice yayın organları kapatılmış, toplatılmış, yazarları ve sorumluları türlü hak mahrumiyetlerine, mali yaptırımlara, hapis veya sürgün cezalarına maruz kalmışlardır. Bu yasaklar listesinde birçok dinî yayın ve özellikle “Namaz Hocası” gibi kitaplar da bulunduğu gibi, sonradan “solcu” olarak bilinen ve CHP’ye yakın duran aydınlar, mesela Rifat Ilgaz’ın Sınıf adlı eseri ve bazı “Türkçü” yayınlar da bulunmaktaydı (Yılmaz, 1998:53-80). Daha açıkçası Tek Parti’nin ilkeler yorumuna aynen uymayan, mesela milliyetçiliği, devletçiliği veya laikliği onlardan farklı yorumlayan insanlar ve basın derhal cezalandırılıyordu. Bu da şeriatçı, hilafetçi, Osmanlıcı, komünist ve başka ülkelerin ajanı gibi daha ciddi suçlamalara gerek olmadan mahkûmiyetler alındığı anlamına gelmektedir.

Atatürk’ün “basın hürriyetinden doğacak mahzurları yine basın hürriyeti sayesinde aşmak” (Atatürk, 1989: 348) şeklindeki doğru fikri Tek Parti döneminde uygulanmamıştır. Maalesef sonraki kısmi demokratikleşme dönemlerinde de uygulanması yeterli değildir. Bunun sebebini tartışmak bu yazının sınır ve hacmini aşmaktadır. Ancak kısaca fikrimizi söylemek gerekirse, Atatürk’ün önceliği demokrasiyi değil, inkılapları yerleştirmek ve cumhuriyeti kalıcı kılmaktı. Ara sıra bahsettiği demokrasi ve onun gereği olan basın özgürlüğü bunlardan sonra düşünölmeliydi.

Sonuç

Osmanlı’dan Cumhuriyete basın ve rejim ikilisi birbiri ile paralel gelişmiş, rejim otoriterleştikçe basına yapılan baskılar artmış, demokratikleşme hâlinde basın kısmen daha fazla hürriyet iklimine girmiştir. İktidarlar kendilerinin propagandasını yapıp övgüler yazan basın kurumlarına ve kişilere bunun karşılığında her desteği vermiştir.

Parti Genbaşkur’unda kabul ettiği bir yasaya mecliste haliyle kimse itiraz edemez, göstermelik tartışmalardan sonra, belki kanun yazma tekniğine göre bazı kısımları hukukçu vekillerce düzeltilerek kanunlaştırılırdı. Buna “Oybirlikli Demokrasi” diyorlar! (Demirel, 2007:725-750).

Tek Parti Dönemi'nde iktidar ve parti devletle birleşik olduğundan basına karşı bu tavır daha etkili olmuş ve hışma uğrayan sadece iktidarın değil devletin de hışmına uğramış; aynı şekilde destek de devlet desteğine dönüşmüştür. Daha açıkçası Türkiye'de siyasi anlayış ve devlet aklı rejime destek verecek olan basını desteklemenin ötesinde hep yanına almış, dönemler boyu yandaşı olan basın mensuplarını milletvekili yapmış, onları mali ve idari açılardan güçlendirmiştir. Lider kadronun kafasındaki rejime destek vermeyen, karşı olan, hatta destek vermeyeceği tahmin edilenler ise ya açıktan veya dolaylı olarak suçlanmış ve iktidarın uzağında tutulmuşlardır. İktidarın uzağında olanların gazete ve dergileri kapatılır ve er-geç hapse atılır veya uzaklara gönderilirlerdi. Bu uzaklaştırma işine teb'id edilme deniyordu.*

Basın kültüründe hiç de çağdaş ve demokrat olmayan, mesela Faşizmi övenler 6-7 dönem sürekli milletvekili yapıldığı gibi, Osmanlı sempatisi, saltanat veya Hilafet yanlısı, şeriat (din) savunucusu olanlar, dini yaşamak isteyenler, inançlarına göre eğitim ve yayını savunanlar veya o yolda oldukları intibai verenler, demokrat veya liberal olup çok partili rejimi özleyenler... Bunlar gazete çıkaramadıkları gibi sıkça sürgüne gönderilmiş veya yurdu terk etmeye mecbur kalmışlardır. Devirlere göre sol veya komünist olanlar, solun içinden çıkan bölücülüğü destekleyenler, milliyetçiler (çoğu kere Turancılık suçlaması ile) ve (az veya kısmen) liberal-demokrat olanlar da devletin ve idarenin gazabına maruz kalmışlardır.

Hür basının hem halka serbest ve doğru haber ve fikirler vermesinin, hem de iktidar icraatlarını (özellikle yanlışlarını) eleştirmesinin ne büyük bir nimet olduğunu Türkiye tarihinde hiçbir politikacı görememiştir. Zira halk, idarî makamlardaki kişiler, aydınlar ve politikacılar doğru bilgilenmiş iseler kolay kolay yanlış yapmazlar ve nadiren yapılan hatalar yine basın tarafından ülkeye duyurulacağından, o hatadan erken dönülür. Dolayısıyla doğru haberler, çağdaş bilime göre gerçeklerin yazılması, kültür, sanat ve bilimin doğru olarak halka ve yöneticilere ulaşması bütün halkın ve yöneticilerin ücretsiz olarak gerçekleri anlatan danışmanlara sahip olduğu anlamına gelmektedir.

* Gazeteci ve aydın sürgünleri II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde genellikle teb'id (uzaklaştırma), mütebaid (uzaklaştırılan) ifadeleri kullanılmıştır.

Ancak Türkiye’de ne yöneticiler, ne partiler ve gruplar ne de gazeteciler bu doğruları almaya ve vermeye hiç talip olmamışlar ve olmamaktadırlar. Özellikle iktidarları ve devleti eleştirdiğimiz bu yazıda, zaman zaman basının da gerçekleri nasıl çarpıttığı, kendileri gibi düşünmeyenlere nasıl baskı yapılmasını talep ettiklerini ve bu hâliyle hürriyeti çok da hak etmediklerini maalesef görüyoruz. Yine de bütün bunlara rağmen hür basını destekliyor ve bekliyoruz.

Kaynakça

1. Asya, Arif Nihat (1976) *Bütün Eserleri Nesirler: 5 Kubbeler*, İstanbul, Ötüken Yayınevi.
2. Atatürk (1989), *Söylev ve Demeçler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
3. BCA CHP K. 490.01 / 728, 493. 1.
4. Birinci, Ali (1990.) *Hürriyet ve İtilaf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkiye Karşı Çıkanlar*, İstanbul, Dergah Yay.
5. Burçak, R. Salim, (1997) “Çok Partili Hayata Geçişimiz Üzerinde II. Dünya Savaşının Etkisi”, *Yeni Türkiye Türk Demokrasisi Özel Sayı*, (17), 644-650.
6. Demirel, Meral, (2007) “Oybirlikli Demokrasi” Açısından 1920-1945 Arasında TBMM’deki Oylamalar” (.725-750) *Mete Tunçay’a Armağan*, (ed. Mehmet Ö. Alkan vd.). İstanbul, İletişim Yayınları.
7. Demirel, Tanel, (2011), *Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi yayınları.
8. Falih Rıfki, (19 Teşrinisani 1930) “İnkılapçı Metodlar”, Cumhuriyet
9. Falih Rıfki, (1931) *Yeni Rusya*, Ankara. Hakimiyeti Milliye Matbaası.
10. Falih Rıfki, (25 Mayıs 1932),”Dünkü, İtalya ve Bugünkü İtalya”, *Cumhuriyet*,
11. Günyol, Vedat,(1977), “Matbuat”, İslam Ansiklopedisi, C.7, s.367-380
12. *Hakimiyet-i Milliye*, (8 Kanun-ı evvel 193).
13. Karaosmanoğlu, Y. Kadri, (1984). *Politikada 45 Yıl*, İstanbul, İletişim Yay.
14. Karay, Refik Halid, (2011), *Bir Ömür Boyunca*, Ankara TTK Basımevi
15. Karay, Refik Halid, (1992) *Minelbab İlelmihrab* İnkılap Kitabevi, İstanbul.

16. Kocabaşoğlu, Uygur, (2007), Tek Partinin “Matbuat”ı Üzerine Gözlemler”, (ss.573-602). *Mete Tunçay’a Armağan*, (der): Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, İletişim Yayınları, İstanbul.
17. Mardin, Şerif,(1990) *Siyasal Sosyal Bilimler Makaleler 2*, İstanbul. İletişim yay.
18. Sakal, Fahri,(1999), *Ağaoğlu Ahmed Bey*, Ankara, TTK basımevi.
19. Sakal, Fahri,(2007) “Bir Tek Parti Politikacısının Propaganda Konuşmaları”, *Turkish Studies*, (2/4 Fall) s. 1310-1322.
20. Tunçay, Mete,(1989) *T.C.’nde Tek – Parti Yönetimi’nin Kurulması*, İstanbul, Cem Yayınevi 2.bs.
21. Us, Asım, (1964), *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım*, İstanbul, Vakıf Matbaası.
22. Yalçın, Hüseyin C. (1948), “Parti Hayatımızda Bir Tecrübe” *Ulus*, 14 Eylül, Ankara.
23. Yalman, A. Emin,(1970) *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945–1970)*, c. I-IV., İstanbul, Yenilik Basımevi.
24. Yetkin, Çetin,(1990), *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
25. Okay, M. Orhan- M. Ertuğrul Düzdağ (2003), “Mehmed Akif Ersoy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
26. Yılmaz, Mustafa, (1998). “Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar 1923–1945”, *Kebikeç*, Yıl, 3, 53-80.
27. Zürcher, Eric Jan, (2007), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Zafer Kiraz

Şimdi son sözü Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Bölümünden Öğretim Üyesi Doç. Dr. Sayın Ufuk Erdem'e vereceğim. Hocam siz de hoş geldiniz bir kere daha. Sizin başlığınız 1930-1938 arası iktidar ve basın arasındaki ilişkilere yönelik tarihsel bir değerlendirme. Şimdi, okulluyum ve alaylıyım; her ikisi bir arada tabii ki biraz araştırma yaptım. Öncelikle Minber diye Kurtuluş Savaşı'ndan önce çıkan bir gazeteye rastladım. Sonrasında siz anlatacaksınız, Sivas Kongresinin yayın organı İrade-i Millîye var, daha sonra Ankara'da çıkan Hakimiyet-i Millîye; yanlış hatırlamıyorsam Ankara'da çıkınca diğeri hayatına son veriyor. İstanbul'da Anadolu basınında genellikle eğlence amaçlı değil de siyasal amaçlı gazete ve dergilerin sayısı galiba yüzü aşkın. Hangi tarihte? 1919-1922 arası. Tabii İstanbul basını diyoruz, Anadolu basını diyoruz, onların kendi aralarında da bir takım ayrıldığı anlar var. Nedir bunlar? Millî Mücadele'yi destekleyenler ve karşı çıkanlar olmak üzere çok özel bir dönem bu gerçekten. Bu döneme ilişkin değerlendirmenizi sizden rica ediyoruz, buyurun hocam.

İktidar ve Basın Arasındaki İlişkilere Yönelik Tarihsel Bir Değerlendirme (1919-1938)

Doç. Dr. Ufuk Erdem | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Özet

Osmanlı Devleti'nin matbaa ile tanışması ve ilk Türkçe gazeteyi çıkartması Batı'nın girişimlerinden çok daha sonraki zamanlarda gerçekleşmiştir. Her ne kadar devlet bünyesinde ihtiyacı karşılayacak düzeyde bir haber ağının var olduğu bilirse de bunu matbaa ve basın açısından kurulu bir iletişim sistemi olarak değerlendirmek güçtür. 18. yüzyıldan itibaren ise Avrupa'daki gelişmelerin daha fazla takip edilme ihtiyacı gazeteye olan ilgiyi artırmıştır. Nitekim Vekayi-i Mısriye ve Takvim-i Vekayi ile başlayan gazete yayımlama süreci yavaş yavaş artmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlükçü ortam ile gazete sayısındaki artış da zirveye ulaşmıştır. Ancak savaş koşulları, sansür, kontrol ve denetim gibi uygulamaları beraberinde getirmiş ve basın hareket edebileceği özgür ortamı kaybetmiştir. Mondros Mütarekesi'yle birlikte ise farklı bir evreye girilmiş, gazeteler Millî Mücadele taraftarı

olanlar ve olmayanlar şeklinde ayrılmıştır. Millî Mücadele taraftarlarının en çok ihtiyaç duyduğu konulardan biri kendini anlatma dolayısıyla propaganda faaliyetleri olmuştur. Nitekim bu sorunu aşabilmek için de Mustafa Kemal Paşa'nın ulusal/uluslararası camiaya kendilerini anlatabilmek/tanıtabilmek ve kamuoyunu doğru bilgilerle yönlendirebilmek amacıyla -Millî Mücadele'nin henüz başlarında- girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Sivas'ta İrade-i Milliye ardından yarı resmî yayın organı olarak Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri çıkartılmış, Anadolu Ajansı ile Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilan sürecinde ve sonrasında da Millî Mücadele aleyhtarı basın ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasındaki kötü ilişki durumu bir müddet daha devam etmiştir. Bu duruma İstanbul'un Ankara'yı kabullen(e)memesi, Ankara'nın artık ülkenin yönetiminde tek söz sahibi olması ciddi anlamda etki etmiştir. Cumhuriyet idaresinin, basından temel beklentisi ise yeni rejimin ilke ve prensiplerinin yaygınlaştırılması sürecine katkı sağlaması yönünde olmuştur. Bu beklentinin dışında adımlar atan basının faaliyetleri kısıtlanmış ve birtakım yaptırımlara tabi tutulmuştur. Diğer taraftan basında ihtiyaç duyulan kanun eksikliği ise ancak 1931'de çıkarılan ve 1950 yılına kadar yürürlükte kalan, dönem dönem bazı maddeleri değiştirilen Matbuat Kanunu ile giderilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Basın, Matbuat Kanunu, Millî Mücadele, Gazete

Sayın Başkan, kıymetli misafirler, hanımefendiler, beyefendiler hepinizi saygı, sevgi ve muhabbetle selamlıyorum. Tabii son oturumun son konuşmacısı olmak çok mutlu olduğum bir durum değil; ancak elimden geldiğince sizi sıkmadan, dilim döndüğünce bir şeyler anlatmaya çalışacağım.

Avrupa'da ilk gazeteler 17. yüzyılda çıkmaya başlamış, 18. yüzyıldan itibaren artış göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde ise özellikle Fransız İhtilali'nden sonra dış dünyada yaşanan gelişmeleri takip edebilmek adına artan bir merak duygusu belirmiştir. Bu merak duygusunun da katkısıyla 19. yüzyıldan itibaren gazetecilik kurumsallaşmaya başlamıştır. Özellikle İkinci Meşrutiyet'le gelen özgürlük ortamıyla birlikte kurumsallaşmada ciddi bir artış yaşanmıştır. Diğer taraftan İttihat

Terakki iktidara gelmeden önceki basın sansürü üzerine inanılmaz bir siyaset güdecektir, yani basın sansüründen oldukça fazla şikâyetle bulunacaktır. Ancak kendisi iktidara geldikten sonra o şikâyetlerini unutacak, geçmişe rahmet okutur politikalar izleyecektir. Sanırım biraz da İttihat ve Terakki iktidar olmadan önce yani sorumluluk almadan önce dile getirdiği söylemleri gerçekleştirmenin kolay olduğunu farkına varacaktır. Bir anlamda bunu yaşayarak öğrenecektir, diyebiliriz.

Somut bir örnek vermek gerekirse İkinci Meşrutiyet döneminde 350'nin üstünde süreli yayının olduğu; ancak daha sonra Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşı dönemlerinde bu sayının 45'le 50 civarına düştüğünü görmekteyiz. Yani kapatılan ve sansüre uğrayan yayın sayısı oldukça fazladır. Tabii devam eden süreçte Birinci Dünya Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mondros Mütarekesi ile yeni bir evreye girilmiştir; artık basın üzerinde sadece iktidarın kontrolü değil bir de işgal kuvvetlerinin kontrolü başlamıştır. Hem iktidarın kontrolü hem de işgal kuvvetlerinin kontrolü basında ciddi problemlere neden olacaktır. Hatta bazen sansüre uğrayan gazeteler öyle bir hâle gelecek ki sütunlar boşaltılacaktır, yani gazeteyi açıyorsunuz sütunların yarısı boş çünkü belirli kelimeleri kullanmak yasak, belirli konularda açıklama yapmak yasak. Bu kullanımlar hemen Sansür Komisyonu tarafından çok da incelenmeden sansür edilebiliyor ve gazete bu şekilde çıkmak durumunda kalabiliyordu. Gazete kapatmanın yanısıra böyle bir sansür ve denetim durumu yayıncılığı ciddi anlamda zora sokmuştur.

Mondros Mütarekesi ile birlikte böyle bir dönem başlarken Anadolu'da da Millî Mücadele başlayacaktı. Millî Mücadele sürecinde, sayın oturma başkanının da ifade ettiği gibi, Mustafa Kemal Paşa gazete çıkarma fikrine ve olayların gerçeklerini duyurmaya çok önem veriyordu. Bunu mütareke döneminden itibaren gerçekleştirmeye çalışıyor; yani kendisi mütareke döneminde İstanbul'da para verip Minber gazetesini arkadaşı, daha sonra Serbest Fırkanın da kurucusu olacak olan Ali Fethi Bey'le birlikte çıkartıyor. Gazetede köşe yazarı gibi bazen müstear adla yazılar yazıyor. Kendisini tanıtıcı yani kendi propagandası anlamında Minber Gazetesini kullanmaya çalışıyor. Mekânlar değişecek, Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gidecek ama

DOÇ. DR. UFUK ERDEM | ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ,
POLATLI FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ, TARİH BÖLÜMÜ

devam eden süreçte Millî Mücadele'nin sesini duyurmaya yönelik girişimleri değişmeyecekti. Bu dönemde Paşa'nın iletişim ve haberleşme noktasında, telgraf noktasında çok aktif olduğunu, halka dayanan kurtuluş anlayışını ve her anlamda halk vurgusunu birçok yazışmasında vurguladığını görebiliriz. Erzurum'dan sonra Sivas'a geçilecek, Sivas'ta bir gazete çıkarılacaktır. Bu gazetenin ismi İrade-i Millîye'dir. Yani yine halka dayalı sistemi vurgulayan bir ifade tercih edilecekti.

Sivas'tan sonra Ankara'ya geçilecek. Ankara'da ise Hâkimiyet-i Millîye isminde bir gazete çıkarılacaktı. Bu gazete isimlerinden aynı zamanda Cumhuriyet'e geçişin işaretlerini de bulmak mümkündür. Bu isimlerden pekâlâ Cumhuriyet'e giden yolu görebilmemiz mümkün. Önceki oturumlarda sıkça Anadolu Ajansından bahsedildi. 6 Nisan'da kurulmuş, 8 Nisan'da Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'daki tüm komutanlara, valilere, vilayetlere, belediye başkanlarına yani sözünün yettiği bu anlamda ulaşılabilecek her yere Anadolu Ajansının kurulduğunu duyuracak ve şöyle diyecektir: "Kalbi İslam olan Osmanlı saltanat merkezinin düşman işgaline geçmesi ve bütün ulus ve vatanımızın en büyük tehlikeye uğramasının sonucu olarak bütün Rumeli ve Anadolu'nun giriştiği ulusal ve kutsal savaş sırasında halkın en doğru iç ve dış haberlerle aydınlatılması önemle göz önünde tutulmuş ve burada en yetkili kişilerden kurulu özel bir heyetin yönetiminde Anadolu Ajansı adı altında bir kurum kurulmuştur". Yani sadece kurum kurulmayacak aynı zamanda da Anadolu'ya bu kurumun misyonu, vizyonu hakkında da bir bilgilendirme yapılacak ki; bu tarihten sonra Millî Mücadele ile ilgili haberlerin alındığı ana kaynak Anadolu Ajansı olacaktır.

Anadolu Ajansından çıkan yazılar Anadolu'nun her tarafında doğru bilgilendirme anlamında ciddi bir hizmette bulunacaktır. Devam eden süreçte Matbuat ve İstihbarat Umumiye Müdüriyesi kurulacaktır. Hakkında hocalarımız çokça bilgi verdiler. Yine benden önceki konuşmacı Muhammet Bey görmediğimiz, bilmediğimiz bir künye defterinden bahsetti. Bu noktadan da baktığımızda demek ki sadece kurumların kuruluşu değil bunlara akredite dediğimiz işte bugün üye olanların kimlik bilgilerinin de tutulduğu bilgilerin günümüze kadar ulaşmış olması hem dünya basın tarihi açısından hem Türk dünyası hem de Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu coğrafya açısından oldukça önemlidir. Bu anlamda emeği geçenlere teşekkür ederiz.

Tabii Cumhuriyet'in ilanında ve sonrasında Millî Mücadele aleyhtarı basınla olan mücadele hemen bitmeyecektir. Aradaki husumetler bir müddet daha sürecek ancak Ankara yavaş yavaş kendisini kabul ettirmeye başlayacaktır. Yaşanan gelişmeler ister istemez İstanbul'la Ankara arasında bir çekişme durumu ortaya çıkartacaktır. Aslında ilk dönemlerde Ankara'nın artık ülke yönetiminde tek söz sahibi olması

İstanbul'un çok da kabullenebildiği bir durum olmayacaktır. Diğer taraftan konuya basın noktasında bakıldığında Cumhuriyet idaresinin temel beklentisi yeni rejimin ilke ve prensiplerinin yaygınlaştırılmasında basından faydalanabilmektir. Bir başka ifadeyle basından beklenti yeni rejimin ilke ve prensiplerine sahip çıkması olarak temellenmiştir. Bu temelin dışında hareket eden basın mensuplarının dönem dönem çeşitli yaptırımlara uğradıklarını görmekteyiz. Bu anlamda ilk olarak 1923 yılının sonunda bir gazeteci tutuklama süreci başlayacaktır. Çünkü bu gazeteciler saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet ilan edilmiş olmasına rağmen hilafetin varlığı dolayısıyla hilafet yanlısı yayınlar ya da eski rejimi çağrışım yaptıran yayınlar yapmayı sürdürüyorlardı. Bu tarz yayınlar yapan İstanbul basını, ciddi anlamda bir mahkeme süreci yaşayacak ve meşhur gazeteciler Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Emin Yalman, Velit Ebüzziya gibi isimler İstiklal Mahkemesinde yargılanacaklar ve beraat edecekler. Bu aslında bir mesajdı, yani gazetecilerin nasıl davranması gerektiğine yönelik bir mesajdı. Ayrıca yavaş yavaş ilişkilerin düzeltilmesi için de adımlar atılacaktır. Aradaki buzların eritmeye başlandığı bir sürece girilecek ve nitekim Mustafa Kemal Paşa 4 Şubat 1924'te İzmir'de İstanbul basınıyla bir araya gelecek ve aslında onlardan; milletin gerçek seda ve iradesinin belirtilmesi, Cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale vücuda getirilmesi, bu kalenin de bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi olması noktasında beklentileri olduğunu ifade edecektir.

Diğer taraftan Millî Mücadele aleyhtarı olan basınla ilgili çatışmalı durum da sürerken Lozan Anlaşması öncesinde bir genel af çıkarılması gündeme gelecek ama bu genel affın 150 kişiyi kapsaması yani 150'likler dediğimiz kısmın hariç tutulması ifade edilecek ki; Haziran 1924'te bu liste kesinleşecektir. 150'likler listesi dediğimiz listede on üç gazeteci vardır. Biraz önce hocamın ifade ettiği Refik Halit Karay ve Refii Cevat gibi isimler bu listenin en meşhurlarından. Bu isimler vatandaşlıktan çıkartılarak sürgün edilecekler, bunların ve aynı zamanda hanedanın herhangi bir şekilde Türkiye'ye göndermiş olduğu yayınlar yayımlanmayacaktı. Bunlara ait ya da 150'likler listesinde bulunan hanedan mensuplarına ait herhangi bir kimsenin Türkiye'ye göndermiş olduğu yayınların yayımlanmaması da kanunla garanti altına alınacaktır. Diğer taraftan 1924'te siyasi iklim değişecektir. Bir

muhalafet partisi fikriyle beraber basında ufak tefek farklı sesler çıkmaya başlamıştır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla birlikte artık resmî bir muhalafet olgusu ortaya çıkacak ve basının bir kısmı da Terakkiperverin yanında yer alarak, onu destekleyici yazılar yazmaya başlayacaktır. Bu, zaten iktidarı yeterince rahatsız eden bir durum ama üstüne bir de Şeyh Sait İsyanı gibi bir isyan eklenince bu sefer hem muhalif basın hem de muhalif siyaset anlamında bunları cezalandırmak ya da huzur ve sükûneti tesis etmek için Takrir-i Sükûn Kanunu çıkartılacaktır. Tabii Takrir-i Sükûn Kanunu'nda Bakanlar Kurulu kararıyla gazetelerin kapatılabileceğine dair bir madde de yer almaktadır. Bu anlamda yine baktığımızda cezalandırılan gazeteciler olacaktı ki o dönem muhalafet düşüncesine karşı sert bir tutum içerisinde olan Recep Peker, basına yönelik söylemlerinde de çok sert ifadeler kullanacaktır. İstanbul basınının ülkenin bu duruma gelmesinden mesul olduğunu ifade edecek, bu nedenle bu yayınları yapanları zehirli yılanlara benzetip yuvalarının da dezenfekte edilmesi gerektiğini söyleyecektir.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkartıldığı mart ayından ağustos ayına kadar yani birkaç ay içerisinde 14 gazete ve 1 derginin kapatıldığını görmekteyiz ki bu süreçte zaten muhalafetin siyaset ayağı olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da aynı akıbete uğrayacaktır. Gazeteciler İstiklal Mahkemesinde yargılanacak, sürgün cezalarına çarptırılacaklardı. Kimisi de hayatları boyunca bir daha gazete çıkarmamak sözüyle ancak serbest kalacaktır. Tabii Takrir-i Sükûn Kanunu'yla basında uzun süren, yaklaşık 5 yıl süren bir sessizlik dönemi başlayacaktır. Ardından 1926 yılında İzmir suikastı olayı yaşanacak ve İttihat Terakki'nin kalıntıları tamamen tasfiye edilecekti. 1927 yılına geldiğimizde ilginç bir kanun çıkartılacak. Sabah oturumunda TRT Genel Müdürü'nün TRT Çocuk üzerinden ifade ettiği hassasiyet durumuna örnek olarak nitelendirebileceğimiz kanun var: Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu. Yani 18 yaşından küçük çocukların maneviyatı üzerinde kötü tesir yapacak yayınların kontrol edilmesi noktasında o dönemin Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığında bir komisyon oluşturulacak ve küçüklere zarar verebilecek yayınlar denetlenecektir. Bu anlamda böyle bir yazı tespit edilirse yayının

üstünde küçüklere zararlıdır şeklinde herkesin görebileceği bir damganın yer alması kararlaştırılmıştır.

1928'e geldiğimizde Harf İnkılabı gerçekleşecektir. Bu da basın için ayrı bir probleme neden olacaktır. Çünkü baskı makinaları Arap alfabesi üzerinden kurgulandığı için tekrar Latin harflerine geçilirken problemler yaşanmaya başlanmıştır. Bu problemleri gidermek için idare basına üç yıllık bir geçiş süreci hakkı tanıyacak ve maddi anlamda da destek olmaya çalışacaktır.

1929'a gelindiğinde dünyada ciddi bir ekonomik bunalım baş gösterecek ve bunun Türkiye'ye de önemli yansımaları olacaktır. Diğer taraftan iç politikada, tek parti iktidarında sağlıklı bir denetleme durumu olmadığı için problemler ortaya çıkmaya başlayacaktır. Ancak daha önce Terakkiperver denemesi yaşandığı için Terakkiperver gibi bir yapıya da mesafeli bir durum söz konusudur. Yani aynı basın üzerinde nasıl bir kontrol durumu söz konusuysa muhalefet için de aynı yaklaşım durumu söz konusudur. Mevcut anlayış muhalefet olsun ama kontrollü bir muhalefet olsun, şeklindedir. Az önce Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Fethi Bey'in Minber gazetesini çıkarmış olmasından bahsetmiştim.

Şimdi bakın yıl 1930 oldu, bu güvenilir arkadaş Mustafa Kemal Paşa tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurmakla görevlendirilmiştir. Yani güvenilen, tanınan biri. Özellikle de daha önce yaşanan kötü durumlar tekrar etmesin diye Fethi Bey tercih edilecektir. Fethi Bey, Serbest Fırkayı kuracak ancak hangi görüşten olursa olsun bütün muhalefet inanılmaz bir şekilde Serbest Fırka çatısı altında toplanmaya başlayacaktır. Temel problem olarak ilke siyaset dediğimiz bir durum henüz söz konusu değildir. Herkesin kendisine yakın gördüğü siyasi bir durum vardır ancak bu dönemlerde bu anlamda bir muhalefet algısı söz konusu değildir.

Bir anlamda Cumhuriyet Halk Partisinin karşısında muhalefet olan nasıl bir yapı varsa hemen orada cephelenme gibi bir durum söz konusu olmuştur. Bu gelişmeler basına da yansımıştır. Kısmen biraz daha özgür bir ortamdan bahsedilebilir. Serbest Fırkanın yayın organı olarak niteleyebileceğimiz Yarın Gazetesi var ki bu gazete 80.000 gibi

ciddi satış rakamlarına ulaşıyor ve bu ister istemez iktidarı rahatsız etmeye başlıyor. Çünkü iktidarın elden gitme endişesi var. Nitekim Serbest Fırka belediye seçimlerine girip ciddi başarılar da kazanınca, iktidar bu sefer daha da saldırganlaşacaktır. Burada ilginç bir durum var ki o da Meclis'te gazeteci kökenli milletvekillerinin en çok saldırdığı meslek grubu yine gazeteciler olmuştur. Meclis'teki konuşmalarına bakıyorsunuz, birkaç isim sayayım; İstiklal Mahkemesinde görevli olanların dışında Fazıl Ahmet Aykaç, Ahmet İhsan Tokgöz, Anadolu Ajansının eski genel müdürü Ziya Gevheri gibi isimler mecliste inanılmaz bir şekilde muhalif basına yönelik söylemlerde bulunacaklardır.

Mesela bu konuşmalarda genel olarak muhalif basının fikir haydutluğu yaptığı, masum ruhları zedelemeye çalıştığı, özgürlüğü kötüye kullandığı, fesat ocakları olduğu, memleketin huzur ve güven ortamını bozdukları, basın özgürlüğü kavramını bir paratoner olarak kullanıp Cumhuriyet düşmanlığı yaptıkları, fikir özgürlüğü adı altında düşman devletlerin bozucu ve yıkıcı casusluk faaliyetlerinden yüz bin kat daha zararlı işler yapmaya kalkıştıkları, yapılan tüm tahribatlara da kutsal bir formül olarak basın özgürlüğünü kılıf olarak gösterdikleri gibi ibarelerde bulunacaklardır. Nihayetinde hükûmetin harekete geçip basın eşkıyalarına ve serserilerine karşı tedbir alması gerektiğini ifade edeceklerdir. Bu konuşmalardan sonra Başbakan İsmet İnönü kürsüye çıkacak ve basın özgürlüğünün şart olduğunu, basının halk için vazgeçilmez bir unsur olduğunu ancak bir kanuni düzenlemenin de gerekli olduğunu belirtecektir.

Nihayetinde 1931 tarihinde Cumhuriyet'in ilk basın kanunu, Matbuat Kanunu dediğimiz kanun çıkartılacak ki bu kanun 23 kısım 68 maddede şeklinde düzenlenecektir. Peki, Türkiye Cumhuriyeti'nde bu tarihe kadar hangi basın kanunu geçerliydi? 1931 yılına kadar 1909 yılında çıkartılan Matbuat Kanunu geçerli olmuştur; ancak artık devrin ihtiyaçlarını karşılamadığından bu yeni kanun yürürlüğe girmiştir. 68 maddelik iki de geçici madde ile 70 maddelik bu kanunda ne vardı diye bakacak olursak; Matbaa açma hükümleri, gazete ve mecmuaların nasıl yayımlanacakları, gazete ve mecmualarda çalışan ve satanlara ilişkin hükümler, gazete ve mecmua sahiplerinin haklarına ilişkin hükümler, matbuat suçlarının nasıl olacağı, suça teşvik eden yayınlara nasıl cezalar verileceği, müstehcen neşriyata ilişkin hükümler,

yayın yoluyla şantaj yapma suçuna ilişkin hükümler, yalan neşriyat, yayınlanması yasak olan şeyler, yayımlanması yasak olmayan şeyler, gazete ve mecmuaların kapatılmasına yönelik hükümler, yayımların toplatılmasına ilişkin hükümler, tazminat ve manevi zarara yönelik daha kapsamlı bir kanun yapıldığını görmekteyiz.

Maddelere geçmiyorum hemen toparlıyorum. Kanun 1950 yılına kadar çeşitli değişikliklerle yürürlükte kalacaktı, yine çeşitli kurumlar 1933'te Matbuat Umum Müdürlüğü, 1935'te Basın Yayın Genel Müdürlüğü ve basın kongresi düzenleyeceklerdir.

1938'de Basın Birliği Yasası çıkartılacaktır. Her ne kadar bu tarz düzenlemeler mevcut yapıyı iyileştirmeye yönelik demokratik düzenlemeler olarak tanımlansa da devam eden inkılaplar sürecinde modern anlamda hak ve özgürlüklerin kısa sürede elde edilebilmesi ya da kısa sürede bir iktidarın bunu sağlamasını beklemek çok da imkân dâhilinde değildir. Bu nedenle iktidar biraz daha kontrolcü olmayı tercih etmiştir. Diğer bir ifadeyle basına yönelik gerçekleştirilen düzenlemeler basın özgürlüğünden daha çok basının iktidara bağlı olduğunu hatırlatan düzenlemeler şeklinde olmuştur. Sabrınız için teşekkür ediyor, iyi akşamlar diliyorum.

Zafer Kiraz

Hocam çok teşekkür ediyorum. Öncelikle var mı hocama sorusu olan bir kere daha bakayım. Yok, teşekkür ediyorum. Tabii ki bu tür pannelerde aslanan bazı konularda veya ilgi duyabileceğiniz konularda farkındalık yaratabilmektir. Farkındalık yaratıldığı anda bunun devamını getirebilmek sizin elinizde olan bir şey. Yoksa ortalama bütün iletişim derslerimde söylediğim gibi; belirli bir yaşın üzerinde olan tüm kitlenin ne diyelim ona bir şekilde konsantrasyonunu bozmadan dinleyebileceği sürenin 20 dakika olduğu söylenir, aslında bu 4,5 dakikadır. 4,5 dakika sonra, her insan her fani, doğal olarak dalar. Daldıktan sonrası da gider ama önemli olan parça parça yakalandığında ve bunlarla ilgili eğer merak varsa devamını farkındalık yaratarak getirmek ve gerekeni yapmaktır. Ben hocalarımı çok teşekkür ediyorum. Tekrar bu harika albüm için İletişim Başkanlığına kendi adıma şükranları-

mı sunuyorum. Yarın basın tarihini düşünmek ve yeniden düşünmek yarım günlük iki ayrı panelin ardından son bulacak. Hepinize bir kez daha, başladığım gibi sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Sağ olun var olun. Sabrınız için teşekkür ederim.

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek

Üçüncü Oturum

Çok Partili Dönemden Günümüze Olağanüstü Dönemlerde Türk Basını

KONUŞMACILAR

Moderatör: Nilgün Balkaç

Prof. Dr. Ayşe Elif Emre Kaya

Prof. Dr. Aslı Yurdigül

Doç. Dr. Nasrullah Uzman

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek Sempozyumu Üçüncü Oturum

Nilgün Balkaç | TRT Spikeri

Öncelikle bizlerle birlikte olduğunuz için çok teşekkür ederiz; çünkü konunun çok hassas olduğunu da biliyorsunuz. Konu çok sıcak ve hocalarımız gerçekten kendi alanlarında uzman. Çok partili dönemden günümüze olağanüstü dönemlerde Türk basınını bugün irdelemeye çalışacağız hocalarımızla birlikte. Basın ve iktidar ilişkileri diyeceğiz. Sağlıklı bir zeminde miydi acaba bu ilişkiler? Birçok şeyi sorgulamaya çalışacağız. Basın özgürlüğün içinin nasıl doldurulması gerektiğini söyleyeceğiz. Bu süreçte gazeteler radyolar nasıl bir yol haritası izlediler ve tabii basın nasıl bir sınav verdi? O sınavı konuşacağız ve tabii bir üçgen üzerine konuşacağız yine aynı şekilde siyaset, medya ve ordu diyeceğiz.

Şimdi bu üçgen üzerinde de konuşurken hocalarımızla birlikte yol alacağız ve iki farklı soru soracağız onlara. Onlar da hem bu sorulara yanıt verecekler hem de şöyle bir tablo var, biz bir şeyleri anlatırken bu arada hocalarımız da bize o dönemdeki gazete manşetlerini de gösterecekler ki sizlerde daha iyi oturabilin aklınıza diye.

NİLGÜN BALKAÇ | TRT SİKERİ

Şimdi Ayşe Hocam sizinle başlayalım. Gerçekten önemli bir süreçti basının iktidardan en büyük beklentisi neydi? Tabii orada sorulması gereken en kritik noktalardan bir tanesi ve basın kanununda değişiklik yapılması söz konusu oldu. Şimdi basın sorunları nasıl gündeme geldi? Basın kanununda o değişiklik nasıl yapıldı? Muhalefetten itibaren Demokrat Parti döneminde o tabloyu nasıl okuyabiliriz? Hükûmetle basın arasındaki o girift, bazen karmaşık hâle dönüşen o ilişki nasıldı? O tabloyu nasıl okuyalım hocam? Sınırlar nasıl çizilmişti ya da hiç çizilememişti?

Demokrat Parti Döneminde Basın

Prof. Dr. Ayşe Elif Emre Kaya | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

Özet

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye, dünyada oluşan iki kutuplu düzende, demokratik ülkeler ile birlikte hareket etmeyi seçmiştir. Bu yönde niyetini ortaya koyma konusundaki somut adımlardan biri de çok partili hayata geçiş kararı almasıdır. Bu karar üzerine ülkede parti kurma girişimleri olsa da Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) içinde yer alan ve yönetim tecrübesine sahip isimlerin kurduğu Demokrat Parti (DP), bunlardan en çok ses getireni olmuştur. DP, 1946-1950 yılları arasında yürüttüğü muhalefet politikalarında pek çok antidemokratik kanun ve uygulama ile sürekli mücadele etmiş ve geniş kesimlerin sesi olmuştur.

Mevcut durumdan rahatsız olup iyileştirme isteyenler arasında dönemin basını da yer almaktadır. Basın Kanunu, kâğıt, mürekkep ve reklam/ilan politikaları dönemin basının düzenlenmesini istediği alanlardan bazılarıdır. DP muhalefet yıllarında bu konulara destek vermiş ve bu yönde de vaatlerde bulunmuştur. Bu çalışma ile DP döneminde basın hakkında genel bir değerlendirme sunulması hedeflenmektedir. 27 yıllık CHP iktidarının ardından farklı sınıfların iktidar olabilmesi

ile birlikte, basın ortamının bundan nasıl etkilendiği, basın sermaye yapısında değişimin olup olmadığı, gazetecilik yapma pratiklerinde dönüşüm yaşanıp yaşanmadığı, yeni iktidarın basına yönelik ürettiği politikaların neler olduğu ve mevcut iktidarın çıkardığı hukuksal düzenlemelerin neler olduğu ve basını nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

Betimsel nitelikte tasarlanacak olan bu çalışmada, yer yer dönemin basınında yer alan örneklerle, varsa ilgili arşiv belgelerine ve Meclis tutanaklarına yer verilecek, böylelikle konunun farklı biçimlerde ortaya konması sağlanacaktır. Konuyu ele alan çalışmaların varlığına karşın, partinin 10 yıllık iktidarını daha genel düzeyde ele almaları basın ile ilgili çalışmaların görece azlığı dikkate alındığında bu çalışmanın hem siyasi tarihe hem de basın tarihine katkı sağlayıcı nitelikte olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Basın, Gazetecilik

Ayşe Elif Emre Kaya

Çok teşekkür ediyorum; öncelikle herkesi sevgiyle saygıyla selamlıyorum. Sorunuzu şöyle yanıtlayayım; önce bahsi geçen dönemde nasıl bir ortam vardı oradan konuyu ele almaya başlayalım. Demokrat Parti nasıl bir ortamın içerisine doğdu? Tek partili dönemi önce konuşmamız lazım. Hukuki düzenlemeler, mali yaptırımlarla kontrol ve denetim altında olan bir basın ortamı var. İktidara bağımlı bir basın var; çünkü mali sebeplerden ötürü basın denetime açık hâle geliyor. Kâğıt tahsisleri, makineler, malzeme ithali, resmî ilanlar, reklamlar bütün bu kalemler nedeniyle, basın mali olarak iktidar ile iyi ilişkiler kurmak zorunda kalmıştır. Çok partili hayata geçiş bir anda bütün bu sorunları tamamen ortadan kaldırırsa da diğer bütün alanlarda nasıl değişimler oluşturduysa, basın ortamını da zorladığını görüyoruz ve Demokrat Partinin de basınla inanılmaz derecede doğru bir iletişim kurduğuna tanık oluyoruz. Partinin basının haber kaynağı olduğu ve haber akışının Sümer sokaktan yayıldığını, partinin söylemlerinin kamuoyu oluşturduğunu orada gazetecilerin, gazetelerin ısrarla Demokrat Parti ile ilgili haberler yapmak ve onlardan aldıkları

mesajları halka iletmek için büyük bir hareketlilik içinde olduklarını görüyoruz.

Demokrat Parti sözcülerinin söylemlerinde vurguladıkları iki önemli şey var. Antidemokratik kanunların kaldırılması ve ifade ve düşünce özgürlüğü. İfade özgürlüğü ve düşünce özgürlüğüne yönelik Demokrat Parti sözcülerinin muhalefet yıllarında yapmış olduğu ısrarlı, gayretli, çalışkan politikalar, ürettiği politikaları basında da tabii ki karşılığını bulmuştur. Demokrat Partinin o dönemde basın tarafından inanılmaz derece desteklendiğini, CHP'ye yakın bazı gazetelerin bile hatta Demokrat Partiye sempati duyar hâle geldiğini görüyoruz. Bu ilgi ve desteğin etkisiyle, Demokrat Partinin çok önemli bir oy oranıyla iktidara geldiğini görüyoruz.

İktidara geldikten sonra da partinin aslında ilk olarak çok ivedi bir şekilde Basın Kanunu'nu ele alması da bu vefa borcunu bir an önce ödeme arzusudur. Basın Kanunu, üzerinde uzlaşmaya varılmış bir metin olarak oluşturulmuştur. Şunu da söyleyeyim, bu uzlaşmaya önemli bir tartışma sonrası varılmıştır. Yasanın meclis tartışmaları çok kuvvetli geçmiştir, yasa Demokrat Partinin kendi milletvekilleri tarafından dahi, şu madde böyle olursa ileride bu tarz sonuçlara yol açar şeklinde eleştirilmiştir. Nihayetinde bazı önemli müdahaleler ile biçimlendirilip çıkmıştır; neredeyse 2006'lara kadar yürürlükte kalmış 5680 sayılı Kanun üzerinde mutabakata varıldığını söyleyebiliriz.

Bunun dışında ise iktidarla basın arasındaki ilişkilerin nasıl zeminilendiğini bir yemek örneği bize gösteriyor, Çankaya'da Basın Kanunu'nun oluşturulmasından hemen önce yeni yönetim bir yemek düzenliyor ve orada basının sorunlarını dinliyor. Derler ya her iyi hareketin bir eleştirilecek tarafı da olur o dönemde bu yemek bu Çankaya'daki yapılan yemek şununla ilgili bazı eleştiriler ortaya çıkıyor. İlki neden muhabir düzeyinde bir yemek tertip edildiği, başyazarlar ve sahipleri çağırılmıyordu diye bir eleştiri geliyor.

İkincisi neden bazı muhalif isimlerin toplantıya çağırılmadığı yönündedir. Görüldüğü gibi, daha ilk günlerde iktidarın basın ile ilgili konularda bazı tartışmalarla karşı karşıya kaldığı, fakat yaptıkları diğer olumlu girişimler nedeniyle basının genelinde destek almaya devam ettiği görülmüştür.

Döneme bakmaya devam edersek, iktidarın basın alanında attığı olumlu adımlardan bir diğeri de, tek parti döneminde hapis edilmiş gazetecilerinde çıkarılan af kanunu ile salıverilmeleridir. Yine dönem içerisinde çıkarılan 5953 sayılı Kanun ile gazeteciliği bir meslek haline getirecek olan, gazeteciyi gazeteci olarak konumlandırarak bir meslek profesyoneline dönüştürecek kanun vardır.

Bu noktada şunu söylemek gereklidir; iktidarın attığı olumlu adımlar vardır. Basının geneli de yeni iktidardan memnundur. Fakat öte yandan muhalif basının da iktidara ilişkin ciddi bir eleştirisi vardır. Daha ilk günden itibaren muhalif basın tarafından ortaya konulması çalışılan algı şu: bunlar memleketi iyi yönetmiyorlar, basın politikaları da doğru yönde değil.

Resmî ilan politikalarında adaletsizlikler var, kâğıt tahsislerinde yandaşlara, yakın olanlara, parti ile bağı olanlara veriliyor. Çok düzenli biçimde bu yönde muhalif basının yayın yaptığı görülmektedir. Fakat 1954 seçimlerine kadar ekonomik anlamda da göstergeler çok iyi olduğu için Demokrat Partinin bu eleştirilerden etkilenmediği, yıpranmadığı görülmüştür. Bu ortamda iktidarın, seçime girerken bir adım attığı görülmüştür. CHP mallarının devri ve neşir yoluyla basınla işlenecek suçlarla ilgili bir kanun çıkarmış ve muhalefet partisinin yayın organı Ulus gazetesinin yayınına son verilmiş, gazete Yeni Ulus adıyla devam etmiştir.

İktidar, seçime güçlü girmiş ve seçimden daha da güçlü çıkmıştır. Seçimden sonra iktidara yöneltilen eleştiriler artmış, çünkü ekonomik bazı göstergelerde problemler oluşmuştur. O süreçte basın alanında da ispat hakkı üzerinden önemli tartışma başlamıştır. İspat hakkının tanınmaması, basın mensupları için herhangi bir yayıncının ortaya koyduğu bir iddiayı ispat edebilmesi, mahkemede kendisine sorulduğu zaman belgesi budur denmesinin elinden alınması ile ilgili bir madde içerdiği için Demokrat Parti çok fazla eleştiriye muhatap oluyor. Hatta öyle bir hâle geliyor ki Demokrat Partili milletvekilleri bu konuyu Meclis'e taşıdıklarında büyük bir tartışma ortamı doğuyor ve buradan Demokrat Partinin içerisinde muhalif bir grup da çıkıyor.

Bundan sonraki süreç ise daha çok 5680 üzerinden sürekli değişikliklere gidilmesi üzerinden gidiyor. Bu maddeler değiştikçe basında ina-

PROF. DR. AYŞE ELİF EMRE KAYA | ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ,
İLETİŞİM FAKÜLTESİ, RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA BÖLÜMÜ

nılmaz derecede çok ciddi bir refleks oluşuyor. Basın, basın özgürlüğünün darlaştırıldığını hem mali anlamda hem hukuki anlamda çok ciddi şekilde sınırlar çizilmeye çalışıldığını ifade ediyor.

Buna karşılık Başbakan Menderes ise yaptığı bütün konuşmalarda, bunların muhalif basın tarafından anlatıldığı gibi olmadığını, evet onların düşünce ve ifade özgürlüğü olarak altını ısrarla çizdikleri şeyin, hakaret olduğunu, eleştiri ile hakareti basının maalesef kendisinin ayıklayamadığını, ayırt edemediğini, bilinçli bir şekilde maalesef iktidarı yerinden etmeye yönelik bir gayretle özellikle yapıldığını vurguluyor.

Nilgün Balkaç

Ki en önemli çizgi eleştiri ile hakaret arasındaki o ince çizgi.

Ayşe Elif Emre Kaya

Aynen öyle... Demokrat Parti, bu yukarıdaki ifadeleri basın toplantılarıyla ve Meclis konuşmalarıyla sürekli vurgular hâle geliyor. Fakat bu arada 6-7 Eylül olayları yaşandığı için, sıkıyönetim ilan edilmiş, sıkıyönetimin getirdiği ortamlar, bütün basın mensuplarımız bilirler zaten, bu dönemlerde gazetecilik yapmayı daha da zorlaştırmıştır. Neşir yasakları gelmiş, tekzipler oluşmuş. İşte bu sansürlemeler ve bazen önden gelen yayın yasakları ortamın gerilimini artırmıştır. Bunların sonucunda, özellikle muhalif basın inanılmaz derecede sesini yükseltmiştir. Hatta uluslararası basın platformlarında da basın politikaları konu edilir hâle gelmiştir.

Orada vaktim varsa şunu da söyleyeyim, sonra zaten diğer hoca arkadaşlarımıza da tahkikat sürecini bırakacağım. Eugene Pulliam adında bir Amerikalı gazeteci vardır. Pulliam, Türk basını ve içinde bulunduğu durumu merak ediyor ve Başbakan Adnan Menderes'le röportaj yapmak için Ankara'ya geliyor; fakat maalesef görüşemiyor. Döndüğü zaman, orada kabul edilmeyişi ve görüşemeyişinin acısıyla çok ağır ve acı bir yazı yazıyor. Böylece dış kamuoyunun eline inanılmaz büyük bir malzeme verilmiş oluyor. Ulusal basınımızda bunu alıntılayan, bunu iktibas eden, bazı cezalara çarptırılıyor.

Geldiğimiz noktada, Tahkikat Komisyonunun kurulması gerçekleşmiş, ortam bunun üzerine çok gerilmiştir. Bu tahkikatta amaç şu gibi görünüyor: basının yayını ile ilgili hükümetin de kafasında endişeler var ve bunların araştırılması ve soruşturulmasını istiyor. Özellikle "bazı basın" diye ortaya koyduğu basın organlarını incelemek için bir soruşturma başlatıyor. Bu soruşturma neticesine daha varmadan maalesef zaten 27 Mayıs askerî darbesi gerçekleşmiş oluyor. Gelinek noktada iktidar basını nasıl tanımlıyordu ve son dakikada dahi ne istiyordu dersek, bence o çarpıcı şeyle bitirmek iyi olacaktır. Dönemin Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç 27 Mayıs'tan evvel düzenlediği son basın toplantısında şu sözleri söylüyor:

"Gazeteci olarak hürriyet birtakım imtiyazlara hak kazanmamız için evvela kendimizi kontrol sistemini kurmamız ve işletmemiz ve bir mesuliyet duygusunu yerleştirmemiz gerekiyor. Amerika'da toplanan

ve basın hürriyeti mevzunu inceleyen bir komisyon da aynı neticeye varmış. Netice olarak basın kendi kendini kontrol edip kayıtlamadıkça hükümetin hürriyetin suiistimaline karşı tedbirler alması zaruri olacaktır şeklinde mütalaa yürütmüştür. Basın hürriyetini, o hürriyetin bütün vecibeler ve mesuliyetlerini müdrük bir şekilde kullanacak olan gazeteciler halledip garanti altına alacaklardır. Basınıımızdaki eksiklikler hataların telafi olunması, bilgili ve amme mesuliyetlerini müdrük gazetecilerin yetişmesi ve piyasadan kötü gazeteleri ve gazetecileri kovmalarıyla bütün cemiyetimizde basın mevzuunda mevcut olan anlaşmazlıkların kendiliğinden halledileceğine inanıyorum”.

Gördüğünüz gibi Kılıç burada denetimden rahatsız olan basına bir öneride bulunuyor, sslnda hâlâ bir çözüm umudunu taşıdıklarını ifade ediyor. Bu toplantı bir şekilde basının kendi kendini denetleyip özdenetimini geliştirebilirse kayıtlamalardan, denetimlerden ve kontrollerden uzaklaşabileceğine dair bir düşüncüyü öne süren bir toplantı olduğu için üzerinde düşünülmesi gerekiyor. Maalesef bu fikirler bu özdenetim fikirleri, geliştirilemeden dönemin sonu gelmiş, askerî darbe gerçekleştirilmiş ve bunlar hayata geçirilememiş oluyor.

Bu ilk sorunuzu böyle yanıtlamış olayım.

Nilgün Balkaç

Hocam çok teşekkür ederiz son bölümde de zaten artık bizim gazetecilerin söylediği gibi manşet bölümündeki cümlelerinizi alacağız. Şimdi Aslı Hocam sizinle devam edelim. 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi ve Türkiye'nin çok partili hayata geçişi, bu süreçler üzerinde konuşacağız ama bu süreçte baskıcı ve antidemokratik uygulamalar, bir yanda da hocamızın söylediği gibi ekonomik sıkıntılar, ekonomik sıkıntılarının basın üzerindeki etkisi ve tabii her zaman o konuştuğumuz üçgen 1960'ta da aynı şeyler konuşuluyor; şimdi de hemen hemen aynı şeyler konuşuluyor.

Siyaset, medya ve ordu üçgeni. Gerçekten bu üçgenin de orada 27 Mayıs'a olayı nasıl götürdüğünü konuşmamız lazım ve tabii 27 Mayıs'ta bu üçgenle birlikte ordu, medya nasıl bir yol üzerinde yürüdü ve o çizdiği yoldaki tabloyu konuşabilir miyiz? Tabii sizinle birlikte konuşurken de içini şöyle doldurmanızı isteyeceğim, korku kültürü bağlamında 1960 askerî darbesi ve Türk basını.

Korku Kùltürü Bağlamında 1960 Askerî Darbesi ve Türk Basını

Prof. Dr. Aslı Yurdigöl | Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakùltesi, Televizyon ve Sinema Bölümü

Özet

Yakın tarihimizde gerçekleşen 1960 Askerî Darbesi, sadece Türk siyasi tarihinin değil Türk basın tarihinin de önemli dönüm noktalarından biridir. Tarihsel süreç içinde basının iktidarla ve toplumla olan girift ilişkisi, onu sadece anı kaydeden ve aktaran bir araç olmaktan çıkarmıştır. Bu anlamda basın, gerçekleşen olayları aktarmaktan ziyade, gerçekleşecek olaylarında da habercisi konumuna gelmiştir. Özellikle darbeler gibi olağanüstü dönemlerde basının tutumu ve söylemleri, toplumu gerçekleşen ya da gerçekleşecek olaylardan çok daha derinden etkilemiştir. Bu etkinin toplumsal düzlemdeki görünüm biçimlerinden biri de korku kültürüdür. En basit ifadeyle korkunun baskın bir duygu olarak ön plana çıkması, duygu, düşünce ve davranışları yönetmesi şeklinde tanımlanabilecek olan korku kültürü, toplumun gerçeklik algısını kaybederek kendini sürekli bir güvensizlik, tehdit ve tehlike duygusu içinde hissetmesi anlamında gelmektedir.

Toplumda korku kültürünün oluşması ve hâkim konuma gelmesindeki en önemli araçlardan biri de basındır. Basın, ele aldığı konular,

bu konuları ele alış tarzı, attığı başlıklar, kullandığı dil ve görseller gibi birçok unsur aracılığıyla toplumun olaylara ilişkin algısını biçimlendiren en önemli güçtür. Bu bağlamda, 1960 Askerî Darbesi'ne giden süreçte Türk basınına bakıldığında, sadece bu unsurlar aracılığıyla değil; olumsuz haberlerin ön plana çıkarılması, yalan, yanlış, uydurma ve hatta komplo teorileri düzeyinde haberlerle de toplumsal korkuları beslediği görülmektedir. Örneğin, 1960 darbesine giden yolda, 2 Mayıs 1960 tarihli Milliyet gazetesi, "Müessif Hadiseler" manşetiyle yayımlanmış; gazetenin ilk sayfasında CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Demokrat Partili biri tarafından atılan bir taşla yaralandığı; Uşak'ta 6 gazetecinin tecavüze uğradığı ve 4 CHP'li mebusun dövüldüğü haberlerini ilk sayfadan duyurarak olumsuz olaylar üzerinden toplumdaki tehlike ortamına dikkat çekmiştir. Yine bu süreçte, 28 Nisan'da Beyazıt Meydanı'nda gösteri yapan 2 bin öğrencinin Et ve Balık Kurumundaki kıyma makinalarında tavuk yemi yapıldığı iddiası, 4 Haziran tarihli Akşam gazetesinde "Cesetler yem makinalarında kıyılıp toz haline getirilmiş" başlığıyla duyurulmuştur. İlerleyen süreçte, gerçeklikle hiçbir ilgisinin olmadığı, tamamen komplo teorileriyle üretildiği ortaya çıkan bu haber, dönemin basınında büyük yer kaplamış ve toplumsal korkuların sınırlarını zorlamıştır.

Buradan yola çıkan bu çalışma, Türk siyasi tarihinin olağanüstü dönemlerinden biri olan 1960 Askerî Darbesi'ne giden süreçte basının toplumsal korkuları yaratma ve toplumda korku kültürünü hâkim kılma noktasındaki rolünü tartışmaktadır. Bu amaçla çalışmada, 1960 dönemi Türk basınından seçilen haberler; 'basın' ve 'korku kültürü' çerçevesinde metinsel bir analizle incelenmekte; olağanüstü dönemlerde basının işlevlerine vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1960 Askerî Darbesi, Olağanüstü Dönemler, Türk Basını, Korku Kültürü

Korku Kültürü

En genel anlamıyla korku, "beklenmedik ve öngörülmeleyen bir durumla karşılaşan insanın, zihnini yoğunlaştırmasını sağlayan bir mekanizma" (Furedi, 2001:8) olarak tanımlanmaktadır. Bu mekaniz-

ma, kişisel deneyimler sonucu biçimlenmektedir. Bu nedenle, her ne kadar psikolojik ve kişiye özgü bir mekanizma olarak ortaya çıktığı düşünülse de geçmiş deneyimler sonucu öğrenilen ve gelecek kuşaklara aktarılan sosyal bir olgudur. Toplumsal yapıyı oluşturan gelenek, görenek, örf, adet vb. diğer dinamik yapılar gibi bir yaşam eğrisine sahiptir. Toplumun diğer kurumları tarafından, çoğu zaman bilinçli olarak üretilmekte ve yayılmaktadır. Korku, birilerini motive etmek, bastırmak, etkilemek ya da kontrol etmek amacıyla bilinçli olarak üretilmekte ve kullanılmaktadır. Bireysel ve toplumsal hayat korku üzerinden, korkuyu üretenlerin, yayanların ya da pekiştirenlerin çıkarları doğrultusunda yönetilmektedir. Bu anlamda da korku, toplumsal/sosyolojik bir hal almaktadır.

Günümüzde modern toplumlar, sağlık, çevre, teknoloji, yeni icatlar, kişisel güvenlik gibi birçok alanın tehdidi altında olan; bu nedenle de korkunun egemen olduğu toplumlardır. Modern insanın içinde yaşamak zorunda olduğu bu korku dolu ortamı, Furedi, 'korku kültürü' olarak nitelendirmektedir. Bu toplumlarda korku, bazı kurumlar tarafından kendi varlıklarını meşru kılmak ve meşruiyeti sürekli hâle getirmek amacıyla üretilmekte ve sürekli canlı tutulmaktadır. Bu açıdan korku kültürünün temel amacı; bireyi önceden karar verilmiş bazı düşünce ve davranış kalıplarının içine sokarak otoritenin istediği bir kişilik haline getirmektedir. Burada korku, insanları denetlemenin ve istenilenleri yaptırmanın en önemli aracı, hatta tek yolu olarak iş görmektedir. Korku, istenmeyen/arzu edilmeyen olay ve olgulardan kaçınmayı, güven ve istikrar için kişisel birtakım şeyleri feda etmeyi gerektirmekte; bireyleri ve toplumları baskı altında tutmak ve istenilen yöne kanalize etmek amacıyla bir kontrol ve denetim aracı olarak kullanılmaktadır (Cüceloğlu, 2008:170).

Korku kültüründe bireysel korkuların yerini zamanla 'ortak' korkular almaktadır. Korkuya dayalı oluşan bu ortaklık duygusu, toplumu oluşturan bireylerin birlikte korkmak, birlikte acı çekmek gibi duygularını güçlendirerek toplumumdaki birlik ve beraberliği sağlamaktadır. Yani, tek tek korkmanın yerini 'birlikte korkmak' duygusu almakta ve korku burada toplumsal bir işlevi yerine getirmektedir (Çetin, 2012:9,39). Dahası, toplumlar zaman içerisinde bu tür korkuları bir ihtiyaç olarak görmekte ve sürekli kendilerine yeni korku figürlerinin

sunulması için bir bekleyiş içine girmektedirler. Bu bekleyiş, korkuların toplumsal ihtiyaç ve beklentilere uygun olarak üretilmesine neden olmaktadır (Mannoni, 1992:88-89). Ancak bununla birlikte, korkunun baskın olduğu toplumlarda tehdit, tehlike, denetim, gözetim ve güvensizlik gibi duygular da ön plana çıkmakta; bireysel ve toplumsal ilişkiler önemini yitirmektedir.

Toplumsal yapıda korku kültürü farklı etmenler tarafından üretilmekte ve yayılmaktadır. Bu anlamda korku kültürünü oluşturan etmenleri geçmiş ve gelecek, din, kültür, siyaset, mitoloji ve medya (Yurdigül, 2014) olarak sıralamak mümkündür. Her bir etmen kendi dinamikleri çerçevesinde korku kültürünün üretilmesi ve yayılmasına hizmet etmektedir.

Medya ve Korku Kültürü

Medya ve korku kültürü ilişkisine bakıldığında, medyanın burada iki farklı işlevi yerine getirdiği görülmektedir. Bu işlevlerden biri korkuyu üretmek, diğeri ise yaymak şeklinde kendini göstermektedir. Medya toplumda korku kültürü yaratmak adına bazen gerçek dışı, bazen gerçeğin çarpıtılmış şekli bazen de gerçeğin belirli bir bölümüne odaklanan içerikler üretmektedir. Bu içerikler aracılığıyla toplumda tehdit unsuru, tehlike hissi, risk algısı ve güvensizlik duygusu yaratmaktadır. Özellikle de ele aldığı konuyu bu kavramlarla birlikte işlemesi ve sunması toplumda korku kültürünün oluşmasına neden olmaktadır. Diğer yandan, korku kültürü yaratacak türden konuların farklı medya araçları üzerinden sıklıkla ele alınması ve sürekli gündemde tutulması korku kültürünün yayılarak daha geniş kitlelere ulaşmasına neden olmaktadır. Bu süreçte medya, basit bir içerik üreticisi ve dağıtıcısı konumundan çok daha fazla bir öneme sahiptir. Medya, üretimi ve dağıtımını üstlendiği içeriklerin aynı zamanda toplum tarafından nasıl algılanması gerektiğini de belirlemektedir. Medya, topluma sunduğu konuları genellikle halkı bilgilendirmek ve bilinçlendirmek adına ele aldığını iddia etmektedir. Ancak herhangi bir sorunun medyada sıkça ele alınması, vurgulanması toplumda o konuya ilişkin bir farkındalık oluşturmakta ve tehlike beklentisi yaratmaktadır. Çünkü toplumda, her zaman olumsuz sonuçlara dair bir beklenti vardır ve medya da bu

PROF. DR. ASLI YURDİGÜL | ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ, İLETİŞİM FAKÜLTESİ,
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA BÖLÜMÜ

beklentinin üzerine gitmektedir (Yurdigül, 2014:93). “Birçok insan, kişisel deneyimleri sayesinde değil medya kanalıyla bilgi edindiği için, bu bilginin aktarılma tarzı kişilerin sorunu algılayış biçimini belirlemektedir” (Furedi, 2001:85).

Medya, televizyon, radyo, sinema, gazete ve yeni medya olmak üzere tüm alanlardaki içerik ve söylemleriyle korku kültürünün oluşmasına kaynaklık etmektedir. Görsel medyada ses ve görüntü, yazılı basında kullanılan dil ve görseller, sinemada ise kurgu gibi unsurların kullanımıyla herhangi bir konu, gerçek bağlamından koparılarak tamamen korku kültürü oluşturmaya yönelik üretilebilmektedir. Bu anlamda, medya ve korku kültürü arasındaki ilişkinin günümüzde ulaştığı son noktayı belki de en iyi Heidegger’in “Kamera izleyiciye yöneltmiş bir silahtır” sözü ifade etmektedir.

Medya türleri arasında, özellikle haber medyası, haberin gerçeklik algısından da yola çıkarak korku kültürünün oluşmasında önemli

bir rol oynamaktadır. Haber, bireyin çağdaş, dünya görüşünün önvaryayımlarını sunmaktadır. Dış dünya ile kendisi arasında bağlantı kurma ve onun özelliklerini kendisinde temsil ettirme noktasında kullandığı yollardan biridir. Bireyin algısı, düşünce tarzı, dili, inançları, arzuları vb. haber temsilleri aracılığıyla şekillenmektedir (Searle, 2005:188-189). Bu nedenle de haberlere konu olan olaylar, bu olayların nasıl ve nelerle bağlantılı olarak ele alındığı, kullanılan dil, kelime ve görsel seçimi, başlık tercihi, sunulan örnekler gibi haberin biçimsel ve içeriksel özellikleri korku kültürünün oluşumu noktasında önemli unsurlardır. Dahası, haber anlatılarının kurulması noktasında başvuru tekrar, abartı, kategorize etme, örnek sunma, normalleştirme, manipülasyon, olumsuzlama ya da uzman görüşüne başvurma gibi yöntemlerle de toplumdaki korkuların pekişmesi ve yaşatılması sağlanmaktadır.

1960 Askerî Darbesi, Türk Basını ve Korku Kültürü

1960 Askerî Darbesi, sadece Türk siyasi tarihinin değil Türk basın tarihinin de önemli dönüm noktalarından biridir. Çünkü bu olayla birlikte Türkiye sadece siyasi alanda değil; basın alanında da önemli bir imtihandan geçmiş; basının bu olay karşısındaki duruşu, iktidarla olan ilişkisi ve özellikle de olağanüstü dönemlerdeki işlevleri sorgulanmaya başlamıştır. Bu çalışma kapsamında da 1960 Askerî Darbesi olağanüstü bir dönem olarak kabul edilmekte ve bu dönemde Türk basınının işlevleri tartışılmaktadır. Söz konusu tartışma, 1960 Askerî Darbesi ve Türk basını arasındaki ilişkiyi korku kültürü üzerinden ele almaktadır.

Peki, bu ilişki neden korku kültürü çerçevesinde değerlendirilmelidir ve bu çerçevede Türk basını nasıl bir rol oynamıştı? Çalışma kapsamında ilk olarak bu konuya açıklık getirmek gerekmektedir. Daha çok siyaset biliminin konusu içine giren darbe kavramının toplumsal hayattaki yeri oldukça eskilere dayanmaktadır. Tarihte farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda vuku bulmuş pek çok darbe örneğine rastlamak mümkündür. M.Ö. 44 yılında Roma İmparatoru Jül Sezar'ın bir darbe sonucu hayatını kaybetmesi, 1799 yılında Napolyon'un Fransa'da iktidara darbeyle gelmesi bunlar içinde en bilinenler arasında-

dır. O zamanlardan günümüze, başta az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere dünyanın birçok yerinde darbeler yaşanmaya devam etmiştir (Çelik, 2017:39).

Darbe, en basit ifadeyle “Hükümeti zor kullanarak devirme eylemi” (Püsküllüoğlu, 1995:417) olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş bir tanımlama ise kavramı “... siyasi iktidarın güç kullanılarak veya güç kullanma tehdidiyle, yasal olmayan yollardan değiştirilmesidir. Bu genellikle bir ülkedeki en örgütlü ve kapsamlı silahlı güç olan ordu veya onun desteklediği bir grup eliyle gerçekleştirilir. Darbeden sonraki düzen de aynı güç tarafından korunur, sürdürülür veya devredilir. Darbeler, insan hak ve hürriyetlerinin, hangi elin tuttuğundan asla emin olunmayan, bir silahın namlusuna asıldığı uygulamalardır. Darbeler sadece ülkelerin sosyolojisiyle oynamaz, tek tek bireylerin psikolojileri üzerinde yaptığı ağır tahribatlarla, insanları kişiliksizleştirir, bu sayede tek tipleştirir...” (Dursun, 1999 Akt. Çelik, 2017:40) ifadeleriyle açıklamaktadır. Buradaki basit ve detaylı açıklamalardan da anlaşılacağı üzere darbe, her şeyden önce kendi içinde bir olumsuzlamayı içermektedir. Zora dayalı olmak, güç kullanmak, devirmek, yasal olmayan yollara başvurmak, silah gibi olumsuz çağrışımlar barındıran kavram; tehlike, tehdit, risk, çatışma, ölüm, kaos, belirsizlik, güvensizlik gibi kavram ve duyguları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle de darbe, sadece kavram olarak değil; fiili olarak da olumsuzluklara ve korkuya tekabül eden bir olgudur. Darbelerin askerî müdahale anlamına gelmesi, asker, tank, silah gibi savaşa ve ölüme dair araç-gereçle olan ilişkisi, bilinen ve kabul edilen eskinin yerine yeni ve bilinmez bir düzen vadetmesi, darbe sürecinin çatışma, zorlama ve baskıya dayalı olarak ilerlemesi, gündelik hayatın yerini olağanüstü hâl ve sıkıyönetim uygulamalarının alması, hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, tutuklama ve yargılama süreçleri ve son olarak da idam gibi bir cezai uygulamayı meşru görmesi darbe ve korku kültürü ilişkisini bu anlamda ortaya koyan argümanlar arasındadır.

1960 Askerî Darbesi'ne bakıldığında ise, öncelikle bu darbenin Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir ilk olduğu görülmektedir. Geçmişte, Osmanlı Dönemi'nde de darbeler yaşanmıştır (1876'da padişah Abdülaziz'in tahttan indirilmesi; II. Meşruiyetin ilanından sonra, 1909'da yaşanan ve bir darbe girişimi olarak tarihteki yerini alan 31 Mart

Vakası; İttihat ve Terakki Partisinin yönetime geçtiği 1913’de yaşanan Bab-ı Ali Baskını bunlardan bazılarıdır). Ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ve tek partili dönemden çok partili döneme geçilmesi sürecinde yaşanan ilk askeri darbe 1960 darbesidir. Dolayısıyla da 1960 Askerî Darbesi; Türk siyasi tarihinde askeri bir darbenin ne olduğu ve nasıl olduğuna dair önemli bir arketip sunmaktadır. Nitekim 1960’tan günümüze; 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi, 1997’de 28 Şubat süreci ve 15 Temmuz 2016 yılında yaşanan darbe girişimine bakıldığında 1960 Askerî Darbesi’nin izlerini görmek mümkündür. Ayrıca bu yaşananlar, Türk siyasi tarihinde “her 10 yılda bir darbe olduğu” yönünde bir algının da ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Darbeye dair böylesi bir arketipin oluşturulması ve yerleşik hâle gelmesinde en önemli etkenlerden biri kuşkusuz dönemin yazılı basınıdır. Bu dönemde, radyodan çok daha etkili bir kitle iletişim aracı olarak iş gören yazılı basın, darbe öncesi ve darbe sonrası yaptığı haberler aracılığıyla bir taraftan darbeye meşruluk kazandırırken diğer taraftan da toplumda korku kültürünün oluşması ve yerleşmesine neden olmuştur.

Dönemin genel atmosferi ve bu atmosfer içerisinde yazılı basın durumuna bakıldığında; basının iktidar yanlısı ve muhalif basın olmak üzere iki kutupta toplandığı görülmektedir. İktidar yanlısı basın organları, Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte devletten aldıkları ilanlarla yayınlarını devam ettiren, bu nedenle de ‘besleme basın’ olarak anılan yayın organlarıdır. Bunlar içerisinde Zafer, Son Posta, Her Gün gazeteleri ön plana çıkmaktadır. Ulus, Dünya, Vakit ve Tercüman gibi yayın organları ise CHP yanlısı yayınlarıyla muhalif konumdadırlar. Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Akşam, Yeni Sabah ve Yeni İstanbul gibi gazeteler ise bu dönemde kısmen tarafsız kalmayı başarmış yayın organlarıdır (Topçu, Ural:2021:1678; Gençalp, 2017:337) Ancak bu yayın organlarından bazılarının zaman içerisinde muhalif bir tavır sergilediği de olmuştur.

Darbe sürecinde basın ve korku kültürü ilişkisine bakıldığında, özellikle muhalif basının darbe öncesi ve sonrası yaptığı haberler aracılığıyla toplumda endişe ve korku ikliminin oluşmasına zemin hazırladığı görülmektedir. Bu süreçte başta ekonomik olmak üzere, siyasi, toplumsal ve hukuki konularda iktidarı yıpratma amaçlı yayınların ön plana çıktığı; ancak bu yayınların hem içerik hem de söylem olarak korku tohumları ektiği ve bu nedenle de iktidardan çok topluma zarar verdiği görülmektedir.

Bu süreçte, özellikle ekonomik alanda, iktidara yönelik yolsuzluk iddiaları ve uygulanan politikaların başarısızlığı basının dikkat çektiği konuların başında gelmiştir. Örneğin darbe öncesinde, 1 Mayıs 1959 tarihli Akşam Gazetesi *“Ticaret Bakanlığına göre kiralar yüzde 3000 arttı. 1938’te 20 lira olan 4 odalı bir evin kirası 1959’da 30 misli artışla 600 liraya yükseltti”* başlıklı haberi ilk sayfadan vermiştir. Haberde kullandığı abartılı ve rakamsal kanıtlarla ikna etmeye yönelik dil, halkın en temel ihtiyaçlarından olan barınma ihtiyacının ekonomik anlamda ciddi bir sorun olduğuna dikkat çekmeye çalışmaktadır. Darbe sonrasında ise gazetelerin manşetlerini daha çok iktidara yönelik yolsuzluk iddiaları süslemiştir. *“Polatkan’a ait yolsuzluklar açıklandı. Suçu 12 milyon 500 bin liralık hisseye karşılık menfaat temini”* (12.10.1960, Hürriyet Gazetesi); *“Polatkan’ın zimmetinde 4 milyon lira çıktı. Suiistimaller tahkik ediliyor”* (03.06.1960, Hürriyet Gazetesi); *“Bütün yolsuzluklar meydana çıkıyor”* (16.06.1960, Vatan Gazetesi) bu manşetlerden sadece birkaçıdır.

27 Mayıs 1960 tarihinde Eskişehir’de yayımlanan bir bildiri ise “*Bütün hükümet erkânı ve Demokrat Parti başkanları yabancı memleketlere kaçarken yakalanmışlardır. Beraberlerinde 12 uçak dolusu altın, mücevherat ve parayı kaçırmakta iken yakalandılar.*” ifadeleri yer almaktadır. Bu tür haberler aracılığıyla toplumda, ülke ekonomisinin kötüye gittiğine ve iktidarda bulunanların şahsi çıkar elde ettiğine ilişkin bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Söz konusu bu algı, toplumun geçinme derdi ve geleceğe dair güven duygusunu yok ederek bu konudaki korkularının gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur.

Darbe sürecinde basın, sadece ekonomik alana yönelik haberlerle değil, toplumsal tehdit, tehlike ve risklere ilişkin haberlerle de korku kültürünün oluşmasına hizmet etmiştir. Bu konuda en dikkat çeken olaylardan biri, siyasi tarihimize ‘*Uşak Olayları*’ (29 Nisan 1959) olarak geçen, dönemin muhalefet partisi CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’ye yönelik saldırıdır. İnönü’nün “Büyük Taarruz” olarak adlandırıldığı Uşak gezisinde, dönemin genel siyasi atmosferinin topluma da sirayet etmesi üzerine bazı tatsız olaylar yaşanmıştır. Gezi dönüşünde İnönü, başına taş atılmak suretiyle yaralanmıştır. Birçok gazete de yer alan bu olay, muhalif bir gazete olan Ulus gazetesinde “*Uşak Valisi, olaylar sırasında İnönü’yü vurun’ dedi*” şeklinde, toplumu kışkırtıcı ve korkutucu bir başlık ve içerikle verilmiştir. Aynı olayı Akşam gazetesi “*İnönü’nün Uşak’ı ziyareti hadiseli oldu. Vur emri veren Vali Emniyet Müdürünü Vekâlet emrine aldı*” (01.05.1959); Cumhuriyet gazetesi “*İnönü dün Uşak’ta tecavüze uğradı. Gazeteci ve milletvekillerine de taş ve sopalarla tecavüz edildi*” (02.05.1959); Milliyet gazetesi ise “*Müessif Hadiseler*” (02.05.1959) başlıklarıyla duyurmuştur. Haberlerde olayların olumsuz yönlerine odaklanılmış; toplumsal huzurun bozulduğu, güven ve istikrar ortamının yok olduğu vurgulanmıştır. Hemen hemen dönemin tüm yayın organlarında yer bulmasına rağmen, ilerleyen süreçte haberlerin aslında gerçeği yansıtmadığı; yapılan eylemin doğrudan İnönü’yü hedef almadığı, ziyaret heyetinde yer alan birinin yaptığı bir el hareketi üzerine vatandaşın verdiği bir tepki olduğu ve taşın İnönü’ye yanlışlıkla isabet ettiği ortaya çıkmıştır.

Ancak yaşanan bu olay toplumda korku, endişe ve gerginliğin artmasına neden olmuş ve benzer olaylara zemin hazırlamıştır. Ülkenin farklı yerlerinde ve farklı zamanlarda meydana gelen toplumsal olay-

lar, basın tarafından olumsuzlanarak ve abartılarak aktarılmaya devam edilmiştir. Bu anlamda basına yansıyan bir başka olay da 4 Mayıs 1959'da gerçekleşmiştir. Bu tarihte Topkapı'da İnönü'ye karşı yapılan gösteriler, basın tarihinde *'Topkapı Olayları'* olarak isimlendirilmiş; olaylarda çeşitli pankartların açıldığı, kalabalığın taşlarla İnönü'ye saldırdığı, polisin olaylara müdahale etmediği iddia edilmiştir. Yazılı basının, olaya ilişkin doğru ve güvenilir kaynaklara dayanmaksızın yaptığı haberlerde olayların abartılı ve manipüle edici bir dille aktarılması toplumsal huzuru bozarak tehdit ve tehlike ortamının yaratılmasına, toplumsal güvenliğin sağlanamadığı algısının oluşmasına neden olmuştur. Hatta bu haberler, darbe sonrasında bu olayın suikast girişimi olarak isimlendirilmesi ve Menderes'in bu olaylardan yargılanarak suçlu bulunmasında da rol oynamıştır.

Bu süreçte yaşanan en önemli toplumsal olaylardan biri de 28-29 Nisan 1959'daki öğrenci olaylarıdır. 28 Nisan'da İstanbul Üniversitesinde başlayan bu olaylar, 29 Nisan'da Ankara'da devam etmiş ve 1960 Askerî Darbesi'ne giden süreci hızlandırmıştır. Demokrat Parti'nin Tahkikat Komisyonunun kurulmasını yasalaştırması sonrası bu olaylarda üniversite öğrencileri ile polis karşı karşıya gelmiş; öğretim üyeleri ve askerinin de müdahalesiyle olaylar büyümüştür. Olaylarda bazı öğrenciler hayatını kaybederken yüzlerce kişi de yaralanmıştır. Basın ve siyasi tarihimize *'Kanlı Perşembe'* olarak geçen bu olaylar, belki de dönemin toplumsal korkularını en derinden etkileyen olaylar olmuştur. Bu olaylar üzerinden üretilen birçok asılsız haber, komplo teorileri darbe dönemi basınında büyük yer kaplamış ve toplumsal bellekte onarılması zor izler bırakmıştır. Örneğin, bu gösterilere katılan öğrencilerin öldürüldüğü, cesetlerinin ise Et Balık Kurumundaki kıyma makinalarında toz hâline getirilerek tavuk yemi yapıldığı; toplu mezarlara gömüldüğü, üstlerine yol yapıldığı ya da buzhanelere konulduğu yönünde şehir efsaneleri üretilmiştir. Gerçek bir kaynak ya da kanıt dayanmaksızın, bu söylentiler dönemin yazılı basınında da oldukça geniş yer bulmuştur.

Millî Birlik Komitesi'nin konuyla ilgili 4 Haziran 1960 tarihinde yaptığı şu açıklama ise gazetelerin manşetlerinde boy göstermiştir; *"Cinayetleri yapanların kendi suçlarını örtmek, cesetleri yok etmek için akla hayale gelmeyecek canavarca tedbirlere başvurdukları anlaşılmaktadır.*

Şehitlerin gizli yerlere gömüldükleri, ıssız yerlerdeki kuyulara atıldıkları, bir kısmının buzdolaplarına konulduğu ve bir kısmının da hayvan yemi yapılan makinelerde kıyılarak toz haline getirildiği hakkında korkunç haberler alınmaktadır...” Bu açıklama üzerine 4 Haziran 1960 tarihli Akşam gazetesi “*Cesetler yem makinelerinde kıyılıp toz haline getirilmiş*”; 2 Haziran 1960 tarihli Milliyet gazetesi “*Buzhanelerden toplu halde cesetler çıktı, cesetlerin ekserisinin protestolarda öldürülen öğrenciler olduğu açıklandı*” başlığı ile yayınlanmıştır. Aynı şekilde, “*28 Nisan hadiselerinde 90 üniversiteli kayıp*” (29.05.1960, Tercüman gazetesi); “*Hürriyet şehidi gençlerimiz hakkında dün Milli Birlik Komitesi açıklama yaptı. Cesetlerin makinelerde kıyılıp toz haline getirildiği ihbar edildi. Halktan aramalar için yardım isteniyor.*” (04.06.1960, Hürriyet gazetesi); “*Korkunç cinayetler aydınlanıyor: Bir çukura gömülen 3 ceset bulundu.*” (05.06.1960, Akşam gazetesi) dönemin gazetelerinde konuyla ilgili yer alan başlıklardan olmuştur. Milli Birlik Komitesi üyelerinden Yüzbaşı Şefik Soyuyüce ise bir konuşmasında “*11 gencin öldürüldüğünü gözlerimle gördüm. Ama bunlardan iki tanesinin cesetlerini bulduk. Diğerlerini muhtelif yerlere gömmüşler ve üzerlerinden yol geçirmişlerdir.*” beyanatında bulunmuştur (23.09.1960, Milliyet gazetesi).

Ayrıca, öğrenci olayları kapsamında 9 Haziran 1960 tarihli Ulus gazetesinde de “*Sabık iktidarın Harp Okulu öğrencileri için tasarladığı suikast tasarısı dün açıklandı*” manşetiyle Harp Okulunun makine, tüfek ve bombalarla imha edilmesinin, öğrencilerin de tek tek kurşuna dizilmesinin planlandığı iddia edilmiştir.

Toplumsal düzlemde sorun olarak karşılaşılan ve dönemin yazılı basınına yansıyan bir başka olay da 27 Nisan’da kabul edilen *Tahkikat Komisyonu Yasası*’na yöneliktir. Komisyonun “*CHP’nin ülkedeki bütün yıkıcı grupları çevresinde topladığı, halkı, orduyu iktidara karşı ayaklanmaya kışkırttığı*” iddiasına dayanarak kurulması tüm yazılı basında büyük ses getirmiştir. Konu, 19 Nisan 1960 tarihli gazetele- re “*Siyasi faaliyetler durduruldu*” (Akşam), “*Her türlü siyasi faaliyet durduruldu*” (Milliyet) şeklinde yansımıştır. Cumhuriyet gazetesinde ise “*Dün kurulan Meclis Tahkikat Encümeni işe başlarken 3 yasak kararı verdi*” başlığı atılarak komisyonun siyasi partilerin tüm siyasi faaliyetlerini; komisyonun faaliyetleriyle ilgili tüm yayınları ve Mecli-

sin tahkikatla ilgili görüşmelerinin yayınlanmasının yasak olduğuna dair oldukça geniş bir habere yer verilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve basın arasındaki ilişki korku kültürü bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla döneme damgasını vuran siyasi ve toplumsal olayların habere dönüşerek gazetelerde nasıl yer bulduğu incelenmiştir. Korku, her ne kadar toplumların gelişimindeki en temel dinamiklerden biri olsa da geçmişten günümüze basın tarafından bilinçli olarak üretilmiş ve yayılmıştır. Özellikle, basının toplumsal duyarlılıkların üzerine gitmesi, toplumsal korkuların oluşması noktasında önemli bir rol oynamıştır. 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi göz önüne alındığında da basının toplumsal korkuların oluşması ve yerleşmesi noktasında korkuyu bir araç olarak kullandığı görülmektedir. Bireyin doğasında var olan açlık, barınma, kaos, gelecek ve ölüm korkusu gibi en insani korkular bu dönemde basın tarafından bilinçli bir şekilde üretilmiş ve yayılmıştır. Bunun için hem haber başlıkları hem de haber içerikleri çeşitli teknikler aracılığıyla korku yaratacak şekilde kurgulanmıştır.

1960 Askerî Darbesi döneminde basında çıkan haberlere ilişkin genel bir değerlendirme sunan bu çalışmada, haberler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal korkular ekonomik ve toplumsal bağlamda ele alınmıştır. Bu bağlamda öne çıkan olayların gazetelerde nasıl yer bulduğu ve korkuya yönelik nasıl biçimlendirildiği tartışılmıştır.

Gerek burada verilen örnekler gerekse de diğer haberler göz önüne alındığında darbe döneminde üretilen ve basın aracılığıyla yayılarak yerleşik hale gelen korkuları, temelde 4 başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar;

1. İktidarın muhalefete yönelik ürettiği korkular
2. İktidarın basına yönelik ürettiği korkular
3. Muhalefetin iktidar üzerinden ürettiği korkular
4. Basın aracılığıyla topluma yönelik üretilen korkular

Bu çalışmanın temel konusunu basın aracılığıyla topluma yönelik üretilen korkular oluşturmaktadır. Bu nedenle de döneme ait üretilen diğer korkular çalışma dışı bırakılmış ve topluma yönelik üretilen korkular belirli başlıklar ve olaylar üzerinden ele alınmıştır. Ancak bununla birlikte, 1960 Darbesi'nin toplumda oluşturduğu en büyük korku, kuşkusuz 'darbe korkusu' olmuştur. 27 Mayıs tarihinde gerçekleşen darbe, Türk toplumunun Cumhuriyet tarihinde ilk kez askerî bir darbeye tanışmasına neden olmuştur. Darbenin ne demek olduğu, nasıl yapıldığı ve sonuçlarının neler olduğuna dair, toplumun darbeye ilişkin algısını belirleyerek bugün 'darbe korkusu' olarak adlandırabileceğimiz korkuların oluşmasında en önemli belirleyici dönemin yazılı basını olmuştur.

Örneğin, 27 Mayıs gecesi saat 03.15'te başlayan 1960 Askerî Darbesi'nin topluma duyurulması saat 04.30 sularında Albay Alpaslan Türkeş'in radyodan okuduğu bir bildiri ile olmuştur. Nitekim 12 Mart Muhtırası (1971) ve 12 Eylül (1980)'de de darbecilerin ilk ele geçirdiği yerler radyo ve PTT gibi kitle iletişim araçlarıyla ilgili kritik öneme sahip noktalar olmuştur. Ayrıca yapılan darbenin yayın organları üzerinden topluma bir bildiri ile duyurulması da yine 1960 Askerî Darbesi ile oluşturulan ve basın aracılığıyla yeniden üretilen bir darbe formu olarak günümüze kadar gelmiştir. Darbelerde kitle iletişim araçlarının kritik nokta olarak ele geçirilme gereği ve yapılmak istenenlerin bir bildiri aracılığıyla topluma duyurulmasına yönelik bu uygulama 1960 darbesiyle başlamış ve diğer darbelerde de devam etmiştir.

27 Mayıs'ta okunan bildiriye bakıldığında, dönemin toplumsal korkularına ilişkin çıkarımlar yapmak mümkündür. Örneğin bildiride 'demokrasimizin içine düştüğü buhran', 'son müessif hadiseler', 'kardeş kavgası', 'siyasi partilerin içine düştüğü uzlaşmaz durum' şeklinde açıklanan darbenin nedenleri aslında dönemin siyasi ve toplumsal korkularını işaret etmektedir. Yine aynı şekilde, 'hiçbir şahsa ya da zümreye karşı olunmadığı', 'hiç kimsenin şahsına yönelik bir eylemin olmayacağı', 'kimliğine ya da siyasi görüşüne bakılmaksızın herkesin kanunlar önünde eşit olacağı', 'kin güdülmeyeceği' gibi söylemlerle de darbenin toplumda yarattığı korku ve endişeler giderilmeye çalışılmıştır.

Haber metinlerinde kullanılan dil, tercih edilen sözcükler çoğu zaman olduğundan çok daha fazla anlam ifade etmektedir. Genellikle, haberlerde yer alan sözcükler ile bu sözcüklere yönelik göndergeler arasında düz anlam, yan anlam, benzerlik, zıtlık, yakınlık, zaman-mekân ilişkisi, anlamca yakınlık, çağrışımsallık, doğruluk, gerçeklik gibi temel bir takım bağlantılar söz konusudur (Yurdigül, 2014:132). Dahası, haber metinlerinde kullanılan dil ve tercih edilen sözcükler aslında belirli bir ideolojinin yansımasıdır (İnal, 1996:119). Bu durum göz önüne alındığında, gerek 27 Mayıs bildirisinde gerekse de çalışma kapsamında örneklendirilen haberlerde dil ve sözcük seçiminin tesadüf olmadığı; toplumda korku kültürü yaratmak amacıyla bilinçli olarak seçildiği görülmektedir.

Kullanılan dil ve seçilen sözcükler dışında, bu dönem haberlerinde dikkat çeken bir başka unsur da fotoğraflardır. Tıpkı sözcükler gibi fotoğraflar da bilinçli bir tercih sonucu haberlerde kendine yer bulmakta; bazen sayfalarca anlatılacak duygu ve düşünceleri bir kare anlatmaya yetmektedir. Bu nedenle de korku yaratmak ve korku kültürünü büyütme için haberlerde bilinçli fotoğraf kullanımı oldukça yaygındır. 1960 darbesi döneminde, gazetelerde yayımlanan fotoğraflara bakıldığında da bu durum açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde, haber metinlerine eşlik eden fotoğraflar, genellikle darbeye ilişkin korkuların oluşması ve yerleşmesinde etkili olmuştur. Örneğin, 1960 darbesi toplumsal belleğimize dönemin yazılı basınında yer alan fotoğraflar aracılığıyla yerleşmiştir. Bu fotoğraflardan bazıları; Albay Alpaslan Türkeş'in radyodan bildiri metnini okuduğu fotoğraf, silahlı askerler ve tank görüntüleri, Başbakan Adnan Menderes'in askerler eşliğinde götürülme görüntüleri, başta Menderes olmak üzere yargılanan kişilerin mahkeme salonundaki görüntüleri, Menderes'in cezaevindeki görüntüleri ve nihayetinde de darağacındaki idam edilme görüntüleridir. Her bir fotoğraf darbenin ne olduğu, neye tekabül ettiği ve nasıl sonuçlar doğurduğuna ilişkin toplumsal bellekte derin acılar ve korkular bırakmıştır.

Sonuç olarak bakıldığında; 1960 Askerî Darbe dönemi olağanüstü bir dönemdir. Böyle dönemler toplumsal düzenin bozularak toplumsal kurumların işlevlerini yerine getiremediği, işleyişte birtakım sorunlarla karşı karşıya kalındığı dönemlerdir. Söz konusu basın olduğunda,

büyük kesimleri etkileme ve yönlendirme gücü göz önüne alınarak bu hassas sürecin çok daha iyi bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Ancak bugün, geriye dönüp bakıldığında, 1960 Askerî Darbe sürecinde basın, önemli bir aktör olarak yer aldığı görülmektedir. 1960 Askerî Darbesi'nde basın aracılığıyla darbeye zemin hazırlanmıştır. Bunun için halk üzerinde bir korku iklimi yaratılarak kamuoyu askeri müdahale fikrine alıştırmıştır.

Dönemin yazılı basınında yer alan yalan, yanlış ya da asılsız haberler, yandaş ya da muhalif basın organları tarafından verilen tek taraflı haberler, muhalif gazetelerde yoğunlaşan olumsuz haberler ve propaganda içerikli haberler korku kültürünün oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle ülkenin içerisinde bulunduğu kaos ortamı, sık sık ve farklı tarzlarda dile getirilerek tehlikeli ve güvensiz bir ülke imajı oluşturulmuştur. Ülkenin askerî ve siyasi olarak belirsizliklerle dolu, zor bir dönemden geçtiği bu süreçte, basın yeni yeni tehditler, tehlikeler ve riskler üretmiştir. Bu dönemde yaşanan toplumsal değişimler, basın aracılığıyla farklı görünümde sunularak toplumun geleceğe ilişkin algıları şekillendirilmiştir. Basın tarafından resmedilen 'kaos ortamı' ve toplumun tüm kurumlarında yaşanan değişim süreci beraberinde bilinmezliği de getirmiştir. Kimsenin kimseye güvenemediği, kendini sürekli tehdit altında hissettiği, ne zaman ne olacağına ilişkin belirsizlik hissi toplumda korku kültürünün güçlenmesine neden olmuştur. Bu süreçte yaşanan kötü olaylar ve bu olayların belirli ideolojiler çerçevesinde abartılarak ve olumsuzlanarak sunumu toplumda geleceğe ilişkin kötümser bir bakış açısı oluşturmuştur. Değişim, tehdit, tehlike, risk, belirsizlik ve bilinmezlik gibi kavramların ön plana çıkması bu dönemdeki toplumsal huzursuzluğu daha da artırmıştır. Toplumsal birlik ve beraberliğin yerini güvensizlik ortamı almıştır. 1960 Darbesi süresince toplumu oluşturan bireylerin yaşanan yıkımı onaramayacak kadar çaresiz ve geleceği çizemeyecek kadar zayıf olması (Furedi, 2001:99) sonucu, bu rolü dönemin basını üstlenmiştir. Sunduğu haberler aracılığıyla geleceğe ilişkin karamsar bir tablo çizerek toplumsal birlik ve beraberliği olumsuz etkilemiştir. Özellikle iktidar ve muhalefet partileri arasındaki cepheleşme basın üzerinden topluma yansıtılarak toplumda kutuplaşmalara sebebiyet verilmiştir.

Dönemin tanıklarının ifadelerine göre, darbe döneminde, özellikle köylerde, Demokrat Partili ve CHP'lilerin gittikleri kahveleri ayırdığı, ibadet için farklı camilere gittiği ve çocuklarının dahi evlenmelerine müsaade etmedikleri iddia edilmiştir. Söz konusu bu iddiaları dönemin yazılı basınında çıkan haberlerin toplumsal bir yansıması olarak okumak yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, olağanüstü bir dönem olan 1960 Askerî Darbesi'nde Türk basını, basın olarak üzerine düşen görevleri yerine getirememiş; mevcut koşulları toplum nezdinde daha da zorlaştırarak kötü bir sınav vermiştir. Bu nedenle, toplumda korku üzerinden bir 'darbe' algısının yerleşmesine neden olmuştur.

Kaynakça

Akılmak Topçu, S., Ural, S. (2021). "27 Mayıs Darbesi Sürecinde Basında İstanbul-Ankara Öğrenci Olayları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(4), 1674-1691

Cüceloğlu, D. (2008). *Korku Kültürü Niçin 'Mış Gibi' Yaşıyoruz?*, İstanbul: Remzi Kitabevi

Çelik, H. (2017). "Darbelerin Dünyanın Değişik Ülkelerindeki Gelişme Süreci ve Kronolojisi", içinde; *Türk Siyasal Hayatında Hukuk Devletinin Kurumlarına ve Anayasal Sisteme Yönelik Girişimler*, Ed. Hasret Çomak, Nursel Sağdıroğlu, İstanbul: Beta Yayınları

Furedi, F. (2001). *Korku Kültürü, Risk Almamanın Riskleri*, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Gençalp, E. (2017). "27 Mayıs Darbesi ve Basındaki Yansımaları", *Uluslararası Darbe Sempozyumu*, 26-28 Mayıs, *Bildiriler Kitapçığı Cilt 1*, 329-348

İnal, A. (1996). *Haberi Okumak*, İstanbul: Temuçin Yayınları

Mannoni, P. (1992). *Korku*, Çev. Işın Gürbüz, İstanbul: İletişim Yayınları

Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Doğan Kitap

Searle, J. R. (2005). *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*, Çev. Muhittin Macit, Ferruh Özpilavcı, İstanbul: Litera Yayıncılık

Yurdiğül, A. (2014). "Televizyon Ana Haber Bültenlerinde Korku Kültürünün İnşası", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üni. SBE, Radyo Televizyon Sinema ABD, İstanbul

Gazeteler

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Tercüman Gazetesi

Ulus Gazetesi

Vatan Gazetesi

Nilgün Balkaç

Nasrullah Hocam, aslında Aslı Hocamızın söylediği birçok şeyi siz de görüntü olarak da hazırladınız ve bu arada bizi izleyenler de muhtemeldir ki o görüntülerin üzerine tabloyu daha net oturtacaklar. Şimdi şu manşetlerle yol alacağız sizinle. 27 Mayıs 1960 darbesini meşrulaştırma çabaları, bu kapsamda basın ve iktidar ilişkileri diyeceğiz. İşte bu kapsamı ele aldığımızda da radyo nasıl kullanıldı? Gazeteler nasıl kullanıldı? Demokratikleşme önündeki engeller neydi? Bu kullanma sürecinde halk askerî darbeye nasıl ikna edilmeye çalışıldı? Yani bu darbenin gerekliliği halka nasıl anlatılmaya çalışıldı? Darbe için az önce hocamızın söylediği o manşetler aslında yapı taşlarını oluşturdu, sonrasında o yapı taşları üzerinden nasıl gidildi ve tabii bu arada hangi semboller, hangi karikatürler, hangi tablo sürekli diri, canlı tutuldu Hocam?

27 Mayıs 1960 Darbesini Meşrulaştırma Çabaları Kapsamında Basın-İktidar İlişkileri*

Doç. Dr. Nasrullah Uzman | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü

Özet

2 7 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri adına Millî Birlik Komitesi, ülke yönetimine el koydu. Bu, Cumhuriyet tarihinin ilk askerî darbesiydi. Millî Birlik Komitesi, darbenin başarılı olabilmesi için bir dizi önlem aldı: Öncelikle Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Demokrat Partili bakan ve milletvekilleri ile devletin üst kademesindeki kişileri tutuklattı. Türkiye Büyük Millet Meclisini feshetti. Siyasi partilerin faaliyetlerini yasakladı. Demokrat Partililerin yargılanması için gerekli hukuki düzenlemeleri gerçekleştirdi. Fakat Millî Birlik Komitesi, bunlarla yetinmedi. Darbeye meşruiyet kazandırmak; Demokrat Partinin halk nezdindeki nüfuzunu kırmak ve kamuoyunun desteğini alabilmek için harekete geçti.

* Bu sözlü bildiriye kullanılan görseller Halûk Perk'in "Görsellerle 27 Mayıs 1960 Darbesi (Akta Yayınları, İstanbul, 2017)" isimli eserinden alınmıştır.

Millî Birlik Komitesi, ilki “hukuki” ikincisi ise “halk nezdinde” olmak üzere darbeye iki türlü meşruiyet kazandırabilirdi. Hukuki meşruiyet, yapılan yasal düzenlemelerle sağlanabilirdi. Fakat halk nezdinde meşruiyet kazandırılması, yani halka darbeyi benimsetme işi hiç de kolay değildi. Çünkü halkın benimsemediği bir darbenin kalıcı olması mümkün değildi. Bu yüzden Millî Birlik Komitesi, darbeyi halka benimsetmek ve taraftar kazanmak için devletin bütün imkânlarını kullandı. Öncelikle dönemin kitle iletişim araçlarını kontrol altına aldı. Yürüttüğü propaganda çalışmaları kapsamında dönemin kitle iletişim araçları olan gazete ve dergilerin yayın içeriklerine müdahale etti. Gerek bu müdahalenin gerekse siyasi konjonktürün etkisiyle dönemin gazete ve dergilerinde 27 Mayıs lehinde yazılar ve haberler yayımlandı. Böylece halkın, yalnızca Millî Birlik Komitesinin uygun gördüğü haberleri almasını sağladı. Kamuoyunun 27 Mayıs darbesini kabullenmesi ve benimsemesi için bir propaganda kampanyası başlattı.

Bu bildiriye arşiv belgeleri ve dönemin gazeteleri ışığında Millî Birlik Komitesinin 27 Mayıs 1960 darbesini meşrulaştırma çabaları kapsamında basın-iktidar ilişkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960 Darbesi, Türk Silahlı Kuvvetleri, Millî Birlik Komitesi, Demokrat Parti, Basın, Gazete

Öncelikle 27 Mayıs'ın ne olduğu konusunu netleştirmemiz gerekiyor: “27 Mayıs kelimenin tam anlamıyla nedir ve 27 Mayıs'ı nasıl değerlendirmeliyiz?”

Neden bu soruyla başladık? Çünkü günümüzde bile 27 Mayıs'a dair farklı kavramların kullanıldığını görüyoruz. Kısa bir literatür taramasında “27 Mayıs” için “Müdahale”, “İnkılap”, “Devrim”, “İhtilal” ve hatta “Bayram” kavramının bile kullanıldığını görebiliriz. Oysa 27 Mayıs'ı şirin gösterecek kavram ve değerlendirmelere karşı akademi, bürokrasi, siyaset ve toplum olarak bakış açımızı net bir şekilde ortaya koymak durumundayız. Bazı kesimlerin ihtilal, inkılap, bayram, devrim, müdahale vs. gibi kavramlarla tanımladığı 27 Mayıs, kelimenin tam anlamıyla askerî bir darbedir. Dahası Cumhuriyet tarihinde meşru hükûmete karşı gerçekleştirilen ilk askerî darbedir. Oysa Tür-

kiye’de Cumhuriyet bir demokrasi yönetimidir ve demokrasilerde darbeye yer yoktur. Dolayısıyla darbelerin savunulacak bir yanı da yoktur. Yani “ama”, “fakat”, “lakin”, “ancak” gibi bağlaçları kullanmadan 27 Mayıs’ın askerî bir darbe olduğunu ve Türk demokrasisine zarar verdiğini ifade etmek gerekir. Kaldı ki bizatihi 27 Mayıs’a katılan ve darbe bildirisini radyodan okuyan Alparslan Türkeş de en kötü demokrasinin bile en iyi darbeden daha iyi olduğunu ifade etmiştir. Bütün bunları alt alta sıraladığımızda, 2022 yılı itibarıyla 27 Mayıs’a ısrarla darbe denilmemesi ve ayrı bir yere konumlandırılmaya çalışılması izah edilebilir bir tutum değildir.

27 Mayıs 1960 Darbesi, Türk demokrasi tarihi açısından bir kırılma noktasıdır, bir dönüm noktasıdır. 27 Mayıs yalnızca Demokrat Parti iktidarını devirmekle kalmamış; Türk Silahlı Kuvvetlerini politikanın merkezine konumlandırmış; sonraki askerî darbe ve müdahalelere de örnek ve zemin oluşturmuş; bir anlamda Cumhuriyet dönemi Türk siyasi tarihinde darbe ve askerî müdahale geleneğini de başlatmıştır. 27 Mayıs öncesinde hükûmetin kontrolünde ve emrinde, hükûmete bağlı bir kurum pozisyonunda olan ordu, 27 Mayıs’la birlikte hükûmetin üzerinde ve hatta hükûmetler de dâhil olmak üzere her türlü kurumun ve gücün üzerinde, rejimin koruyucusu bir pozisyona gelmiştir. Neresinden bakılırsa bakılsın 27 Mayıs, Türk demokrasi tarihi açısından bir kırılma noktasıdır.

Darbenin meşruiyeti meselesine gelince, bilindiği gibi darbe meşru hükûmete karşı gayrimeşru bir müdahaledir. Millî Birlik Komitesi, gayrimeşru bir müdahaleyle, askerî bir darbeye meşru Demokrat Parti hükûmetini devirdi ve kısa sürede ülke yönetimine el koydu. Fakat darbeye meşruiyet kazandırılmazsa, darbenin sürekliliği sağlanamazdı. Bu yüzden Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel darbeye meşruiyet kazandırmak için hemen çalışmalara başladı. Darbeye meşruiyet kazandırmanın biri hukuki, diğeri toplumsal olmak üzere iki boyutu vardı. 12 Haziran’da, 1924 Anayasasının bazı hükümlerini kaldıran ve bazı hükümlerini de değiştiren bir kanun kabul edildi.

27 Mayıs 1960’tan itibaren geçerli olacak bu kanunla, Demokrat Partililerin yargılanabilmeleri için gerekli hukuki zemin oluşturulduğu gibi kısmen de olsa darbeye hukuki meşruiyet kazandırıldı. Bu kanun

DOÇ. DR. NASRULLAH UZMAN | ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ,
EDEBİYAT FAKÜLTESİ, TARİH BÖLÜMÜ

âdeta geçici bir Anayasa işlevi üstleniyordu ve kanun yapma yetkisi de dâhil olmak üzere Millî Birlik Komitesi birçok yetkiyi uhdesinde topluyordu. Bunun yanı sıra Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'in talimatıyla darbeye hukuki meşruiyet kazandırmak için, yeni bir Anayasa hazırlamak üzere İstanbul Üniversitesi rektörü ki aynı zamanda idare hukuku profesörü olan Sıddık Sami Onar başkanlığında bir heyet oluşturuldu. Bu heyet ilk raporunu darbenin hemen ertesi günü yani 28 Mayıs'ta Cemal Gürsel'e sundu.

Özetle Millî Birlik Komitesi, hukuki olarak darbeye meşruiyet kazandırdığı gibi Yassıada yargılamalarına giden süreci de kurguladı.

Fakat Millî Birlik Komitesinin önündeki esas sorun halkın 27 Mayıs'ı kabullenmesini ve benimsemesini sağlamaktı. Çünkü halk nezdinde meşruiyet kazanmayan bir darbenin sürdürülebilirliği mümkün

değildi. Bu yüzden Millî Birlik Komitesi ciddi bir propaganda kampanyası başlattı. Ekranaya yansıyan Halûk Perk'in "Görsellerle 27 Mayıs 1960 Darbesi" isimli eserindeki görsellerden de anlaşılacağı gibi Millî Birlik Komitesi propaganda amacıyla alyans bağı, pul, sergi, konser, marş, yarışma gibi birçok materyal ve yol kullandı.

Fakat Millî Birlik Komitesi bütün bunların üzerinde dönemin kitle iletişim aracı olarak basın-yayın organlarını kontrol altına aldı; propaganda çalışmalarını bunlar üzerinden yürüttü ve bu yolla darbeye halk nezdinde meşruiyet kazandırmaya çalıştı. Lütfen dikkat buyurun, günümüzde sosyal medya merkezli yapılan enformasyon ve dezenformasyonun toplumsal etkisi neyse, basının o dönemdeki etkisi de oydu. Hatta ilginç bir örnek vereyim: Millî Birlik Komitesi üyeleri darbe konusunda "esin ve fikirleri Türk basınından aldıklarını" söylediler. Millî Birlik Komitesi üyelerinden Orhan Erkanlı da darbenin Ulus gazetesi ve Akis dergisi okunarak yapıldığını söyledi. Hatta Hürriyet'in patronu Erol Simavi de "Orduyu darbeye basın hazırlar" tespitini yapar ki kendisi de 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'ün tanığıdır.

Ayrıca 1957-1960 döneminde mesleki olarak kendisini gazetecilik ve basınla ilişkilendiren milletvekili sayısı da 30'dan fazladır ve neredeyse tamamı DP'lidir.

Millî Birlik Komitesi, basının toplumsal etkisini kullanmak için darbenin hemen ertesi günü Harbiye'de bir basın toplantısı düzenledi ve basın politikasının genel çerçevesini çizdi. Darbeden iki gün sonra ise Millî Birlik Komitesi başkanı Cemal Gürsel, aralarında yabancı temsilcilerin de olduğu basın mensuplarıyla bir araya geldi ve basının hangi haberleri yayımlayıp yayımlayamayacağını açıkladı. Buna göre basın, Millî Birlik Komitesinin tebliğleri dışındaki yayınlara itibar etmeyecekti. Çünkü bunlar 27 Mayıs aleyhine propaganda yayınlarıydı. Yani basının “*Millî Birlik Komitesi basın toplantılarında söylenen hususlar*”, “*Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarının yayınları*” ve “*Yabancı basından maksatlı olmayan yayınlar*” dışındaki haberleri yapması yasaktı. Yassıada yargulamalarına da Ordu Film Merkezi dışında kimse alınmıyordu. Böylece halka sadece Millî Birlik Komitesinin istediği haberler verildi. Halkın 27 Mayıs'ı kabullenmesi ve benimsemesi için ciddi bir propaganda süreci başlatıldı.

Nilgün Balkaç

Hocam burada benimsemeyi isterseniz biraz açarsak belki daha anlamlı olur. Benimsemek halkın desteği, yani halkın desteği olmayınca iktidar için de aynı şey, muhalefet için de aynı şey. Halkın desteği ve aslında o gösterdiğiniz şu anki gazete manşetleri ve fotoğraflar o desteğin nasıl sağlanmaya çalışıldığına dair algıyı gösteriyor. Devam edelim Hocam.

Nasrullah Uzman

Tabi, yine Halûk Perk'in “*Görsellerle 27 Mayıs 1960 Darbesi*” isimli eserinde yer alan ekrandaki bu görseller, bu süreci net bir şekilde yansıtıyor. Esasen Millî Birlik Komitesi, halkın darbeyi bir inkılap, bir bayram, bir devrim olarak benimsemesini sağlamak istiyor. Bunun için de elindeki bütün materyalleri kullanıyor ve âdeta bir propaganda savaşı başlatıyor. Hatıra paraları bastırıyor, yaka kartları bastırıyor,

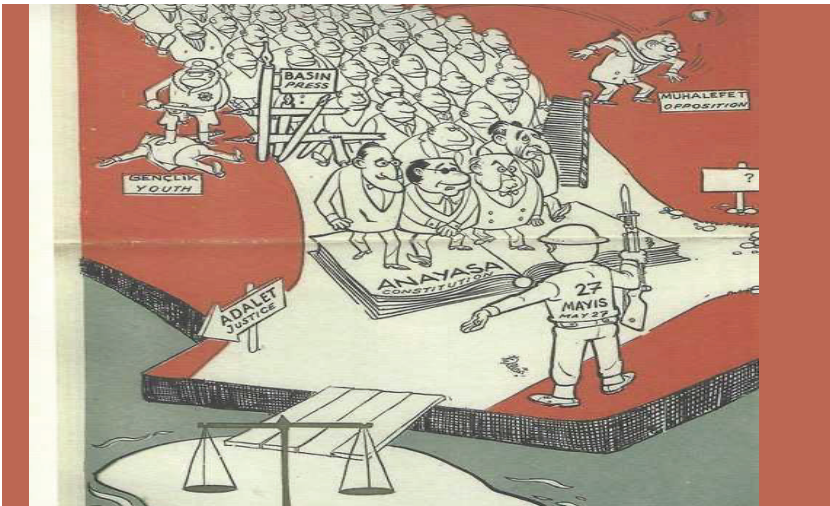
yarışmalar düzenliyor, plaklar çıkartıyor, okullarda 27 Mayıs köşeleri oluşturuyor, tarih kitaplarına yeni müfredatlar ekliyor, demokrasiyi, Atatürk'ü, Cumhuriyet'i, demokrasinin temel kazanımlarını, üniversite özerkliğini, basın özgürlüğünü ön plana çıkartıyor ve bu kavramlar üzerinden yeni bir tarih inşa etmeye çalışıyor. Böylesine büyük ve sistematik bir propaganda sürecinden ve bu propagandaya dayalı dezenformasyondan etkilenmeyen insan sayısı nadirdir denilebilir. Çünkü radyoda, gazetede ve hayatın neredeyse her alanında insanlar bu propagandaya maruz kalıyor.

“*Darbeye esin kaynağı*” olarak nitelendirilen basın, bu kez de Demokrat Partiyi karalama, 27 Mayıs'ı övme ve darbeye meşruiyet kazandırma yolunda topluma esin kaynağı olacak şekilde kurgulanıyor. Yani basın, demokrasinin bir gereğı olarak darbeye karşı meşru iktidarı desteklemek, denetim ve eleştiri görevini sürdürmek yerine darbeyi haklı ve meşru göstermeye çalışıyor; enformasyon görevini yapmak yerine; dezenformasyon yapıyor.

Üstelik bu dezenformasyonu denetim ve kontrol mekanizmasının emir ve talimatıyla yapıyor. Buna uymayanlar ise kapatılma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyor. Mesela Ankara'da hükümet aleyhtarı broşürlere ilişkin haber yayımladıkları gerekçesiyle Öncü ve Yenigün gazeteleri kapatılıyor. Daha da kötüsü Millî Birlik Komitesi sözcüsü Muzaffer Özdağ, “Babiâli'den de tanklarla geçeceğiz” mealinde bir konuşma yapıyor.

Basının da bu sürece uyum sağlamakta zorlanmadığını ifade etmek gerekir. Dönemin önemli gazeteleri darbeyi sorgulamak yerine darbenin savunusunu yaptılar. Millî Birlik Komitesinin lehine ve DP'nin aleyhine olan haberleri manşetten verdiler. Darbe sebebiyle Millî Birlik Komitesine teşekkür için ortak bir bildiri bile yayınladılar. Bu noktada Metin Toker'in, ki kendisi CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün damadıdır, çıkardığı Akis dergisini de özellikle anmak gerekir. Mesele 5 Haziran 1960 tarihli Akis'te Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel "*milli kahraman*" ifadesiyle manşetten veriliyor. 20 Temmuz 1960 tarihli sayıda ise Celal Bayar'ın fotoğrafının hemen arkasına "*darağacı*" çiziliyor ve küçük düşürücü kelimelerle algı oluşturulmaya çalışılıyor. Hatta Akis'in, Yüksek Adalet Divanının kararlarını önceden ilan ettiği de oluyor. Belirtmekte fayda var ki diğer ulusal gazetelerin durumu da Akis'ten çok farklı değil. Yine yerel basının da bu konuda iyi bir sınav vermediğini belirtmemiz gerek. Zaten Demokrat Parti, iktidarının ikinci yarısında birçok gazete patronuyla arasını açıyor. Basın konusunda vadettiklerini yerine getirmek yerine, bası-

na yönelik sert politikalar uyguluyor ve bu konuda eleştiri de alıyor. Yani Babialı'de Demokrat Partiye karşı bir tepki var. Fakat Demokrat Partiye angaje olan gazete ve yazarların bundan istisna olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Zaten burada ilginç olan Demokrat Partiye angaje olarak nitelendirilebilecek gazeteler ve yazarların tutumu. Şöyle ki bu gibi gazete ve yazarlar, önceden büyük bir övgüyle bahsettikleri Demokrat Partiye, 27 Mayıs'tan sonra eleştiri ve hatta hakarete varan söylemlerde bulunuyorlar. Üstelik bu gazetelerin patronları da 27 Mayıs öncesinde ve sonrasında aynı kişiler. Yani gazetelerin patron ve yazar kadrosunda herhangi bir değişiklik yaşanmamış olmasına rağmen, tavır değişikliği dikkat çekicidir.

Anlaşılacağı üzere ciddi bir dezenformasyon süreci yaşanıyor. Bu noktada radyoya da ayrı bir parantez açmak gerekir. Hatta 27 Mayıs'a giden süreçte Demokrat Partiye karşı muhalefetin en büyük eleştirilerinden biri de radyonun hükümet tarafından dezenformasyon aracı olarak kullanıldığıydı. Nitekim Yassıada yargılamalarındaki davalardan biri de Radyo Davası'ydı.

27 Mayıs'tan sonra da radyo yine dezenformasyon için kullanılacaktı ama bu kez Millî Birlik Komitesi, Demokrat Partililere karşı kullanacaktı. Radyo ile ilgili şunu da söylemeliyim: Yassıada'daki DP'lilerin aileleri ile haberleşmeleri mümkün değildi. Demokrat Partili aileler Yassıada'daki yakınlarından sadece radyo yayınları üzerinde haberdar olabiliyorlardı. Bunlar da tabii ki kısıtlı haberler. Halk nezdinde DP'lilerin itibarını sarsmak, gözden düşürmek için DP'lileri küçük düşürecek haberlere ağırlık veriliyordu. Mesela "Polatkan'a ait yolsuzluklar açıklandı", deniliyor. "Düşükler", "sabıklar", "çeteciler", "cina-yet şebekesi" gibi son derece küçük düşürücü ve ağır ithamlar yoğun bir şekilde kullanılıyordu. Tarihçi olarak belirtmek isterim ki tarihte bilginin doğruluğunu teyit etmek esastır. Mesela gazeteler "*Beyazıt Meydanı'nda ordu ve gençlik büyük bir heyecan içinde kucaklaştı*" manşeti atılıyor. Hürriyet Anıtı'nın açılışına 2 milyon kişinin katıldığı ifade ediliyor. Dikkat buyurun lütfen 1960 yılı itibarıyla İstanbul'un toplam nüfusu 1.8 milyon ve o dönem itibarıyla İstanbul'da 1.8 milyon bir yana, 200.000 kişiyi alacak bir miting alanı bile yok. Buna rağmen 2 milyon kişinin katıldığı bir mitingden bahsediliyor. İşte böyle bir dezenformasyon söz konusu.

Nilgün Balkaç

Nasrullah Hocam sizinle devam edelim. Şimdi biraz daha içini dolduracağız. Meşrulaştırma, darbeyi meşrulaştırma çabaları kapsamında basın ve iktidar ilişkileri demiştik. Onu biraz daha netleştirelim. Belli algılar, belli olaylar üzerinden. Şimdi birkaç unsur söyleyeceğiz. Diyeceğim ki size; kamplaşma, tekelleşme, propaganda yapılması aynı şekilde, propaganda temalarında kullanılan unsurlar. Şimdi hocalarımızla birlikte hem Ayşe hocamızın hem de Aslı hocamızın söylediklerinin aslında içini dolduracağız, tümüyle sizin bu söylediklerinizle birlikte o korkunun ya da Ayşe hocamızın verdiği örnekler gerçekten çok dikkat çekiciydi, gazete üzerinde, şimdi onu bu unsurlar da birlikte yerleştirelim hocam.

Nasrullah Uzman

Net bir şekilde ifade etmeliyim ki bu dönemde hangi gazetenin ne manşet attığı, hangi yazarın ne yazdığı ortadadır. Küçük bir internet taramasıyla bile görülebilir. 27 Mayıs'tan sonra basın-iktidar ilişkilerine baktığımızda Türk basınının 27 Mayıs darbesine angaje olduğu ve Millî Birlik Komitesinin propaganda aracına dönüştüğü kirli bir dezenformasyon süreci yürüttüğü açıktır. Basın bir yandan 27 Mayıs'ın niçin yapıldığını açıklamaya, halk gözünde yumuşatmaya, haklı bir gerekçeye oturtmaya ve bu hususta algı oluşturulmaya çalışırken diğer yandan da DP'lilerin halkın gözünden düşmeleri, itibarsızlaşmaları için DP'lileri suçlayıcı, itibarlarını zedeleyici haberlere yer verdi. Birçok gazetede DP'liler vatana ihanetle, rüşvet ve yolsuzlukla suçlandı. Özellikle de 27 Mayıs'ı bir gerekçeye oturtmak için DP'lilerin itibarsızlaştırılmasına çalışıldı. Bu süreçte basın sistematik bir karalama kampanyası yürüttü. Bu dönemde gazetelerde DP'liler için "mücrim", "sabık", "düşük", "diktatör" vb. gibi kavramların kullanılması rutine dönüştü.

Ekranada gördüğümüz "Harbiyeliler bir meydana toplanacak, makinelî tüfek ve bombalarla imha edilecektî", "Buzhane ve çukurlarda cesetler bulundu", "İstanbul'da 9 ceset bulundu", "Öldürülen öğrencilerin mezarları tespit ediliyor", "Parayla tutulmuş adamlara dağıtıl-

mak üzere 7 bin silah ve asker elbisesi ele geçti”, “İktidar, İnönü’yü sınır dışı etmeye hazırlanıyordu”, “DP düşmeseydi dün geniş bir katliama girişecekti”, “DP’nin 40 milyon lira sarfıyla üniversiteyi ve Harbiye’yi imha için teşkilat kurduğu anlaşıldı” gibi birçok yalan haber gazete manşetlerinde yer aldı.

Kamuoyu gerçek ve doğru haber beklerken gazeteler bilinçli ve sistemli bir şekilde yalan haber ve dezenformasyon merkezi haline geldi. Yalan haber ve dezenformasyonla Demokrat Partililerin yalan ve çarpıtılmış bilgilerle kişilik haklarına saldırmak meşru ve normal bir hâl aldı. Yani dezenformasyonla mücadele etmek durumunda olan kurumlar, dezenformasyonun kaynağı hâline geldi. Özellikle bazı gazeteler ve yazarlar bu dönemde adeta sistematik yalan mekanizması haline aldı. Bu yalanlardan biri olan ve infiale yol açan “Öğrenciler Kıyma Makinelerinden Geçirildi” haberi de birçok gazetede yer aldı. Daha sonra bu haberin dezenformasyon olduğu açıklandı. Fakat bu dezenformasyon, Yassıada kararlarını etkilediği gibi toplumsal travmaya yol açtı. Mesela karikatürler çiziliyor. Lütfen dikkat buyurun özellikle soldaki karikatüre. İdam kararı verilen Demokrat Partililer işte kararlar infaz edilecek; orada bile o kadar böyle hayâsızca son sözleri ne olacak şeklinde çiziliyorlar ki yani okuyan birinin siyasi görüşü ne olursa olsun bunu kabul etmesi mümkün değil.

Nilgün Balkaç

Ve de tabii idamın ve bir hayatın yok oluşunun karikatürize edilmesi gerçekten tartışılması gereken bir konu.

Nasrullah Uzman

Kesinlikle, yine dönemin karikatürlerine baktığımız zaman özel hayatı ihlal eden, ahlaki zafiyetleri ön plana çıkartan, hırsızlıkla, rüşvetle, adam kayırmacılıkla, daha ötesi cinayetle suçlanan bir iktidar portresi çiziliyor. O yüzden ilk etapta ifade ettiğim gibi Türk kamuoyu dezenformasyona yüksek dozda maruz kaldı. Günümüzde sosyal medya nasıl ki bir baskı unsuru haline gelmişse o dönemde de aynı durumun basın için geçerli olduğunu görüyoruz.

27 Mayıs 1960 darbesi Türk demokrasisinin kara bir lekesidir. 27 Mayıs sonrasında kurulan Yassıda mahkemelerinde alınan kararlar Başbakan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan siyaseten son derece genç denebilecek yaşta idam edildiler. Bu üç isim “*Demokrasi Şehidi*” olarak tarihe geçti. İdam kararlarında basın o dönemde attığı manşetlerin de payının olduğu açıktır. O dönem yaşananlar, toplumsal bellekte hâlen canlılığını korumaktadır. Kamuyu bu yüzden, günümüzde bile Demokrat Parti dönemini objektif değerlendirmek yerine duygusal değerlendiriyor. Akademinin böyle bir durumu söz konusu değil. Akademi, Demokrat Parti dönemini bilimsel ve objektif bir şekilde değerlendirebiliyor; iktidar-muhalefet ilişkilerinde Demokrat Partinin muhalefete yönelik bazı uygulamalarının iktidar-muhalefet ilişkilerini gerdiğini; iktidarın gücünü lehine kullandığı durumların olduğu vs. tespit ediyor. Kırşehir’in ilçe hâline getirilmesi, İspat Kanunu, Tahkikat Komisyonu gibi birçok uygulamanın demokrasiye gölge düşürdüğünü akademik çalışmalarda görebiliyorsunuz. Fakat kamuoyunun durumu, akademi gibi değil. Kamuyu maruz kaldığı dezenformasyona sanki bir tepki geliştirmiş gibi daha ziyade 27 Mayıs sonrasında yaşananlara odaklanıyor.

Konuşmamın başında ifade ettiğim gibi 27 Mayıs Türk demokrasi tarihinde bir kırılma noktasıdır. Hakikaten kırılma noktasıdır. Çünkü Cumhuriyet tarihinde ilk defa meşru hükûmete gayri meşru bir müdahale, askerî bir darbe söz konusudur ve bu askerî darbe ondan sonraki darbelere de rol model olmuştur. Talat Aydemir’in darbe girişimlerinde, 12 Mart 1971 muhtırasında, 12 Eylül 1980 darbesinde, 28 Şubat sürecinde, 27 Nisan e-muhtırasında ve dahi 15 Temmuz hain darbe girişiminde bunu görmek mümkündür. Bazı gazetelerin 12 Mart muhtırasında, 28 Şubat’ta, 27 Nisan’da ordunun elindeki silah gibi davrandığı kısa bir arşiv taramasıyla görülecektir. Hatta Cumhuriyet’in en uzun gecesi olarak nitelendirdiğim 15 Temmuz hain darbe girişimi, Allah korusun, başarılı olsaydı FETÖ’nün kontrolündeki gazetelerin atacağı manşetler de öncekilerden farklı olmayacaktı.

Son olarak ifade etmek isterim ki 27 Mayıs darbesi, yalnızca Başbakan Adnan Menderes ve iki bakanını idam etmekle kalmadı; siyasi, sosyal ve kültürel alanda köklü değişikliklere yol açtı. Sonraki darbelere ve darbe girişimlerine de zemin ve örnek oluşturdu. Darbe son-

rasındaki süreç basın üzerinden kurgulandı. Basın, darbecilerin darbeyi meşrulaştırma aracı olarak kullanılageldi. Darbe gibi olağanüstü dönemlerde yayınlanan gazetelerin ve atılan manşetlerin doğruluğu şüphelidir.

Türkiye, demokrasi ile yönetilen bir ülkedir. Bernard Lewis'in ifadesiyle Türkiye, demokrasi ile yönetilen tek İslâm ülkesi ve Ortadoğu'daki iki demokrasiden biridir. Türkiye'nin 200 yıllık bir seçim/sandık deneyimi vardır. Demokrasi deneyimi ise bundan çok daha eskidir. Demokrasilerde darbeye yer olmadığı gibi darbelerin de savunulacak bir yanı yoktur. Demokrasiyi özümsemiş her birey “ama”, “fakat”, “lakin”, “ancak” gibi bağlaçları kullanmadan darbeye ve demokrasiye zarar verecek müdahalelere karşı olduğunu net bir şekilde ifade etmelidir. Bu bilinçle, Cumhuriyet'in ilk yüzyılında yaşanan askerî müdahalelere ve aksaklıklara rağmen Türkiye'nin, demokrasisini güçlendirmeye devam edeceği, Cumhuriyet'in ikinci yüzyılına sağlam adımlarla ilerleyeceği açıktır. Bu organizasyona ev sahipliği yapan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığına ve dinleme nezaketi gösteren değerli misafirlere teşekkür ederim.

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek

Dördüncü Oturum

Türkiye’de Basını Güçlendirme Çalışmaları

KONUŞMACILAR

Moderatör: Ahmet Görmez

Evren Başar

Cavit Erkinliç

Büşra Karaduman Aktuna

Doğan Eşkinat

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek Sempozyumu

Dördüncü Oturum

Ahmet Görmez | TRT Haber-Haber Koordinatörü

Herkese bir kez daha merhabalar. Son iki gündür gerçekten son derece önemli toplantıların olduğunu gördük burada. Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek Sempozyumu'nda bugün artık son gün, son oturum. Türkiye'de basını güçlendirme çalışmalarını konuşacağız ve aslında iki gündür gerçekten o son derece verimli, son derece faydalı geçen bu sürece de bir nokta koyacağız; ama sadece bu sempozyum için.

Elbette basına yönelik çalışmalar gerek İletişim Başkanlığında gerek diğer birimlerde hız kesmeden devam edecek; ama peki bu sempozyumun son oturumunda neleri konuşacağız? Başlık son derece önemli; Türkiye'de basını güçlendirme çalışmaları. Tabii bir haberci olarak doğrudan beni de etkileyen durumlardan biri. Ama son günlerde özellikle biz habercilerin de yakından takip ettiği bir süreç var, bununla başlayalım derseniz.

Bir önceki oturumun da sonunda yavaş yavaş bu konuya değinilmişti, o da dezenformasyon. Şimdi bir süredir devam eden dezenformasyonla mücadele çalışması var. Bunun yasalaşması konusunda çok önemli çalışmalar var.

AHMET GÖRMEZ | TRT HABER-HABER KOORDİNATÖRÜ

Hatta dün gece geç saatlere kadar, hatta sabah saatlerine kadar, gece demek artık çok da mümkün değil galiba, sabah saatlerine kadar devam ediyor mesailer.

Onunla başlayalım, ilk konuğumuz Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkan Yardımcısı Sayın Evren Başar. Sayın Başar tam da bu konudan başlayalım derseniz. Çok yoğun bir mesai var. Dezenformasyonla mücadele neden bu kadar önemli? Zaman zaman eleştiriler var ama sansür mü yoksa bir ihtiyaç mı? Tam tersine gazeteciliğin önünü açan ve ortada sadece temiz ve doğru haberin bizim görevimiz o, öyle değil mi doğru haberi vermek, doğru haberin önünü açan bir düzenleme mi? Neler yaşanıyor?

Evren Başar | T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkan Yardımcısı

Evet şimdi çok güncel bir konu dezenformasyon konusu. Söylediğiniz gibi bu sabah, 5'e kadar Mecliste, Dijital Mecralar Komisyonunda Sayın Basın İlan Kurumu Genel Müdürümüzle de birlikteydik. İlk tali komisyon olarak görevlendirilen komisyondan bu kanun teklifi geçti. Biraz yorulduk o yüzden sürçülisan edersek şimdiden kusura bakmayın. Tabii oraya gelmeden önce Türkiye'de basın, ulusal basın, yerel basın, bölgesel basının güçlendirilmesi ile alakalı çalışmalar yapmak görevi 14 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile İletişim Başkanlığına verildi. İletişim Başkanlığı bünyesinde, 39 ülkedeki basın müşavirlikleri, 19 ildeki bölge müdürlüklerimiz, Basın İlan Kurumu, TRT ve Anadolu Ajansı ile birlikte dört yıllık bir zaman zarfında çok ciddi adımlar attık. Az önce de söylediğim gibi Basın İlan Kurumu basına destek veren, basının güçlenmesini sağlayan başat kurumlardan. Yine aynı şekilde İletişim Başkanlığı içerisinde bu görevi üstlenen Basın Yayın Dairesi ve Uluslararası Medya Koordinatörlüğü var. Ben onların anlatacaklarına ve alanlarına çok fazla girmeden şöyle bir yüzeysel geçmiş olayım. Şimdi halk arasında uzun süredir konuşuluyordu. Kamuoyuna yansıyan şekliyle Sosyal Medya Yasası; aslında bu Sosyal Medya Yasası değil, fakat kamuoyuna böyle yansıdı. Biz çalışmalarımızı yürütürken yaklaşık 6-7 aylık bir süre aldı. Bilgi Teknoloji Kurumu, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, yine İletişim Başkanlığı,

Basın İlan Kurumu, Televizyon Üst Kurulu ile birlikte 10'dan fazla toplantı gerçekleştirdik. Nitekim daha sonra milletvekillerimizin kanun teklifi ile birlikte Tali Komisyon olarak, az önce söylediğim Dijital Mecralar Komisyonu da asıl komisyon olarak da Meclis Adalet Komisyonuna sevk edildi ve Basın Kanunu ve bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi adına da geldi bu. Basını güçlendirme adına bir yandan dezenformasyona diğer yandan da Basın Kanunu'nda basın mensuplarına verilen haklara değineceğim. Tabii dijitalleşen bir çağdayız; şimdi konvansiyonel medya araçlarını artık takip etmiyoruz. Ben, özellikle genç nüfusun elinde o bildiğimiz kâğıt gazeteyi göremiyorum ki ben de almıyorum. Nereden takip ediyoruz? İnternet haber sitelerinden, mobil uygulamalardan, sosyal ağlardan. Tabii bunlar ne kadar güvenilir tartışılır; ama dezenformasyon tam burada başlıyor işte. Şimdi dezenformasyon çağımızın vebası, tabii biz ülke olarak buna önlem almak durumundayız. Nasıl ki Covid salgını başladığında tüm dünyayı etkiledi, global ölçekte bir salgın oldu, biz de hiç dışardan yardım beklemeden dışardan olabilecekleri beklemeden kendi önlemlerimizi aldık. Covid salgınında çok şükür ki başarılı bir mücadele dönemi geçirdik ve Covid için artık bitti diyoruz. Dezenformasyon konusunda da bu yasayı ilk çıkaran ülke olacağız inşallah, hatta Avrupa'da bile bunun çalışması daha bitmedi. Biz tali komisyonda çalışmamızı tamamladık. Haftaya çarşamba da inşallah Adalet Komisyonuna girecek. Ondan sonra da Meclis Genel Kuruluna sevk edildikten sonra da inşallah yürürlüğe girecek. Buna değinirken Basın Kanunu'ndaki değişikliklerde ne var? Sadece Basın Kanunu değil, Basın İlan Kanunu, Basın İş Kanunu yine önemli 5651 sayılı İnternet Üzerinden İşlenen Suçlara İlişkin Kanun yer alacak ve Türk Ceza Kanunu, ben ona pek girmeyeceğim çünkü dezenformasyon burada bir suç olarak tanımlanıyor.

O, Adalet Bakanlığının bir çalışmasıydı ki inşallah yararlı bir çalışma olacak o da. İnternet haber sitelerinin yoğun bir şekilde kullanımından dolayı Basın Kanunu'nda, bu alanda çalışanlara yeni haklar vermek durumundaydık. Tabii yeni haklar verirken de burada çalışanları ve bu sosyal ağları, internet haber sitelerini de regüle etmek durumundasınız. Dezenformasyonla mücadele için birtakım kazanımlar veriyorsunuz, birtakım da sorumluluklar yükliyorsunuz. Bu

EVREN BAŞAR | T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKAN YARDIMCISI

haklardan bahsedeyim ben biraz. Şimdi internet haber sitelerinin çalışanları da süreli yayın kapsamına alındığı için, aynı gazeteci tanımına kavuşacak. Basın kartı alma hakkına sahip olacak. Basın kartı gerçekten gazeteciler için çok önemli. Sadece gazeteciler için değil basın kartı kimlerde var? Haber kameramanlarında var, sunucularda var, canlı yayın teknik işlerinde çalışan arkadaşlarda var. Biliyorsunuz ki basın kartını aldığınızda birtakım sosyal haklara da kavuşuyorsunuz ki sosyal haklar biliyorsunuz, Anayasa'da düzenlendi. Bundan dolayı biz de bu kanun çalışmasında bunu yedirmiş olduk. Yani bir basın mensubu özel sektörde bir sene çalıştığında her bir sene için üç ay erken emekli olabiliyor. Buna da özlük konusunda yıpranma payı deniliyor ve bu özlük konusunda çok önemli bir katkı oluyor. İnternet haber sitelerinin ilan ve reklam alma konusunda da bir düzenlemeye girdik. Düzenleme getiriyoruz inşallah. Burada da internet haber siteleri, tabii kafanızda şöyle bir şey canlanabilir, medya kuruluşları sayısı belli fakat binlerce internet sitesi var. Şimdi hepsi mi alacak? Hayır. Tabii ki belli başlı kriterleri Basın İlan Kurumu getirecektir. Basın kartı almak için zaten belli başlı kriterler var ve böylece gerçekten sorumluluklarını yerine getiren, bu kriterleri yerine getiren internet haber siteleri bu imkânlardan faydalanacak. Bu imkânlardan faydalanırken

diyelim bir kişi ile alakalı veya devlette alakalı bir dezenformasyona isteyerek veya istemeyerek sebep oldu ne yapacak? İçerikleri saklayacak. İçerikleri saklama yükümlülüğü getiriyoruz.

Bu şekilde yani kopyala yapıştır haberciliğini bir kenara bıraktıracak bu iş. Yani bir ajans veya bir haber sitesi bir haber yayımlıyor; bakıyorum başka bir haber sitesi aynıısını almış kopyalamış, bire bir aynı, hatta yazım yanlışları bile aynı, doğruluğunu irdelemek yok, bu yalan mıdır, yanlış mıdır yok; fakat yapılan bu yalan haber, yanlış haber çok hızlı yayılıyor. Doğrusunu anlatana kadar arşa varıyor. Yani bu yalan haberin etkisi arşa varıyor; fakat doğrusunu söylediğin zaman çok hızlı bir yayılım gerçekleşmiyor. Bununla birlikte yine basın kartı olan gazeteciler için gri hizmet pasaportu uygulaması var. Yani yurt dışında iş ve işlemlerini, görevlerini gerçekleştirirken vize konusunda, diğer akreditasyonlar konusunda elini güçlendirecek bir gri pasaport uygulaması oluyor. Bu, internet haber sitelerinin de bir kazanımı olacak. Yani dezenformasyon yasa tasarısında basın ilan ile alakalı gelişmeleri Genel Müdürümüz anlatacaktır. Türk Ceza Kanunu'na bununla ilgili bir suç maddesi eklendi. Bir de sosyal ağlar konusuna gelmek istiyorum. Şimdi daha önceki yasa çalışmalarında sosyal ağların birer temsilcisi olması istendi; fakat bu temsilcilere BTK Başkanlığı gerektiğinde ulaşamıyor. Neden? Bir temsilci var evet, Twitter,

Facebook, YouTube, TikTok gibi sosyal ağlar bir temsilci belirlediler; fakat kişi Türkiye’de değil. Ulaşılamıyor, yok yani. Biriyle alakalı ve devletle alakalı bir dezenformasyon yapıldığında bunu kim yaptı? Bu hesap kime aittir? Bilgisini biz bu temsilciden alacağız; ama temsilci ortada olmadığı için, bu dezenformasyonu yapanı bulma konusu sekteye uğruyor. Ne getiriyoruz burada? Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olacak ve Türkiye’de yerleşik olacak. Adresi belli olacak. Yani temsilci oluyor, adam Katar’da yaşıyor.

Ceza kesiyorsun cezayı da tahsis edemiyorsun. Tabii burada bant daraltmaları, reklam yasakları gibi birçok regülasyon alanı var. Yakında da işte Adalet Komisyonunda da şimdi ben tabi peşinen koşuyorum belli başlı safhaya geldiği için; Adalet Komisyonunda da birtakım değişiklikler olabilir. Eklentiler olabilir. Söylediğim şeylerin bir doz daha üstü, bir doz daha aşağısı olabilir; fakat

dediğim gibi Türkiye Avrupa’dan da önce, gelişmiş tüm ülkelerden de önce bu dezenformasyon konusunda adımını attı. Dirayetli bir şekilde yalan haberle başta İletişim Başkanlığı olarak inşallah mücadelemizi başlattık ve sürdüreceğiz.

Ahmet Görmez

Sayın Başar, çok teşekkür ediyorum. Bu tabii önümüzdeki günlerde özellikle basın mensupları olarak hepimizin de yakından takip edeceği bir süreç olacak. Çünkü konuşmanın başında da söyledik. Bizim bu mesleğe başlarken en önemli vazifemiz, aslında sorumluluğumuz nedir? Haberleri doğru olarak aktarmak ve bu noktada bizim en büyük rakibimiz elbette doğru olmayan haberler. Doğru haber her zaman rekabeti artırır; ama doğru olmayan haberle mücadele, yalan haberle mücadele bu noktada gerçekten bizim de yakından takip edeceğimiz süreçlerden biri olacak. Hemen devam edelim Sayın Cavit Erkinliç, Basın İlan Kurumu Genel Müdürü. Sayın Erkinliç, şimdi siz de bu süreci yakından takip eden kişilerden birisiniz hatta sabaha kadar süren mesaide sizler de vardınız; ama hem bu süreç hem de konumuz Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek Sempozyumu’nda, Türkiye’de Basını Güçlendirme Çalışmaları. Basını güçlendirmek için Genel Müdürlük olarak sizler neler yapıyorsunuz? Biraz da buradan bilgi alalım lütfen.

Cavit Erkilinç | Basın İlan Kurumu Genel Müdürü

Çok teşekkür ederim. Sözlerime öncelikle sizleri selamlamakla başlamak istiyorum. İletişim Başkanlığına bize bu fırsatı verdiği için, güzel misafirperverlikleri için tekrar teşekkür ediyorum.

İletişim Başkanlığıyla gerçekten Evren Başkanımıza, Büşra Hanım'la ve diğer paydaşlarımızla çok sık bir araya gelmeye başladık. Ben şöyle başlayayım müsaadenizle, önümde bir metin var, ara sıra o metne bakacağım. Size sayısal rakamlar vereceğim; ama bir de işin hikâyesini anlatayım, burada ne de olsa basın tarihi konusunu konuşuyoruz. Basın İlan Kurumu 1961 yılında, 1960 darbesinin hemen akabinde ilk kurulan kurullardan biri. Yani 61 yıllık bir kurumuz biz. 2020'ye kadar Basın İlan Kurumu çok bilinen, görünen, halk tarafından bilinen bir kurum değildi. 2020 yılından itibaren Basın İlan Kurumu görünür oldu. Bir değişim yaşandı. Basın İlan Kurumu, İletişim Başkanlığının kuruluşuna kadar aslında kendi yağылakavrulan, kamu resmî ilan ve reklamlarını diyelim icra ilanlarını alıp gazetecilere belli şartları yerine getiren gazetecilere dağıtan, eşit şekilde dağıtan bir kurum. İlk defa İstanbul, Ankara, İzmir olmak üzere 3 şubeyle kuruluyor, sonra Konya, Bursa ve Adana olmak üzere şube sayısı 6'ya çıkıyor. Ben

Basın İlan Kurumuna geldiğimde 30 ilde fiziki şubemiz vardı. Bizim yaptığımız şeylerden biri, şubelerin 81 ilimize, Türkiye'nin geneline yayılmasıdır. Böylece basının valiliklerle olan sıkıntılarını giderilip direkt bizimle muhatap olmalarıyla belli bir düzene kavuştu. Basın İlan Kurumu resmî ilanları alıp, gazeteler arasında belli kriterler doğrultusunda tiraj, sayfa sayısı, ilan büyüklüğü ve dağıtım payını baz alarak dağıtan bir kurumdur. Pandemi süreciyle birlikte bütün her alanda olduğu gibi dijital mecra hızla aldı başını gitti. Artık eğitimler uzaktan yapılmaya başlandı. Doktorlar raporlarını uzaktan vermeye başladı. Sanal ofisler kuruldu. İşyerleri artık personel giderlerini azaltıp belli bir mecraya girdiler. Basın İlan Kurumu da bu konuda kendi içerisinde tabii ki dijitalleşme noktasında, internet medyasıyla ilgili biz de hiçbir veri yokken biz ufak ufak çalışmalar ve yönlendirmeler yaparak internet medyasına teşvik ettik basını. Çünkü basın çok pahalı bir ürün haline gelmeye başladı. Kâğıt, matbaa, mürekkep, işçi, yer sorunu derken artık dijitalle doğru kaydı ve basın da işin doğrusu dijitalle doğru, internet medyasına doğru hızla bir geçiş yapmaktadır. Anadolu'yu geziyoruz, bu internet medyası ile ilgili düzenlemenin çıkması konusunda hepsinin beklentisi vardı. Matbaanın kuruluşuyla nasıl ki ilk defa İstanbul'da binlerce hattat işsiz kalma durumuyla karşı karşıya kaldıysa, aynı şekilde bazı basın mensupları da aynı endişeyi taşıyordu. Biz onları da güvence altına aldık, onlara garanti verdik. Onların o haklarını müktesep sayıp inşallah o konuyu da ele alacağız. Peki, Basın İlan Kurumu ne yapar? Biraz sizlere rakamsal veriler vereceğim için müsaadenizle TÜİK'ten aldığımız verileri sizlerle paylaşmak istiyorum. 2020 yılında ülkemizde yayınlanan süreli yayın sayısı 2200'ü gazete, 2600'ü dergi olmak üzere 4800'dür. Basın İlan Kurumu aracılığıyla resmî ilan alan gazete sayısı yaklaşık 1000 civarındadır. Yalnız reklam alan gazete ve dergi sayısı ise 900 civarındadır. Bu, şu demek: biz Türkiye'de çıkan her basına destek verme durumunda değiliz. Bize akredite olan belli şartları yerine getiren ve müracaat edip, belli bekleme süreleri vardır, yerine getirdikten sonra biz onlara bu yardımı devletin verdiği ilanların dağıtımını yaparız. Aslında bir yerde devlet ayakta kalması için basını sübvansede ediyor, destekliyor. Yani, gazetecilik mesleğinin ölmemesi için onlara destek veriyor. Tabii ki son dönemde maalesef yerel basın bu konuda sadece o destekle artık ayakta kalmaya mahkûm oldu. Çünkü gazeteler alın-

CAVİT ERKİLİNÇ | BASIN İLAN KURUMU GENEL MÜDÜRÜ

mıyor, dağıtılma sorunu var. Haberlerin geç kalması sorunu var. Yani anlık olarak Twitter’da, Facebook’ta, internet medyasında tıklıyorsunuz hepsini, herkesin haberi cebinde, onu bekleyeceksiniz, ertesi gün çıkacak bakalım ne olmuş, hadislerden ne var bugün? Elazığlıyım ben, eskiden saat 15:30- 16:00 gibi ikindiye doğru istasyondan bir önceki günün gazeteleri trenden iner ve gazeteci çocuklar “satıyor satıyor” işte “yazıyor yazıyor” diye bağırarak çarşıya hızla yayılırlardı. Kim önce ulaşırsa gazeteyi o verirdi. Kocaman, bir koltuk altında bir şeyler vardı. Böyle bir gazeteye yüklenirlerdi, hakikaten böyle bir çağda şimdi de uyarı veriyorsunuz, anında sizin cebinize düşüyor ve siz hemen haberdarsınız.

Resmi ilan alan gazetelerin asgari kadrolarında istihdam edilen 7000 kişi de dâhil olmak üzere gazete ve dergilerin yayın bölümlerinde çalışan sayısı 28.500, basım ve dağıtım bölümünde çalışan sayısı ise 4500’dür. Bunlar gerçek rakamlardır ve toplam 33.000 kişilik bir

çalışanla muhatabız basın sektöründe. Resmî ilan ve reklamlar da 2021 yılı verilerine baktığımızda gazete ve dergilerde yayımlanan resmî ilan ve reklam tutarı 613 milyon Türk lirası civarındadır. 2021 yılı için şimdi bundan sonra daha da bu yükselecek, tabii ki enflasyona ve belirlenen fiyat tarifelerine göre. Bu rakamın 255 milyonu ihale, 185 milyonu icra, 72 milyonu tebligat, 1 milyonu personel alımı olmak üzere 513 milyon TL'ye tekabül eden kısmı resmî ilanlardan oluşmaktadır. Yaklaşık 100 milyon Türk lirası ise resmî reklam, hususi ilan ve diğer reklamlardan ibarettir. Basın İlan Kurumu, yine 2021 yılında yaptığı sosyal destek ve yardımlar kapsamında basında fikren ve bedenen çalışanlara yaklaşık 14 milyon TL faizsiz borç vermektedir. Hiçbir şey yapmaksızın her müracaat eden basın mensubuna ve bizden ilan alan, reklam alan gazetelerde çalışıyorlarsa biz bunlara fon ayırmışız ve o fon içerisinde faizsiz olarak ihtiyacını gidermesi için bir para vermekteyiz. Gazetelere yine 1.250.000 TL tutarında kredi açılmıştır. Bu kredi kamu bankalarının verdiği kredi değerindedir yani kollayıcıdır. Özel bankaların faizleri değil; kamu bankalarının vermiş olduğu kredi değerleri üzerinden verilir. Yine çalışamaz ve muhtaç gazeteciler ile vefat eden gazetecilerin muhtaç durumdaki kanuni varislerine 50.000 TL civarında bir yardım da bulunulmuştur.

Azınlık gazetelerine 11 yılda toplam 2 milyon TL destek verilirken, gazeteci derneklerine geçen yıl 350.000 TL olmak üzere son 10 yılda yaklaşık 10 milyon TL tutarında yardım yapılmıştır. Bu yardımlar karşılıksız yardımlardır. Yani o yardım yapılır ve o para da unutulur, yani onların tekrar geri dönüşümü söz konusu değil. Dolayısıyla Türkiye'de basının en büyük destekçisi Basın İlan Kurumudur. Tabii ki arkasında devlet vardır, yani bu Basın İlan Kurumu üzerinden biz basına fiziki, fiili nakit yardımı yapan bir kurumuz. Sözlerimin başında da söyledim, bu dijital dönüşümle birlikte basın çok ciddi şekilde etkilendi. Artık kendisini ifade edemez oldu. Çok büyük bir yük haline geldi. Reklam, mahalli reklam, ilan pastası küçüldü. Gazete sayısı da durup dururken sadece bu destekten istifade etmek için arttı. İyileri istisna tutuyorum ve yerel basından bahsediyorum; artık biraz gazetecilik, gazeteci arkadaşlar kusura bakmasınlar, biraz kimlik taşımaya dönüştü. Yani artık gazeteci arkadaşlarımız biraz da var olma mücadelesinde. Kamu kurumlarında rahat görüşebilme, dertlerini rahat

anlatabilme adına gazeteci kimliğiyle, gazetelerini de ortaya koyarak ve kendilerine alan açmakla meşguller. Geçmiş dönemlerde günlük tirajı 400.000-500.000 arasında bulunan gazetelerimizin günlük tirajları ve dağıtım rakamlarını baz alarak söylüyorum, 100.000-200.000 bandında seyrediyor. Bizim buradaki veri kaynağımız; dağıtımın bize verdiği rakamlardır ve biz onun üzerinden işlem yaparız. Bununla birlikte tirajı en yüksek gazetelerin internet haber sitesindeki günlük ziyaretçi sayısı yaklaşık 4 milyonu buluyor. Sayfa görüntülenme sayısı ise 80 milyon civarındadır. Bu tablo, bizlere resmî ilanların yayın mecrasının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini de gösteriyor.

Saygıdeğer konuklar dijital yayıncılıkla ilgili bugüne kadar yaşadığımız tecrübelerden anlıyoruz ki; yeni medyanın temel algoritması özel içerikleri hedefliyor. Artık yani her konuda her şeyi yazan gazeteler değil, gerçekten zoom yapan, belli alanlara odaklanan, işte şu haberi şurada bulabilirim, siyasi bir konuyu takip ediyorsanız şu gazetelere bakmalıyım şeklinde ihtisaslaşmış ve alt branşlara doğal olarak ayrılmış durumda. Ne kadar özel içerik üretirsek o kadar öne çıkıyoruz. Kendi haberimiz, kendi fotoğrafımız, kendi videomuzla artık fark edilir olduk. Ne kadar kendimize has bir topluluk oluşturabilirsek o kadar görüntüleme alıyoruz. Reytingimiz buna göre belirleniyor. Belki hepimizin, benim de takip ettiğim özel videolar, özel şahıslar açıyor bir tane YouTube kanalı, hakikaten takip etmek durumunda kalıyorsunuz. İlgilendiğiniz alanla ilgili belli mecralarda artık genel medyada tarama yapmayıp sadece konuyu takip ederek haberdar oluyorsunuz. Bu şekilde yerel medya da kendisini bu şekilde revize ederse, ülkelerini, şehirlerini ifade edebilirlerse iyi oluyor. Biz de bu konuda, ulusal medyanın bize çok fazla ihtiyacı yok; ama özellikle yerel medyaya bu konuda çok çeşitli eğitimler verdik. Yaklaşık 70 tane eğitim verdik; mesela en son Gaziantep'te turizm gazeteciliği üzerine eğitimler verdik.

Ne olacak burada, Gaziantep'in yemeği var, kebabı var ama bir de turizmi var onun yanında. Gazeteci arkadaşlarla orada buluştuk, iki günlük bir çalışma yaptık. Bakın, dünyada bir turizm sektörü var. Çok ciddi bir kaynak burası, lütfen bu turizme el atın. Turizm haberciliği yapın, öne çıkarın. Belli şeylerde biriniz Gaziantep'in baklavasını öne çıkarsın, biriniz kebabını öne çıkarsın. Şehrin sanayisi var, bütün bu

konularda çeşitli alanlarda gazeteci arkadaşlarımıza bugüne kadar 1005 eğitim verdik. İnşallah bundan sonra da o eğitimlerimize devam edeceğiz.

Böyle bir eğitim bugün Konya ve Aksaray'da vardı; herhalde 1050 gazeteciye sertifika verdik. Basın İlan Kurumu olarak tamamen karşılıksız eğitimler verdik. Biz bunları yaparken de ülkemizdeki kalkınma ajanslarıyla, İŞKUR'la, KOSGEB'le iş birliği içerisinde yapıyoruz. Yine bize bir maliyeti var ama mümkün olduğunca oralardan finans kaynağını bulup bu eylemlerde bulunuyoruz.

Bir de bizim Basın İlan Kurumunun yine basını korumak adına, toplumu korumak adına basın ahlak esasları diye bir maddemiz var; 49. madde. İşin doğrusu bu basın ahlak esasları basına bir nitelik kazandırmak amaçlıdır. Belli kurallarımız vardır. Bu kurallar 1961'den beri devam etmektedir, güncellenmektedir. Bu kurallar 1994'te güncellen-

mişti, bir de geçenlerde yapılan genel kurulumuzda tekrar bunları güncelledik. Çünkü sürekli geçmiş kanunlarla, yönetmeliklerle bu işi yürütmek zor. Basın İlan Kurumunun toplumu, vatandaşı, bireyi, devleti, millî çıkarları korumak adına belli kriterleri var. Basın İlan Kurumu olarak bu konuda gazetecilere yaptığımız, ceza kesmekten ziyade mahsup işlemi yapmaktır. Yani diyoruz ki, şu konularda sen bu suçu işledin bunun için hukuk birimimiz var, dışardan hukuk müşavirlerimiz var, yönetim kurulumuz var. Yönetim kurulunda değerlendirilir ve bir karar alınır ve bu da mahkemelere açıktır, hukuka açıktır ve değerlendirilir. Daha sonra onlardan üç gün, beş gün durumuna göre yani cezanın, fiilin oranına göre bir para kesilir. Bu para tekrar basına geri döner. Basın İlan Kurumunun kasasına herhangi bir para gelmez; yani dolayısıyla Ahmet'ten alıyorsunuz Mehmet, Hasan, Hüseyin, Ali'ye pay ediyorsunuz; yani bu sansür makamı gibi kullanılıyor, sürekli lanse ediliyor, ceza kesiliyor deniyor. Ceza kesen adam zengin olur, yani böyle daha çok keserdik ama öyle bir durum yok. Hatta bazı gazetecilerimize yanlış uygulamadan dolayı verilen mahsup işlemlere tekrar bakıyoruz, işlemler çok doğru, biz o konuda yanlış yapmışız veyahut da yanlış, eksik bilgi almışız, bunları da telafi ediyoruz. Geçmişe dönüp tekrar basına dağıtılan pay içerisinde bir uygulamayla onların da bu mağduriyetlerini gideriyoruz.

Dünkü mecradan Evren Bey bahsetti ben de biraz bahsedeyim. Hedefte iki tane kurum vardı, yani kimse diğerlerini konuşmadı. Büyük ağırlık İletişim Başkanlığıydı çünkü. Onların basın kartlarına getirdikleri, daha doğrusu oradan gelen kendilerinin getirdiği bir şey yok, yasa getiriyor, Büyük Millet Meclisi yasa yapıyor. Bizlere de o yasalara uymak düşer. İkincisi de Basın İlan Kurumuydu. Sürekli ceza kestığımızdan bahsedildi. Sürekli elimizde cop olduğu, elimizde kılıç olduğu, sürekli Demokles'in kılıcı gibi salladığımızdan bahsettiler. Tabii biz orada şunu söylemedik, yani milletvekili değiliz, komisyon üyesi değiliz; ama bu yasa Basın İlan Kurumu yasası, 195 sayılı Kanun; çok özgürlükçü, çok demokrat 1960 darbesinin ürünüdür. 2010'a kadar bütün yöneticileri asker kökenlidir, ya emeklidir ya işte paşadır. Bu durum ilk defa 2010 yılında değişti, hakikaten sivilleşti diyebilirim. Hâlen sıkıntılarımız var, Allah'ın izniyle daha dinamik bir yapıyla, İletişim Başkanlığının bu konudaki destekleri ile aşmayı planlıyoruz.

Dün komisyonda bir şey ifade edildi, belki basına da düşecektir. Bina-
dır, arsadır sürekli bunlarla uğraşıyorsunuz. Bizim hiç öyle bir şeyi-
miz olmadı. Ne binayla uğraşıyoruz, ne de arsayla. Önceki sıkıntıları
gidirmek için ne yapabiliriz diye düşünüyoruz; dolayısıyla bu konuda
bir dezenformasyon var, Basın İlan Kurumu da bu konuda çok mağ-
dur bir kurum. Sürekli üzerimize birtakım suçlar atfediliyor. Biz de
bundan muzdaribiz.

1961 yılından bugüne düzenleyici, denetleyici ve destekleyici fonksi-
yonları bulunan Basın İlan Kurumunun, bu alanda görev yapabilecek
köklü bir tecrübe ve birikime sahip olduğunu huzurlarınızda bir kez
daha vurgulamak istiyorum. Hakikatten üzerimize bir yük geliyor.
Sadece basınla uğraşırken birdenbire internet medyası çok geniş bir
alan, ama biz buna hazırız. Altyapımızı biraz güçlendirmek suretiy-
le inşallah bunun da üstesinden geleceğimize inanıyorum. Hepinize
saygılar sunuyorum, dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Ahmet Görmez

*Biz de çok teşekkür ederiz, tabii haberciler olarak bizim yine en çok
çalıştığımız birimlerden biri İletişim Başkanına bağlı Basın ve Yayın
Dairesi Başkanlığı. Bu çerçevede de daire başkanımız Sayın Büşra Ka-
raduman Aktuna, size de dönmek isterim. Şimdi ulusal ve yerel medya
ile siz özellikle daha çok çalışıyorsunuz. Türk basınına güçlendirmek
için siz neler yapıyorsunuz?*

Büşra Karaduman Aktuna | T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Basın ve Yayın Dairesi Başkanı

Evet, bütün gayretimiz Türk basınını güçlendirmek, hep birlikte bunun için çaba gösteriyoruz. Dün Zafer Kiraz şöyle bir bilgi verdi; yetişkinlerin dikkat süresinin 20 dakika olduğu düşünülür; ama aslında 4 dakikadır diye. Ben de onu aşmamaya çalışacağım. Özellikle son oturumun, son konuşmacıları olarak Doğan Bey ile ikimize büyük bir iş düşüyor zannediyorum. Basını güçlendirme çalışmaları kapsamında neler yaptığımızı anlatmaya çalışacağım.

Dünkü oturumlarda çok kıymetli katılımcılarımızın ifade ettiği gibi matbuat ve basın, bu topraklarda kurumsallaşmaya başladığı tarihten itibaren bizim devlet geleneğimizde en öncelikli düzenleme alanlarından biri olarak süregelmiş. Öyle ki Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesini kuran kanun, 6 sayılı Kanun, yani ilk çıkan kanunlardan biri . 1921 yılında Resmî Gazete 'de yayımlanan bu kanunla dünya basınını izlemek ve incelemek, ülke içinde gazeteler yayınlamak, fikrî birliği sağlamak ve ülke sorunları hakkında herkes tarafından kolayca anlaşılabilir yayınlar hazırlamak amaçlanmıştı ve bundan da neredeyse bir asır sonra İletişim Başkanlığı kuruldu. İletişim Başkanlığı, Türkiye'nin yükseliş hikâyesini, değerlerini, küresel siyaset arenasındaki insanı ve adaleti temel alan yaklaşımlarını, ülke ve dünya kamuoyuna en iyi şekilde anlatmayı amaçlıyor. Daha

BÜŞRA KARADUMAN AKTUNA | T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI İLEŞİTİŞİM BAŞKANLIĞI
BASIN VE YAYIN DAİRESİ BAŞKANI

önce hemen hemen her katılımcımız iletişim sektöründeki bu baş döndürücü teknolojik gelişmelerin altını çizidi. Ben de tekrardan çok uzun uzadıya bahsetmek istemiyorum. Bütün o televizyon yayınları ve gazeteler, sosyal medya etkileşimli o mecralar, seçerek izlediğimiz yayınlar hepsi avucumuzun içinde, hatta parmaklarımızın ucuyla etkileşime de giriyoruz. Kendi isteğinizle buralara, bu mecralara içerik sağlayıcılar olarak katkıda bulunuyoruz. Ancak elbette konvansiyonel basın da tamamen yok olduğunu söylemek çok mümkün değil. Hâlâ varlığını sürdürüyor; fakat tabii büyük sorunlarla sürdürüyor. Bütün dünyada bu böyle. Buna zamanın ruhu diyebiliriz. Bir taraftan da teknolojik gelişmelerin zorlaması diyebiliriz. Bu sıkıntılar küresel olarak basının zorlanmasının sebepleri arasında. İşte Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığına 14 nolu Kararname ile tam da bu noktada birçok sorumluluk yükleniyor. Basını geliştirmek ve güçlendirmek temelinde bu kararname ile Başkanlığımıza ülkemizde medya ve iletişim alanını hem düzenleme hem güçlendirme görevi veriliyor. Bizler de burada arkadaşlarımızla birlikte medyanın güçlendirilmesi amacıyla basın mensuplarının çalışmalarını kolaylaştırmaya ve onların

mesleki yetkinliklerini artırmaya yönelik pek çok çalışma yapıyoruz. Bu çerçevede hangi çalışmaları yapıyoruz, çok kısaca bahsedeceğim sizlere. Medya mensuplarının basın kartı ve basın trafik kartlarını düzenliyoruz. Az önce Sayın Başkan Yardımcımızın söylediği gibi, onların yurt dışındaki çalışmasını kolaylaştırmak için hizmet damgalı pasaport almalarını sağlıyoruz. Mesleki kıdemlerinin kayıtlarını tutuyoruz. Basın mensuplarının çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve sahadaki sıkıntılarının belirlenmesi ve giderilmesi için çeşitli çalıştaylar, toplantılar düzenliyoruz. Çeşitli resmî organizasyonlarda medya akreditasyonları yapıyoruz.

Sahada özellikle kriz dönemlerinde -Doğan Bey çok iyi bilir bunu, kendisi de bu konuda çok çalışmalar yaptı- basın mensuplarımızı yalnız bırakmıyoruz. Orada basın merkezleri kuruyoruz. Onlara kolaylaştırıcı hizmetler sağlıyoruz. Bu başlıklar çerçevesinde biraz da son dönemde yaptığımız çalışmalardan bahsetmek istiyorum. Basın mensuplarının haklarının iyileştirilmesine yönelik bir çalıştay düzenledik. Bu çalıştay da çok sayıda konunun taraflarını bir araya getirdiğimiz, çoklu bir istişare platformu oluşturduk. Bu çalıştaylar biraz şöyle olur; insanlar bir araya gelirler, konuşurlar, birçok konu çıkar ortaya ama sonradan hiçbir gelişme kaydedilmez konuşulan şeylerle ilgili diye düşünülür ama bu çalıştaylardan sonra biz ciddi notlar aldık. Daha sonra hemen ivedilikle gerçekleştirebileceğimiz düzenlemeleri yerine getirdik. Bir sonraki aşamada biraz vakit alacak düzenlemeleri de yapmaya çalışıyoruz. Şu anda ciddiyetle üzerinde çalışıyoruz. İnternet gazeteciliği kavramının sınırlarının ne olduğu sorusunu soran, internet gazeteleriyle ortaya çıkan ihlaller karşısında mevcut düzenlemelerin etik ve hukuki açıdan giderilmesi için çözüm yolları sunmayı hedefleyen internet medyası ve haberciliği çalıştayını gerçekleştirdik. Burada da çok güzel öneriler geldi. Başkan yardımcımızın az önce ifade ettiği üzere o alandaki çalışmalarımız zaten meyvelerini vermeye başladı. Yerel medyanın sorunlarını tespit edebilmek için ve bu sorunlara çözüm önerileri getirebilmek için yine sık sık çalışmalar yapıyoruz. Yerel medya mensuplarıyla bir araya geliyoruz. İletişim Başkanlığı döneminde yönetmelik çerçevesinde basın kartı almaya hak kazanan yaklaşık 25.000 basın mensubumuza kartlarını teslim ettik. Bu öyle bir iş ki bizim mutad işlerimizden

bir tanesi. Hiç kimsenin haberi yok bu işi yaptığımızdan; ama bu iş bir gün yapılmazsa ya ortalık karışır ya telefonlarımız kilitlenir. Bu alanda böyle çok sayıda arkadaşla da çalışmıyoruz personelimizin sayısı sınırlı; ama sağ olsunlar çok ciddi emekler sarf ediyorlar. Ben de buradan onlara tekrar teşekkür edeyim. Yine 100 kadar arkadaşımızla yürüttüğümüz bir devlet enformasyon sistemi işi var ki; bu üst düzey bürokrasiye Türkiye ile ilgili yurt dışında çıkan bütün haberleri yaklaşık 30 dilden tercüme edip, onları bütünleştirip, her gün üç bülten halinde onların masasına sunduğumuz bir iş. Bunu da yine her gün mutad olarak yapıyoruz ve bunun dışında böyle yeni projeler de gerçekleştiriyoruz. Gençlerimize, iletişim fakültesi öğrencilerine, mesleğe yeni giren meslektaşlarımıza yönelik örneğin; en son Haberin Merkezinden Notlar diye bir video eğitim serisi yaptık. Bu seriye Ahmet Bey de destek verdi, yakında onu da arkadaşlarımızın istifadesine sunacağız.

Bunun dışında uluslararası medyayla ilgili Doğan Beylerle birlikte yakın zamanda çalışmalarımız oldu. Uluslararası medyanın Türkiye'deki temsilcilerinin buradaki yaşamlarını kolaylaştırmak için bir Türkçe eğitimi düzenledik, bunun devamı da geliyor ve bu alanda onları desteklemek için bir yayın çıkarttık. Bütün bunları yaptık; ama yorulduk mu hayır. Yeni projelerimiz yolda inşallah çok güzel işler yapmaya devam edeceğiz. Bu sempozyum gibi, sonrasında da çıkacak yayın gibi. Bu vesileyle sempozyumu düzenleyen arkadaşlarımıza da ben buradan çok teşekkür ediyorum. Teşekkürler.

Ahmet Görmez

Büşra Hanım'ın da bahsettiği, sahada bizim de en çok çalıştığımız isimlerden birisi Sayın Doğan Eşkinat. Biz bugüne kadar İzmir depreminde ya da Suriye sınırında ya da sahil güvenlik botunun üzerinde herhangi bir yerde bir anda karşılaşabiliyoruz. O zaman hiç kaybetmeden sözü kendisine bırakayım. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Uluslararası Medya Koordinatörü Sayın Eşkinat, biz hep Türk basınına güçlendirirken yerel basından, ulusal basından bahsettik ama şimdi uluslararası basın boyutu da var. Uluslararası basın boyutunda neler yapıyoruz ve bunun Türk basınının güçlenmesine ne gibi bir faydası var? Onları da sizden dinleyelim lütfen.

Doğan Eşkinat | T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Uluslararası Medya Koordinatörü

Öncelikle davetiniz için çok teşekkür ederim. Büşra Hanım'ın ekibine de çok teşekkür ederim, çok büyük bir organizasyon ve önemli bir organizasyon. Bu maratonun da artık son konuşmacısı oldum. Ben size daha light bir sunum hazırladım ki hem dikkatinizi toplayabilmek hem de daha iyi, daha rahat anlatabilmek adına. Ben, bugün size Başkanlığımızın uluslararası medyaya yönelik çalışmalarını ve temel yaklaşımını kısaca tanıtmaya çalışacağım.

Bu kapsamda önce uluslararası medyanın Türkiye'deki varlığına dair bazı temel bilgiler paylaşacağım. Sonrasında da yakın geçmişte icra ettiğimiz bazı faaliyetlerden örnekler sunarak sunumumu tamamlayacağım. Bu slaytı şunun için koydum; Türkiye çok büyük bir merkez, biz bunun farkında olmayabiliriz. Türkiye'de şu an güncel rakamlarla 38 ülkeden 167 kuruluş, 319 gazeteci akredite vaziyette çalışıyor. Bu sürecin 3 aşaması var, biz bunları takip ediyoruz. Gazeteci yurt dışından Türkiye'ye ilk kez gelirken vizeye başvuruyor. Vizesini aldıktan sonra ülkeye giriş yapıyor. Basın kartına başvuruyor, sonrasında ikametini alıyor. Ondan sonra bunu yıllık olarak yeniliyoruz. Bir de geçici akreditasyon var. Bunlar yurt dışında yerleşik ama Türkiye'ye geliyor. Mesela hareketlerle ilgili olarak veya bir röportaj veya bir toplantı için geliyorlar ve bize başvuruyorlar. 2021'de bu sayı 1148 kişiydi, bu yılın ilk beş ayında 1623 gazeteci yurt dışından Türkiye geldi. Dolayısıyla burada sadece yerleşikler değil, gelip gidenler anlamında

da çok ciddi bir trafiğimiz var. Burada da yerleşik gazetecilerin ülkelerinin en başında İngiltere, Amerika ve Almanya yer alıyor. Bizim en büyük rakiplerimiz de Beyrut, Kudüs ve Atina. Niye rakip dediğimi birazdan anlatacağım. Şimdi biz bu akreditasyon işini neden önemsiyoruz? Öncelikle yurt dışından gelen gazetecinin çalışmalarını sorunsuz bir şekilde yapabilmesi bizim için önemli. Yani bir yerde çevirmeye takılabılır, kanunen olamayacağı bir yerde çekim yapmaya çalışabilir, bunlar bazı sorunlar yaratabilir. Biz akreditasyon sürecinde bu tür bilgilendirmeleri de yaptığımız için bunları engellemiş oluyoruz. Bizim uluslararası medya ile ilgili temel yaklaşımımız şu; uluslararası medya kuruluşları için bir merkez olmamız. İlişkilerimizi doğru yönetirsek bizim için bir avantaj. Bundan kastım şu; biz burada onlarca ülkenin vatandaşına kendi medyası üzerinden konuşma imkânına sahibiz. Biz bunun olmamasının ne demek olduğunu Karabağ sürecinde iyi gördük. Azerbaycan'la muhataplarımız bize dediler ki; biz bölge olarak Moskova bölgeye bağlıyız. Moskova bölgenin yani Batılı medyanın Moskova bürolarında istisnasız bir şekilde Ermenistan vatandaşları çalışıyor ve biz kesinlikle adil bir haber sürecinden geçmiyoruz, diyorlar. Biz beraber, düzenli çalıştığımız, kolayca ulaşabildiğimiz yabancı gazetecinin ne demek olduğunu o zaman daha iyi anladık. O konuda da onlara yardımcı olduk. Bir başka konu, yabancı devletlerin ilgili kuruluşlarla güçlü ilişkiler kurmasına ve bu yolla dezenformasyon yapmasına engel olabiliyoruz. Yani bir kuruluşun Atina'da değil de İstanbul'da olması, Kudüs'te değil de İstanbul'da olması bizim açımızdan bir avantaj. Dünyaya, bölgeye bizim perspektifimizle bakmış oluyor veya biz kendimizi doğru anlatma imkânını daha kolay bir şekilde bulabiliyoruz. Doğru yönetmekten kastımızı 5 madde ile ifade edebilirim. Biri günübirlik değil uzun vadeli düşünmek. Bu ikincisi çok önemli bizim için, habere tepki veren değil haber üretim sürecinin parçası veya kolaylaştırıcısı olmak. Biraz sonra örneklerde de onu detaylandıracağım. Üçüncüsü dünyadaki tartışmaları takip ederek tezlerimizi, bu tartışmalar bağlamında dünyayı anlatmak; yani kendi gündemimizi dayatmaktan ziyade dünyada mevcut bir tartışma varsa dâhil olmak. Basın müşavirlerimizle çok yakın çalışıyoruz, onlardan şunu istiyoruz; o ülkede ne tartışılıyor? Örneğin göç ise biz oranın medyasına göç anlamında katkımızı nasıl anlatabiliriz, gibi. Dördüncüsü ülkemizde uluslararası medyaya dair

DOĞAN EŞKİNAT | T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI İLEŞİTİM BAŞKANLIĞI
ULUSLARARASI MEDYA KOORDİNATÖRÜ

farkındalığı artırmak ve son olarak kurumlarla uluslararası medya arasında bir köprü ve sigorta işlevi görmek. Bu da şöyle oluyor; kurumlarımızın zaman zaman uluslararası medya konusunda uzmanlığı olmayabiliyor. Mesela basın müşahitlerinin Ahmet Bey Dışişleri Bakanlığı'nda görev yaptığı için konuyla ilgiliydi, tabii bu bir istisna. Örneğin geçen yaz Afganistan'dan Amerika'nın çekilmesi sırasında, uzmanlık gerektiren bir iş olduğu için valilikle konuştuk ve Van Valiliğimizde yaklaşık iki ay personelimiz görev yaptı. Bakıyoruz, çok sayıda yabancı gazeteci sınıra gidiyor, Türkiye'nin yaptığı çalışmaların bunlara anlatılması lazım, orada bulunan uzman arkadaşlarımız bu işi üstlendiler. Böylece hep birlikte güzelce süreci yönetmiş olduk.

Şimdi örneklerimize geçeyim. Bunu iletişim anlamında en doğrudan örneklerden başlayıp, en dolaylı örneklerle doğru kısaca anlatacağım. Bizim en doğrudan anlattığımız yurt dışında makalelerin yayımlanması, röportajların yayımlanması. Bunlar son on günde yurt dışında yayımlanan bazı çalışmalar.

Biri Sayın Cumhurbaşkanımızın Ekonomist dergisindeki makalesi, diğer ikisi Sayın Başkanımızın Finlandiya ve İsveç medyasında bizim NATO sürecine yönelik endişelerimizi anlatan makaleleri. Zaman zaman bu tip röportaj çalışmaları olabiliyor. Bunu 2020’de Sayın Millî Savunma Bakanımızın Libya ziyaretinde BBC ile yapmıştık. Ben çok güncel örnekler veremiyorum, bizim devam eden işlerimiz var; ama zaman zaman bu tip çalışmalar olabiliyor. Haber çalışmaları bizim en sevdiğimiz ve önemseydiğimiz konular. Şimdi ben kısaca iki tane, aşağı yukarı birer dakikalık video göstermek istiyorum. İlki bizim Fırat Kalkanı ile birlikte DEAŞ terör örgütünden temizlenen bölgede CNN International ile yaptığımız bir çalışma. Orada Türkiye’nin üstlendiği rolü ve istikrar sağlayıcı bir aktör olarak gerçekleştirdiği faaliyetleri anlatıyor.

Video Haber Örneği

Everybody wait for organization of Turkey is helping rebuild the Syrian towns cleared of Isis forces. Why Turkey has interested in helping of the city. Arwa Damon: At a round about the heads of its wictims, there is a brand new brand of Turkish Post Office. It’s complete with an ATM. A man we meet takes us just around the corner to his cousin’s home. He was one of Isis first wictims bt the family here does not want to relieve the unspeakable pain of the past. They’ve placed her brother’s head just at the front of the door. Arwa Damon: It was Syrian rebels backed by Turkish military might that drove Isis out of Jerablus well over a ago. And since then, Turkey has gone all in, with reminders of that eveywhere. Turkey is funding a fully functioning

hospital, with Turkish expertise to bolster the Syria staff. It's also supplying the town with electricity and water. They build police Office and they call themselves the Free Syrian Army rebel units that are in the area. Turkey has multiple reasons for wanting to both militarily and financially invest here It wants to secure its own borders. It wants to stop Syrian and Kurdish advance and it is hoping the by creating safe zone are relatively prosperous Syrian refugees will perhaps begin returning to their homelands. And Jarablus population has swelled to around 70.000 About there times its original inhabitants. And Turkey hopes to Jarablus as its example The improve the others its progress. Along with everything else, Turkey is also funding schools, Crammed with everything else, Turkey is also funding schools eager to learn after having been deprived for so long. This school used to be an ISIS Cubs of the Caliphate training site and prison. Five-year-old Wia maneuver understand why her parents deserted her.

Çok uzun uzun hepsini göstermeyeyim. Uzun bir haber ama o bölgede yapılan faaliyetlerle ilgili ve bizim anlatamıyoruz dediğimiz konuları ele alıyor. Biz bunu 2017'de yapmıştık; bunun da örneklerini artırabiliriz.

Malumunuz Ege Denizi'nde mülteci botlarının batırılması, mültecilerin Türkiye'ye geri gönderilmesi, yasa dışı bu tip faaliyetler konusunu mutlaka görmüşsünüzdür. Biz bu kapsamda Sahil Güvenlik Komutanlığıyla çok yakın çalıştık, hâlâ da çalışıyoruz. Bu haberi CNN International'la Eylül 2020'de yaptık. O dönemden itibaren de çoğu Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere 45 ülkede haber çalışması yaptık. Çünkü bu tartışma Avrupa Birliği'nin göç politikasına dair bir tartışma ve bunu Avrupalılara iyi anlatmamız gerektiğine inanıyoruz. Bu 7-7,5 dakikalık haber ve bu haber, nasıl bir faaliyet onu görmeniz açısından önemli. Ben devamını anlatayım, haberi belki biraz sonra imkân olursa paylaşabiliriz. Burada en dolaylı dememin sebebi, bizim bu haberlerde Türkiye mültecilerle ilgili şu faaliyetleri yapıyor, Türkiye böyle yardım ediyor, Türkiye şu kadar iyi bir aktör demeden göstermemiz.

Sonrasında ne oldu? Teknelere 150 gazeteci çıkarmışız, devriyelerin kurtarma operasyonlarına katılmışlar. Ne oldu? Şimdi devam ettik biz bu çalışmaya. Bu soldaki New York Times'ın bir haberi bu, bir yıl sonra, aslında aynı konu. Daha sonra devam ediyor, Avrupa Birliği Parlamentosu Frontex'le ilgili bir soruşturma başlattı. Bütçelerini dondurdular. Sonrasında da aşağı yukarı bir ay önce Frontex Başkanı istifa etmek zorunda kaldı.

Video Haber Örneği

What has been unfolding at sea this is the new pattern degree Coast Guard castle right on the edge of Turkish waters babe just got in information about a possible pushback incident migrants possibly on a live from the chip is moving towards the water is flowing towards Lesbos Turks mobilise frizzy rescue will be added risk of COVID-19 three seconds time on the water too many lifes, take the rope, take the rope grab the rope, one by one they emerge and don't go one by one they emerge 11 in total barely able to stand cold wet and exhausted he huddled together in the back of the boat you really don't want to know what they've done to us still in shock that we can't have been made it to the Greek island of Lesbos two days earlier but the record by Cuico authorities they see their belongings in money taking you grab me from my neck and started hitting me they put a knife to my husband stomach and they held a gun to my sons head they were first on the boat round and see what he misses her family fled a hopeless Lebanon he's trying to see crossing five times in the past six months this was the first time has reached Greek Soil the loyal human rights advocates from the United Nations refugee agency have documented many similar accounts since

March watchdog groups accuse increase of violating human rights obligations by expelling asylum seekers at times leaving on a trip to see for app.

Başkanımız hep hakikat mücadelesinden bahsediyor. Bunlar bizim uydurduğumuz şeyler değil. Bunlar aslında bizim olduğunu bildiğimiz, dünyanın da aslında olduğunu bildiği ama bunu kanıtlamamız gereken şeylerdir diye tarif ederim. Yani biz böyle bir rol oynuyoruz. Aslında İletişim Başkanlığı olarak da şimdi kurumumuzda bu bilgi var. Biz komutanlarla konuştuğumuzda diyor ki; senelerdir aynı şey oluyor. Neden şimdi bu kadar gündem oldu? Biz de şaşırıyoruz, diyorlar. Olduğunu biliyoruz, kurum da olduğunu biliyor, karşıdaki de biliyor; fakat bizim bu materyali o CNN'in ekranına koymamız gerekiyor ve bunu yaptığımız sürece artık kamuya açık bir kayıt oluşturuyorsunuz. Sahil Güvenlik Komutanlığı aslında bunların hepsini bir web sitesine yüklüyor, Ama Sahil Güvenlik Komutanlığının sitesinde olması başka bir şey, The Guardian'da olması başka bir şey. O zaman diyorsunuz ki evet, bu artık gerçek. Bunu tartışılmayacak bir hâle getiriyorsunuz. O yüzden uluslararası medyayla bu tip iş birlikleri bizim için, bizim tezlerimizi anlatmamız için çok önemli. Ben teşekkür edeyim, fırsat verdiğiniz için sağ olun teşekkürler.

Ahmet Görmez

Bu noktada ben de bir kez daha teşekkür ediyorum. Böylece Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek Sempozyumu'nun son oturumunda Türkiye'de Basını Güçlendirme Çalışmalarını da noktalamış bulunuyoruz. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkan Yardımcısı Sayın Evren Başar'a ve Basın İlan Kurumu Genel Müdürü Sayın Cavit Erkinç'a, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Basın ve Yayın Dairesi Başkanı Sayın Büşra Karaduman Aktuna'ya ve Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Uluslararası Medya Koordinatörü Sayın Doğan Eşkinat'a bir kez daha teşekkür ederim. Elbette kıymetli izleyiciler sizlere de bir kez daha teşekkür ederek son oturumu da böylece noktalayalım.

Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek

**Türk Basın Tarihini
Yeniden Düşünmek**
Sempozyumu

